

Г. Димитрију Нешићу
државном саветнику у пензији
Београд

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

ГОДИНА XXI

СВЕСКА ЗА ДЕЦЕМБАР

УРЕДНИК

ПЕТАР Ј. ПЕТРОВИЋ

БЕОГРАД

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1900.

САДРЖАЈ

СТРАНА

Службени део

1. Укази Његовог Величанства Краља: Министарство просвете и црквених послова (постављење, премештаји), Стручне Школе (постављење, пензионовање), Средње Школе (унапређења, премештаји, пензионовање, разрешење), Више Женске Школе (постављења), Велики Духовни Суд (постављења), Духовни Судови (постављења, уважене оставке)	665
2. Претисни Министра просвете и црквених послова: Велика Школа (постављења), Грађанске Школе (постављења, премештаји), Двојачке Школе (постављења), Основне Школе (постављења, премештаји по молби, премештаји по казни, пензионовање, разрешења, отпуштени)	668
3. Расписи и одлуке Министра просвете и црквених послов	678
Радња Главнога Просветнога Саве	
4. Записници редовних састанака: Записник 775. састанка	684

Школски летопис

5. Извештаји надзорника Народних Школа за 1899 и 1900. школску годину: 1 одишњи извештај: г. Стевана Фотића, школског надзорника за округ подрински	689
---	-----

Наука и настава

6. Природно-математичке науке у средњим школама, од д-ра Војислава Бакића	697
7. Из Школске хигијене, од д-ра Б. Ј. Николића, колеџског лекара	709
8. Упоредна анатомија кичмењака по Gegenstater-у и др. написао Др. Војислав Ж. Борђевић, ванредни професор Вел. Школе	736
9. Из Методике рачунања од Срет. М. Аур. а	636
10. Из Методике основне наставе, од д-ра В. Бакића	747
11. Настава у Норвешкој, од Ј. Продо вића	751
12. Значај деце књижевности за васпитну наставу, од Хермана Лица (Hermann Lietz), превео Мих. Ј. Борђевић, професор	765
13. Деца Забавишта од Д. Ј. Пугнковића, в. учитеља Грађанске Школе	776

Хроника

14. Први Учитељски испити по новом Закону о Народним Школама	797
15. Отварање Женске Учитељске Школе у Београду	799

Ковчежић

16. Просветне белешке са Париске Изложбе — II — Мађарска средња настава, од Буб. М. Давидовића	803
17. Српски рукописи у Рилскоме манастиру, од Јер. Живановића	821
18. Више девојачко васпитање у Француској, написао д-р Францешек Аржима, превео Иван Шајковић (свршетак)	824
19. Неколико речи о Пољупривредним Продужним Школама и Путним Учитељима* од М. М. Матејића, учитеља	832
20. Поучне шетње (екскурзије) — школски излети — ђачка путовања, од директора Mittenzweig-a, превео В. Ј. Зделар	841

Белешке

21. Просветни записи	848
22. Нове књиге и листови: — Књиге	855
23. Из школске хигијене	860
24. Из науке	863
25. Разно	865
26. Покојници	866
27. Просветни добротвори	870
28. Уз ову свеску иде као прилог: Садржај Просветног Гласника за другу половину ове — 1900. — године (свеска VII—XII).	

125

30

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXI

ДЕЦЕМБАР 1900.

БРОЈ 12.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

МИ

А Л Е К С А Н Д А Р И

по милости Божјој и вољи народној

Краљ Србије

На предлог Нашег Министра просвете и црквених послова наређујемо:

да се Богословија по закону од 1896. године од сада назива:

„Богословија Светога Саве“

Наш Министар просвете и црквених послова нека овај указ изврши.

30. новембра 1900 год.

у Београду.

АЛЕКСАНДАР С. Р.

Министар
просвете и црквених послова,

Павле Маринковић С. Р.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ПОСТЕВЉЕЊЕ

Указом Његовог Величанства Краља од 1. децембра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова, постављен је:

у министарству просвете и црквених послова: за секретара друге класе: *Владимир Спасојевић*, секретар Велике Школе.

Указом Његовог Величанства Краља од 25. новембра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова постављен је:

у министарству просвете и црквених послова: за писара *Александар Вл. Борђевић*, писар друге класе дипломатског заступништва у Софији са платом коју је до сада имао, по службеној потреби.

СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 1. децембра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова постављени су:

у Богословији Св. Саве: за професоре: *Драгољуб Поповић*, професор Богословије и *Миленко Вукићевић*, професор Гимназије Вука Стеф. Караџића, по службеној потреби.

Указом Његовог Величанства Краља од 4. децембра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова постављен је:

у Богословији Св. Саве: за професора *Миливоје Ј. Поповић*, виши учитељ језика у Гимназији Краља Александра I. с годишњом платом од 2500 динара, колико је и до сада имао.

у Мушкој Учитељској Школи у Јагодини; за супленте: д-р. *Душан Рајићкић*, испитани предавач истога завода, и *Сретен Вукашиновић*, испитани приправник Гимназије Краља Александра I.

ПЕНСИОНОВАЊЕ

Указом Његовог Величанства Краља од 25. новембра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова, а по саслушању Министарског Савета решено је:

да се *Архимандрит Виктор* професор Богословије, по својој молби, а на основу чл. 70. закона о чиновницима грађанскога реда, стави у стање покоја, с пенсијом, која му по годинама службе припада.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

УНАПРЕЂЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 30. октобра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова а на основу члана 58. и 75. закона о средњим школама, постављен је:

у Гимназији Доситеја Обрадовића: за директора прве класе *Михаило Поповић*, професор Гимназије Господар Јована Обреновића.

Указом Његовог Величанства Краља од 21. октобра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова, а на основу члана 65. и 76. закона о средњим школама, постављен је:

у Гимназији Краља Милана I: за вишег учитеља треће класе *Стеван Никшић*, учитељ у истоме заводу.

ПРЕМЕШТАЈИ

Указом Његовог Величанства Краља од 30. октобра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова, постављени су:

у Гимназији Краља Александра: за професора *Никола Ранојевић*, професор Гимназије Св. Саве; и

у Гимназији Св. Саве: за професора *Сретен Николић*, професор Ваљевске Гимназије, обојица *по молби*.

ПЕНСИОНОВАЊЕ

Указом Његовог Величанства Краља од 21. октобра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се *Милош Миловановић*, професор Гимназије Доситеја Обрадовића, по својој молби, а на основу чл. 70. закона о чиновницима грађанског реда стави у стање покоја е пенсијом, која му по годинама службе припада.

РАЗРЕШЕЊЕ

Указом Његовог Величанства Краља од 11. новембра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова решено је:

да се д-ру *Милораду З. Јовичићу*, професору Гимназије Краља Милана I, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

ВИШЕ ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 30. октобра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова, постављен је:

у Вишој Женској Школи Краљице Драге: за професора *Доброслав М. Ружић*, пређашњи професор.

ВЕЛИКИ ДУХОВНИ СУД

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 30. октобра, на предлог Министра просвете и црквених послова, а на основу члана 82. закона о црквеним властима, постављен је:

за редовног члана Великог Духовног Суда за текућу трогодишњу периоду, свештеник *Коста Поповић*, парох љубинићски.

Указом Његовог Величанства Краља од 21. октобра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова, а на основу члана 84. закона о црквеним властима, постављен је:

за секретара Великог Духовног Суда: д-р *Чедомиљ Митровић*, писар I класе Министарства просвете и црквених послова, с тим, да дужност овога звања врши поред своје досадашње дужности.

ДУХОВНИ СУДОВИ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 11. новембра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова, постављени су:

у Духовном Суду Епархије Београдске: за чланове: свештеник *Љубомир Поповић*, парох дубравички, и свештеник *Михаило Милићевић*, парох варварински;

у Духовном Суду Епархије Нишке: за члана: свештеник *Светислав Жујовић*, парох суботиначки.

Указом Његовог Величанства Краља од 25. новембра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова постављен је:

у Духовном Суду Епархије Београдске: за писара друге класе ђакон *Василије Д. Бранковић*, практикант министарства просвете и црквених послова.

УВАЖЕНЕ ОСТАВКЕ

Указом Његовог Величанства Краља од 11. новембра ове године, на предлог министра просвете и црквених послова, решено је:

да се *Велимиру Л. Марковићу* и *Аксентију Радосављевићу*, свештеницима и члановима Духовног Суда Епархије Београдске и *Димитрију Стевановићу*, ђакону и писару истога Духовнога Суда уваже оставке које су поднели на државну службу;

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ВЕЛИКА ШКОЛА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Према мишљењу философског факултета и одлуци од 27. фебруара ове године Бр. 83. а на основу последње алинеје чл. 26. Уредбе о Великој Школи г. Министар просвете решењем својим од 25. нов. ове год. ПБр. 2789 поставно је г. д-ра *Станоја Станојевића* за доцента *Историје Српскога Народа* на Великој Школи, с годишњом платом од 2100 дин.

ГРАЂАНСКЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом Министра просвете постављени су за привремене више учитеље Грађанских Школа;

у Београду: За привременог вишег учитеља *Милорад Ђукановић*, учитељ основне школе у Непричави, округа ваљевског;

ПРЕМЕШТАЈИ

Претписом Министра просвете и црквених послова премештени су учитељи Грађанских Школа:

у **Ужицу**: За привременог вишег учитеља *Миладин Стевановић*, привремени виши учитељ Грађанске Школе у Лозници, окр. подринског.

ДЕВОЈАЧКЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом Министра просвете и црквених послова постављене су за Девојачке Школе:

у **Ваљеву**: За привремену вишу учитељицу *Стана Нешићева*, заступница учитељице I разреда основне женске школе у Београду у Палидули;

у **Зајечару**: За привремену вишу учитељицу *Ана Николићева*, учитељица I. од. I раз. основне мушке школе у Пожаревцу;

у **Пожаревцу**: За вишу учитељицу *Леошава Максимовићева*, свршена ученица Велике Школе с професорским испитом;

у **Шапцу**: За привремену вишу учитељицу *Ружица Дражићева*, свршена ученица Циришког универзитета.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом Министра просвете и црквених послова постављени су:

у **округу београдском**: За заступника учитеља сва 4 разреда осн. школе у Шошићу *Јован Цвијовић*, пређашњи учитељски заступник; за заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Стојнику *Василија Петровићева*, пређашња учитељска заступница; за заступницу учитељице I разреда основне школе у Борку *Христина Спасојевићева*, пређашња учитељска заступница; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Степојевцу *Бошко А. Симић*, ђакон; за учитеља 2. одељења II и 1. одељења III разреда основне школе у Лозовику *Драгомир Борђевић*, пређашњи учитељ; за заступника учитеља III и IV разреда осн. школе у Рогачи *Ђурађ Поп-Лазич*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Раниловићу *Милан Никитовић*, пређашњи учитељски заступник; за заступника учитеља II, III и IV разреда основне школе у Борку *Радисав Р. Љубисављевић*, свршени ђак Учитељске школе с испитом; за учитељицу III разреда основне школе у Кораћици *Драга Божићева*, пређашња учитељица; за заступника учитеља III и IV разреда основне школе у Стојнику *Лазар Кречковић*, ђак Велике Школе.

у **округу ваљевском**: За заступника учитеља основне школе у Памбуковици *Љубомир Поповић*, пређашњи учитељски заступник; за заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Суводању *Персида Томићева*, пређашња учитељска заступница; за заступника учитеља III и IV разреда основне школе у Вајевцу *Лазар М. Поповић*, свршени богослов; за учитеља 2. одељења I разреда основне мушке школе у Ваљеву *Марко Антоновић*, учитељ у пензији;

у округу врањском: За заступницу учитељице I разреда основне школе у Разгојни *Зорка Грбановићева*, пређашња учитељска заступница; за привременог заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Првонегу *Димитрије Димитријевић*, пређашњи учитељ; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Јашуњи *Арсеније Шијаковић*, пређашњи учитељ; за заступника учитеља сва 4 разреда осн. школе у Црној Трави *Марко Фишић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступника учитеља I и II разреда основне школе у Власини *Сребрн Благојевић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Бунуши *Светозар Костић*, ђакон; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Великој Грабовници *Стојиљко Стаменковић*, пређашњи учитељ; за привремену заступницу учитељице I разреда основне школе у Слишанима *Тодора Цакићева*, пређ. привр. учитељска заступница; за заступника учитеља основне школе у Буштрању *Јован И. Поповић*, свршени ђак Учитељске Школе, с испитом;

у округу крагујевачком: За заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Чумићу *Даница Вујовићева*, пређашња учитељска заступница; за заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Бањи *Милева Борђевићева*, пређашња учитељска заступница; за заступника учитеља I разреда основне мушке школе у Рачи *Филип Благојевић*, свршени богослов; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Јарушницама *Љубисав Луковић*, свршени богослов; за заступника учитеља основне школе у Влачки *Тома Костић*, свршени ђак Учитељске Школе, с испитом;

у округу крајинском: За заступницу учитељице приправног I и II разреда основне мушке школе у Михаиловцу *Зорка Шербановићева*, пређашња учитељска заступница; за заступницу учитељице женске осн. школе у Копривници *Даринка Стошићева*, пређашња учитељска заступница; за заступницу учитељице I разреда основне женске школе у Јабучковцу *Катарина Пековићева*, пређашња учитељска заступница; за заступницу учитељице женске основне школе у Поповици *Драга Стојановићева*, пређашња учитељска заступница; за учитеља сва 4 разреда осн. мушке школе у Љубичевцу *Светозар Крстић*, пређашњи учитељ; за заступника учитеља сва 4 разреда основне мушке школе у Рајцу *Милан Поповић*, свршени богослов; за заступника учитеља сва 4 разреда осн. школе у Мирочу *Јован Т. Јанковић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Танди *Лазар М. Ђоковић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за учитељицу женске осн. школе у Речкој *Стана П. Николићева*, пређашња учитељица; за заступницу учитељице I разреда основне мушке школе у Душановцу *Вукосава Николићка*, свршена ученица Више Женске Школе с испитом; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Малој Врбици *Радван Богдановић*, пређашњи учитељ; за учитељицу женске основне школе у Лукама *Зорка Д. Стојановићка*, пређашња учитељица; за заступника учитеља III и IV разреда основне мушке школе у Штубику *Петар Ристић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за привременог заступника учитељског приправног и I разреда основне мушке школе у Плавни *Јордан Милетић*, пређашњи учитељ; за заступника учитеља II, III и IV разреда основне мушеск школе у Кладову *Станоје Бугарски*, свршени богослов; за заступника учитеља III и IV разреда осн.

мушке школе у Јабуковцу *Милан Велковић*, свршени богослов; за заступника учитеља II, III и IV разреда основне мушке школе у Уровици *Душан Арнаутовић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом.

у округу крушевачком: За заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Брезовици *Хранислав Поповић*, пређашњи учитељски заступник; за учитеља 2. одељ. I и II разреда основне школе у Вел. Шиљеговцу *Сретен Динић*, пређашњи учитељ; за заступницу учитељице I разреда основне школе у Обилићеву *Христина Тодоровићева*, пређашња учитељска заступница; за заступника учитеља основне школе у Велуђу *Миливоје Манојловић*, свршени богослов; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Рибарима *Станко Станојевић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом;

у округу моравском: За заступницу учитељице I разреда основне школе у Обрежу *Косара Ј. Петровићева*, пређашња учитељска заступница; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Грабовици *Божидар Пандуровић*, пређашњи учитељски заступник; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Дворишту *Илија Којић*, пређашњи учитељски заступник; за заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Бошњанима *Пелагија Нинковићева*, пређашња учитељска заступница; за учитељицу I разреда основне школе у Падежу *Катарина Милосављевићка*, учитељица у пензији; за заступника учитеља II, III и IV разреда основне школе у Гложанима *Радосав Борђевић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за учитељског приправника при основној школи у Ђуприји *Вучић Јовановић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом;

у округу нишком: За заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Горњем Магејевцу *Стана Милосављевићева*, пређашња учитељска заступница; за заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Каменици *Даница Димитријевићева*, пређашња учитељска заступница; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Манојлици *Боривоје Лазаревић*, пређашњи учитељ; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Липовцу *Димитрије Гачић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за учитеља 1. одељ. IV разреда основ. мушке школе у Нишу на Стамбол Кашији *Василије Марковић*, учитељ у пензији; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Влنديји *Данило Тривунац*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за учитељицу I и II разреда основне школе у Врћеновици *Надежда Зебићева*, пређашња учитељица;

у округу пиротском: За заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Ржани *Милан К. Јовановић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за привременог заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Рсавцима *Никола Крстић*, пређашњи учитељ; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Студени *Славко Поповић*, свршени богослов; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Топлом-Долу *Милан Милковић*, свршени богослов; за заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Стрижевцу *Даница Мишићка*, пређашња привремена учитељица; за учитеља III и IV разреда основне школе у Стрижевцу *Коста Мишић*, пређашњи учитељ; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Дојкинцима *Милорад Пројовић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом;

у округу подринском: За заступницу учитељице II и I одељ. III разреда основне школе у Белој Цркви *Зорка Антонијева*, пређашња учитељска заступница; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Костајнику *Драгутин Матић*, пређашњи учитељски заступник; за учитеља III и IV разреда основне школе у Црнобарском Салашу *Дмитар Јовичић*, пређашњи учитељ; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Глаговцу *Никола А. Јовановић*, пређашњи учитељ; за заступницу учитељице 2. одељ. I разреда основне мушке школе у Шапцу *Љубица Адамовијева*, пређашња учитељска заступница; за заступницу учитељице сва 4 разреда основне школе у Дебrcу *Даница Бузијева*, пређашња учитељска заступница; за заступника учитеља основне школе у Љубовићи *Живко Д. Пешић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Горњој Буковици *Љубомир Тирић*, пређашњи заступник учитеља; за заступника учитеља I и 2. одељ. II разреда основне школе у Клењу *Милош Д. Дукић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступницу учитеља III разреда основне школе у Лешници *Леоисава Томићка*, свршена ученица Више Женске Школе с испитом;

у округу пожаревачком: За заступницу учитељице I разреда основне школе у Кобиљу *Наталија Бранкова*, пређашња привремена учитељска заступница; за заступницу учитељице I и II разреда основне женске школе у Породину *Анка К. Драшћеловијева*, пређашња учитељска заступница; за заступницу учитељице основне женске школе у Влашком-Долу *Драга Миндеровијева*, пређашња учитељска заступница; за заступницу учитељице сва 4 разреда основне женске школе у Миријеву *Анка Ст. Бркијева*, свршена ученица Више Шенске Школе с испитом; за учитеља приправног и III разреда основне школе у Речици *Милорад М. Ковачевић*, пређашњи учитељ; за привременог заступника учитеља III и IV разреда основне школе у Вел. Поповцу *Сава Ст. Драгуљевић*, свршени богослов; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Табановцу *Никола Стојановић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Кладурову *Павле Стојковић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступника учитеља III и IV разреда основне школе у Рашанцу *Милан С. Петровић*, свршени богослов; за учитељицу приправног I и II разреда основне школе у Рашанцу *Јелена Милосављевијева*, пређашња учитељица; за заступницу учитељице IV разреда основне женске школе у Пожаревцу *Катарина Атанасковијева*, свршена ученица Више Женске Школе с испитом; за заступника учитеља I и II разреда основне мушке школе у Ореовици *Михаило Величковић*, пређашњи учитељски заступник; за заступника учитеља I одељ. I разреда основне школе у Петци *Сисасенија Буквијева*, пређашња учитељска заступница; за заступницу учитељице I и II разреда основне женске школе у Лазници *Даница В. Симијева*, пређашња учитељска заступница; за привременог заступника учитеља I разреда основне школе у Забрђу *Риста Цветковић*, пређашњи учитељ; за учитељицу II₁ разреда основне школе у Пожаревцу *Персида Дукићка*, учитељица у пензији; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Баричу *Паун Милекић*, пређашњи привремени учитељ;

у округу рудничком: За заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Моравцима *Драга Тодоровијева*, пређашња учитељска

заступница; за заступницу учитељице I и III разреда основне школе у *Трпави Десосава Мајсторовића*, пређашња учитељска заступница; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Рудници *Радомир К. Цвијовић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за привременог заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Заграђу *Данило М. Даниловић*, свршени богослов; за заступника учитеља III и IV разреда основне школе у Приликама *Ранко Узуновић*, свршени богослов; за заступника учитеља III и IV разреда основне школе у Бањанима *Василије Вукомановић*, пређашњи учитељски заступник; за учитеља II и III разреда основне школе у Враћевшници *Јесрем Матић*, учитељ у пензији; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Каменици *Алекса Б. Борђевић*, пређашњи учитељ; за заступника учитеља сва 4 разреда осн. школе у Лиси *Станимир Вујић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом;

у округу смедеревском: За заступника учитеља I и IV разреда основне школе у Дугавчини *Стојан Ст. Крстић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Башину *Лазар П. Николић*, пређашњи учитељ; за заступника учитеља III разреда основне школе у Милошевцу *Чедомир М. Радовановић*, свршени богослов; за заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Друговцу *Катарина Кнежевљева*, пређашња учитељска заступница; за учитеља 2. одељ. II разреда основне мушке школе у Азањи *Спасоје Тешић*, учитељ у пензији;

у округу тимочком: За заступницу учитељице приправног и I разреда осн. мушке школе у Гамзиграду *Љубица Пешићева*, пређашња учитељска заступница; за заступницу учитељице I и II, разреда осн. школе у Новом Коригу *Јелена Бурђева*, пређашња учитељска заступница; за заступника учитеља III и IV разреда основне мушке школе у Оснићу *Јосиф Брадић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступницу учитељице I, III и IV разреда основне женске школе у Оснићу *Милева Брадићка*, свршена ученица Више Женске Школе с испитом; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Малом Извору *Светозар М. Лазић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Николичеву *Милош А. Максимовић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступника учитеља I и II разреда основне мушке школе у Оснићу *Владислав Станков*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступника учитеља I и III разреда осн. мушке школе у Звездану *Михаило Јеврић*, свештеник у Звездану;

у округу тоничком: За заступницу учитељице женске основне школе у Куршумлији *Милева Божидарчева*, пређашња учитељска заступница;

у округу ужичком: За учитеља основне школе у Радановцу *Вуле Костић*, учитељ у пензији; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Заовинама *Велимир Трифуновић*, пређашњи учитељ; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Мочиоцима *Витомир М. Видаковић*, свршени ђак учитељске школе с испитом; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Шљивовцу *Антоније М. Словић*, свршени ђак учитељске школе с испитом; за заступника учитеља сва 4

разреда основне школе у Скакавцима *Ратко А. Жутић*, пређашњи учитељски заступник; за заступника учитељ I₂ и IV разреда осн. школе у Пилици *Владимир Теодосић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за заступника учитеља основне школе у Љубишту *Милан Поповић*, свршени ђак Учитељске Школе с испитом; за учитеља сва 4 разреда осн. школе у Равницама *Младен Марковић*, учитељ у пензији; за привременог заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Каменици *Лазар Турубатовић*, свршени ђак богословско-учитељске школе;

ПРЕМЕШТАЈИ ПО МОЛБИ

Претписом Министра просвете и црквених послова премештени су по молби:

у округ београдски: За учитеља сва 4 разреда основне школе у Рушњу *Михаило Ступаревић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Миличиници, округа ваљевског; за учитеља III и IV разреда основне школе у Лесковцу *Светозар Вучовић*, учитељ II, III и IV разреда осн. школе у Остружници, округа истог; за заступницу учитељице II разреда основне школе у Вранићу *Целагија Никковићева*, заступница учит. I и II раз. осн. школе у Бошњанима, окр. моравског;

у округ врањски: За учитеља II и III, разреда основне школе Владицином Хану *Стерије Васиљевић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Прибоју¹ округа истог; за учитељицу I разреда основне школе у Јелашници *Стојанка Буричићева*, учитељица I разреда основне школе у Бојнику, округа истог;

у округ крагујевачки: За учитеља сва 4 раз. основне школе у Црном Балу *Ђорђе С. Јовановић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Међуречју округа рудничког; за заступника учитеља III и IV раз. основне школе у Годачици *Милош А. Максимовић*, заступник учитеља сва 4 разреда основне мушке школе у Николичеву, округа тимочког;

у округ крајински: За учитељицу приправног и I разреда осн. женске школе у Текији *Јелена Божићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Рабровцу, округа смедеревског;

у округ крушевачки: За учитеља III и IV разреда основне школе у Каонику *Стеван Д. Спасић*, учитељ основне школе у Велуђу, округа истог; за учитеља I и II разреда основне школе у Дворанима *Богосав М. Вукићевић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Придворици, округа рудничког; за учитељицу I раз. жен. и II разреда мушке и женске школе у Милутовцу, *Вукосава Трифуновићева*, учитељица I и II разреда основне мушке школе у Кривом Виру, округа тимочког; за учитељицу 2. одељ. I разреда основне школе у Ћићевцу *Зорка Грубановићева*, учитељица I разреда основне школе у Широту у Тија-Бари; округа пиротског;

у округ моравски: За учитеља сва 4 разреда основне мушке школе у Исаковцу *Јеврем Ж. Вукићевић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Лиси, округа рудничког; за учитеља I и II разреда осн. школе у Пољни *Тодор Бушегић*, учитељ основне школе у Нишу у Јагодин-Мали; за учитеља I и II раз. осн. школе у Доћици *Михаило Прокић*, учитељ сва 4 раз. осн. школе у Белици, округа истог;

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

у округ нишки: За учитеља сва 4 разреда основне школе у Малошпиту *Станко Петровић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Чиниглавцима, округа пиротског; за учитеља III и IV разреда основне школе у Горњем Матејевцу *Драгутин Стојановић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Суводолу, округа пиротског; за заступницу учитељице I разреда основне мушке школе у Нишу на Стамбол Капији *Милева Божићарчева*, заступница учитељице основне женске школе у Куршумлији, округа топличког;

у округ пиротски: За учитељицу IV разреда основне женске школе у Пироту на Пазару *Зорка Грубановићева*, учит. 2. одељ. I раз. основне школе у Тићевцу, округа крушевачког;

у округ подрински: За учитеља II, III и IV разреда основне школе у Клању *Димитрије Косић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Ноћају, округа истог; за учитељицу сва 4 разреда основне женске школе у Крупњу *Вукосава Величковићка*, учитељица I разреда основне школе у Бачини, округа моравског; за учитељицу II и III, раз. основне школе у Јадранској Лешници *Славка Томићка*, привремено учитељица сва 4 разреда основне школе у Узвећу, округа истог; за учитеља III и IV разреда основне школе у Богатићу *Милан Рабреновић*, учитељ II, III и IV разреда основне школе у Клању, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Ноћају *Филип Поповић*, учитељ сва 4 раз. основне школе у Рушњу, округа београдског; за учитељицу I разреда основне мушке школе у Крупњу *Милева Васиљевићка*, учитељица осн. женске школе у Крепољину, округа пожаревачког;

у округ пожаревачки: За учитеља сва 4 разреда осн. школе у Винцима *Илија Спасојевић*, учитељ сва 4 раз. основне мушке школе у Раковој Бари, округа истог; за заступницу учитељице I раз. основне мушке школе у Божевцу *Јелена М. Ђисичева*, заступница учитељице основне школе у Београду на Савинцу; за учитеља III, и IV разреда основне мушке школе у Божевцу *Благоје Радојковић*, учитељ сва 4 раз. основне школе у Малом Градишту, округа истог; за учитеља III и IV разреда основне школе у Шапани *Драгомир Ђорђевић*, учитељ II, и III, разреда основне школе у Лозовику, округа смедеревског; за учитељицу II разреда основне школе у Кушиљеву *Јелена Милићевићка*, учитељица IV разреда основне женске школе у Пожаревцу, округа истог; за учитељицу II, III и IV разреда основне женске школе у Александровцу *Даница Васићка*, учитељица I, и II разреда основне школе у Лозовику, округа смедеревског; за учитеља I и II разреда основне мушке школе у Александровцу *Живојин Васић*, учитељ III, и IV раз. основне школе у Лозовику, округа смедеревског; за учитељицу I и II разреда основне школе у Шапани *Зорка Ђорђевићка*, учитељица I, раз. основне школе у Лозовику, округа смедеревског; за учитељицу I раз. основне мушке школе у Великом Селу *Љубица Милићева*, привремено, учитељица сва 4 разреда основне школе у Баричу, округа истог; за заступницу учитељице основне женске школе у Тополовнику *Јелена Ђурђева*, заступница учит. I и II, разреда основне школе у Новом Кориту, окр. тимочког; за учитељицу, привремено, сва 4 разреда основне школе у Ђириковцу *Надежда Глишићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Врзоходу, округа истог; за учитељицу основне женске школе у Раковој Бари *Персида Ђириковићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Прид-

ворици, округа смедеревског; за учитеља сва 4 разреда основне мушке школе у Раковој Бари *Стеван Ђирковић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Товдину, округа истог;

у округ руднички: За учитеља I и II разреда основне школе у Врдилима *Миливоје Никићевић*, учитељ сва 4 раз. основне школе у Лађевцима, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе на Руднику *Владимир С. Вемић*, учитељ II, III и IV разреда осп. школе у Кладову, округа крајинског; за учитељицу I и II₁ разреда осп. школе у Горачићу *Драга Илићева*, учитељица I и II₂ разреда основне школе у Годачици, округа ужичког;

у округ смедеревски: За учитељицу 1. од I разреда основне школе у Дугавчини *Босилка Цветићева*, привремено, учитељица сва 4 разреда основне школе у Балаинцу, округа топличког; за учитељицу 1. од I разреда основне школе у Лозовику *Драга Дренаковићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Шанини, округа пожаревачког; за учитеља II₂ и III₁ разреда основне школе у Лозовику *Драгутин Дренаковић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Шанини, округа пожаревачког; за учитељицу II и III₂ разреда основне школе у Ратарима *Стана Влајићева*, учитељица II, III и IV разреда основне школе у Валакоњу, округа тимочког; за учитељицу I и II разреда основне школе у Рабровцу *Томанија Витомировићева*, учитељица II разреда осп. школе у Вранићу, округа београдског; за заступницу учит. I и II разреда осп. школе у Придворици *Марија Богдановићева*, учитељица основне мушке школе у Крепољину, округа пожаревачког;

у округ тимочки: За учитељицу I₂ и II раз. основне мушке школе у Валакоњу *Персида Митровићева*, учитељица II и III раз. осп. школе у Ратарима, окр. смедеревског; за учитељицу I и II₁ раз. осп. жен. школе у Грлишту *Катарина Мумуићева*, учитељица I и II разреда осп. мушке школе у Леновцу, округа истог; за учитеља I и II разреда осп. мушке школе у Грлишту *Живојин Стојићевић*, учитељ III и IV раз. осп. школе у Горњем Матејевцу, округа нишког; за учитељицу основне женске школе у Кривом Виру *Рахила Михаиловићка*, учитељица I и II разреда основне женске школе у Грлишту, окр. истог; за учитељицу I разреда основне мушке школе у Подгорцу *Катарина Живановићка*, учитељица I и II разреда осп. жен. школе у Злоту, округа истог; за учитеља III и IV разреда основне мушке школе у Подгорцу *Милан Живановић*, учитељ II и III разреда основне школе у Злоту, округа истог; за учитеља III и IV раз. осп. мушке школе у Кривом Виру *Михаило В. Михаиловић*, учитељ I и II раз. основне мушке школе у Грлишту окр. истог; за учитеља I и II₂ разреда основне мушке школе у Васиљ, *Трифун Илић*, учитељ сва 4 раз. осп. школе у Шљивару, округа истогу

ПРЕМЕШТАЈИ ПО БАЗНИ

Претписом Министра просвете и црквених послова премештени су по казни:

у округу врањском: За учитеља сва 4 разреда основне школе у Прибоју *Сотир Костић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Лебану, округа истог;

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У округу подринском: За учитеља сва 4 разреда основне школе у Узвећу *Миливоје Пејић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Јадран. Лешници, округа истог;

у округу пожаревачком: За заступницу учитељице осн. женске школе у Ореовици *Злата Живковићева*, заступница I и II разреда осн. школе у Дивадици, округа смедеревског;

у округу топличком: За учитеља 2. одељ. I разреда осн. мушке школе у Куршумацији *Тодор Костић*, учитељ 2. одељ. IV разреда основне мушке школе у Прокупљу, округа истог;

ПЕНСИОНОВАЊЕ

Претписом Министра просвете и црквених послова **пенсионовани су:**

у округу пиротском: *Христина Стевановићка*, учитељица основне школе у Пироту, по молби;

у округу подринском: *Милица Михаиловићка*, учитељица основне школе у Крупњу;

у округу пожаревачком: *Павле Димитријевић*, учитељ основне школе у Пожаревцу; *Јелена Ж. Живковићка*, учитељица женске основне школе у Ореовици, окр. истога;

у округу рудничком: *Газрило Ранковић*, виши учитељ Грађанске Школе у Краљеву, по молби.

РАЗРЕШЕЊА

Претписом Министра просвете и црквених послова **разрешени су:**

у округу београдском: *Десима Војиновићева*, учитељица основне школе у Кораћници;

у округу ваљевском: *Даринка Петронијевићева*, заступница учитељице основне школе у Звечкој;

у округу крагујевачком: *Лепосава Димитријевићева*, заступница учитељице основне школе у Јунковцу;

у округу крајинском: *Зорка Шербановићева*, заступница учитељице основне школе у Михајловцу;

у округу крушевачком: *Хранислав Поповић*, заступник учитеља основне школе у Брезовици;

у округу моравском: *Достана Вилимоновићева*, заступница учитељице основне школе у Лоњици; *Риста Цветковић*, заступник учитеља основне школе у Пољни; *Марија Бандина*, заступница учитељице осн. школе у Избеници;

у округу нишком: *Тодора Чакићева*, привремена заступница учит. основне школе у Малошишту.

у округу подринском: *Љубомир Ђурић*, заступник учитеља сва 4 разреда основне школе у Горњој Буковици;

у округу рудничком: *Василије Вукомановић*, заступник учитеља основне школе на Руднику;

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

По члану 6. закона о пензионом фонду за Уловине и Уелу Урлинх-чиновника, сви чиновници без разлике, како грађанског тако и свеште-ничког реда, дужни су давати улоге у овај фонд по одредабама помену-тинованих, сви чиновници монахијства чина наделају улоге са пензионим фонду.)

1) Вектору Велике Школе и Богословије; 2) Старишинама свих стручних и средњих школа; и 3) Духовним Ступовима

Министар
просвете и црквених послова,
Павле Маринковић с. р.

Пбр. 1492.
2. новембра 1900. год.
у Београду.

или уверења.

Члана 2. закона о таксама, и тасе за дупликаат школског сведочанства уверење о свом сиромаштву ослобођава се, на основу горе поменутог уверења о коме сваки ученик — ученица — који би поучео прописно кону о таксама по члану 2 т. 8. сиромаси не плаћају никакове тасе.

Ако у закону о средњим школама и нема ове одређе, не ма у за-кону о средњим школама није изриком не помяне.

Према овоме сваки ученик — ученица — који се ослобођавае од ове тасе у школ сведочанства или уверења, пошто се ослобођавае од ове тасе у такву одређену чланом 55. закона о средњим школама за дупликаат школ-објашњење, да ли сиромашни ученици средњих школа треба да плаћају директор једне средње школе обратити се Министарству молбом за (о плаћању тасе за дупликаат школског сведочанства или уверења)

Директорима средњих и Виших Женских Школа

РАСПИСИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ОТЧУПШЕНИ

Присјању.

Претшном Министра просвете и црквених послова отпуштен је:

у округу пиротском: *Сима Вазојевић*, учитељ основне школе у Присјању.

у округу ужичком: *Катарина Кнежевићева*, заступница учитељице основне школе у Каменници.

у округу тимочком: *Томанија Стојановићева*, учитељица основне школе у Брајковцу; *Рајисава Р. Будисављевић*, заступница учитеља осн. школе у Кривом Врду;

у округу смедеревском: *Даница Милосављевићева*, учитељица осн. школе у Дривовцу, по молби;

тога закона. Међутим има чиновника монашкога чина, који избегавају давање тих улога, и од којих се исти не наплаћује, ма да је то противно изричној одредби горњег законског прописа.

Да се не би неплаћањем улога од стране поменутих чиновника штетила каса удовичкога фонда, и да се не би око овога водила излишна преписка, препоручујем Вам, да се у наплати улога за поменути фонд тачно приджавате позитивних законских наређења у закону о пензионном фонду.

ПБр. 13694.

20. новембра 1900. год.

Београд.

Министар

просвете и црквених послова,

Павле Маринковић с. р.

Старешинама свију просветних и црквених надлештава

(О штедљивој употреби телеграма по службеним пословима)

Г. Министар грађевина писмом својим од 16. октобра ове године ТПБ.р 18540. доставио ми је распис следеће садржине:

„У току ове године наше телеграфске станице у Србији имале су примљених и отправљених званичних телеграма сразмерно толико много, да се с позитивношћу може потврдити, да наше државне власти, једну четвртину послова врше телеграфским путем.

Осим тога, поднашане су ми на увиђај читаве масе телеграма појединих наших државних власти, које садржавају по неколико стотина, на често пута и преко хиљаду речи, на којим су телеграмима телеграфски званичници по неколико часова непрекидно радили, на велику штету друге телеграфске кореспонденције, а међу тим, да су ти телеграми већином били расписи, чије су се садржине могле доставити и редовном поштом, без штете по државне интересе.

Оваки поступци наших државних власти неправилни су и противни члану 36. закона о телеграфу и телефону, а поред тога врло много отежавају рад нашим телеграфима тако, да ови нису у стању да одговоре оној корисној задаћи, која се од њих очекује.

Г. Министар народне привреде увиђајући ову укорењену неправилност и штету отуда, још 1898. год. чинио је представке скоро свима Министарствима, молећи их, да издају најстроже наредбе подручним властима у земљи, да се телеграмима служе у најхитнијим државним потребама, па и у таквим приликама да та саопштења буду у колико је могуће кратка.

Издате наредбе у овоме смислу, као што се види из напред наведенога, нису имале повољног дејства, те сам у последње време био принуђен, да над појединим државним органима, као пошиљацима неумесно отправљених телеграма примењујем чл. 36. закона о телеграфу и телефону, на штету њихову и пречих државних послова, задајући тиме посла и подручном Вам министарству, преко којег су врло често тражени одговори од таквих пошиљалаца телеграма.

Појимајући важност брзе телеграфске кореспонденције, како по интересе државних, тако и по интересе приватних, нарочито трговачких одношаја, мени је част, Господине Министре, молити Вас, да изволите најстрожије поновити Вашу наредбу свима подручним вам властима у земљи, да се у својим државним пословима служе телеграмима само у неодољивим најхитнијим приликама и да у таквим та саопштења буду што је могуће краћа.

У исто време част ми је, Господине Министре, доставити Вам и то: да ћу, почев од 15. идућег месеца, за сваки неумесно отправљен телеграм, који ми станице буду на увиђај достављале, наређивати наплату телеграфске таксе, по закону о телеграфу и телефону, без тражења одговора од дотичних пошиљалаца оваквих телеграма, за што Вас молим, да и о томе известите све органе власти подручног Вам министарства.“

Скрећући Вам пажњу на предњи распис, препоручујем Вам, да се истога строго придржавате.

Бр. 43732.

7 новембра 1909. год.

Београд.

Министар
просвете и црквених послова,
Павле Маринковић с. р.

Старешинама свију просветних завода

(Да старешине завода не дају сами службене исправке
у политичким листовима)

Дешава се, да се у понеком од политичких листова изнесе што противу кога просветнога завода, чега ради Управа буде принуђена да даје службене исправке. Како пак само Министарство носи врховну одговорност за сва надлештва која долазе у његов ресор, то је оно једино и позвано да јавно мњење обавештава о случајима, у којима би оно, нехотично или намерно, било рђаво обавештено. С тога Вам препоручујем, да ако би се ма шта у повременој штампи изнело противу тога завода, чега би ради ваљало давати и какве исправке, сами то не чините, него да министарство о случају тачно известите, па ће оно или само чинити потребне исправке, или ће учинити оно што буде нашло за потребно да треба радити.

ШБр. 14091.

3. новембра 1900. год.

Београд.

Министар
просвете и црквених послова,
Павле Маринковић с. р.

Свима Школским Надзорницима

(О чистоти ђаза, учионица и школског дворишта)

Приликом похођења школа у једном делу наше Отаџбине уверио сам се, да неки наставници не обрађају довољну пажњу на чистоту. У многим школама под је нечист, зидови обијени, пећи неочишћене, врата прљава, прозори неопрани. Готово нигде у школама нема пљуваоница, него се пљује по поду. У школском дворишту не одржава се свуда потребна чистота: понегде по школском дворишту пасу и рију свиње; око бунара читаве баре и каљуге.

Многи ученици долазе боси у школу. Одело на њима прљаво и поцепано, кошуља раздрљена: лице и руке нечисти; коса неочешљана и неошишана; глава крастава, уопште, деца имају изглед сирочића и мученика, што свакако не служи на част школи, где деца треба да су светла и пријатна лица, ако се хоће да покажу народу корисни резултати од школе.

Овако стање по школама доказује да поједини наставници не схватају правилно и потпуно своју дужност.

Школи није једини задатак да преда деци извесну количину материјалног знања из појединих наука, него да хармонијски развија у деце и тело и дух и срце. Васпитање је у народним школама важније од образовања, и то треба сваки наставник да има непрестано на уму. Сем тога чистота тела и одела, чистота школских просторија — то је прва и права потреба за здравље ученика. Немар у том погледу сатира здравље деце, убија углед српској школи.

Препоручујем Вам, да свима наставницима у свом округу скренете најозбиљнију пажњу на одржавање чистоте како тела и одела у деце, тако и школских просторија и дворишта. Нарочито учитељицама препоручујем да у погледу држања и понашања према деци покажу материнско старање. Школским одборима наредите, да за све себе и ходнике по којима се баве ученици, набаве земљане пљуваонице, које се пуне водом.

При прегледу школа уверите се, врши ли се ова наредба потпуно и савесно. Наставнике, који и преко ове наредбе буду немарни у том погледу, казните без обзира и на какве изговоре, и увек водите при давању опште оцене највећи рачун о одржању реда и чистоте у школи, као и исправности и ујудности деце.

ШБр. 15225.

28. новембра 1900. г.

у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,

Павле Маринковић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Свима Школским Надзорницима

(О правом схватању дужности народних учитеља)

Опазио сам да повелики број учитеља не схвата потпуно дужност народног учитеља.

Неки учитељи мисле да су у потпуној мери одговорили својој дужности ако само на време долазе у школу и савесно предају по наставном програму; други залажу сву снагу у рад у школској градини, или се одушевљено предају Ручном Раду и т. д. То је и сувише бирократско или канцеларијско схватање, дакле уско схватање једне тако широке и простране дужности. Учитељ није само школски радник, његова дужност није да само васпитава децу. Утицај учитељев мора прелазити и преко школскога прага. Народни учитељ треба да буде доиста народни учитељ.

Свештеници и учитељи стојећи у непрекидном додиру са народом могу имати највећег утицаја на народ. Они могу бити најјачи чиниоци у послу просвећивања народног. Прави учитељ се мора спријатељити с народом, зближити се с њим, познати праве потребе његове, бити му у свакој прилици мудар и искрен пријатељ. Учитељ не сме подлећи утицају простоте и нерада, већ радом и понашањем служити народу за углед.

И село има своје дражи, и у селу живе наша браћа; у селу је потребнији одушевљен и умешан радник него у вароши. Ко свој позив озбиљно схвата, ко свој народ искрено воли — не бежи из средине народне. Учитељи, који без праве потребе желе да из села измакну у вароши, дају доказа о својој неподобности, о своме ненационалном васпитању. Већина је учитеља баш поникла из те средине, у којој касније по позиву треба да проведу цео свој век, па ипак се врло тешко и врло ретко баш тој сродној средини прилагођавају. Значи да такав учитељ не уме да схвати и разуме елеменат с којим треба да ради и чије је просвећивање њему поверено. Ја ћу имати на оку такве учитеље, и тражићу да се нарочито има на уму њихово правилно схватање дужности при давању оцена, а бићу штедар у наградама и признањима сваке врсте према правим народним учитељима.

ПБр. 15226.

28. новембра 1900. г.
у Београду.Министар
просвете и црквених послова,

Павле Маринковић

Старешинама свију просветних и духовних надлежстава

(да се чиновници просветних и духовних надлежстава за Аудијенцију код Њихових Величанстава обраћају г. Министру просвете и црквених послова)

Господин Председник Министарског Савета изволео је 29. новембра ове године упутити ми писмо ове садржине:

„По највишој заповести, изволите саопштити чиновницима подручне Вам струке, да се личним или писменим молбама за аудијенције код Њихових Величанстава Краља и Краљице обраћају увек Вама, за претходну оцену узрока који молбу изазивљу.

Свако противно поступање сматраће се као недозвољен корак и повреда званичног односа“.

Ово Вам се доставља ради знања а и ради саопштења свему подручном Вам особљу.

ПБр. 15324.

1. децембра 1900. год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Павле Маринковић

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

775. САСТАНАК

13. октобра 1900. год.

Били су : ПРЕДСЕДНИК : Д-р В. Бакић ; ПОТПРЕДСЕДНИК : Ст. Ловчевић ;
РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ : Д-р Михаило Петровић, Мих. Марковић, Ср. Ј. Стојковић,
Сретен Пашић, Стеван Веселиновић и Д-р Стеван М. Окановић.

ПОСЛОВОБА : Л. Лазаревић.

I

На овом је састанку био и г. Министар просвете и црквених послова, који је отворно овај, први састанак овим говором :

Господо, с највећом радошћу долазим да отворим седнице Главнога Просветног Савета. Моја је жеља, да повратим старе светле дане ове важне просветне установе; намеран сам био, да на првом састанку видим све чланове саветске из целе земље, али ме је од тога задржала бојазан од сувишних свечаности. Ја Вас, господо, све добро познајем, чему је доказ то, што сам баш Вас и изабрао да састављате овај Савет, који је права Академија у просвети, где се улази не само по таленту него и по осведоченој мудрости и искуству. Али Ви мене, господо, не познајете довољно, управо не познајете довољно моје назоре као Министра просвете, нити знате какво ће бити моје понашање према Главном Просветном Савету, с тога сам желео, да Вам још на првом састанку изјавим: да желим најширу и највећу слободу у мишљењу и раду саветском. Ја Вам, господо, обећавам, да ћу највећу пажњу поклањати Вашим одлукама и најстроже пазити да Ваше одлуке буду резултат независног решавања и да буду поштоване. Свечано Вам изјављујем, да од мене нећете добивати никаквих приватних порука при решавању предмета, које Вам будем упутио. Кад год Вас будем о чем питао, поштоваћу Ваше мишљење и убеђење.

Због тога сам, господо, желео да се одмах на првом састанку видимо. По мом уверењу, преко је потребно, да с времена на време Министар просвете ступи у лични додир са члановима Главног Просветног Савета, да им усмено саопшти своје мисли и да чује њихове одговоре. И то је, господо, једна гаранција за наш узајамни правилан рад, чега је просвета и сувише често била лишавана.

Сада, господо, отварам овај први састанак Главног Просветног Савета и нека Вам је срећан рад!"

Председник Главног Просветног Савета г. д-р В. Бакић захваљује г. Министру, изјављујући да ће се Савет увек при своме решавању држати закона и да ће увек бити готов, да г. Министру помогне у решавању просветних питања.

За овим је Савет отпочео свој рад у присуству г. Министра, који је остао у Савету до краја седнице.

II

Прочитани су и примљени записници 773. и 774. састанка.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 2. овога месеца, ПБр. 11932 којим јавља Савету, да су Указом Његовог Величанства Краља, а на основу чл. 6. и 7. Зак. о уређењу Главног Просветног Савета постављени за редовне чланове саветске за школску 1900-1 и 1901-2 годину ова господа:

Д-р Војислав Бакић, професор Велике Школе, који ће уједно бити и председник Савета;

Ђока М. Станојевић;

Д-р Светолик Радовановић;

Д-р Јован Цвијић и

Д-р Михаило Петровић, професори Велике Школе;

Михаило Марковић директор Гимназије Краља Александра I;

Сретен Ј. Стојковић, директор Гимназије Вука Стеф. Караџића;

Сретен Пашић, управитељ Више Женске Школе Краљице Драге;

Стеван Веселиновић, референт за црквене послове Министарства просвете и црквених послова и

Д-р Стеван Окановић, надзорник Народних школа за град Београд.

Главни Просветни Савет је примио ово к знању.

IV

За потпредседника Главног Просветног Савета изабрат је: г. Стеван Довчевић, начелник Министарства Просвете и црквених послова.

V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 13. овог месеца, ПБр. 13116, којим се јавља Савету, да је на место г. Петра Ј. Петровића, секретара Министарства просвете и црквених послова, који је до сада био пословођа у Главном Просветном Савету одређен за пословођу г. Лука Лазаревић, референт за основну наставу.

Савет је ово примио к знању.

VI

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 5. септембра ове године ПБр. 7144, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Војислава Стевановића, свршеног ђака минхенске занат. уметничке школе, који је молио за место учитеља цртања у нашим средњим школама.

Савет је одлучио: да се умоли г. Сретен Ј. Стојковић редовни члан Савета, да изволи молиночеве документе прегледати и Савету о њима реферовати.

VII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 10. овога месеца, ПБр. 12889, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Алексе М. Станојевића, професора у пензији, који је молио за одобрење, да се његове књиге: „Минералогија, за више разреде средњих школа у Краљевини Србији“ и „Геологија за више разреде средњих школа“ — могу употребити као уџбеници у VII разреду наших гимназија и реалака.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. Светолик Радовановић, проф. Велике Школе и редовни члан Савета и Петар Ст. Павловић, проф. гимназије Вука Стеф. Караџића, да изволе обе ове књиге прегледати и Савету реферовати, могу ли се оне употребити за уџбенике.

VIII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 4. септембра ове године ПБр. 10042, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Ђорђа П. Рокнића, професора Војне Академије, који је молио да се усвоје за школске уџбенике у нижим разредима средњих школа његови преводи „Аритметика, за I, II, III и IV разред средњих школа“ и „Геометрија, за I, II, III и IV разред средњих школа“ од др. Ф. Хочеваара.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. д-р Михаило Петровић и Срет. Ј. Стојковић, редовни чланови Савета, да оба ова превода прегледају и Савету реферују о ономе за шта преводилац моли.

IX

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 10. августа ове године, ПБр. 7846, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Владимира Зделара, професора Гимназије Вука Стеф. Караџића, који је молио да се откупе за школски уџбеник његови преводи: „Математика (Аритметика и Геометрија) I и II разреда средњих школа“ и „Математика (Аритметика и Геометрија) III и IV раз. средњих школа“ од др. Ф. Хочеваара.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. д-р Михаило Петровић и Сретен Ј. Стојковић, редовни чланови Савета, да оба ова предмета прегледају и Савету реферују о ономе, за што преводилац моли.

X

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 10. овог месеца, ПБр. 12836, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Аранђела Дмитровића оvd. учитеља, који је молио за одобрење да се његова књига: „Рачунски задаци“ за ученике IV разреда народних школа — може употребити за ђачки уџбеник.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. Сретен М. Аџић, управник јагодинске Учитељске школе, и Димитрије Путниковић, привр. виши учитељ оvd. Грађанске Школе да изволе ову књигу прегледати и Савету реферовати о ономе, за шта писац моли.

XI

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 29. августа ове године, ПБр. 9457, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Мите Стајића, дворског књижара, који је молио да се препоручи свима основним школама за наставно средство при предавању Земљописа његова „Карта Краљевине Србије у размери 1,400.000“

Савет је одлучио: да се умоли г. д-р Јован Цвијић, редовни члан Савета, да изволи ову карту прегледати и Савету реферовати о томе, да ли би се она могла употребити у основним школама као наставно средство при предавању Земљописа.

XII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 5. септембра ове године, ПБр. 10222, којим се пита Савет за мишљење, да ли би требало прештампати за потребу народних школа *Буквар* са Читанчицом и Словарицом од г. Михаила Јовића, привр. вишег учитеља овд. Грађанске Школе.

Савет је одлучио: да се распише Стечај за нов Буквар, који би требало израдити до краја ове године, а овај г. Јовићев Буквар требало би прештампати у онолико примерака колико је потребно за једну школску годину. Г. Јовићу да се за ово прештампавање да срезмеран хонорар. Ако је могуће ваља учинити извесне измене у новом издању. И Буквар и Словарица да се штампaju уједно.

XIII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 17. септембра ове године, ПБр. 10202, којим се пита Савет за мишљење, да ли би се могла употребити као уџбеник у I и II разреду основне школе „Наука Хришћанска“ од г. Петра Протића, школског надзорника.

Пошто постоји ранија саветска одлука, да у најнижим разредима основних школа не треба других уџбеника сем Буквара и Читанчице, то се Савет није ни могао упуштати у одлуку о овој књизи.

XIV

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 19. августа ове године, ПБр. 7298, којим је спроведена Савету на оцену молба г-ђице Анђелије Спајићеве, учитељице Девојачке Школе у Шапцу, која је молила, да се њен рукопис „Кућарство“ откупи и употреби као уџбеник у III разреду Девојачких Школа.

Савет је одлучио: да се умоле г. Павле Аршинов, професор Више Женске Школе Краљице Драге и г-ђа Анђелија Аћимовићка, класна учитељица истог завода, да изволе овај рукопис прегледати и Савету реферовати у смислу молбе г-ђице Спајићеве.

XV

Прочитана су писма г. Министра просвете и црквених послова од 30. септембра ове године ПБр. 12188, од 10. овога месеца ПБр. 12369., од 26. августа ове године ПБр. 9239. и од 19. августа ове године, ПБр. 2642, којима су спроведене Савету на оцену Цртанке и Писанке од г. г. Правдољуба и Мирољуба; од непозната писца под шифром: „Било је већ време“ — — —; Ђорђа Крњца чиновника жељезничке дирекције;

Виће Малетића, учитеља цртања и писања у пензији. Ове цртанке и писанке су израђене за основну школу према расписаном Стечају од стране Министарства просвете и црквених послова, који је штампан у „Српским Новинама“ 16. јула 1898. године Бр. 153 и према продужењу истог Стечаја од 1. новембра 1899. год. ПБр. 11212.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. Михаило Валтровић, професор Вел. Школе, Ђока Миловановић, виши интендант III класе и управник војне фотолитографске радионице и Михаило М. Станојевић, учитељ овдашњи, да изволе ове Цртанке и Писанке прегледати и Савету реферовати о томе: које би се од њих могла употребити у нашим основним школама.

XVI

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 20. августа ове године, ПБр. 7793, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Миливоја Ј. Маленића, публицисте, који је молио да се његово дело „Један Обреновић, биографска слика из Историје Дома Обреновића, са сликом Милоша Јевр. Обреновића“ препоручи за школске књижнице и да се откупи изврстан број примерака ради поклањања сиромашним школама и ученицима.

Савет је одлучио: да се умоли г. Сретен Пашић, редовни члан Савета, да изволи ово дело прегледати и Савету реферовати о томе: да ли се оно може употребити за намењени циљ.

Тиме је овај састанак завршен.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

ИЗВЕШТАЈИ НАДЗОРНИКА НАРОДНИХ ШКОЛА ЗА 1899. И 1900. ШКОЛ. ГОД.

Годишњи извештај о Народним Школама за округ Подрински

Господину Министру Просвете и Црквених Послова

Прегледавши све школе и оценивши наставнички рад у повереном ми округу, част ми је, на основу члана 86. Закона о Народним школама, поднети овај извештај:

I. *Наставници и настава.* У појединим кондуит-листама наставничким забележено је, по могућству, све што је од значаја по рад и карактер наставнички, а у опште, може се рећи, да су наставници и наставнице ове године веома марљиво и озбиљно вршили наставничку службу и да је успех у настави веома повољан, тако, да општа оцена наставничког рада износи преко „врло добар“ (4,3). Ну, и ако је таква општа оцена наставничког рада, ипак морам признати, да сам при оцењивању имао у виду све околности, у којима се школе и наставници налазе, те сам и блажом мером оцењивао, желећи, да тај важан посао извршим, по могућству, правилно и савесно.

У свима народним школама овога округа радило је 154 наставника и наставница, од којих је 150 радило у нижим а четири у вишим школама. У њиховом раду огледа се различна спрема, виде се разне методе и по целокупном утиску, који се при прегледу њихова рада добија, наставници би се могли овако класифицирати: има једна добра трећина наставника, који се у раду држе рационалне методе и чије школе имају тип право педагошки. То су наставници, који имају врло добру спрему теоријску и који се озбиљно труде, да своје знање педагошко правилно примене. У другу групу долазе наставници, који имају мање школске, теоријске спреме, но који имају довољно наставничког искуства, и који као рутинирани школски радници умеју извршити поверени им посао и у настави постићи врло добар успех. У њиховом раду не види се, истина, потребна и права методичност; школа им нема чисто педагошки карактер, али њихов труд је хвале достојан. Таквих је наставника већина у округу. То су прави емпиричари наставници. У трећу групу спада приличан број наставника, који без обзира на спрему гледе, да што лакшим путем изврше оно, што је по наставном програму прописано, и тога ради допуштају да се ученици служе много

Ученицима, те се на тај начин убија принцип саморађње; настави се не даје рационалан правац, а механизам добија све више маха. Ово се поглавито види у школама таквих наставника, који или немају потребне спреме за наставничку службу, или су спремни, али немају воље за рад. То је општа карактеристика наставничка, а из дотичних кондута види се јасно, какав је који школски радник.

Та разноликост у раду наставничком и чини, те нам и школе немају једноликости, а кад се буде успело да сви наставници располажу приближно једнаком и довољном спремом, тада ће и њихов уложени труд показати боље резултате, тада ће и школе бити напредније, и добиће један тип, — чисто педагошки.

Толико о наставничком раду и о њиховој спреми, а у вези с овим бићу слободан напоменути нешто и о обради наставног градива.

Законом се од школа иште, да дају омладини опште образовање и васпитање, и да би се то постигло потребно је наставно градиво обрађивати тако методично, да настава развије хармонично дејство у свима васпитним правцима. Међу тим, многи наши наставници не пазе на овај хармоничан систем васпитања, већ поглавито истичу интелектуално васпитање, а остало се узгред узима, и настава постаје једнострана. Ма да је ова грана васпитања најпретежнија, јер развија разум дејчи, ипак сам противан многим педантеријама граматичким и парадним рачунским задацима, а желим да се више обрати пажња на стварну — логичну страну, и да је очигледна настава у свему боље заступљена и развијена. На морално васпитање школске омладине пазе се, али више с формалне стране. Дисциплине, које су намењене за постигнуће религијско-моралног васпитања, већином се без довољног коментара и дидактичности обрађују, а често се деца ослањају искључиво на уџбенике. Тумачење религије у вези с црквеним певањем у већини школа није на здравој основи, а нарочито у оним школама, које су од цркава удаљене. По неки учитељи замишљају, да су довољно одговорили својој васпитачкој дужности, ако су с ученицима прешли, формално, програм из Науке Хришћанске, без да су ученике довољно утврдили у суштини наше религије и удиле им љубав ка правослађу. Отуда долази, да из таквих школа излазе младићи, који не знају ни обичних молитава, а камо ли да су у срцу побожни хришћани, какви треба да су. Моје је мишљење, да су учитељи са свештеницима заједно позвани, да на религијску васпитну страну обратe више пажње и да нам школску омладину у том правцу боље васпитају, јер од тога зависи и морално-религијско васпитање нашега народа.

У погледу патриотичног васпитања стоји се боље. Многи су наставници обрађивали веома лепо Народну Историју, животописе славних људи и познавање домовине. У многим школама доста се пазило и на то, да се за све важије историјске догађаје веже и пригодна народна песма или декламација. На тај начин, у школској се омладини довољно буди љубав ка Краљу и Отаџбини и довољно се пазе на све оно што је српско и иде у прилог Српству. У свима школама повереног ми округа прослављене су ове године Цвети, као црквено народни празник, на онакав исти начин, како се прославља Св. Сава, а то је учињено, да би се школској омладини што боље објаснио значај тога светлог историјског дана.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Што се тиче естетичког васпитања, слободан сам приметити, да је оно у многим школама запостављено. Многи наставници не полажу много на то, да се у школама негује лепо световно и црквено певање; да су декламације лепо са интонацијом изучене; да су писмени састави чисти и уредни и да се у опште у сваком раду огледа чистота и лепота. На све ово потребно је обратити што већу пажњу, ако се хоће, да се код школске омладине однегују осећаји за све што је лепо и племенито, и да школа и својом спољашњошћу чини пријатан ефекат. Што је естетично васпитање тако запостављено, налазим да је кривица до самих наставника, који немају довољно воље да се занимају овом врстом васпитања, сматрајући, да су своју наставничку дужност довољно извршили, ако су што већу пажњу обратили на интелектуалну страну, као што је напред поменуто.

О физичком васпитању наше омладине могу рећи, да се ни оно не изводи свуда правилно и по наставном програму. Има знатан број школа у којима се гимнастичко вежбање и деце игре правилно предају. Много више има школа у којима се узгредно ради с тога, што дотични наставници немају воље за такав рад. Најзад има и таквих школа, и то у брдовитим општинама, где је готово и немогуће занимати се гимнастиком, јер деца утреше до 4 часа времена, путујући од куће школи и враћајући се дома. Таква деца дођу већ заморена у школу и готово су у први мах неспособна за какав умни рад.

Свакојако желети се може, да се и на физичко васпитање већа пажња обрати, али се не може захтевати да школа све учини што је потребно за физичко развиће наше омладине. У том погледу узимају на себе обавезу и други позвани фактори, јер школа може своју улогу и правилно вршити, али од тога посла биће мало користи, ако се на дому не пази да деца боље одевена и храном снабдевена у школу долазе. То треба да буде дужност домаћина, родитеља, да већу пажњу поклоне неговању свога подмлатка.

За време одмора погледао сам чешиће и ђачку трпезу, па сам се уверио, да се деца у многим школама врло рђаво хране, а нашао сам и таквих ученика, који за доручак нису имали ни комадић проје, већ су позајмљивали од својих другова. Тако рђава храна, рђаво одело и далеки пут убија децу, те су физички изнемогла, слабуњава и за школски рад слабо способна. Са таквим ученицима у толико је теже учитељу радити, што су они оскудни и у свима школским потребама. Поред тога опазио сам, да су у многим школама ученици прљави, шугави и крастави, што долази више од немара и навике домаће, јер је чистоћу тела лако одржавати, а нарочито у оним местима, где има и текућих вода. У неколико овде пада кривица и на дотичне наставнике, који могу лепим саветима, па и наредбама успети, да им ученици чистији у школу долазе. Тако дакле, за физичко васпитање потребни су и хигијенски услови, а кад се ови буду испуњавали, онда ће боље стојати и са физичким развићем школске омладине, што ће, без сумње, знатно утицати и на физичко развиће самога народа.

Да речем коју и о техничком васпитању. Увођењем Ручног Рада, оно је у нашим народним школама добило великога маха, управо већег но што му треба дати. У многим школама наставници су предавали Ручни Рад као лаци, а такав Ручни Рад нема стварне — педагошке вредности. Ту се радило тек колико да се програм изврши. У оним ме-

сима где су радили оспособљени наставници, Ручни Рад је показао врло леп успех, а нарочито где је било могућности да се отвори радионица, и да се ради са ученицима из Продужне школе. Тако, у Клењу отворена је радионица за плетарство и картонажу. У Шапцу за Слојд и картонажу. У Комирићу за плетарство и картонажу. У Лозници за картонажу и у Крупњу. У Горњој Трешњици за плетарство. У Ђовиљачи и Малој Брањској за картонажу. Сви су наставници веома марљиво са ученицима радили и оно што је урађено има стварне вредности. Кад се и остали наставници буду оспособили за предавање Ручног Рада, моћи ће се у округу отворити још која радионица и тада ће се Ручни Рад у већем размеру и са већим знањем предавати, па ће се његова права вредност боље моћи оценити. На овом месту ваља ми признати, да су многи наставници слабо одушевљени за Ручни Рад и да много марљивије негују Пољопривреду, сматрајући, да је она кориснија за сеоске школе од Ручног Рада, и да сама Пољопривреда у неколико замењује Ручни Рад. Ови наставници обрадили су са ученицима лепо школске вртове и трудили су се, по могућству, да се пољопривредно знање у околини шири, а нарочито су се заузимали за оснивање Земљорадничких Задруга, те су таквим радом заслужили хвалу и признање.

И тако разгледавши у кратко све врсте васпитања, које педагошка наука од школе захтева, можемо утврдити: да се у свима школама не ради хармонично на свима васпитним правцима, и да већина школа нема правог педагошког карактера, а кад тога нема, значи, да нам и школе не одговарају потпуно своме позиву. Ну ипак се признати мора, да је напредак нашим школама обезбеђен и да ће наставнички труд и свестан рад, уз припомоћ осталих познатих фактора успети, да се временом школе подигну на ону висину, на којој треба да су.

II. *О Продужним и другим школама у округу.* Да би се писменост и знање добивено у основним школама што боље утврдило и проширило, издао сам наредбу свима већим школским општинама, где год је било могућности, да отворе Продужне школе, а накнадно саопштио сам дотичним школама распис Пбр. 13899. од 4. децембра пр. год., којим се објашњава важност Продужних школа и ставља се у дужност школским одборима, да се за отварање и обдржавање тих школа озбиљно заузму.

Таквих Продужних школа могло би се отворити у округу до 30, колико сам и циркулара био упутно, али су многе општине, и то баш оне које се рачунају у највеће, одговориле да не могу издржавати Продужне школе, јер им средства не допуштају; међу тим тај разлог није довољно оправдан, већ пре ће бити, да дотични наставници нису хтели енергично поради да се школе отворе, а што је најглавније, сам члан 20. Закона о Народним школама не може се пуноважно применити и на Продужне школе. По моме мишљењу, требало би отворити сталне Продужне школе у свима местима, где раде 3—4 наставника, јер нема сумње да су Продужне школе веома корисне, а нарочито кад у њима ради неколико наставника. У таквом случају требало би утврдити, да је похођење школе обавезно, и да се члан 20. Закона о Народним Школама може применити у таквим школама.

Продужне школе биле су отворене у Липолисту, Клењу, Бадовинцима, Штитару, Дреновцу, Прњавору, Дубљу, Варни, Криваји, Накучанима, Меховинама, Охриду, Јаребицама, Јадр. Љешници, Недељицама и

у Комирићу. У тим школама предавало се: Српски језик с писменим саставима, Рачун с Геометријом, Пољопривредне поуке, у неколико Наука хришћанска, Земљопис с новијом поделом и Историјом, а по могућству и Ручни Рад. Ученици су походили школу махом у недељне и празничне дане а наставници су доста марљиво радили. Најбољи је успех постигнут у Клењу, Липолисту и Бадовинцима.

Грађанска школа у Лозници. У овој школи у оба разреда радила су два наставника, и то: један до краја месеца марта, те је упућен на наставнички курс Ручног Рада, а други је предузео рад и довршио предмете по наставном програму. На испиту су оба наставника наизменце испитивали ученике. Испит је држао 8. јуна под мојим руковођењем а у присуству школског одбора. О самом раду наставничком могу се изразити да је врло добар. Наставници су се трудили да наставне предмете марљиво и методички обраде, а заложили су се, колико им је било могуће за напредак и опстанак те школе. При свем том приметио сам, да за рад у Грађанској школи, а нарочито у старијим разредима, треба мало већа званствена спрема, и да би наставницима ових школа требало дати могућности да изучавањем каквог вишег курса своје знање прошире и усаврше, те да поред методичне вештине у раду, прибаве и добру научну спрему.

Ова Грађанска школа слабо је снабдевена и тешко се одржава. Пре свега, општина је одвећ оптерећена издацима на плате наставника осн. школа и услед тога веома тешко подноси новчане жртве за одржање Грађанске школе. Ма да се од стране надлежне власти предузимало све што се могло за опстанак ове школе, ипак је одзив од стране родитеља и грађана врло слаб. Грађани нерадо дају децу у ову школу. Није им довољно популарна, а законске обвезе нема за ову школу. Тако у оба разреда нема више од 20 ученика. Ако се нове године школске не упише бар 10 ученика, онда не би требало постављати и трећег наставника, јер би тако школа, без ђака, скупо стала државу и општину. У осталом, настаће се најживље, да се ова школа одржи већ и са тога разлога, што је Лозница погранично место, на је потребно, да има више училиште.

Девојачка школа у Шапцу. У овој школи, у оба разреда, радиле су две наставнице, поделивши наставне предмете овако: једна је наставница (г-ђица Анђелија Спајићева) предавала: Српски језик с писменим саставима, Немачки језик, Историју општу, Науку Хришћанску, Женски ручни рад и Певање. Друга наставница (г-ђица Наталија Обреновићева) предавала је: Земљопис, Рачун с Геометријом, Јестаственицу, Физику с Хемијом, Краснопис и Гимнастику. Обе наставнице радиле су веома марљиво и ревностно. Наставне су предмете по програму и методички обрадиле. У свима наставним предметима, а нарочито у математици и природним наукама постигнут је врло леп успех. На васпитну страну обе су наставнице довољно пазиле.

Приватне школе. У Шапцу постоји, по одобрењу Министарства просвете, већ неколико година, дечје *Забавиште*. То забавиште походило је ово године до 30 деце од 3—6 година. Деца су учили песме, декламације, молитве и разне игре дечје. Рад је у Забавишту приличан. На-

ставница и ако није за овај посао спремана, ипак је практиком доста постигла и родитељи дају радо децу у Забавиште. Учитељица је препоручено да нађе удобнији локал и да прима одраслију децу. У школском одбору настаће се, да се у Шапцу отворе бар два Забавишта правилно уређена.

У округу постоје две школе, у којима одраслије девојчице изучавају женски Ручни Рад. Једна је у Лозници а друга у Шапцу. Учење у тим школама траје неколико година, а од радова учи се: ткање српског платна, кројење и шивење рубља (белог веша) и кројење хаљина. Школа у Шапцу боље напредује, јер има бољих средстава, а осем тога у тој школи раде три оспособљене наставнице, а у Лозници ради само једна. Обе школе стоје под управом Женског Друштва. Управе се, по могућству, труде, да даље напредују и да одговоре своме задатку.

Јеврејска школа у Шапцу. Ову школу походе јеврејска деца, која се уче у нашим народним школама. Ова школа постоји, да обучи јеврејску децу у религији, и тога ради у тој се школи учи Библија на старом јеврејском језику и преводи се по могућству на српски језик. Црквено школска општина изјавила ми је: да би било веома нужно, да се постави један спреман учитељ јеврејске вероисповеди, који би предавао религију јеврејској деци у српским школама, на српском језику. Тим начином желе представници општине да се преда потпуно забораву данашњи јеврејски (шпањолски) језик и да им деца буду у правом смислу Срби, јеврејске вероисповеди. Ова је ствар, по моме мишљењу, од важности, и ову представку црквено-школске општине требало би узети у призрење.

III. *Школске зграде.* Округ подрински, и ако се рачуна међу најмућније крајеве наше отаџбине, ипак се, у погледу школа, не може на прво место истаћи, јер знатан број школа не одговара сувременим захтевима школским, нити се такве школе могу и даље трпети. Значајно је да стари подрински округ има лепших школских зграда, и да је у погледу просветном уређењу од старог шабачког округа, а међу тим, познато је, да је стари подрински округ доста сиромашан, и да му је тешко подизати прописне школске зграде. Срез посаво-тамнавски, који је у свему оличена лепота, са школама стоји најгоре.

Као школски надзорник, увидео сам одмах ову просветну невољу и настао сам са окружним школским одбором, колико је било могуће, да се школе у округу подижу и да се то важно питање кроз кратко време сматра као свршено. За две године учињене су знатне промене и сада се граде школе: у Метковићу (мачванском), Јаребицама (школа са 4 одељења), Каменици, Накучанима, Каони и Горњој Буковици.

По времену морају се подићи школске зграде у овим местима: *Табановићу, Узвекју, Црниљеву, Свилицу, Јаловику, Меховинама, Дебру, Месарицима, Чокешини, Зајачи, Ковиљачи, Љубовији, Оровици и Доњој Бадањи.* И ако се доста најже на ово питање полаже, ипак се мора још живље радити, ако се хоће да школе у округу буду ваљано уређене. Све ове општине располажу извесним капиталом и у најкраћем времену могу се потпуно спремити и нове школе подићи.

У току ове школске године подигнуте су и примљене нове школе у Коцељеви, Добрићу и Раденковићу, о чему је министарство, у своје време, извештено.

IV. *Радња окружног школског одбора и месног одбора. Снабдевање школа.* За напредак школа у округу веома је важно, да окружни одбор као најважније управно тело врши своју дужност ревносно и савесно. Рад школског одбора у току ове године за похвалу је, јер је одбор у сваком школском питању био увиђаван и доносио своје одлуке на корист школе и унапређење наставе. У седницама држаним 28. и 29. децембра и 20. фебруара, окружни одбор посвршавао је сва важнија школска питања. Саставио је на здравој основици окружни школски буџет и прегледао марљиво све буџете школских општина. Одлуке окр. школског одбора већином су тачно извршене. Овакав савестан рад шк. одбора допринеће много унапређењу школа и просветних прилика у округу.

Са месним школским одборима стоји мало друкчије. Истина је, да је већина школ. одбора који савесно врше поверену им дужност, али их има знатан број који су немарљиви спрема школе и којима се чешће мора наређивати, да се за снабдевање школа боље побрину, и да своју дужност по закону отправљају. У почетку школске године наређено је свима месним одборима да школе доведу у ред и снабду свима потребама тако, да се рад може без икакве сметње отпочети. Та је наредба по извештају управитеља школа, с малим изузетком тачно извршена; али од јануара ове године почеле су школе трпети оскудицу, јер школски прирез није се могао одмах купити, а и доцније, кад је што било прикупљено, председници већином нису хтели предавати школском благајнику, као што је заједничким расписом г. г. Мин. Финансија и Просвете наређено, већ су се тим прирезом служили, а школи су по нешто дали, колико да се најпрече потребе подмире. И тако су многе школе трпеле оскудицу само с тога, што дотични председници нерадо полажу школски прирез и што рачунају на то, да их просветна власт не може казнити за такву неуредност. Да би се члан 94. Закона о Народним школама боље вршио, а нарочито, да би председници школског одбора били уреднији, потребно је, по моме мишљењу, дати школском надзорнику право, да може казнити председника и све чланове школског одбора за неуредно вршење школских дужности. Без тога ће многе наредбе школског надзорника бити изазорне, и школе се не могу никада ваљано уредити.

За тачно подмирење школских потреба и снабдевање школа, од значаја су и добро уређене књижарске радње. У округу постоје књижарске радње у Шапцу, Лозници, Крушњу, Богатићу и на Љубовији. У Шапцу постоје две књижарнице, које су врло добро снабдевене свима школским и канцеларијским потребама, а у осталим местима довољно су уређене и снабдевене, колико је према месним приликама потребно. У свима овим радњама, поред књижарско-канцеларијског материјала има и свих монополисаних артикала, које су књижари по закону дужни држати. Најслабије је снабдевена књижарска радња на Љубовији, која има право само за срез азбуковачки.

V) *Школска администрација. Бројно стање ученика. Нова одељења.*

Као што је важно, да школски одбори буду свесни своје дужности, и да са највећом преданошћу служе школи, исто тако је од важности, да и управитељи школа, не само тачно врше администрацију, већ да буду главни фактори у школском одбору. Чим је управитељ заузимљив

за школу и школеки је одбор тачнији и вреднији. На овом месту саопштен сам изјавити, да су, скоро, сви управитељи школа, били веома уредни, и да су се за интересе школа довољно заузимали. Незнатан је број наставника, који су администрацију немарљиво водили, а за њих је казано, у њиховим кондуитима да су немарљиви. Уредност управитеља у вођењу администрације, поглавито се огледа у томе: што се довољно пазило, на правилан упис ученика, на уредно похођење школе од стране ученика, на тачно снабдевање школе, на одржавање добрих колегијалних односа, и на правилно предлагање за испис ученика. При упису ученика, гледало се, да се по могућству, изврши пропис члана 17. Закона о Народним школама, али то није било могуће свугде извести како треба. У великим школским општинама, остало је неуписане деце преко половине, а то е тога што нема локала за учioniце и смештај деце, а општине се тешко жртвују да отварају нова одељења. У почетку школске године, у свима школама било је уписано: 7172 ученика и 780 ученица. На крају године било је: 6534 ученика и 624 ученица, оно што се појављује као разлика у бројном стању ученика и ученица у почетку и на крају школске године, ваља сматрати, или да је из разних узрока напустило школу, или да је по закону ослобођено од похођења школе.

Кад се узме у обзир величина популације у овом округу, и кад се претпостави да је округ имућан и веома подесан за ширење писмености и просвете, онда се не можемо потпуно задовољити бројним стањем ученика-ца, какво је било ове школске године, јер то значи, да се писменост у овом округу не шири довољно и сразмерно популацији и културним приликама, а нарочито да се на школовање женске деце веома мала пажња обраћа. На овоме питању има доста да се ради, и тешко да ће се ово стање моћи у ред довести кроз неколико година. Кад би се довољно располагало наставничким снагама, требало би идуће школске године отворити нова одељења у Бадовинцима, Јаребицама, Варни, на Охриду, у Добрићу, Причиновићу и Метковићу, јер је у окружном буџету предвиђена позиција за отварање нових одељења, али како ми је познато, да врло мало има на расположењу учитељских кандидата, то ћу настати, да се само онде отварају нова одељења, где је потреба нео-дољива.

Завршујући овај извештај, част ми је најучтивije изјавити, да сам у свему, представио право стање ствари, и да сам се, по могућству трудио, да своју дужност, по закону извршим. Ако што није урађено, то је за то, што се није стигло, јер је округ веома велики и у погледу школском доста неууређен. Послови су велики и разноврсни, е тога је веома потребно, или да се школски округ смањи, или да се подели на два школска округа.

Бр. 968.

19. јула 1900. год.

Шабац.

Господину Министру понизан,

Стев. Фотић

Школски Надзорник

НАУКА И НАСТАВА

ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКЕ НАУКЕ У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

(Из „Посебне Педагогике“ д-ра В. Бажића)

1. Математика.

а) Математичка је настава врло важна за образовање интелекта, али ту могу бити заступљени и практични и естетички интереси.

I. С *интелектуалне* стране: 1) Математика је *најгачнија* наука; зато је математичка настава најбоље средство за тачно и оштро *логично* мишљење, у ком нема изузетака. — 2) Математика је *најапстрактнија* наука; зато је ова настава најподеснија за вежбање у апстрактном мишљењу. — 3) Математика је чисто *дедуктивна* наука; зато се овде ученици могу најзгодније увести у дедуктивно мишљење. — 4) Математички су принципи *прости*, и зато се и овом наставом боље утиче на научно уверење ученика. — 5) Тих принципа нема много, зато их ученици могу *лако* схватити и запамтити. — 6) У математици владају *комбинације*, и зато ова настава утиче и на развијање комбинативне *фантазије*. — 7) У њој има небројено комбинација; с тога овде има могућности за бескрајно *вежбање*. — 8) Математички су изрази *кратки* и прецизни, а то утиче повољно и на логично мишљење и на правилно изражавање мисли. — 9) Математика има посла с количинама, с *бројним* и *просторним* односима, с помоћу којих се могу тачно представити и односи *времена* и *кретања*, и тако у математичкој настави ученици се упознају с тим најопштијим облицима, у којима се јавља наше искуство. — 10) Математичке су истине најубедљивије, и у погледу на *истинитост* друге се науке угледају на њу; а то је врло важно за образовање разума. — 11) Математика је основна или *помоћна наука* за друге неке науке; као за астрономију, статистику, физику и друге природне и социјалне науке, и због тога добива већу важност при општем образовању. — 12) У математици влада темељитост и *неирекидност* мишљења; зато је матема-

тичка настава најбоља „духовна гимнастика“, и математика је најзгоднији предмет за тако звано *формално* образовање.

II. У *практичном* погледу важна је *аримена* математичкога знања, нарочито у трговини и у занатима, у домаћој и пољској привреди, у разним техничким струкама — инжењерској, архитектонској, машинској, војничкој и т. д.

III. Математичка настава има везе и с *естетичким* односима, а нарочито проучавање геометријских облика и конструкција, где се пази на симетрију и пропорцију, на јединство у многостручности, на правилност и чистоту при изради цртежа, модела и т. д.

IV. Најпослед, математичка се настава може довести у везу и с *моралним* животом човековим, у колико проучавање математике навикава у опште на тачност и правилност, на законитост и равномерност, те се то може применити и на правилно мерење и правично оцењивање вредности.

б) Учење аритметике и математике *распоредује* се обично тако, да се у *нижој* гимназији пређе *аритметика* упоредо с науком о *геометријским облицима*, уз коју иде и *геометријско цртање*, а у вишој се гимназији учи права математика, као наука, и то иду кроз све разреде упоредо *алгебра* и *геометрија*. — При *избору* материјала пази се на напред поменуће задатке ове наставе, на њену непрекидност и на *постуиност* у излагању математичких истина.

в) Овде се употребљавају редовно *аналитички*, *хеуристички* и *генетички* метод и *диалогски* облик предавања. Најважније је при овој настави, да ученици свагда *мисле* о оном шта раде, и то да сами анализују и решавају задатке, да сами изналазе правила и обрасце, да сами доказују математичке тезе, да сами увиђају математичке аксиоме, и да сами праве конструкције и планове. А где је нешто тешко за схватање, ту наставник помаже, показујући им, како *постављају* разне математичке истине и како се долази до њих; а све то чини у *разговору* с њима. — У вишим разредима може се неки пут употребити и *синтетички* метод, али и ту мора бити саморадње код ученика.

г) Наставна су *средства* овде: згодни *примери*, објашњавање и решавање *задатака*, *модел* и прављење модела, *цртање*, *мерење*, прављење планова и конструкција, *учбеници* са задацима и т. д. — *Примери* се узимају из економије и трговине, из географије и историје, из статистике и природних наука. Том приликом упознају ученици новце и мере и вредност разних ствари, и памте неке важне бројеве из историје, географије и других наука. — Употребом *књига*, у којима има разних нерешених рачунских задатака, уштеђује се време, које би се иначе утрошило на диктовање и писање задатака, школских и домаћих. — *Цртање* је врло важно средство за учење геометрије, и с тога се оно редовно

употребљава и као средство за објашњавање и као средство за вежбање и умеће.

д) При *усменом рачунању* у најмањим разредима поступа се на једном часу предавања од прилике овако: Наставник каже унапред, шта ће дотичнога часа радити из рачунања, па онда стави задатак, тражи да се он понови, пита како се израђује, и онда остави мало времена ученицима да размисле и тихо у себи израде тај задатак; па после тога прозива поједине ученике и пита их за резултат, и како су дошли до тога резултата. За ово последње пита наставник с почетка, док се ученици не упуते у *правилном решавању* задатака, и доцније, кад посумња, да ли је неки ученик правилним начином израдио задатак. Казујући резултат, ученици у исто време *понављају* и задатак. — За усмено рачунање задају се *лакши* и простији задаци, с мањим бројевима, или с таквим бројевима, који се лако памте, и то више с целим бројевима него с разломцима, више с десетним разломцима него с простима, више у примерима него у чистим бројевима. — Тако се поступа и с другим задацима. Ну код свакога задатка наставник обраћа пажњу ученика на оно што је једнако или слично у решавању задатака, на неке олакшице у раду и на скраћивање рада, и побуђује их згодним питањима, да они сами изнађу *правило*, или простији начин решавања; па кад се то, уз помоћ наставникову, постигне, онда се ново правило *применује* на израду нових задатака. Све се то ради, по могућности, само усмено.

При *писменом рачунању* поступа се слично томе: Наставник одреди једнога ученика да пише на табли задатак, који он претходно јасно искаже, а један ученик понови; затим пита друге ученике: којом ће се врстом рачунања израдити тај задатак, зашто треба тако радити, како треба према томе поставити задатак за решавање, како ће се отпочети рад, како продужити и свршити, и какав ће се резултат од прилике добити. После тога одреди једног ученика с места, да израђује задатак и да казује ономе код табле, шта ће написати; у том му могу помоћи и други ученици. Кад се тако изради задатак, онда га један ученик понови заједно с резултатом, и с почетка се понавља и начин решавања задатка. На овај начин суделују при изради једнога задатка сви ученици, јер они не пишу ништа на хартији, него сви гледају на таблу, пазе шта се ради и помажу при том. Тако ће пре научити правилно поступање при решавању задатака, него кад би преписивали оно што се ради на табли. — Овако се поступа и код других задатака, док се не нађе *правило* или *образац*, по ком се после решавају други задаци, истога часа и доцнијих часова предавања, пазећи при том увек да ученици добро *разумеју* оно што раде, и да умеју и сами наћи правило или образац, кад би га заборавили, а не да науче образац механички на памет, па кад га забораве, онда да не могу израдити задатак ни обичним начином.

Пошто ученици на овај начин науче правилно рачунати, *заједнички* уз помоћ наставниковоу, онда могу и *сами* израђивати задатке, у школи и код куће. *Школски* задаци, у облику писмених *испита*, израђују се на овај начин: Наставник напише задатке на табли, утврди с ученицима начин израде, и после они преписују задатке и израђују их самостално, сваки за себе. Кад већина ученика буде готова с израдом, или кад прође одређено време за то, онда се задаци исправљају заједнички у школи, или их наставник поправља сам код куће. У првом случају пита наставник неколико ученика за резултат код свакога задатка и потврди правилно решење задатака; а ако наиђе на погрешке, онда дотични ученик ради исти задатак на табли, те се тако погрешке поправе. У другом случају наставник означи учињене погрешке, које после ученици сами исправљају; а ако има већих погрешака код многих ученика, онда се дотични задаци раде на ново у школи, и то заједнички на табли, па се према томе поправљају на хартији. — Ови се задаци могу, према потреби, и *оценити*.

При изради *домаћих* задатака поступа се на сличан начин: задаци се напишу на табли и препишу се, или се диктују и прочитају ради увере о тачности, или се читају из уџбеника, па се онда ученици пропитују о дотичним рачунским видовима и о начину решавања задатака, и даје им се упутство за израду свих задатака. Израђене задатке предају ученици преко редара наставнику, који их наскоро за тим прегледа, поправи и врати. Општије се погрешке исправљају у школи.

Израђујући многе задатке, усмено и писмено, ученици ће се извежбати и у *брзом* рачунању, које је потребно за практичан живот; али ипак је важније, да они потпуно *разумеју* рачунски рад и да овај буде сасвим *поуздан*. С тога наставник мора често питати ученике за поступање при рачунању, докле год се не постигне оштра *правилност* у решавању задатака, те да се логичко *мишљење* развија најправилнијим путем. Може се неки пут покушати, да се исти задаци на више начина решавају, али се најпосле задржава и употребљава онај начин, који је најпоузданији, најкраћи и најлакши.

Наука о *геометријским облицима* учи се од прилике онако, као у вишим разредима основне школе: полази се од посматрања и описивања облика правилних тела (модела), па се с помоћу цртања издвоје поједини облици, који се онда засебно проучавају у разговору између наставника и ученика, решавају се задаци о том, утврђују се правила, праве се конструкције, и добивено се знање практично примењује. На послетку се може задати ученицима, да нешто о том израчунају илу нацртају код куће, па се то другога часа прегледа и поправи.

При учењу *математике* у вишим разредима поступа се у главном овако, као при учењу аритметике и геометријских облика; полази се обично од решавања појединих задатака на табли, при чем суделују

сви ученици; после се прелази на изналажење правила и образаца, који се, на послетку, утврђују и примењују при израђивању нових задатака, конструкција, планова, модела. — С почетка се употребљавају простији задаци, да би ученици брже упознали поступак, и да би лакше схватили и пронашли правило; а и доцније, кад израђују заплетене задатке, они их растављају и своде на просте задатке, да би их лакше решили. — Пошто ученици добро схвате начин и ток рада при решавању појединих задатака, који су на табли израђени, онда могу покушати да израђују задатке самостално, у школи и код куће. А да би запамтили утврђени ред којим се то ради и цео поступак при том на ситно, може им се допустити, да претходно *прештину* с табле бар један потпуно израђен задатак, заједно с дотичном формулом. Било би сувишно и дангубно, кад би ученици све задатке с табле преписивали. А било би противно начелу саморадње, кад би наставник сам све показивао на табли и давао готове обрасце и правила ученицима. Ово би био догматични начин предавања, који најмање може поднети у математичкој настави, јер математика није предмет памћења, него је предмет логичкога мишљења.

При математичкој је настави врло важно, да се у почетку положи добар темељ и да се све што долази доцније наслања на оно што је претходило, тако да се једно из другогa генетички изводи. У другим неким наставним предметима могу се неки одељци одвојити и засебно проучавати, без везе с другим одељцима; али у математици је то немогуће, јер овде се сваки виши ступањ наслања на нижи ступањ, и овде сваки нови корак у наставном раду зависи од претходнога. С тога се у овој настави мора ићи полагано, али тако да се непрекидно напредује, и да ученици са задовољством осећају то своје напредовање. А кад би се ишло сувише брзо и предавало сувише тешко, тако да се аритметика и математика већ од почетка показују као са свим апстрактни предмети, онда би многи ученици заостали, и још би могли бити погрешно оцењени, као да су неспособни за математичку наставу, и, услед тога, и за више образовање.

Има ученика, који имају природна *дара* за математику. Они се познају по том, што брзо и лако схватају предавања из рачунице и математике, без многога објашњавања, и што они сами изналазе разне начине и олакшице за решавање задатака, сами траже правила, обрасце и доказе, сами састављају и задатке, и решавају их самостално. Ну има и таквих ученика, који имају слаб дар за математику; али њих никад нема много у једном разреду, или у једној школи. — У сваком случају настава напредује *одмерено* тако, да бар три четвртине ученика у једном разреду могу пратити предавања и успевати у математичкој настави; а slabим ученицима мора се помагати и ван часова предавања.

Учење је аритметике и математике *тешко* нарочито због тога, што се при том непрестано напреже сила *мишљења*, а мало има чудних сред-

става, која олакшавају овај рад, и још се захтева свуда *тачност* и *прецизност*, како у говору, тако и у писменом раду, те се не сме ништа исказивати нити бележити што је сувишно. С тога се по успевању ученика у аритметици и математици најпре и најлакше може оценити њихова сила мишљења, као способност за схватање апстрактних појмова и за комбиновање истих. —

У *реалци* се учи математика опширније него у гимназији, и више се гледа на њену *примену* у техничким струкама. Ово важи и за *геометријско цртање*. У реалци се учи још и *нацртна геометрија* као засебан предмет, а у гимназији се не учи. Ученици реалке раде више на конструкцијама и на примени тога при прављењу модела, које бива код куће, као домаћи задаци. — У *цртању* морају се реалци толико извежбати, да се у политехници могу њим лако и вешто служити, без нарочитога вежбања у припремном цртању.

2. Природне науке.

а) Од природних наука уче се у гимназији редовно: зоологија и ботаника, после минералогиија и хемија и најпосле физика, на коју се полаже највећа важност. Главни је задатак ове наставе да образује дух ученика творењем *конкретних* представа и појмова и развијањем *индуктивнога мишљења*. Овде су заступљени готово сви васпитни интереси, те зато ова настава даје прилике за свестрано образовање духа.

1) У *интелектуалном* погледу: *јестаственица* даје ученицима много *конкретних* представа и многе *појмове* о јединкама из сва три природна царства; после, она даје згодан материјал за вежбање у *класификовању* појмова; а уз то разноврсне разлике међу предметима и непрекидна поступност у њиховом развиту дају *особит интерес* ученицима, те је то најзгоднији материјал за *проматрање* и за *поређење*. Настава физике и хемије упознаје ученике не само с природним *појавама*, него и с природним *законима*; а проучавајући природне законе, ученици се ослобођавају и од неких предрасуда, које су раније примили од своје околине ван школе.

2) Природне су науке важне и с *естетичке* стране, нарочито *јестаственица*, која даје довољно прилике за посматрање сагласности боја, симетрије и пропорције у облику тела, лепоте покрета, гласа и т. д.; а има лених појава и при експериментовању и при слободном посматрању разних природних појава.

3) У *практичном* погледу важна је примена знања из *јестаственице*, физике и хемије на економне и техничке радове, који су у новије време знатно напредовали.

4) При учењу антропологије, у вези с *јестаственицом*, заступљени су и интереси *здравља*, јер том се приликом дају и поуке из хигијене.

5) Најпосле, проучавање живота неких животиња и непроменљивих природних закона може утицати и на морални развитак ученика, кад се у њих буди сажаљење према животињама и осећање радости при напредовању биљака, и кад се неке сталне особине у животиња примене на људски живот (н. пр. преко басана), а с друге стране, кад се забрањује и спречава мучење животиња, разваљивање птичјих гнезда и квариње биљака. Поред тога, природни закони упућују на сталност карактера, на доследност и озбиљност. Проучавањем природе боље се разуме улога човека и човечанства у свету. Јасно схватање природних закона ослобађа нас и од страха, који је често неоснован, јер долази од непознавања живота и природе.

Према свему томе, настава природних наука је врло *иштрeбна*, тако да се сад не може сматрати за образована човека онај, који нема у приличној мери знања из тих наука. Од образованог човека захтева се, да колико-толико разумева природне законе, њихову узрочну везу с индивидуалним и социјалним животом људским, и њихову многостручну примену на људске радове, који су, с помоћу природних наука, знатно олакшани и унапређени тако, да су дали нов полет целокупној материјалној култури, а с њом и духовној.

б) Наставни материјал из природних наука *расиоређује* се у гимназији обично овако: у најмлађим разредима (I. и II.) уче се *зоологија* и *ботаника*, као описне науке, и то бива упоредо тако, да се зими учи претежно зоологија, а лети ботаника — нарочито при екскурсијама. Овде ученици упознају многе јединке у разним класама, фамилијама, родовима и т. д.; а у V. и VI. разреду уводе се они у анатомско и физиолошко посматрање биљака и животиња, заједно с посматрањем човечега тела и његових органских функција. У средњим разредима уче се експериментална *физика* и *хемија с минералогијом*, а у најстаријим разредима (VII. и VIII.) учи се *физика* опширно, а минералогија с *геологијом* (у VII. разреду) у кратко.

При *избору* наставног материјала пазе се нарочито, да се добро упознају карактеристични *представници* разних група у јестаственици, што је потребно за класификовање природних предмета; а из физике и хемије показују се поглавито оне појаве, на којима се најјасније могу представити поједини природни закони. Није нажбо да се пређе много материјала, него да се оно што се одабере, *свeстрaно* проучи, и да се при том ученици упуте, како ће *сами посматрати* и експериментовати, описивати и поредити, учвршћивати и тумачити.

в) При овој настави употребљавају се методи: *аналитички*, *генетички* и *хеуристички*. Природни предмети и природне појаве посматрају се најпре свако за себе, па онда по групама, и описују се оним редом, како постају и како се развијају. Оно што је сложено, раставља се на делове, па се разгледа у појединостима. Све то раде сами ученици; они

траже и скупљају биљке и минерале, описују их и распоређују; они посматрају разне животиње и природне појаве, класификују их, истражују узроке и законе и т. д. Наставник им у том помаже: обраћа им пажњу на карактеристичне особине појединих предмета, да би их боље упознали; даје им упутство за учвршћивање предмета; показује им неке ствари и врши експерименте у школи; води их у екскурсије; подсећа их на оно што су раније посматрали; побуђује их на *размишљање* о постанку и развиту неких тела, о међусобним односима и о узрочној вези у природи и о природним законима. — При том се употребљава понајвише *дијалогски* облик предавања, којим се ученици могу много јаче заинтересовати за природне науке, него самим предавањем и показивањем с једне стране, и слушањем и понављањем с друге стране. С тога наставник не треба ништа да показује и саопштава ученицима, што они могу сами опазити и пронаћи.

г) При настави природних наука употребљавају се разна *средства* за разумевање и за памћење, и то: 1) правилно *посматрање* природних ствари и појава, било то при екскурсијама, или да се предмети донесу у школу, у којој имају и нарочите збирке природних предмета; 2) *експерименти*, нарочито за физику и хемију; 3) посматрање *препарованих* ствари, које се чувају у кабинетима, као: испуњене животиње и животиње у шпириту, пресоване биљке, прерађени минерали и т. д.; 4) *модел*, нарочито за унутрашње делове човечјега и животињскога тела, за неке туђе биљке и др.; 5) *слике* животиња, биљака, минерала, машина, апарата, анатомске слике и т. д.; нарочито су zgodne слике природних тела у живим бојама, и то да је слика свакога предмета одвојена и довољно велика, а карактеристични делови могу се још засебно представити увеличани; 6) *цртање* на табли појединих делова природних предмета, апарата и т. д.; 7) *лупа* и *микроскоп*, да би се добиле јасније представе и побудио јачи интерес при учењу јестаственице; 8) *порезење*, одређивање и учвршћивање предмета и појава; 9) *прављење прегледа* и *схема* — ради бољег памћења систематике; 10) *згодни уџбеници*, и то на нижем ступњу са сликама, и интересантни списи о природи, као живот животиња (н. пр. од Брема), природно-научни проналасци и открића и т. д.

Без употребе очигледних средстава не може се успети при учењу природних наука. Зато су екскурсије и експерименти врло потребни при овој настави. Природне се науке најбоље изучавају у самој *природи*, а после у хемијској лабораторији и у јестаственичком и физичком кабинету, у ботаничкој и зоолошкој башти, у акварији, менаџерији и т. д. Оно што се не може показати и јасно представити, не би требало ни узимати у програм ове наставе на нижем ступњу, јер само саопштавање и учење из књига нема готово никакве вредности за *стварно* образовање. Овде *једно проматрање*, темељно и свестрано изведено, вреди више

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.SG

него многа причања и понављања о невиђеној ствари. С тога на nižем и средњем ступњу влада готово искључиво *деиктивни* и *експериментални* вид предавања.

д) При описивању и проучавању појединих природних предмета из *јестаственице* поступа се овако: 1) Наставник *покаже* предмет ученицима тако да га сви могу јасно видети, па онда их *пита* за његово *име*, за поједине *делове* и за важније *особине*, које су карактеристичне и које јаче падају у очи; затим покаже им *унутрашње* делове или органе и њихове особине, или радње, или састав њихов, у колико је то могућно. — 2) После тога, наставник се *разговара* с ученицима о постанку, развојку и начину *живота* дотичне биљке или животиње, и о *нахођењу* минерала, који се посматра, и после о непосредној или посредној *користи* или штети тога предмета за људски живот. — 3) Затим долази *поредбе* нове јединке или групе предмета с познатим сродним јединкама или групама, и, на основу тога, бива *уверливање* новог предмета. Овом приликом нарочито треба ученици да науче, како ће нови природни предмет разликовати од других и по чем ће га доцније моћи *познати*, кад га нађу заједно с другим предметима. — 4) На послетку се добилено знање *применује*, било то на даљи наставни рад, или на економне, културне и технолошке послове. — За време једнога часа предавања може се показати и описати *више сродних* предмета, пре него што се пређе на *уверливање*, али само се *један* предмет описује *опширно*, а код других се посматра и описује само оно што је друкчије.

Пошто је на nižем ступњу најважнији посао при овој настави правилно *проматрање* предмета, то би добро било, кад би за време предавања сваки ученик имао у руци по један примерак дотичнога предмета; а то може бити код описивања многих биљака и минерала и код неких малих животиња. Те предмете могу ученици и сами донети у школу; само онда треба пазити, да они при том не чине никоме штете и да не муче животиње. Кад се предмет описује, онда сви ученици посматрају само онај део, о ком се говори. Прозвани ученик одговара на питања, или описује сам, по утврђеном реду, један део дотичнога предмета, нпр. корен, или стабло и т. д. При том *не треба* код свакога предмета *понављати* оно што је од пре *познато* и што се *находи* код свакога тела, н. пр. главне делове у биљке или у животиње, него треба гледати и описивати нарочито оно што је битно и карактеристично; али треба пазити и на то, да се при опису не изостави нешто што је важно.

При познавању природних предмета треба ученике *навићи*, да по одређеном *распореду* посматрају и описују предмете, те да не прескачу с једнога дела на други; јер тако ће поузданије схватити све делове и целину. Кад се при том саопшти неки непознат *израз*, нарочито туђ научан израз, онда се он напише на табли. При опису ученици *понављају* поједине одељке, и најпосле све одељке заједно, у непрекидној

вези. Прошитавање бива редовно при првом описивању и анализовању предмета. — Поред добра уџбеника, није потребно да ученици *беље* предавања; а ако треба нешто забележити, то мора бити са свим кратко, и то при крају описа или на крају часа предавања, да не би ученици губили време одређено за посматрање, које је важније од свега другога.

Корисније би било од бележења предавања, кад би ученици могли *нацртати* бар поједине делове неких биљака и животиња и облике неких минерала; али и наставник треба лако и вешто да се служи тим средством ради објашњавања разних облика тела. По том би се најпоузданије знало, да су ученици тачно разгледали предмет и да су добро запамтили његов облик, ако га умеју макар приближно верно нацртати по свом сећању. Ну ако то није могуће, онда мора сваки ученик бити у стању, да бар речима верно опише предмете, које је посматрао, и то без гледања ствари или слике. С тога се при последњој репетицији *уклања* дотични предмет испред очију ученика; али ако наставник том приликом опази, да многим ученицима предмет још није добро познат, онда или га покаже на ново и остави им га на згодном месту ради посматрања и после тога часа предавања. Ово се последње чини нарочито пред испит са свима природним предметима, који се пређу за неко време; збирке се стављају ученицима чешће на располагање, под надзором наставниковим или кога редара, или се остављају у стакленим орманима, где се могу добро видети.

Није потребно да ученици памте целу класификацију или потпуну *систему* у јестаственици; тим би се изгубило много времена, а не би се много постигло. Довољно је да они увиде, како се природни предмети, према карактеристичним знацима, *увршћују* у врсте, родове, фамилије, редове, класе и т. д., и да при екскурсији могу и сами *одређивати* разне предмете (нарочито биљке), с помоћу добра упутства. Ну наставник мора сам добро познавати разне природне предмете у околини, да би могао помоћи ученицима при упознавању истих. Ако се код ученика пробуди јачи *интерес* за ботанику, или зоологију, или минералогiju, онда ће они и сами радо тражити и скупљати дотичне предмете и правити себи хербарије и *збирке* минерала и нижих, ситних животиња (нарочито инсеката); а то вреди много више него набављање готових слика за те предмете и него учење из књига, па макар ученици многе природне предмете и не знали.

Најпосле, јестаственичка се настава везује с другим природним наукама, нарочито с географијом, физиком, хемијом и геологијом. На тај начин могу ученици схватити *природу* у њеном *јединству*, и могу боље разумети узрочност између људскога, животињскога и биљнога живота и узрочну везу између неорганскога и органскога света. Ово је потребно нарочито на вишем ступњу; а и на нижем ступњу могу се уче-

ници, приликом екскурсија, упутити, да посматрају природу и у неким *појединачним* органскога живота, као нпр. кад проучавају биљке и животиње у башти, или у шуми, или поред реке и у реци, и кад прате и *бележе* њихов *развитак* за дуже време, проучавајући при том разне животне погодбе њихове. —

При појединим предавањима из *физике* и *хемије* *поступа* се обично овако: 1) Полази се од *експеримената*, или од посматрања *појава*. Наставник спреми пре часа предавања све што треба за експерименте, и још их раније опроба, да би се могли поуздано и правилно извршити пред ученицима. Пре почетка самога експериментовања, наставник каже ученицима, шта ће им показивати, т. ј. коју ће врсту појава они разматрати и проучавати тога часа, и покаже им дотичне апарате или справе и њихове делове, које може делимично и нацртати, да би им боље објаснио произвођење неке појаве. Опис апарата треба да буде што краћи, и то ученици не морају понављати. После тога, наставник приступа самоме извршењу експеримента. У том му може помоћи и који од ученика. При том треба пазити, да сви ученици могу *јасно* опазити дотичну појаву. Зато им наставник обраћа пажњу на поједине важније моменте у развоју појаве, и с времена на време пита их, шта су видели, или чули, или осетили. Тако они прате пажљиво почетак, ток и свршетак експеримента, казују шта су опазили и *описују* дотичну појаву. — 2) После тога ученици *пореде* нову појаву с другим сличним појавама, које су им познате, и према утврђеној сличности *уверкују* је у дотичну класу сличних појава. — 3) Затим се прелази на показивање *других сличних* појава, с помоћу нових експеримената, и том приликом истиче се оно што је *једнако* или слично у њиховом постајању или развијању, да би се, на основу тога, могао утврдити и исти *узрок* и пронаћи један исти *закон*, који влада у свима тим појавама. Узрок и закон траже ученици у *разговору* с наставником, по *индуктивном* методу. Тако се они упућују, да сами *размишљају* о узроцима и законима код разних физичких и хемијских појава, а да се не задовољавају самим опажањем и класификовањем појава. — 4) Предавање се завршује *применом* дотичнога природнога закона на разне технолошке радове.

У највишим разредима могу изсетати неки експерименти, али ипак се и ту почиње с *објашњавањем* разних појава, на које се ученици подсећају, а завршује се *доказивањем* појединих закона. При том се узима у помоћ *математика*, која се на вишем ступњу може везивати с природном науком. Ну и на овом ступњу, предавања су увек јаснија и интересантнија, кад се свакога часа бар један експеримент употреби. Ово се ради сад редовно и у великим школама; а свакојако је то потребније за средње школе. — Ну наставници, који предају физику и хемију, морају бити *вешти* у експериментовању, и онда се неће губити много времена на *показивање* појава, те ће свакога часа остати доста времена

и за *доказивање* и *примењивање*, па и за *понављање* и бележење, у колико је ово потребно поред добрих уџбеника. Време се експериментовања скрађује и тим, ако су и апарати и експерименти *прости*, те се сва пажња ученика обрати на саму појаву, и ако се говори само о оном што је важно и карактеристично и што може послужити за објашњење узрока и закона.

Физика и хемија, као *предмети мишљења*, могу бити врло интересантни за ученике, ако се предају јасно, ако се иде поступно, и ако има довољно саморадне код ученика при учењу тих наука. Кад се у њих пробуди такав *интерес*, онда ће они радо долазити у физички кабинет и у хемијску лабораторију и ван часова предавања, те ће помагати наставнику при спремању експеримената и сами ће се *вежбати* у том под његовим надзором, а то ће много допринети њиховоме разумевању физичких и хемијских појава и закона. Ово је свакојачо корисније за ученике највиших разреда, него учење научних хипотеза и других теоријских, чисто апстрактних ствари, које су сувише тешке за гимназијске ученике. —

У *реалци* се уче природне науке опширније него у гимназији, нарочито *хемија*, која у њој има два течаја: нижи је у вези с минералогјом, а виши је засебан. Тако дакле све природне науке имају у реалци по два течаја: нижи пропедевтични, и виши систематски. Тамо су главни задаци посматрање, поређење и памћење, а овде логично мишљење. Ну поред тога, у реалци се обрађа већа пажња на економску, хигијенску, техничку, и у опште на *практичну* страну ове наставе. Зато се дуже застаје код оних природних предмета, појава и закона, који се могу *применити* на људске радове и на људски живот, и с тога се знање из антропологије доводи у везу са чувањем здравља, знање из јестаственице с пољском привредом и с домаћим животом, знање из физике с механичком технологијом, и знање из хемије с хемијском технологијом. Нај-после, ученицима се може дати прилика да, поред вежбања чула и разума, вежбају још и руке, и то у хемијској лабораторији, у физичким и јестаственичким кабинетима, и, може бити, још и у *школској радионици*, где би они могли израђивати нарочито разне апарате, моделе и друге справе, које су потребне за наставу. То би била као нека општа припрема за доцније стручне техничке радове.

ИЗ ШКОЛСКЕ ХИГИЈЕНЕ

ПИСМЕ

Др. Ђ. Ј. Н.

ШКОЛСКИ ЛЕКАР

V

Из хигијене наставе

Остаје још да се ближе упознамо са методом који су *Griesbach* и *Kemsies* употребљавали. *Griesbach*¹⁾ је испитивање осетљивости коже, са нарочито за то одређеним шестаром, употребио за потврду умора. Он је вршио своје огледе над ученицима разних разреда минхаузенске реалке и гимназије у Елзасу и ради поређења над шегртима и младима у ткачким и машинским радионицама. Експериментисало се у почетку и по свршетку радова. За повраћање нормалне моћи осетљивости коже после напорног рада било је потребно посве разво време према јачини умора и личним особинама тако, да код многих није било довољно употребљено време за одмор и окрепљење. Исто тако и *наставни материјал* и само *предавање* нису без утицаја на душевни умор.

Упоредно испитивање код ових лица показало је, да код њих не наступа никад тако јак умор, као за време посеђивања школе. С правом наглашује *Griesbach*, да се у неколико добри резултати могу постићи само тако, ако један и исти испитивач на испитивању ради.

Многобројне таблице и нацрти (диаграми) чудновато се слажу у томе, да после душевног напрезања наступа повећавање кругова на кожи, по којима се мери осетљивост. Изузетне случајеве, где су они изјутра у 7 часова били већи но после 1. и 2. часа наставе, објашњава *Griesbach* тиме, што су дотични ученици на дан мерења већ у 5 часова били уморни, дакле на сваки начин мало спавали, што на јачину осетљивости такође утиче. Други један случај, где су већ у 7 часова изјутра нађени доста јако повећани кругови осетљивости, доводио је *Griesbach* у везу с тим, што ноћни одмор ученика није био довољан. А обратно и после врло великог рада, нађени су релативно врло мало повећани кругови осетљивости.

Закључци, до којих је дошао *Griesbach* сам на основу резултата својих испитивања, не могу се одобрити, јер његово оцењивање школске наставе почива на описивању и сувише црним бојама. Он каже: „Ни један ученик и ни један одрасли не може без опасности по своје здравље из дана у дан тако дуго радити, као што се то садашњом наставом при

¹⁾ Prof. Dr. Griesbach, Energetik und Hygiene des Nervensystems in den Schulen. München 1895.

строгом вршењу њеном тражи. Развијају се нервозни симптоми; они се опет наслеђују с колена на колена и са сваком новом генерацијом погоршавају се⁴.

Увођењу наставе и после подне, услед које је умор још много већи по услед наставе пре подне, мора се са највећом пажњом приступати. Свакојако почетак наставе је за два часа ранији при продужењу јутарње наставе до 1 часа. *Griesbach* мисли да би понајбоље било, кад би се сви чисто научни часови после подне изоставили, што се у осталом ради не само у Минхаузен-у но и у многим другим пруским варошима, како би после подне било намењено телесној нези, односно домаћим радовима.

Што се тиче његовог *метода испитивања*, он сам не одриче, да се њима још не може потпуно тај тешки проблем решити, при чему не треба губити из вида, да сви методи код којих испитивач зависи од *субјективних* података испитиваних лица, не могу у свима случајевима поуздане резултате дати. И ако *Griesbach-ов метод* у врло много случајева даје сагласне резултате, ипак се може десити, да повећање кругова осетљивости постаје и из других узрока а не само услед школске наставе. Код осетљиве деце може на пр. већ продукцијом дисања и испаравања покварени школски ваздух штетно утицати на здравље ученика. Сем тога мора се узети у рачун и различна *надражљивост коже*, која у понеким случајевима може бити врло велика и тиме на образовање кругова осетљивости утицати тако, да погрешке у испитивању нису искључене. Тако исто мора се код *лица над којима се врше прегледи* обратити пажња и на слободно понашање или збуњеност и узбуњеност њихову.

Ако се пређе на разматрање практичних испитивања, која су вршена према *Griesbach-овом методу*, међу њима се нарочито одликује рад *Dr. Ludwig-a Wagner-a*¹⁾ својом подробношћу, али се ми дубље у то не можемо овде упуштати. Односно „*знакова преоптерећености*“ може се према томе као *релативно преоптерећен* сматрати ученик, кад више пута показује у почетку повећане кругове осетљивости; стално смањена осетљивост је дакле знак *преоптерећености*. Да ли је опет та преоптерећеност *непосредна последица начина рада у школи (апсолутна преоптерећеност)* или *изазвана другим моментима (сувише раним устајањем, односно недовољним спавањем, ноћним радом и јутарњом замореношћу услед тога, сувише доцним легањем, нервозношћу, нехигијенским начином живота, неподесним храњењем)*, мора се увек испитати.

Од значаја је по питање о преоптерећености и *метод наставе*. Настава треба да буди осећање веселости и према томе не сме бити досадна. Код неблагодарног материјала (граматике) може бити од велике

¹⁾ *Dr. Ludwig Wagner, Unterricht und Ermüdung.* Berlin 1898.

www.koriste.org
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 користив психолошки начин настављања (методика), који унашањем подесног удруживања (асоцијације) изазива интересовање ученика за предмет о коме се говори. Ако се уз то употребом *наставе у облику иштања, јасним распоређивањем*, што већом очигледношћу ученици на *самостални рад* побуде тако, да час пролази весело, онда је такав начин наставе неминовно одговорио педагошким и хигијенским захтевима.

Одлике *хигијенски вршеног рада у школи* могу тек онда добити своју потпуну вредност, ако се и од стране родитељске куће буде таквим истим мерама одговарало. У том погледу упућујемо на већ тако често пута истицане тачке: *окрепљење, спавање и храну. Часови музике* не крепе ону децу која су слабуњава и нервозна а и наставу с муком прате. Од ђака који музику уче многи су најслабији у своме разреду. Да ли у томе случај или други узрочни односи какву улогу играју, требало би нарочито испитати.

Односно *времена спавања* треба поменути рђав обичај, што мала деца од 11 година зими већ у 6 сати морају устајати да у цркву иду. Сем тога погрешно је, да једанаестогодишњи малишани, који у 7 сати морају устати, тек у 11 сати лежу.

Вагнерова завршна оцена гласи, да се као главни резултат са несумњивом тачношћу истиче чињеница, да су *мерања осетљивости* одлично, ако не и понајважније дијагностичко средство при испитивању *преоптерећености*. И кад нема никаквих других пресудних објективних симптома, не би требало поменути начин испитивања никако напустити. Оцењивању о томе, да ли преоптерећеност постоји или не постоји, на коме другом основу а не на овоме, може се само донекле придавати каква важност, с претпоставком у сваком случају, да се о могућним погрешкама у закључцима и склоности прегледаних ученика брижљиво води рачун.

Griesbach-ова мерења умора потврдио је и *Vannod*¹⁾ прегледањем ученика гимназије и реалке у Верну. И резултат у погледу утицаја појединих предмета на ученике једнак је са *Griesbach-овим*, изузимајући *наставу цртања*, која је у једном случају изазивала умор, док по *Вагнер-у цртање* понајмање изазива умор. У том правцу мора се разликовати: слободноручно цртање, цртање тела и геометријско цртање.

Vannod је покушао, да помоћу једне прсте и врло подесне справе испита дејство умора на *осећање бола*. Код већине ученика нашао је *сувишно осећање бола (Hyperalgesie)* које се подударало са *смањеном осетљивошћу иштања*.

¹⁾ *Theod. Vannod, La fatigue intellectuelle et son influence sur la sensibilité cutanée. Thèse inaugurale. Genève 1896.*

Свакоме је познато, да се људи после телесног и душевног рада различно уморе, те отуда сваки човек и другојачу *јачину умора*¹⁾ показује, која је ипак из посве разних узрока час већа час мања према разним утицајима што на организам дејствују, околност, која заслужује највећу пажњу при свима мерењима умора. Даље се тачно зна, да свако *напрезање у умном раду* исто тако као и *претерано напрезање мишића* дејствује на мишиће и изазива умор, јер физиолошки централни нервни надражај (импулс) који од мозга полази, дејствује у првом случају *непосредно* на мишиће, а у другом се тек *посредно* подвргава томе утицају, када велики мишићни радови цело тело обрвају, јер у организму сваки делић зависи од другог и дејствује опет на њега.

На истим основима почивају и испитивања и мерења, која је виши учитељ *Kemsius*²⁾ у Берлину правно.

Мишићни умор не производи само умни рад; спавање и храна су врло важни моменти, чим се недостатак у њима појави; душевна узбуђења и напрезања у телесним радовима, као и многи други узроци, који на радњу мозга штетно утичу, спадају овамо. Морају се дакле, испунити *физиолошке погодбе*, ако се на питање о јачини (вредности) умора каквог одређеног умног рада хоће да одговори.

Под *субјективним умором* разуме се представа, која се о сваком своме умору на основу осећања умора развија. Она се показују, кад је умор већ извесан степен достигао и припадају општим осећањима, чији је извор у *нервним центрима*. Називи за субјективни умор гласили су: „врло чмо“, „чмо“, „прилично чмо“, „нешто уморан“ и „уморан“.

Оцена *умора* налази се у сталној *мишићној депресији* (опадању) и постаје чим организам услед *недовољног спавања*, *недовољне хране* и *потребног кретања по пољу*, *прекомерним радом* или каквим *појавима болести* доспе у такво стање *ослабелости*, које дуже или краће време траје. Депресије, које се другог дана *напрезањем* у школи још повећавају, пролазе често услед *надокнађеног спавања*, мањег рада а нарочито услед *младићске отпорности*, купања, гимнастике и игре по пољу.

Да ли се ипак услед *јаких* и *сталних* спречавања животних процеса не појављују трајне штетне последице по телесно и умно развиће, питање је, на које би *Kemsius* с потврдом одговорио. Школи се морају многи озбиљни поремећаји на терет ставити; да није њеног садејства многе се депресије не би појављивале и сигурно би се брже откла-

¹⁾ Линију којом се јачина умора мери.

²⁾ *Kemsius*-ова саопштења из тога доба објављена су у *Deutsch. medizin. Wochenschr.* 1896. S. 433. Његова *„Arbeitshygiene der Schule“* (Хигијена рада у школи) на основу мерења умора изашла је у збирци *Schiller-a* и *Ziehen-a* 1898.

њале. Из даљих примера, који само један део предузетих мерења представљају, мисли *Kempsies* да би на питање о *повременом преоптерећењу* ученика требао с потврдом одговорити.

То може под извесним приликама донеста бити, ако се различност у дару ученика узме у обзир. Решење неких задатака је за даровите ученике често ситница, али за неке мање бистре ученике — сувишно напрезање, преоптерећеност. Отуда су *повремене преоптерећености* код *појединих ученика*, према већој или мањој даровитости, неизбежне и изјављују се умором.

Да сем тога и још многи други узроци на то утичу, види се већ из врло важних резултата, које *Kempsies* на закључку износи.

Најбољи дани за рад су у недељи: понедељник и уторник, као и сваки први и други дан после дана одмора. С тога су они подесни за предузимање испитних радова. У недељу стечена телесна и душевна свежина одржава се често пута само до уторника после подне. Зато би требало препоручити, да се среда и четвртак на вишим школама са свим растерете или заведе један дан одмора.¹⁾

Најбоље време за рад једног школског дана су оба прва часа, у којима већина ученика показује највише радне подобности; само у *понедељак* 3. и 4. час као да дају боље резултате рада. *Настава од три часа после подне* на вишим школама је махом напорна и требало би је преместити за понедељник. (Њено укидање било би свакако најбоље).

Мало дужи одмор требало би завести после сваког предавања од два часа, као и након сваког часа после тога.

Велики школски одмор је од благотворног утицаја, али његове последице једва ако се могу дуже од *четири недеље* доказати; већ и са тога разлога било би подесно чешће одређивање дневних одмора у радно време.

Распоред часова требао би поједине предмете, према чињеним мерењима, тако да групише, како би се умор одмах у почетку могао отклонити. Поједини предмети према томе долазили би овако:

1. Гимнастика.	5. Немачки (одн. Српски).
2. Математика.	6. Природне науке и географија.
3. Страни језици.	7. Историја.
4. Религија.	8. Певање и цртање.

Број часова школског дана без велике потребе за децу од 10—12 година не треба да износи више од четири, а за децу од 12—14 година пет часова био би максимум.

¹⁾ У француским школама четвртак је слободан, ради наставе из религије. Тога дана се ништа друго не предаје.

О деци која се лако замарају треба у настави што је могућно више водити рачун. Друге погодне погодбе за рад биле би, према мерењима умора, свакако, добра храна, довољно спавања и шетња.

Поједине замерке на мерење умора већ су раније додирнуте; може се узети, да се у многим случајевима до резултата, добивених на основу њих, може доћи и емпиричким путем. Да су нпр. добра храна, довољно спавања и шетња главне погодбе за рад у школи, зна се одавно из посевдневног искуства. Сви досадањи огледи помоћу већ подробно описаних испитивања имају, као што педагог професор Schiller¹⁾ вели, заједнички недостатак, што што ни у колико не одговарају обичној настави у школи.

Други моменат је јака једноликост задатака. Да ће се ученици од 11—12 година особито одушевити простим рачунањем по читав час таквих задатака, или диктирањем ставова по два часа, који исто тако у њихов круг интересовања не засецају, — неће моћи нико озбиљно тврдити. И кад ипак такъв рад извршују, они то чине под више мање јаком изнудом или јаком усиљеношћу воље, која наравно врло брзо мора попустити и умор изазвати.

У самој ствари из свега тога не сазнаје се много више, но што се до сада знало, а то је, да ученици после више часова школскога рада нису више за рад тако подобни као у почетку.

Сад ћемо прећи на даља извођења Schiller-ова, који не одриче, да и код школеке наставе као и сваког другог телесног и умног рада мора наступити умор. Понајглавнији знак за умор је *непрестано опадање радне снаге*, што се потврдило и Krapelin-овим огледима. Но и ту треба, међутим, са највећом пажњом приступати оцени. *Просто смањивање радне снаге* не даје права на усвајање узрока умора; оно може бити изазвано и каквим телесним незгодама или поремећајима у осећањима, скретању изнутра или споља, о чему је већ раније било говора.

Али где радна онага на непрестаном послу изједна и све јаче слаби, ту поред других утицаја свакако мора бити и дејства *умора*, који редовно прати и *смањивање пажње*. Као најбоље средство за отклањање умора несумњиво је *спавање*, којим се једино радна снага опоравља.

Потреба за спавањем је различна; за јаче природе довољни су и 7 часова. Један јако послом заузет учитељ, који је спавао само 5 до 6 часова и коме је на то обраћена пажња, одговорио је: „Ја спавам

¹⁾ H. Schiller (Giessen), *Der Stundenplan*. Ein Kapitel aus der pädagogischen Psychologie und Physiologie. 1. Band 1. Heft. Sammlung von Abhandlungen aus dem Gebiete der pädagogischen Psychologie und Physiologie. Berlin 1897.

веома тврдо и то ми је довољно“. Последице су доцније показале, да се онде веома варао. Највећи мислиоци, као што је познато, спавали су увек по 8 часова. И за учитеље је спавање најбоље средство, да одрже своју снагу.¹⁾

Што су млађа деца, тим им је више потребно спавање. *Axel Key* тражи 10—12 часова за децу од 6—11 година. *Schiller* захтева из истих разлога, да за прва три разреда настава не почиње пре 9 часова.

Почетак и свршетак школских часова још није коначно утврђен. У *Giessen-у* је према распореду часова у лето, око Духова, одређен почетак наставе у 7 $\frac{1}{4}$. У гимназији у Бону почиње настава за време летњег полгођа (семестра) у 8 часова и траје, кад после подне нема часова, до 1 часа по подне. Зими почиње настава око $\frac{1}{2}$ 9 и траје до 12 часова, док настава после подне почиње у $\frac{1}{2}$ 3 и траје до 4 часа тако, да и зими и лети време за наставу не износи више од 5 часова, али треба знати, да се и то време прекида *одморима*.

*Распоред одмора*²⁾ је једна од најважнијих тачака. У Гисену је он од 1883. овако направљен:

Припремне школе (Vorschulen) и IV и V разред после *првог* часа имају одмор од 10 минута, а *сви разреди* после *другог* часа 15 минута, после *трећег* и *четвртог* 10 минута. *Према томе трајање часова се смањује, што се више подне приближује.*

Кад *школа почиње у 8 часова*, само *први* час за ученике IV разреда па на више траје читав сахат; за све остале разреде не траје више од 55 минута, *други* час траје за мање ученике 48 минута, за веће 53, *трећи* час за све ученике 47 минута, *четврти* 50, а *пети* 40 минута. Настава се завршује у 12 $\frac{3}{4}$ тако, да су у 1 сахат, доба када се обично руча, сви ученици код својих кућа.

Зими, т. ј. од 1. новембра па до свшетка зимског полгођа, настава почиње у 8 $\frac{1}{2}$ часова. Тада траје *први* час за ученике до V разреда зајључно 50 минута, за остале 55, *други* час за све ученике 50, *трећи* исто толико, *четврти* само 45, а *пети* само 40 минута. Настава се завршује тачно у 1 сахат.

На тај начин удешено поступно смањивање радног времена што је подне *ближе* и *завођење одмора у четири*, односно *три маха*, једино

¹⁾ *Friedrich Schäfer*, учитељ у Франкфурту на М. у своме делу „Радна снага и школа“ наводи *Jeremias Gotthelf*-а, који је изрекао zgodnu реч о значају спавања, кад је тврдио да: „Деца изгубе дан кад учитељ изгуби ноћ“. У новије време истакнуто мишљење да *учитељи* подлежу раније своме *позиву* по други људи, не може се свуда применити, јер при томе треба обратити пажњу на личне прилике и могуће склоности разним болестима.

²⁾ Философ *Kant* имао је обичај да своју ценну мараму остави подаље на коју столицу, како би на тај начин био приморан да устане и прекине свој рад, кад му марама устреба.

је и целисходно. По све је нехиџијенски да се први одмор од 5 минута проведе у учионици, као што се то неупутно ради у гимназији у Бону. Ако се хоће, да одмори одговоре своје хигијенском задатку, а то ће рећи умесном прекидању рада, онда се они морају провести ван учионице, и то слободно од сваког умног рада и под погодбом, да се учионице сваки пут, отварањем врата и прозора, добро проветре. Према томе би лети трајала оба прва часа по 50 минута, трећи час 45 минута а последња два часа опет по 50 минута, и то одговарајући трајању одмора од 10, односно 15 минута, у ком погледу треба да влада потпуно јединство. За време одмора не смеју се радити никаква напорна телесна вежбања; нису допуштени ни маршеви ни слободна вежбања. Беспослено тумарање или лаке игре могу се по вољи ученика мењати. Телесни одмор за време доручка био би најподеснији, да се тиме задовољи и осећање глади. „*Plenus venter non studet libenter*“ позната је пословица, али празан желудац може бити далеко упорнији и свако умно занимање реметити. Храњење спротне деце у школама има према томе двогубу задаћу: *исхрану* и од ње зависно оживљавање *нервног система*. Јело у већим размацама (паузама) помаже свакако отклањању умора и најбоља је накнада у случају *недовољних одмора*.

И *домаћи радови* ученика заслужују да се на њих обрати нарочита пажња, јер се они, као што је познато, рачунају у најглавније узроке преоптерећености.

У пруској окружници од 10. новембра 1884. утврђено је код повећавања допуштеног времена за домаће радове: у VI разреду 1 час, у V $1\frac{1}{2}$, у IV и III 2, у II $2\frac{1}{2}$ и у I 3 часа. Даље се у њој вели: „Задацима као домаћим занимањем, не преоптерећава се и не прстрпава се искључиво, шта више ни поглавито, трајањем времена које они одузимају. Код неког рада, који се са интересовањем саме ствари отпочне, са уверењем у своју снагу и све већом сигурношћу изведе, само трајање мање пада у очи, можда много мање но што то безусловно захтевају обзира телесне свежине и душевног оснажења; ако се, на против, какав рад равнодушно предузме у узалудној борби са несавладљивим препрекама и осећањем неуспеха продужи, онда се и умерено трајање осећа као терет који притискује и изнурава. Према томе је најбоља заштита понајпре у томе, да се *наставом* интересовање о стварима буди и за домаћи рад припрема. У опште треба тражити, да се домаће занимање ученика ни у ком случају не сме употребити као накнада за оно што се на часовима учења може и треба да да, него само као *продужење и допуњавање завршетак постигнутог успеха на часовима учења*.“

www.uniliv.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Језик је у претпису тако убедљив и познавалачки, да би свако даље тумачење било сувишно. У њему заступљено гледиште важи још и сада на већини гимназија. Дугогодишњим општењем са ученицима гимназије у Бону, *Dr. Eulenberg* се уверио толико пута о најтачнијем вршењу поменуте наредбе и никада није чуо жалбе на преоптерећеност. Свакако дешава се, да мање даровити ученици често пута остану дуже време да раде, и то покатак док се не уморе, али се то махом дешава код радова који изискују самостално размишљање и вежбање у томе, те баш с тога долазе у ред најкориснијих школских задатака. То важи на пр. за математику и матерњи језик.

Што се тиче распореда часова у опште подсећа *Bach an Wiese*, који је још 1873. на то указао, да главна тешкоћа лежи у *састављању распореда предмета* и држању *испита*; ако распоред часова води ка *преоптерећености*, онда су узалудне све заштитне мере у погледу извођења његовог. У својим „*педагошким идеалима и протестима*“ (1884) осврће се он шта више са неким очајањем на *стручни систем* који је био у употреби све до двадесетих година овога столећа, по коме је један ученик, према напрелима и подобностима својим из разних предмета, могао припадати разним разредима.

Према распореду учења *A. H. Francke-a* важно је стручни систем поред умереног броја ученика као *Corona pedagogii. J. M. Gesner, Neune* и *F. A. Wolf* тако исто су се изјаснили за тај систем.

Ми нећемо овде и даље пратити та педагошка питања, но ћемо прећи на разматрање најважнијих *хигијенских момената*, које при *распореду часова* у опште треба разгледати и који достижу врхунац у истраживању, којим се предметима понајвише умор изазива. Да *математика* и *страни језици* највише умарају, неоспорно је, те их с тога треба предавати на првим часовима. У опште мисли *Schiller* да би код наставе, *слушање*, т. ј. настава од уста уху, требала да узме много шире размере, јер се њоме оку не наноси штета, а млади људи се вежбају у схватању онога што се говори и брзом прерађивању свега тога — вежбање, које је за доцнији живот од врло велике вредности.

Да часови предавања пре подне или за једно пре подне и после подне одмах иза тога, нису сви од *једнаке вредности* у погледу *радне подобности ученика* познато је и потврђено мерењима умора. Нарочито су заморни *писмени разредни радови*; то исто је случај и кад *граматички*, дакле *апстрактни* рад преовлађује. С тога њих и треба преместити у *прве часове изјутра*, јер је у то доба поћним сном регенерисани (оснажени) мозак понајвећма за рад и отпор подобан.

Да предавање гимнастике, у погледу умора стоји на једној висини са садашњим језицима, почива на општем искуству и слаже се са мерењима умора. Предметима са мањим умором припадају: *Историја, Географија, Природне науке*, ако се уче, *Немачки, Цртање и Религија*.

Француски би међу страним језицима требало оставити за после подне, јер и *Wagner* немачки и француски сматра у погледу умора као једнаке.

Обично *ручно цртање* није тако заморно и припада радовима који не уморавају. Али од *педагошке наставе цртања* тражи се, као што *Schiller* замислила, да ученик исто тако мисли и говори као што црта, јер је при томе за њега главно, да се посматрањем *тела*, датог ученику за цртање, пробуди његова самосталност за рад и употреби на то, да га он научи да *гледа*, да би *виђено* могао да изложи и објасни; тек тада почиње он да црта. Да би се то постигло морају стално разум, уобразиља, памћење и дубоко посматрање у томе суделовати. И тако је педагошка настава цртања такође умни рад и као такав је неподесан за попуњавање *одмора*, којим треба да се прибави опорављење од душевног напрезања.

Ово гледиште везује се за предлог *Kräpelin*-а, који *дуже одморе* (паузе) хоће да попуни цртањем и „наставом вежбања руке, коју он веома јако цени“. О вредности овог последњег говориће се доцније, али ми опет за то мислимо, да *сви* ти одмори треба да су слободни од сваког телесног или умног рада.

Педагошка настава цртања коју је описао *Schiller* уморава нарочито код цртања *тела* и *геометријског цртања*, док *слободноручно цртање* са обичних прегледаоница махом није тако напорно и пре душевно освежавање пружа, ако се с вољом ради. У опште мора се код свију предмета што се предају узети у оцену и субјективност, осећање воље или немање воље код ученика, ако је у питању рад који изазива умор. Интересовање за цртање, за историју, за географију и природне науке растерује сваки умни умор и оживљава шта више дух, ако је предавање наставниково живо и примамљиво. Утицај *душевних појава* при ученичким радовима и пажњи ученика заслужује вазда највећу смотреност; он се не да мерити и појављује са само својим дејством. Дремљиви и лењи ученици распоредом часова не могу се поправити, *оскудица у јачини воље* много пре је узрок заостајања према другим ученицима. Од личности *наставникове* зависи врло много, да ли ће учешће у предавању остати живо, у колико се то односи на вредне и марљиве ученике, јер лењи ученици не реагирају ни на то. Свуда, куд год погледамо, истиче се *индивидуалност (природа) ученикова, осећање или немање воље*, и при оцени његова рада морају се они увек ставити на прво место, о чему се и при мерењу умора мора водити рачун.

www.unilib.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 Кад *Kräpelin* учње на памет ставља у најзаморније умне радове, онда се такво схватање не може у опште одобрити, јер ту постоје велике разлике између одраслих, који су код *Kräpelin*-а били испитивани, и разних ученика, јер као што *Schiller* примећује већину спегова запамти огроман део ученика још на предавању и при говору и објашњењу, при вежбању у правилном наглашавању гласним и поновним читањем, гласним изговарањем; према томе оно не би било никакво велико напрезање. За то се налази објашњење у области *осећајног живота*, јер ученик осећа *задовољство* у учењу на памет од речи до речи.

А то је само за то тако, што се, као што даље *Schiller* изводи, асоцијације, још најчешће код спегова, врло лако стварају; одрасли се одлучује на то само кад мора, јер је тада принуђен напустити свој самостални начин мишљења и изражавања, у опште постати несамосталан, што је, наравно, ученику много лакше учинити. Што се код овога, дакле, врши с *осећањем воље*, изазива код другог *осећање осуета воље*: оно се мора савладати напрезањем воље и та околност и води у последњем случају *умору*, док се у првом такво дејство не опажа. Природно је да се и ученик умори и то, услед мање извезбаности своје у напрезању воље и услед честих поремећаја који спољним и унутрашњим дражима на њега наваљују, брже од одраслог, кад против воље приступа учењу на памет, што се врло често дешава код *домаћих радова*.

Понајважније остаје вазда *развијање моћи мишљења*, за које су по мишљењу *Schiller*-овом најподеснија вежбања диктирањем у превођењу страних писаца, краћи реферати о каквом познатом предмету, проста описивања и племени састави. Исто тако су богати утицајем задаци, којима се може утврдити *погодност схватања* а у вези с тим и могућност несмањене пажње за нешто, о чему учитељ без књиге говори, препричава, објашњује или показује, но чиме нису још сви могући задаци истрпени. Пред свим тим задацима за развијање мишљења треба непрестано истицати и давати на израду *саставе из матерњег језика*, јер се ученицима највише навикава на самостално мишљење.

У времену, када се тако много говори о *нервозности деце*, износи *Schiller* на оцену, да није *прелаз* и сувише непосредан, и сувише нагао од дотлеведеног живота детета у игри, кретању, слободном учењу, без учења уобразиље, ка непрестаном читању, писању, правилном седењу, пажњи и присебности. Истина је до душе, да деца у опште то издржавају и свим тим напорима не подлежу, али је исто тако истина и то, да се често у том времену налази и основ *нервозне прекомерне раздражљивости*, и ако томе можда настава код *склоности деце* ка нерво-

зности. Рачигледно припомаже, може се доста закључити, да она и код осталих бар ни у колико корисно не утиче на душевни живот њихов.

У том погледу могла би добро руковођена и на добром месту подигнута *дечја забавишта**) чинити zgodан прелаз ка правој настави, јер се у њима сједињавањем слике, песме и приповетке негује и буди уобразиља, а непрестаним удруживањем *телесног и душевног рада* прибавља наизменично дејство тела и духа.

Треба жалити само, што права вредност *дечјих забавишта*, онаквих каква она треба да су, није још свуда нашла потребно признање. За развијање деце у телесном и душевном вежбању она су од неочењеног замашаја и изванредно средство, да се деца за наставу у школи приутове и *осиособе*, јер се њима прелаз из безбрижног дечјег живота у озбиљну школску стегу на најкориснији начин извршује.

У узроке, који раном развијању *нервозности* могу ићи на руку, долази и *превремена настава музике*. Она код девојчица не треба да почне пре њихове 12. године. *Д-р. Бах* позива се на пређашњег директора једне школе у Берлину, *Д-р. Waezholdt*-а, који у програму од 1889. пружа прилике за размисљање родитељима и домаћим лекарима, кад каже :

„Док родитељи без устезања траже од домаћег лекара да из здравствених обзира овери ослобођење од једног или другог предмета у школи, дотле мирно остављају да њихове ћери *уче* и даље *музiku* и узимају часове из ње. Ми се трудимо, како би се девојчицама у великој вароши тако неопходно потребно време за одмор, за игру и телесно кретање очувало, да се домаћи радови сведу на најмању меру, *иола часа* просечно за више разреде, *један час* за средње разреде и *један до један и по час* просечно за више разреде, а овамо се прави злоупотреба дечје снаге, кад се за један луксузни предмет, као што је свирање у гласовир, дневно утроши исто толико, а често и више, времена но за школске радове. Готово *све слабе, изнурене и расејане ученице*, што се по успеху утврдило, проводиле су *по 1—2 часа дневно на гласовиру*. Чим би се учење гласовира напустило или само знатно скратило, девојчице би постајале свежије, узимале би живљег учешћа и показивале би много бољи успех. Ни једно упражњавање не захвата својим штетним утицајем толико *нервни систем* као свирање у гласовир. Идолу музике, будаластој предрасуди моде, да свирање у гласовир спада у образовање, принела је многа мати здравље своје ћери на жртвеник.

*) О *дечјим забавиштима*, писано је, колико се сећам, и код нас доста, те се у ближе описивање и циљ њихов нећу овде упуштати, претпостављајући да је све то нашим наставничким круговима добро познато.

То треба да буде основно начело, да се само сасвим здраве и за музику обдарене ученице могу њој одавати, јер нама нису ни мало потребне средње и рђаве свирачице у гласовир но телесно и душевно здраве и ведре девојчице.

Да би се о радној подобности ученика за време *наставе у школи* могло судити, потребан је *психолошки правилно удешен распоред часова*. Овде се мало даље износи за пример нормални *распоред часова са изостављањем предавања после подне*, какав је усвојен у гимназији у *Giessen-у* и који се, према искуству *Schiller*-овом показао од дужег времена као подесан. Он је у своме „*учбенику практичне педагогије*“ препоручио да диктирање задатака из страних језика код већ унетог и припремљеног материјала у нижим и средњим разредима по правилу заузме највише 20—25 минута а ни у једном разреду да не сме прећи 40 минута, пракса, која се од дужег времена на гимназији у *Geissen-у* врши. Даље, тамо не постоји нигде тако звано *размештање по рангу (заузимање места по успеху)*, и према једној наредби министарској познатој и родитељима и ученицима не смеју се резултати диктираних вежбања, испитних задатака и других састава ни у ком случају на *штету* ученика при оцени његове зрелости употребити.

Часови, на којима се раде *писмени разредни задаци*, појачавају бројну јачину умора понајвише због недовољног интересовања; то исто важи и за часове са претежно граматичком, дакле апстрактном радњом, о чему је већ раније говорено. Они треба да дођу свакако у прве часове изјутра; а после ових долазе нпр. предмети, као што су: *религија, матерњи језик, историја, географија, који већ материјалом самим по себи интересују*. Најподобнији су за рад ученици, сем првог, на *трећем часу*, јер он долази после *највећег одмора* (најмање од 15 минута, а још боље од 20 минута), који опет знатно доприноси смањивању умора.*) С тога могу бити за *трећи час* премештени они предмети, који сарадњу апстрактног мишљења чешће и јаче потребују. *Четвртог часа* су ученици, наравно, појмање за рад подобни, и с тога он треба да је краћи и да се за њега оставе они предмети, „који ученика нарочито интересују“. Ту долази географија, историја, физика и природне науке. Последње се на већини гимназија тако бедно предају, да се често могу наћи ученици из првог разреда, који ни појма немају о природним наукама.

При премештању *целог часа* за после подне остављају се за *четврти час пре подне* мање напорни и механички часови, док свакако за и су-

*) Већ и с тога што се ученици доручком поткрепе.

www.unilib.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Више слабе вредности наставу после подне морају остати *други часови из језика*, који већим делом допуштају утврђивање и понављање, као и они часови који више суштину наставе пре подне на себи носе и добивене резултате сједињују. Ако су за један предмет одређена само два дана у недељи, препоручује *Schiller* да се они ради олакшања везе у два дана један после другог поставе, ако се не претпоставља, да се они непосредно један за другим утврде. У Француској се придаје томе састављању истих наставних часова толнки значај, да се шта више у званичним распоредима часова обавезно часови из историје, географије, зоологије, цртања итд. место у два подвојена часа у 1½ заједнички предају. Ову уредбу препоручује *Schiller* на сваки начин из методичних обзира за више разреде већих школа. У вишим разредима гимназије у *Giessen*-у изведена су већ од четири године таква састављања пробе ради и испитана по своме утицају. Сви се ученици слажу у томе, да је домаћи рад услед тога олакшан а рад у школи упрошћен; после прве године проширени су ти покушаји и већина наставника и ученика тих разреда не желе никакву бољу уредбу од те.

Schiller истиче непрестано, да је на свима часовима, како на филозошко-историјским тако и на природњачко-математичким, *посматрање* основица или бар неопходно помоћно средство настави. Сем тога *настава* се много више по пређе и искључиво *разуму* обраћа, а о *осећању* и *вољи* се врло мало води рачун. Сви ти циљеви могу се постићи једино *стварном (стручном) наставом*. Свакако јавља се тежња, да се у сваком правцу душевни умор предупреди.

Целесходном променом разних предмета може се пажња ученика одржавати и *досада*, као главни узрок ненажљивости, спречавати. У толико пре ће тада радна способност ученика бити живља, ако је једноликост предмета, што се предају, искључена. Слободно после подне у боља годишња времена, од користи је и *наставницима*, ако га употребе на даље изображавање у својој струци и на ојачање свога тела.

Домаћи радови, олакшаће се, као што је већ поменуто, ако наставник у разреду говори о њиховим основима и на тај начин их приуговти. Овде се мора, међутим, опет напоменути, да ће се услед неједнакости између даровитијих и мање даровитих ученика велика разлика у решењу таквих задатака показати. Што код првих успева лако, код последњих се постиже тек употребом целокупне снаге мишљења тако, да умор, а према приликама и сувишно напрезање, може бити последица тога.

Ради што бољег разумевања и јаснијег прегледа изнећемо овде већ раније поменути *распоред часова са изостављањем предавања после подне*:

1. ШЕСТИ И ПЕТИ РАЗРЕД

часови	понедељ.	уторник	среда	четвртак	петак	субота
8-9	страна језици		У страна језици VI реалт.	У релатива VI страна језици		У страна језици VI реалт.
9-10	1/2 српски 1/2 маја	1/2 српски 1/2 игра	српски	1/2 српски 1/2 игра	1/2 српски 1/2 игра	географ.
10-11	рачуи	рачуи	страна језици	(ен. VI писане) рачуи		страна језици
11-12	VI прир.- науке У писане	Страна језици	VI прир.- науке У писане	страна језици		српски
12-1	У геогр.	VI Цртање VI пис.	VI пис. У природ. науке	VI слоб. У природ. науке	У цртање VI геогр.	српски У слобод.
3-4		певање		певање		
4-5	певање у хору					

2. ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

часови	понедељ.	уторник	среда	четвртак	петак	субота
8-9	релатива	релатива	страна језици		цртање	страна језици
9-10	страна језици	цртање	географ.	географ.	историја	историја
10-11	с т р а н и ј е з и к и					
11-12	цртање	српски	српски	геоистр.	страна језици	
12-1	српски	страна језици	цртање	цртање	природне науке	природне науке
3-4		певање			певање	
4-5	певање у хору	гимнаст.			гимнаст.	
5-6						

3. ТРЕЋИ РАЗРЕД							4. ДРУГИ И ПРВИ РАЗРЕД							
ЧАСОВИ	ПОНЕДЕЉ.	УТОРНИК	СРЕДА	ЧЕТВРТАК	ПЕТАК	СУБОТА	ЧАСОВИ	ПОНЕДЕЉ.	УТОРНИК	СРЕДА	ЧЕТВРТАК	ПЕТАК	СУБОТА	
8—9	страна језици						математ.	8—9	страна језици	математ.	страна језици	страна језици	математ.	
9—10	српски	релџија	цртање или историја				9—10	српски	страна језици	страна језици	српски	историја	страна језици	
10—11	математ.	страна језици				математ.	10—11	страна језици	математ.	страна језици	математ.	математ.	страна језици	
11—12	страна језици	природне науке				математ.	11—12	страна језици	И физика II релџ.	историја	I физик. II релџ.	страна језици	српски	
12—1	страна језици	историја				страна језици	12—1	I релџ. II физика	страна језици II физика	I релџ. II физика	страна језици	страна језици	страна језици	
3—4	певање	певање				певање	3—4	певање			певање	од 2 ¹ / ₂ до 4		
4—5	певање у хору	гимнаст.					4—5	певање				необавез. цртање		
5—6	гимнаст.						5—6	гимнаст.			гимнаст.	гимнаст.		
							6—7					гимнаст.	гимнаст.	

У распореду је свуда на место *немачког* језика стављен *српски*, како би се боље уочила одвојеност његова код нас од *страних језика*.

Министарским расписом од 24. октобра 1837. о чувању здравља по школама, наглашено је нарочито, „да су закони и уобичајени број недељних часова, као и целокупна *гимназијска уредба* израчунати *исто тако мало за слабе као и за необично даровите, но много више за обичне умне и телесне снаге* и да према оцени лекара дневно четири часа пре подне и у четири дана у недељи два часа по подне нису ништа много, кад се у *свима гимназијама* после другог часа *пре подне* и после првог часа *после подне* даје ученицима одмор од четврт часа ради окрепљења на слободном ваздуху, а између свих осталих часова допушта одмор бар од пет минута и између наставе пре и после подне повећи одмор бар од два часа, који се обично не употребљава ни на какав умни рад.

Даље се добивају са два слободна дана после подне, са недељом и разним већим одморима, који заузимају отприлике *шести део* године, мањи или већи размаци и оставља се ученицима за отпочивање духа и вежбање тела доста времена. Код таквог правилног прекидања часова, као и услед целокупног више или мање испитивајућег начина и облика школске наставе, четири или шест часова бављења у светлим, проветреним, пространим и са целисходним становима и скамијама снабденим учионицама не могу спречавати природно развијање тела и у опште по здравље школске младежи не могу имати друге опасности до оне, која је нераздвајно у вези са сваким начином живота, праћеним дугим седењем. Као нормална мера узета је 32 часа на недељу. (Види: *распоред часова са изостављањем предавања после подне*).

Lorinser је поставио три главна узрока за преоптерећеност, а то су: *множина наставних предмета, велики број наставних часова и сувишно задавање домаћих задатака*.

Што се множине наставних предмета тиче, њу ће бити тешко избећи, ако се жели да гимназаје и реалне гимназије постигну прописани им циљ.

1892. заведеним распоредима за Пруску хтело се извести растерећење у томе правцу, док је с друге стране министарским расписом од 13. октобра 1895., на предлог директора наређено да се латински у вишим разредима гимназија и реалних гимназија за један час недељно више предаје. Али су се том наредбом директори мало користили. Данас се, као што је познато, тежи у противном правцу, да се време употребљено за старе језике скрати, а да се на место тога новији језици и они предмети, који заседају у практични живот, што више обрађују. *Разностраност наставних предмета* ствараће много мање умор, ако би им се у ра-

спореду часова према јачини заморавања одредило место, као што је то већ учињено у Giessen-ском распореду часова.

О заморавању разним наставним предметима даје обавештења *искуство* а у многим приликама и *мерење умора* тако, да са тога гледишта и треба да се удешава њихов ред по разним часовима предавања. Код предавања *искључиво пре подне* требало би за већи одмор на место 15 минута претпоставити 20 минута, како би ученици што свежији били за последње часове, јер продужавањем тога одмора за 5 минута богато се накнађује одузето време од трајања наставе већом најживошћу и живљим учешћем у предавању.

Корист коју даје слободно после подне код предавања *искључиво пре подне* не може се у оној мери истаћи у којој она то заслужује, јер се на тај начин сва напрезања од пре подне отклањају а равнотежа између тела и духа повраћа.

Што се тиче *сувишних домаћих радова* одустало се од утврђивања одређеног времена за њих саме и одредило се само у опште *укупино осам школских и радних часова* дневно или 48 часова недељно, време, које за умни рад код начина живота махом проведеног у седењу треба сматрати као максимум.

С обзиром на постојећи основ, на коме почива данашње стање наставе, дошло се до ових закључака:

1. Сувише *рани почетак* школске наставе на хуманистичким и реалистичким гимназијама треба избегавати, како би се доцније преоптерећење и прекомерно напрезање отклонило. Примати треба само ученике осле напуњене 7. године.

2. *Приватне часове* на штету похађања школе, а нарочито *прекомерно бављење музиком* у толико не треба допустити, што се њима и сувише утиче на нервни систем и тако развија ослабелост нерва. Задатак је родитељске куће, да допусти изучавање мизике само онда, кад је дар за њу несумњиво утврђен. Тада је музика васпитно средство духа и осећања; она се онда и учи с вољом.

3. Регулисањем домаћег реда постизава се, да се *домаћи радови ученика* сврше на миру и да се не продужују до у ноћ, како се тиме не би спавање прекраћивало и како би се телесна и душевна свежина услед тога опет задобивала.

4. Дневни и недељни рад долази ближе у разматрање тек у вишим разредима гимназије. Тешко је у том погледу утврдити одређено време, јер је рад једном ученику лак а другом тежак. Ако се узме да време за наставу износи најмање пет часова, онда би три часа за домаће радове дали *скупа радни дан од осам часова*, и онда би га само

због одмора између њих младићски мозак могао савлађивати и спавањем од осам до девет часова намирити. И код спавања *тријање* његово треба да се одређује према личној потреби.

5. *Одмори* за време наставе су од највеће важности и њих треба одређивати, са већ толико пута помњатих разлога, на раније означени начин.

6. При *уредивању распореда часова* за предавања, ред часова треба одређивати према заморности предмета тако, да они који највише умајају дођу у прве јутарње часове. О *заморности* решавају искуство и тешкоћа предавања предмета, моменти, који у много прилика могу наћи потпоре у *Griessbach*-овим *мерењима умора*, ако се у исто време води рачун и о личности испитиваних и о другим споредним околностима, који су при томе од утицаја.

На тим основима израђен је *Giessen*-ски *распоред часова* и с тога на њега треба обратити велику пажњу.*) Ту треба под захтеваним страним језицима за после подне подразумевати „француски“, који у погледу умора стоји на истом ступњу као и „немачки“.

7. Савремено питање, да ли предавање предмета (природне науке, историју, географију итд.) у тако тваним „споредним струкама“ треба проширити на рачун старих језика, ваља свакако подвргнути тачној оцени школских власти, и ако би она испала у корист првих, одговорило би се не само жељи многих но и једној *модерној потреби*.

8. Сви школски радови отидају недељом.

9. Препуњавање разреда треба избегавати колико је год могућно. За ниже разреде доста је 40—50, за средње 30—35 а за више 20—25 ученика.

10. *Искључна настава пре подне* призната је по свима већим варошима, нарочито ако се обрати пажња на веће одморе.

11. *Испит зрелости*, који треба да буде контрола над довољном мером образовања, спреме и познавања, ваља тако изводити, да се њиме живот и рад у целој школи буди и покреће, те да се на тај начин не изазива сувишно напрезање и не врши никакав штетни утицај. Тога ради треба циљ захтевима свести на мању меру и подесно завести *систем изједначања рада*.

Ако се из писмених радова добије оцена „довољно“, треба одустати од усменог закључног испита.

12. Прекомерно означавање гласоудара код *радова с диктирањем* и *писменог преводња* треба избегавати. Нарочито *огледне радове (Probe-*

*) Он се не разликује много од *пруских распореда часова за више школе*, издатих 31. марта 1882. са одредбама о извођењу и објашњењима из 1891. Они су намењени наставницима и могу се отуда добивати; у разматрање њихово овде се не можемо ближе упустати, јер их је довољно само прегледати, па да се увиди разлика између њих.

arbeiten) треба тако удесити, да мера за њих потребних припрема и понављања не прелази меру и контролу *распоредра рада*.

13. Сем 2—3 *обавезна часа гимнастике* треба колико је год могућно радити гимнастичка вежбања, гимнастичке игре, правити излете у поље, гимнастичке возње, пливање, клизање, једном речи сва телесна вежбања.

14. За успешно похађање каквог вишег завода неподесне ученике треба из њега одвојити или исписати, ако даровитост и спрема њихова стоји у отвореној противности са тамо уведеним захтевима.

15. За оне ученике, који цео курс какве гимназије или реалке или не могу или неће да доврше, треба се постарати, да у *средњим школама* и *вишим грађанским школама* добију подесније и потпуније образовање, које би само њиховим намерама и одговарало. Гимназије би се на тај начин знатно растеретиле.

УПОРЕДНА АНАТОМИЈА КИЧМЕЊАКА

По Gegenbauer-у и др.

НАПИСАО

Др. ВОЈИСЛАВ Ж. ЂОРЂЕВИЋ,

ВАПРЕДНИ ПРОФЕСОР Вел. Школе.

(СВРШЕТАК)

(5)

7. Методе испитивања у Упоредној Анатомији.

Ми смо већ раније поменули да је Упоредна Анатомија у вези са многим наукама а нарочите: Зоологијом, Хистологијом, Физиологијом, Палеонтологијом и Ембриологијом. Све ове науке служе од помоћи Упоредној Анатомији и са њиховим јачим развитком и Упоредна Анатомија све више напредује. И збиља данас се већ толико материјала у Упоредној Анатомији накупило, да је немогуће све то савладати и у једном курсу прећи Упоредну Анатомију свију животињских класа. С тога ћемо се и ми у нашим предавањима држати Gegenbauer-ове „Упоредне Анатомије Кичмењака“ и излагати само Упоредну Анатомију Кичмењака а узгред се само дотицати безкичмењака у колико нам је то потребно, ради даљег разумевања Упоредне Анатомије Кичмењака.

Ми овим нећемо да потцењујемо вредност Упоредне Анатомије бескичмењака, али за нас, наравно, да има више интереса Упоредна Анатомија Кичмењака, која је у тесној вези са човеком и антропологијом.

Што се тиче метода испитивања у Упоредној Анатомији има се рећи, да у њој нема неких особитих метода, — различних од оних у поменутих наукама што је помажу. Јаче се пак истичу од свију ана-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BS

томска и хистолошка метода. Да би се у опште могло прићи упоређивању, потребно је пре свега темељно и потанко проучити са анатомског и хистолошког гледишта извештај број типова, које хоћемо да употребимо. С тога се ми, у нашим практичним предавањима, и држимо овога правила. Ученици су дужни сами дисековати (парати) све главније типове кичмењака и на њима научити да посматрају и разликују спољни облик и међусобни положај органа. Анатомским разлагањем — дисековањем — појединих типова — представника главних кичмењачких група — ученици ће добити темељнијег знања из Упоредне Анатомије него ли ако буду само, ма и најбрижљивије, читали ову или ону стручну књигу. Сем тога ученици се, поред редовних теоретских предавања, у нарочитим курсевима уводе у изучавање унутрашње грађе или Хистологије органа, којом се приликом упознају са разним методама хистолошке технике (стврдњавањем и конзервисањем хистолошких препарата, мацерацијом и раздвајањем анатомских елемената, бојењем, сечењем и т. д. микроскопских препарата и у опште руковањем микроскопа).

Наоружани тако анатомским и хистолошким знањем бар главнијих типова кичмењака, моћићемо приступити Упоредној Анатомији, моћићемо упоређивати више са нижим ступњевима, тражећи сродство међу њима, као и пут како су се савршенији облици од несавршенијих развили.

8. Систематика.

Пре него што пређемо на наш ужи задатак, на посебну Упоредну Анатомију Кичмењака држим да је потребно, да се забавимо мало систематиком. У организацији животиња виђамо масу органа, који могу бити заједнички за разан број других животиња. Ова се заједница огледа или у положају важнијих органа и њиховом распореду, или у специјалној грађи појединих органа, њиховом облику, запремини и броју. На тај су начин целе спојене у родове, родови у фамилије а ови у редове и класе. Основа за ову поделу јесте дакле сродство животиња и оно је са напретком науке добијало све више потврде. Дарвинова десцендентна наука показала је да постоји веза — сродство, међу животињама. Ова веза између животиња у појединим великим групама огледа се у њиховом типу. Али не треба мислити, да су типови оштро један од другог одвојени; јер и у њима налазимо задобивених органа, који се изводе од нижих и простијих облика. А пошто ове тековине могу да се пренесу и на потомке у којих се могу да одрже наследством, у разним модификацијама услед прилагођења, то их налазимо и у најудаљенијих генерација. Ми с тога по Наескел-у сматрамо под типовима повелике групе животиња — животињска стабла (phyla), да би тако означили, да сви облици, који у једно такво стабло долазе, имају међу собом нешто заједничко и сродно; јер су се од једног и истог заједничког праоблика и развили.

У таквом једном стаблу (Phyllum) један животињски облик развио се у разним правцима, почев од најпростијих до најкомплицованијих. Услед непрестаног диферентовања, нађене су категорије зе пододељке, који су разна имена добили. Ови пододељци одговарају гранању стабла и у њиховом рачвању огледа се дивергенција карактера појединих одељака. Према оваквом појимању ваља сматрати, да се свако стабло састоји из читавог једног реда организама, који су се развили из једног праоблика и за време геолошког развијања диферентовали се у многе гране и гранчице, од којих су многе још за време разних геолошких периода угинуле док су се друге и ако у многоме промењене, до данас одржале у животу. Дакле под типским у организацији разумемо све оно, што се после многоструких диферентовања одржало и од основног облика у многим модификацијама прешло у наслеђе, као заједничко.

Ми се не можемо овде упуштати у ближе посматрање свију стабала метазоички, пошто то прелази границе наше задаће, да изложимо Упоредну Анатомију Кичмењака. Али баш ради постигнућа нашег циља не можемо са свим прећи преко нижих животињских стабала — преко безкичмењака (Evertebrata); јер у њих налазимо заснову многих органа, који су се доцније у кичмењака јаче развили. Сем тога, оно што је типско у многих органа излази јаче на видик, ако се упореди са оним што смо нашли у безкичмењака. С тога ћемо у кратко прећи сва стабла метозоа.

1) У Coelenterata представљају Spongiae најнижи ступањ метозоа. Оба кличина листа граде тело — Gastrula — у Gastraeada. Компликације налазимо у Porifera где се развио на разан начин и у разном броју улазак и излазак из тела. У осталих целентерата (Cnidaria)

2) налазимо, да се развио већ средњи лист (mesoderm) и сем главне осовине разликујемо већ две или више споредних осовина, које су првобитно биле једнаке. Услед овога тело добија облик зракаст. У многобројним пододељцима: Polypomedusae (Hydromedusae, Siphonophorae, Scyphomedusae), Anthozoa и Stenophorae налазимо велико богатство у облицима, при чему и грађење колонија игра улогу.

3) У стаблу црва (Vermes) налазимо већ почетак билатералног облика тела, где су обе споредне осовине постале различне. Најнижи — Platodes — пљоснати црви — у којих нема coelom-a приближују се целентератима и деле се у више пододељака (Turbellaria, Trematodes, Cestodes). Друге гране црви репрезентоване су Nemertini-ма Nematelminthes-ама Gephyrei-ма и Rotatori-ама. Њима се придружују Bryozoa (Molluscoidea) а помоћу ларве и Brachiopoda. Овде долази као самостална грана још једна група, која има мало облика; то су Enteropneusta (Balanoglossus), чија је организација постигла висок ступањ диференције. У већине грана, што састављају стабло црва, не налазимо у живих облика јачу везу у организацији, а и онтогенеза не казује нам за све заједничко порекло.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BE

Не постоји дакле филогенетичан ред у већем пространству. Али је ипак цело стабло црва од великог значаја; јер у гдекојих његових класа налази се спона са осталим метазоичким стаблима.

4). *Echinodermata*. Да ово стабло води своје порекло од црва изводи се по томе, што и у њих налазимо ларвава које имају облик билатерални, али филетички развитак доцнијих ступњева још нам није познат. Међутим налазимо велику компликацију у развиту готово свију класа. У опште важи као основни облик, облик са пет зракова. Како је пак овај облик постао проблематично је, као и сродство међу појединим класама. Најважније су класе у овом стаблу: *Blastoidea*, *Cystoidea*, *Holothuriae*, *Crinoidea*, *Echinoidea* и *Asterida*.

5). *Articulata*. У ових је карактеристична подела тела у делове — чланове, што већ виђамо у неких црва (*Annelides*) обележено. Међутим метамерија, која је постала од стања још неподељеног у чланове, влада делимце и у унутрашњим органима а налазимо је постепено и на наставцима тела. Најнижи одељак зглавкара, који многи у црве броје, јесу *Annulata*. И док метамерија овде није врло јако промењена, дотле у виших класа постају конкресценцијом — срашћивањем, поједини већи одељци тела. Још више утиче на организацију дисање и према томе и деле се зглавкари или како их још зову *Arthropoda* у два велика дела, од којих један део живи у води и зове се (*srauchitae*) љускари (*crustaceae*) а други који је прилагођен на дисање у ваздуху, зове се: *Tracheati*. И као год што се љускари деле у више класа, тако и трахеате делимо у *Arachnoidea* (пауке), *Muriapoda* (стоноге) и *Insecta*.

6. У стаблу *мекушаца* — *Molusca* — тело је истина неподељено и у живих представника удаљено од црва, и ако у нижим одељцима указује у нечему на њихову организацију. Чим се пак развије љуштура и кућица онда наступају многобројне промене и у унутрашњој организацији. На најнижем ступњу стоје *Amphineura*, *Acephala* и *Scaphopoda*, *Gasteropoda* и *Cephalopoda* представљају више и јако дивергентне класе.

7). *Tunicata*. Ово стабло, што се тиче организације, стоји на нижем ступњу развића но ова три последња стабла (*Echinodermata*, *Articulata* и *Mollusca*); али има нечега заједничког с кичмењацима, те их с тога овде мећемо. У осталом плаштаци су сродни и са првима и имају везе са *Enteropneusta*. Најнижи одељак чини кл. *Copelata* (*Appendicularia*), чија се организација делимце враћа и у *Ascidia*. Већ даље стоји кл. *Pyrosomae* (*Ascidia salpaeformis*) а још даље *Doliolae* (*Cyclomejaria*) и *Thaliaceae* (*Salpae*).

8). Стабло чине *Vertebrata* или *кичмењаци*. Корен овог стабла налази се у *Tunicata*, које с тога уједно са кичмењацима мећемо у једну групу — *Chordata*. Али не треба мислити, да у Плаштаци има и директних спона са кичмењацима; јер и ако се ларва у асцидија у основи слаже са кичмењачким типом, опет их не можемо сматрати као ди-

ректне претке кичмењака, пошто у њима налазимо нешто што је за кичмењаке старо, и обратно, нема много чега што иначе припада кичмењацима. С тога, мора се извести да организација кичмењака води своје порекло од много нижих облика али да нам прави праоци кичмењака још нису познати.

Пре него што пређемо на потанко посматрање овог стабла, држим да је на месту, да изнесемо у кратком прегледу главне представнике данас живих кичмењака и њихов положај у филогенетичком систему. Ово је од велике потребе ради самог упоређења органа.

I. *Acrania* (без лубање) *Leptocardia*, *Amphioxus*.

II. *Craniota* (са лубањом).

I
c
h
t
h
i
o
p
s
i
d
a
e	}	a) <i>Cyclostomata</i> (<i>Monorhina</i>): <i>Mixinoidea</i> , <i>Petromyzontae</i> .
		б) <i>Gnathostomata</i> (<i>Amphirhina</i>).
		A) <i>Anamnia</i> :
		1.) <i>Pisces</i> { <i>Selachiae</i> : <i>Squalidae</i> , <i>Rajidae</i> , <i>Chimeridae</i> .
		Ganoideae: рскавичаве и коштане.
		<i>Teleostei</i> : <i>Physostomi</i> и <i>Aphisostomi</i> .
		2.) <i>Dipnoi</i> : <i>Monopneumones</i> и <i>Dipneumones</i> .
		3.) <i>Amphibia</i> :
		a) <i>Urodela</i> : <i>Perennibranchiata</i> , <i>Caiducibranchiata</i> .
		б) <i>Gymnophiona</i> .
в) <i>Anura</i> .		
S
a
c
r
o
p
s
i
d
a
e	}	B) <i>Amniota</i> (са амнионом):
		1.) <i>Reptilia</i> :
		a) <i>Sauria</i> .
		б) <i>Ophidia</i> .
		в) <i>Chelonia</i> .
		г) <i>Crocodylia</i> .
		2.) <i>Aves</i> :
		a) <i>Ratitae</i> .
		б) <i>Carinatae</i> .
		3.) <i>Mammalia</i> :
a) <i>Aplacentalia</i> (<i>Achoria</i>):		
α) <i>Ornithodelphia</i> (<i>Monotremata</i>).		
β) <i>Didelphia</i> (<i>Marsupialia</i>).		
б) <i>Placentalia</i> (<i>Choriata</i>): <i>Edentata</i> , <i>Genenia</i> , <i>Cetacea</i> , <i>Hyra-
coidea</i> , <i>Proboscidea</i> , <i>Rodentia</i> , <i>Cheiroptera</i> , <i>Insectivora</i> ,
<i>Carnivora</i> , <i>Lemuroidea</i> , <i>Primates</i> .		

Први ступањ кичмењака налазимо у *Amphioxus*-а, који је представник *Acrania* или *Leptocardia* и у коме је изражена јасна метамерија.

Amphioxus мора да је остатак организама, који су много више били распрострањени и од којих су се остала Craniota развила. Од ових имамо опет једну бочну грану *Cyclostomata*, која је представљена са мало облика. И ако су циклостомате удаљене од Acrania, и стоје на вишем ступњу организације, не могу се ипак сматрати као преци осталих Craniota. Њихова организација показује врло велику дивергенцију у оба одељка (*Petromyzonta* и *Muxinoidea*). Ми их разликујемо од осталих *Gnathostomata* као *Monorhina*, док се *Gnathostomata* називају *Amphirhina*. Пошто моноринија представља само спољну особину, то се циклостомата изводе од амфиринских предака, који су им били заједнички. И ако *Cyclostomata* стоје ниже од *Gnathostomata*, ипак не треба превидети, да они такви какви су не могу важити као претци *Gnathostomata*. Развитак уста као орган, довео је за собом померање апарата за дисање у труп, тако, да су шкрге покривене мускулатуром трупа, и у томе лежи један ступањ организације, који не води ка вишим облицима.

Gnathostomata деле се у *Anamnia* и *Amniota*. Међу анамнијама налазимо у риба велико богатство у облицима организације, који сви стоје више од *Cyclostomata*. И овде у риба постоји велика провала. Тако, најниже облике налазимо у *Elasmobranchia*, који се деле у *Selachia* и *Holocephala* (*Chimaera*). Али ови нису сачували све наследство од прошлих ступњева, јер ми многе знаке, које смо нашли већ у *Cyclostomata*, налазимо тек у виших одељака. Од селахија и најстарији облици (*Pleurocanthidae*) немају везе са нижим облицима. Њима се придружују од живих *Squalides*, док *Rajides* представљају нове облике, који се опет деле у више група.

Услед осификације скелета сачувани су многи фосилни облици кичмењака а међу њима има доста и риба. Прелазећи преко ових фосилних облика, ми ћемо поменути *Ganoideae*, које од живих представника имају *Chondrostei* (*Acipenseridae*), *Lepidosteis* и *Amiades*. Ови су облици постали од праптабла *Selachia*. И *Crossopterygia*, која се рачунају у *Ganoidea* (*Polypterus*, *Calamoichthys*) чине једну гранчицу, која се рано одвојила од праселахија; јер и у њих налазимо неке примитивне знаке, који се тек у вишим ступњевима јаче развијају. То исто важи и за *Dipnoa*, од којих су нам позната три жива рода (*Ceratodus*, *Protopterus* и *Lepidosiren*). Њихова дубања потсећа нас на *Holocephala*, тако, да дипноји не воде овде порекло од *Selachia* већ од праоблика *Elasmobranchia*. Дивергенција, коју налазимо између *Ceratodus*-а и *Protopterus*-а говори, да је и у дипноа некада било више облика. Према овоме *Elasmobranchia*, *Ganoidea*, *Crossopterygia* и *Dipnoa* нису одељци, који један из другог иду, већ су то одељци врло различних облика, који су на далеко нижем ступњу развића стојали и чији су нам почети непознати.

Уз ганоиде иду, као млађи облици *Teleostei* или коштане рибе. Ове се рибе придружују ка *Lepidostei* или још више ка *Amiades*-ама, тако, да би *Amia* могли сматрати као коштану рибу са неким ганоидним карактерима. Већ у примитивнијем одељку телеостија — у *Phylostoma*, дивергенција достиже велики степен; нарочито *Silurida*, које понајдаље стоје у страни. Сва остала телеостија спадају у други одељак *Physoclysta*, који имају такође многобројних пододељака, који су раздвојени међу собом и у којима поред јачег развика налазимо још и редуције свију врста.

Други одељак *Amphibia* су *Amphibia*, са којима већ почињу четвороножни кичмењаци. Где су *Amphibia* у вези са рибама не зна се још. По палеонтолошким знацима ова спона треба да је млађа од *Selachia* и *Ganoidea*. Многобројни амфиби, који чине групу *Stegocephala*, изумрли су. Помињемо од њих само *Archegosauria* и *Labyrinthodontae*, као и *Branchiosauria*, којима се данашње живе *Urodela* придружују. Један део ових *Urodela* — *Ichthyoida* — стоји, као што изгледа, на нижем ступњу, међутим у њиховој грађи налазимо много редуција. *Anura* изгледа да су се доцније одвојили у засебну грану, али ово није сигурно. *Gymnophioni*, пак, воде своје порекло од предака, који су много даље заостали.

Amniota деле се у два одељка: *Sauropsida* и *Mamalia*. *Sauropsida* су, најаче, издиферентована у *Reptila*, од којих само мало још живе. *Rhynchocephala* имају врло стару организацију (*Hatteria*). Њима се *Lacertilia* придружују, са којима, опет, *Ophidia* стоје у удаљеном родству. Мало нижи ступањ заузимају изумрле *Helisauria* (*Ichthyopterygia* и *Sauropterygia*). Још има неких знакова у *Chelonia*, који нас подсећају на *Amphibia*, док у *Crocodila* налазимо вишу организацију. Интересантна је организација у *Pterodactylia*, али је највиши ступањ развика у рептила у изумрлим *Dinosauria*-ма. У ових већ налазимо неке знаке предуготовљене, који се у тица даље развијају, али се још не завршују. Да тице воде своје порекло од рептила има вазда доказа и ако познајемо само једног претка — *Archaeopteryx-a*, који је представник *Saurur-a* а ближих спона немамо.

Тице делимо у два одељка: старији — *Ratitae* и млађи — *Carinatae*, који обухваћа већину тица.

Веза *Mamalia* са рептилама налази на велике препоне; ми с тога морамо њихов корен потражити много ниже — у амфиба или у предака рептила, који су нам непознати. Ми ово помињемо с тога, што постоји велика дивергенција између *Sauropsid-a* и сисара. Од самог стабла сисара одваја се једна грана — *Monotremata* (*Promamalia*), чија пак два жива рода (*Echidna* и *Ornithorynchus*) толико се разликују међу собом, да је вероватно била много већа група животиња, од којих су нам они остали у животу. Већ виши ступањ представља друга група

WWW.UINLIDRS
 УНИВЕРЗИТЕТСКА
 БИБЛИОТЕКА

Marsupialia, у којој налазимо остатке организације, од које су се развили остали сисари. Остали сисари представљају такође дивергентне гране. *Insectivora* и *Cheiroptera*, *Pinnipedia* и *Carnivora* (који — месождере — имају за претке фосилне Creodontae) међу собом су сродни. Од њихових заједничких предака по свој прилици развиле су се *Cetaceae* у засебну грану. Другу серију чине *Prosimiae* и *Quadrumanii* (мајмуни) који са човеком, што завршава ову серију, граде ред *Primatea*. Напослетку налазимо једну грану овог стабла, као *Rodentia*, са којима су *Edentata* заједничког порекла а ове граде опет две мале дивергентне групе. Изумрле *Tillodonti* јављају се као претходници глодара. Има још једна знатна грана, која је много дубље са пређашњим спојена и од ове се још зарана одвојила као засебна граница *Proboscidea* (*Elephas*); док даље од ње стоје *Ungulata*, која се деле у *Perissodactyla* и *Artiodactyla*, а да ли и *Sirenia* спадају у грану *Ungulata*, још је под сумњом.

Из овог кратког и површног прегледа кичмењачког стабла и његових главних грана види се, да постоји велика дивергенција између појединих грана, која је постала у току дугих времена. Сем тога, и поред свег богатства палеонтолошких налаза, постоје готово свуда велике празнине између појединих група. Ове су празнине понајвеће за саме почетке, а опадају што се више приближујемо крају једног стабла, али овде не ишчезавају са свим.

ЛИТЕРАТУРА:

- C. Gegenbauer*, Vergleichende Anatomie der Wirbelthiere mit Berücksichtigung der Wirbellosen. I Band. Leipzig, 1898.
- R. Wiedersheim*, Grundriss der Vergleichenden Anatomie der Wirbelthiere. IV Auflage. Jena, 1898.
- Vogt u. Jung*, Lehrbuch der practischen vergleichenden Anatomie. I, II Band. Braunschweig, 1888.—1894.
- C. Claus*, Lehrbuch der Zoologie. IV Auflage. Marburg, 1897.
- R. Hertwig*, Lehrbuch der Zoologie. VI Auflage. Jena, 1897.
- O. Schultze*, Grundriss der Entwicklungsgeschichte des Menschen und der Säugethiere. Leipzig, 1897.
- V. Carus*, Geschichte der Zoologie. München, 1872.
- Darwin*, Origin of species. London 1872.
- E. Haeckel*, Generelle Morphologie der Organismen. I, II Band. Berlin, 1866.
- E. Haeckel*, Natürliche Schöpfungsgeschichte. Berlin, 1868.
- Dr. *O. Bütschli*, Protozoa in Bronn's Klassen und Ordnungen des Thier-Reiches. I, II B. Leipzig, 1882.—1887.
- E. Haeckel*, Ursprung u. Entwicklung der thierischen Gewebe. Jena. 1884.

Th. Huxley, Grundzüge der Anatomie der werbellosen Thiere. Deutsche Ausgabe von Dr. Spengel. Leipzig, 1888.

Th. Huxley, Handbuch der Anatomie der Werbelthiere. Deutsch von Dr. Ratzel. Breslau, 1873.

ИЗ „МЕТОДИКЕ РАЧУНАЊА“

од
СРЕТ. М. АЦИЋА

Поступност у рачунању.

Овде ће се изложити: 1. шта је поступност у опште, 2. о поступности у распореду целокупног рачунског градива, 3. о поступности у појединостима при настави из рачунања и 4. колико се треба задржати на једној бројној групи.

1.

Поступност у настави зове се такав поступак, кад се у настави иде понајлак од лакшега к тежем, од познатог к непознатому, од простијега ка сложенијему. Ту оно што је раније научено служи као основа ономе што ће се тек учити, већ постигнут развитак душевни служи као помоћ ономе душевном развијању које треба да наступи, ранији успеси служе као темељ ономе што ће се даље зидати. А у томе даљем учењу, развијању, зидању душевном на основи ранијега, иде се не скоком и трком, већ понајлак, све ступањ по ступањ, све корак по корак, поуздано и стално. На тај начин буду деци: настава — лакша, успеси — бржи а знање — поузданије и трајашније, јер је без прекида и без празнина. И цео се дечји дух развија на овај начин самосталније, а тиме правилније и природније.

Тек кад је поступност заступљена у настави у пуној мери, могућно је радити са успехом благотворном хевристичком методом, где се питањима изазивају деца да својим ранијим тековинама душевним сама сучедују у свом сопственом даљем развијању и усавршавању душевном.

Рачунање, као наставни предмет Народне школе, има ту добру страну, што је сам по себи већ тако подесан за поступно изучавање, да ће мучно бити и којега другога предмета у којем би то било јаче заступљено.

2.

Поступност у распореду целокупног рачунског градива у свим разредима Народне школе већ је, у главном, обележена у званичним На-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

ставним програмима из Рачуна од 10. септембра 1899. г. ПБр. 4963. и од 30. новембра 1899. г. ПБр. 13793. Из њих се види, да се у I разреду основне школе учи рачунати најпре до 10 у све четири рачунске радње а за тим тако исто до 20, све само усмено; у II разреду од 20 до 100, односно од 1 до 100, најпре усмено а после и писмено у све четири рачунске радње; у III разреду од 100 до 1000, односно од 1 до 1000, усмено, с округлим бројевима, и писмено, у све четири рачунске радње; у IV разреду рачунање целим бројевима преко хиљаде, неограничено, у свим радњама, усмено и писмено. У Грађанској и Девојачкој школи проширује се рачунско вежбање у радњама целим, неограничено великим, бројевима, именованим и неименованим, и разломцима једним и другим; уче се размере и сразмере, правило тројно, друштвено и друго, што је потребно у грађанском животу.

Овоме излагању овде цељ је да опширније представи начин како ће се *поступно изучавати* рачунање од 1 до 100, односно до 1000, које је основица свеколиком рачунању целим бројевима, па и рачунању деловима.

Има два начина на које се може разделити рачунско градиво при поступном изучавању његову од 1 до 100, односно до 1000. Један је кад се узима све број по број нов, па се сваки, у вези са претходнима, изучава у сва четири вида рачунања, усмено и писмено (Грубеов начин); други је кад се с целим обимом бројева (у I р. 1 до 20, у II р. 1 до 100) изучи најпре само сабирање, па одузимање, па множење, па дељење (или сабирање па множење као сличне радње, затим одузимање па дељење).

Овај други начин није добар у многим погледу, и ако га се већина учитеља држи, и ако су и ученичке Рачунице за II, III и IV разред Основне школе и наставнички упутник за овај предмет, од *Ст. Д. Поповића*, израђени по њему; први начин је, напротив, много бољи.

Махне другогача начина ове су:

1) Њиме се сразмерно врло брзо, непоступно, долази до великих, и за деце право поимање, тешких количина;

2) последњи вид рачунања, дељење, никад се не изучи и не утврди као што треба, јер се обрађује на самом завршетку школске године, када је мало времена и када је децји дух већ малаксао те се после у њему рамље целога живота;

3) деца, која буди из којег узрока изостају неко време од школе, емају прилике да надокнаде оно што су пропустила, те им на том месту остане празнина у знању због чега им је напредак увек после сумњив;

4) кад се школа распусти пре свршетка године, услед заразе, учитељеве болести, итд., сви ученици остану у извесним рачунским рад-

Њама (обично у множењу и дељењу) потпуно неспремни и неспособни за успех у старијем разреду;

5) један се вид рачунања често заборави док се учи други (нпр. множење и дељење из I р. док се учи сабирање и одузимање у II разреду); и тако даље.

Добре стране првог начина у свему горе побројаном ове су:

1) Њиме се долази до највећих и најтежих количина тек на крају године и то потпуно поступно;

2) сви видови рачунања изучавају се подједнако;

3) деца која буду неко време изостајала од школе надокнађавају сразмерно лако и брзо оно што су пропустила;

4) кад буде школа распуштена пре свршетка године деца су много способнија за даљи напредак у старијем разреду (нпр. ако су у II р. била изучила рачунање до 50 у сва четири вида, но кад би била изучила до 100 само сабирање и одузимање);

5) сви се видови рачунања непрестано понављају због чега не могу деца да забораве један вид рачунања док уче други, и због чега су у врло великој добити ученици који теже схватају наставу и они који због живахног темпарамента брзо заборављају оно што су научили; и тако даље.

Али би и први начин имао својих мапа, кад би се учитељ строго држао правила да увек додаје само по једну јединицу нову, па њу, заједно са свим бројевима до ње, да обрађује у сва четири вида. Тада би се рачунање до 100 изучавало у 100 група, какав смисао и има прави Грубеов начин. Оваквим би се начином губило врло много у времену а за децу би било врло мало новог, те би им се досадило непрестано понављање познатог.

Много је боље кад се материјал распореди тако, да се у почетку прелази све јединица по јединица, а по том све група бројева по група, где долазе све веће групе бројева што се више одмиче у учењу.

Кад се прва десетица (1—10) изучи добро, све јединица по јединица, па кад се у другој десетици обрати довољно пажње на прелазе у рачунању из једне десетице у другу (рачунање до 11, 12 и 14), онда остало рачунање до 20 иде врло лако, те се може већ од 13 или 14 почети прелазити групе од два и три броја. Кад се по том још добро утврди прелаз између друге и треће десетице (рачунање до 21, 22,....), онда се могу узимати и веће групе бројева у обраду. А кад се још утврди прелаз и између треће и четврте десетице (рачунање до 31, и 32,....), онда ће све остало рачунање до 100 бити, тако рећи, играчка, те се могу најзад узимати у обраду и групе од по неколико десетица.

Можда ће бити најзгодније удесити поступност у изучавању рачунања од 1 до 100, односно до 1000, по овом обрасцу који ће се ниже

изложити. У њему су обележене црњим и крупнијим цифрама оне количине код којих се треба дуже задржати и темељитије их обрадити због њихове важности као основица за даље рачунање.

I разред

1 и 2	у сва четири вида рачунања	10 и 1 — 10	у сва четири вида рачунања
3 „ 1 — 3		11 „ 1 — 11	
4 „ 1 — 4		12 „ 1 — 12	
5 „ 1 — 5		13 „ 14, и 1 — 14	
6 „ 1 — 6		15 „ 16 „ 1 — 16	
7 „ 1 — 7		17 — 19 „ 1 — 19	
8 „ 1 — 8		20 и 1 — 20	
9 „ 1 — 9			

II разред

(1—20 поновити све из I р.)	у сва четири вида	36 — 40 и 1 — 40	у сва четири вида
21 и 1 — 21		41 — 50 „ 1 — 50	
22 — 25 и 1 — 25		51 — 70 „ 1 — 70	
26 — 30 „ 1 — 30		71 — 99 „ 1 — 99	
31 — 35 „ 1 — 35		100 и 1 — 100	

У III и IV р. Основне школе могла би се, према горњем обрасцу, удесити оваква поступност:

III разред

(1—100 поновити све из II р.)	Односно 1 до ... у сва четири вида	151 — 200
101 — 105		201 — 300
106 — 110		301 — 500
111 — 120		501 — 999
121 — 150		100

IV разред

(1—1000 поновити краће)

- 1.001 — 1.500
- 1.501 — 2.000
- 2.001 — 10.000
- 10.001 — 100.000
- 100.001 — 1.000.000
- 1.000.001 и даље.

У вези са радом од 1 до извесног од ових бројева, у сва четири вида.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

По овом обрасцу овде може сваки учитељ удесити сâм нов образац ове поступности, краћи или шири од овога, а према ученицима и другим приликама у којима ради дотични разред.

Ове се бројне групе прелазе на овај начин: а) у свакој се бројној групи пређе најпре сабирање, па одузимање, па комбиноване радње па множење и комбиновање радње, па дељење и комбиновање радње (или: сабирање и множење, па одузимање и дељење), и б) сваки од ових видова рачунања пређе се најпре очигледно, па се ради именованим бројевима, па у чистим бројевима, па се решавају стварни задаци из живота. Увек се најпре ради усмено па писмено, и то од II раз. где је удесније после сваког усменог вежбања и писмено, а где не онда после обраде једне бројне групе усмено врши се обрада њена и писмено. (О овоме се говори опширније на другом месту у „Методици рачунања“).

3.

Поступност у појединостима тиче се поступног изучавања оних горе означених појединих рачунских група, и поједних делова и облика (видова) рачунања (нпр.: сабирање, одузимање, множење, дељење; појам о разломцима, рачунање с разломљеним бројевима, правило тројно итд.)

Да настава у рачунању буде пријатна и лака, а успех поуздан и трајан, није довољно да се само поступно распореди целокупно рачунско градиво, већ се мора опет удесити по поступности и сваки одељак тога градива, и сваки мањи саставни део тога таквога одељка, па и свака радња у њему, тако да деџи дух неосетно прелази од познатог на ново и непознато, од лакшега и простијега на теже и сложеније, те да свуда оно раније научено послужи као подлога за оно што ће се доцније учити и да деца скоро неосетно помоћу наученога и познатог изуче оно што још не знају и што им је непознато.

И ако ова врло важна ствар овако на први поглед изгледа јасна и разумљива опет при њену извођењу наилази почетник на безбројне нејасности, те се сваки час губи по странпутицама или удара врло тешким пречицама, где деџи дух брзо посустане као кад би се ишло брзо узбрдо. За потпуно њено извођење треба да су учитељу познати они многобројни скривени кутићи деџега духа, који се по некад откривају само дугогодишњом пажљивом практиком, а о којима је често тешко дати тачна и несумњива психолошка објашњења. Такве су нпр. оне појаве што се деца одмах лако збуне кад им у писменом рачунању дође рад с нулама, те им је при учењу тога рачунања лакша операција $79 - 14$ но $79 - 10$, док је у усменом одузимању ових истих бројева лакша операција $79 - 10$ од операције $79 - 14$; или као што је и у усменом и у писменом рачунању док се оно још учи, лакша операција

25 + 4 = 29 (јер је при поступном учењу однос 5 + 4 већ утврђен и течан, док се додавање по 10 и 10 сад тек учи); или као што је деци увек лакше на већу количину додати мању него на мању већу, те им је лакша операција 7 + 3 но 3 + 7, лакша 46 + 14 него 14 + 46; или као што је деци теже кад се при рачунању прелази у другу десетицу но кад се остаје у истој, те је тежа операција 42 — 4 него 48 — 6, тежа 44 — 18 него 44 — 23; и тако даље.

Да би се што боље учила ова поступност у појединостима најбоље ће бити изнети овде целу поступност у обради једне бројне групе из наставног градива.

Узмимо за пример бројну групу 30 до 35.

Обрада усменог сабирања у овој бројној групи може се поделити пре свега на две веће групе: на изучавање нових бројних односа од 30 до 35 и на везивање тога новог знања са старим прелазећи бројне односе од 1 до 35. Свака од ове две веће групе може се поделити опет на неколико мањих вежбања, од којим ће свако претходно бити лакше од оних која ће доћи за њим, а у исто време и њина подлога. Свако вежбање, означено римском цифром, састојаће се опет из неколико поступно удешених примера. Ево тих вежбања при учењу новог:

I	II	III	IV
30 + 1 = 31	30 + 2	31 + 2	32 + 2
31 + 1 = 32	30 + 3	31 + 3	33 + 2
32 + 1 = 33	30 + 4	31 + 4	32 + 3
33 + 1 = 34	30 + 5		
34 + 1 = 35			

Кад се тачније размотре ова вежбања видеће се да је прво (I) најпростије и најлакше, јер није ништа друго до бројање од 30 до 35 изведено путем сабирања. Друго (II) је нешто врло мало теже од првога, чији ће процеси у доцнијем учењу рачунања постати лакши и од оних у првом. Остала су вежбања поступно све тежа и тежа.

Кад се ово изврши долазе веће у којима ће се ово ново знање везати за дотадање старо, које се може извести у овим даљим вежбањима:

V	VI	VII	VIII	IX
(29 + 1)	(28 + 2)	(27 + 3)	25 + 10	24 + 11
29 + 2	28 + 3	27 + 4	24 + 9	23 + 12
29 + 3	28 + 4	27 + 6	23 + 8	22 + 13
29 + 4	28 + 5	26 + 5	24 + 10	21 + 14
29 + 5	28 + 6	26 + 6	23 + 10	20 + 15
29 + 6	28 + 7	27 + 8	22 + 9	ит.д.
		26 + 9	22 + 10	

б) у дељењу :

I	II	III
32 : 4	32 : 8	(32 : 2)
35 : 5	35 : 7	(34 : 2)
		(33 : 3)

(Задаци у загради не морају се радити).

Ево једног другог примера где се у бројној групи од 50 до 80 (у школи где су деца напреднија) прелази усмено сабирање поступно на скраћенији начин, тако да се после мало вежба у новим бројним односима (I) одмах прелази на везивање тога новог знања са старим (II—V), по том се опет врше друге вежбе новим знањем (VI—VIII), па се онда опет доводи то у везу са старим (IX и X), те се цео ток поступности скраћује. Ово је могуће с тога што су деца код ове бројне групе већ толико упућена у рачунању, да им и вежбање у новим бројним односима није ништа друго до понављање пређашњег само с већим количинама. Вежбања су ова :

I	II	III	IV	V
50 + 10	40 + 20	30 + 30	20 + 40	10 + 50
50 + 15	40 + 26	30 + 39	20 + 44	10 + 55
50 + 17	40 + 30	30 + 40	20 + 50	10 + 60
50 + 20	40 + 38	30 + 43	20 + 58	10 + 69
50 + 28	40 + 40	30 + 47	20 + 60	10 + 70
50 + 30		30 + 50		

VI	VII	VIII	IX	X
52 + 18	55 + 15	57 + 13	42 + 24	46 + 10
52 + 20	55 + 24	57 + 23	42 + 36	46 + 18
52 + 23	55 + 19	57 + 18	42 + 27	47 + 20
52 + 26	56 + 24	58 + 22	43 + 29	47 + 19
52 + 30	56 + 18	58 + 19	44 + 35	48 + 12
			45 + 34	49 + 25

ит.д.

Ради потпуности ево једног примера из усменог рада у бројној групи 50—80.

Тако усмено сабирање би се могло извести потпуно у овим вежбањима :

I
 $\left. \begin{array}{l} 54 + 5 \\ 63 + 6 \\ 75 + 3 \end{array} \right\}$ Где се сабирају само јединице, али је збир јединица мањи од десетице.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

II

$$\begin{array}{l} 52 + 17 \\ 64 + 13 \\ 53 + 26 \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} 52 + 17 \\ 64 + 13 \\ 53 + 26 \end{array}} \right\} \text{Где се сабирају и јединице и десетице, али је збир јединица мањи од десетице.}$$

III

$$\begin{array}{l} 50 + 26 \\ 60 + 14 \\ 50 + 29 \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} 50 + 26 \\ 60 + 14 \\ 50 + 29 \end{array}} \right\} \text{Где се јединице сабирају с нулом а десетице међу собом.}$$

IV

$$\begin{array}{l} 57 + 20 \\ 68 + 10 \\ 53 + 20 \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} 57 + 20 \\ 68 + 10 \\ 53 + 20 \end{array}} \right\} \text{Где се нула додаје јединицама а десетице се сабирају међу собом}$$

V

$$\begin{array}{l} 50 + 30 \\ 60 + 20 \\ 70 + 10 \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} 50 + 30 \\ 60 + 20 \\ 70 + 10 \end{array}} \right\} \text{Где се у јединицама сабира нула с нулом а десетице међу собом.}$$

VI

$$\begin{array}{l} 54 + 9 \\ 65 + 7 \\ 68 + 8 \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} 54 + 9 \\ 65 + 7 \\ 68 + 8 \end{array}} \right\} \text{Где збир јединица прелази у десетицу па се сама она додаје десетицама.}$$

VII

$$\begin{array}{l} 58 + 17 \\ 56 + 16 \\ 44 + 19 \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} 58 + 17 \\ 56 + 16 \\ 44 + 19 \end{array}} \right\} \text{Где збир јединица прелази у десетицу, па се она сабира са обе десетице (у исто време прелаз у сабирање три сабирка).}$$

VIII

$$\begin{array}{l} 54 + 15 + 8 \\ 53 + 10 + 24 \\ 55 + 13 + 10 \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} 54 + 15 + 8 \\ 53 + 10 + 24 \\ 55 + 13 + 10 \end{array}} \right\} \text{Понављање свих горњих случајева са три сабирка}$$

Из свих ових досадањих примера моћи ће се, пажљивим прома-трањем, схватити суштина поступности у појединостима.

На овај начин радећи учини се то, те настава из рачунања буде једра и без празнина, ни једна се рачунска могућност не превиди и у свим се бројним односима деца вежбају подједнако. То после са своје стране учини те настава из рачунања, и ако у почетку спора и дан-губна, наскоро постане деци лака и занимљива, а рачунање им буде тачно и без погрешака, напредак брз и поуздан. Умно развијање дечје бива на овај начин природније, самосталније и обилније.

Без ове поступности, напротив, настава из рачунања буде штура и с празнинама, поједине се рачунске могућности често превиђају те се у

Свим бројним односима деца не изведбају подједнако, због чега, после, буде успех наместичав. То обично буде узрок те настава из рачунања, и ако у овом случају из почетка иде често прилично глатко и брзо, наскоро постане деци тешка и заморна, јер у многим радњама рамљу; рачунање им буде са много погрешака и с честим запирањем, да се не може даље маћи, те најзад испадне општи напредак сумњив и непоуздан. Умно развијање децје буде у овом случају неправилније, несамосталније, јер је сваки час потребна учитељева помоћ, и уопште слабије.

Но овде се мора учинити једна важна напомена, нарочито младим учитељима, која стоји у тесној вези с овим што је изложено о поступности у појединостима.

Многи, баш они најенергичнији, учитељи, трудећи се овако да им настава буде без празнина, већ да обраде све рачунске могућности, западну често у безбројне ситнице, у чем изгубе врло много времена, више но што се до краја године може накнадити темпљитошћу успеха. Услед тога баш буду они при крају године принуђени да хитају да би свршили програм, те им тада рачунска настава добије и преко њине воље многе, често врло опасне, празнине.

Да тога не би било препоручује се, да учитељ још од почетка школске године марљиво *одбира* оно што је неопходно од онога што би било корисно кад би уопште било више времена на расположењу, па на горњи начин да обрађује само оно што је неопходно потребно, а остало или да обрађује краће, или да га само додирне, или да га савим изостави. Но ово је одабирање веома мучан посао, и оно мора бити у свакој прилици друкчије, у једној школи друкчије но у другој, па и у истој школи и истом разреду с једном децом једне године друкчије но с другом друге године, а и исте године друкчије у почетку и средини године но на крају. С тога се препоручује младим учитељима, да за неколико првих година своје учитељске пракције марљиво воде забелешке о начину извођења ове поступности у појединостима и постигнутом успеху, бележећи свуда датуме докле се кад прешло, те да би се могао овај мучан посао у другој школској години боље распоредити и удесити но у минулој.

4.

Болико се треба задржати на једној бројној групи и кад треба прелазити на нову — јесте питање које је у вези с питањем о поступности у рачунској настави уопште, како што се тиче распореда целокупног рачунског градива тако и што се тиче рада у појединостима.

Кад ће се рад у појединостима у једној рачунској групи моћи сматрати као довољан, зависи од многих прилика, али као опште правило може се поставити ово: *на нову бројну групу не сме се прелазити*

док се претходна није толико савладала да је постала ђачком својином (шпр. не сме се прећи на групу 30—35 док се није добро савладала група 26—30).

Но, да се може одлучити да ли је нека рачунска група савладана као што треба, нису меродавни ни најбољи ни најгори ученици, већ они средњи којих је увек највише у разреду, а то су добри и упола врло добри ученици. Ко би се управљао по најбољим ученицима ишао би напред врло брзо, те би велика већина осталих, њих $\frac{2}{3}$, па и $\frac{3}{4}$ заостали у развијању. Ко би се, напротив, управљао по најгорим ученицима морао би ићи напред врло споро те би много дангубио и осудио би велику већину ученика, све оне боље и способније, на застој у развијању, на чаму и досаду, од чега би се у њих одгајивала ненажљивост и тромост у умном раду.

Овде се сада намеће питање само од себе; *на шта да се ради са slabим ученицима у рачунању?*

Ту важи као правило: да се они никада не смеју занемаривати и да нема ни узрока да се занемарују. Да не би пак остали ђаци у разреду дангубили док учитељ њих изводи сваког часа на пут, треба их на часу више питати за лакше створи, мотрећи да не попусте у пажњи и самопоуздању, а иначе мора учитељ главно тежиште наставе из рачуна за њих пренети на *наставу ван редовних часова*: пре и после школе, четвртком после подне, недељом и празником, о грожђаној берби, о Божићњем распусту, итд.

Ова ванредна настава slabим ученицима у рачунању треба уопште да се удеси тако, те а) да се врши што *чешће* а за *краће* време и б) да се што више врши *очигледно*, и то са мањим количинама.

Велики део оне деце која су слаба у рачунању пати од мање, да нису у стању да дуже време држе затегнуту пажњу која је потребна при рачунању. Њихов мозак није још толико очврстао да може за дуже издржати јаке напрезање, као год што има деце у које брзо малакшу мишићи кад пођу узбрдо. Ту су једино на свом месту чешћа а краћа вежбања; јер је узалудно све вежбање пошто је детињи мозак малаксао, и јер се само оваквим штедљивим а чешћим вежбањем може мозак у ове деце изгимнастицирати и оспособити за теже и дуже напоре. Код овакве деце много и много више користи донесе вежбање у рачунању три пута дневно по 5 минута но једанпут 15 минута, или три пута по 10 минута но један пут 30 минута.

У друге, опет, деце слабе у рачунању, није уопште мозак дозрео за ове врсте апстрактних душевних радња, какве су неизбежне у рачунању. Ту је онда једино спасоносан многи рад очигледношћу. На тај начин та деца отпочну најире замењивати апстрактност конкретношћу, која им од чешће вејбе постаје све покретљивија и у свако време на расположењу свести, а како су, опет, и све апстракције могућне само на основи

мудности, конкретности, која им мора бити основица, овим се очигледним рачунањем убрза можда дозревање и за оне врсте апстракција које су потребне за рачунање, те дете отпочне доцније добро рачунати, и често достигне своје добре другове до краја школске године, а у старијим разредима по том постане врло добар, па, по некад, и одличан ученик. Јер баш онај ученик, чији се мозак развија нешто спорије, буде често врло темељит у успеху и ако је нешто спорији на схватању. А темељитост у рачунању обично више вреди од хитре а непостојане оштроумности.

За овакву децу, слабију у рачунању а којој притиче у помоћ учитељ ванредном наставом, права је благодат овакав начин поступног прелажења рачунског градива какав је овде изложен, у другом одељку ове многографије, где се све рачунске радње понављају у свим бројним групама.

Не може се пропустити а да се на завршетку овога расправљања не сврати пажња на то, како навлаче на се неопроствљив грех они учитељи, који по некад занемарују слабију децу у рачунању, особито у млађим разредима, а нарочито у I разреду. Ако таква деца неким случајем пређу у старији разред обично никад не надокнаде изгубљено, те после целог живота не буду ваљани рачуначи. Али она обично остају да понове разред, а тиме изгубе самопоуздање и вољу за рад, постају непажљива и тупоглава и обично пропаду, док би, често са врло мало помоћи, такви ђаци могли до краја школовања у Народној школи постати врло добри па и одлични ученици.

ИЗ МЕТОДИКЕ ОСНОВНЕ НАСТАВЕ

Од д-ра В. Бажића

1. Оцењивање појединих предавања

Да ли је неко предавање у основној школи *правилно*, то се оцењује по овим гледиштима:

1) По одређености и оправданости *смера* предавања, који се ученицима унапред саопшти, и то у оном облику, како га могу разумети, т. ј. учитељ им каже, шта ће онога часа радити: шта ће посматрати, или читати, или писати, или цртати, или израчунавати, о чем ће им причати, о чем ће се с њима разговарати и т. д. Тај смер имају они непрестано пред очима, те га дакле постизавају *свесним* начином, а то је важно и за развијање воље.

2) По правилности *распореда* и по одређеној *брзини* тока предавања, према начелима поступности и концентрације, свако се предавање

заокругује тако, да се може схватити само за себе, а и да се може везивати с другима предавањима у мање наставне јединице и у веће целине. Ради лакшега схватања и памћења, наставна се грађа дели на мање или веће *одсеке*, који се *почављају* појединце и у свези. Томе служе још: наслон на *искуство* и на раније знање ученика, *поређење*, логично *везивање* и *уверливање* новог знања, и *примена* тако стеченог знања.

3) По правилној употреби *метода* и *облика* предавања, која се огледа поглавито у том, да ли је у ученика пробуђено јаче *интересовање* за предмет, и да ли им је дато довољно прилике за *саморадњу*.

4) По згодној употреби *наставних средстава* за разумевање и за памћење, за умеће и за подстрекавање ученика на рад. Нарочито је потребно, да се очигледна средства унапред сиреме и у згодно време добро употребе. Још је врло важно, да се пази на *јасан* и *правилаан говор*.

5) По добром школском *поретку*, који се за време предавања одржава поглавито *занимљивошћу* самога предавања, честим *проштивањем* и *помињањем*.

6) По поузданом *успеху*, који ученици постигну тога часа. Овоме помаже прегледна, *систематска репетиција* при крају предавања. А да ли је успех *трајан*, то се може оценити после рада од више недеља или месеца, па и после више година.

7) По довољној *вештини наставниковој*, која се оцењује према свима напред поменутих гледиштима, и још према томе: а) да ли је његово *држање* и кретање природно и слободно; б) да ли су његови *манири* и навике подесни за васпитни рад; в) да ли он предаје и одржава поредак одмереним тактом, без забуне и без прекидања, без плашње и без љутње; г) да ли у свом говору и раду има довољно *живости*, којом побуђује јачи интерес у ученика; д) да ли *воли* ученике и школске послове, и да ли је одан учитељскоме позиву; ђ) да ли *свесно* и правилно *применује* педагошка начела и дидактична правила. Према свему томе може се, напослетку, ценити *способност* појединих лица за учитељску службу.

Кад се наставник, или учитељски кандидат *сирема писмено* за поједина предавања, онда се мора придржавати напред поменутих гледишта. Ово важи и за заједничко *критиковање* предавања, која учитељски приправници држе под надзором професора школскога рада и учитеља вежбаонице учитељске школе.

2) Ходегетички и дисциплински поступак

Поступак при развијању *осећања* и *воље* у ученика основне школе налик је на *родитељски* начин васпитавања, нарочито у почетку, при прелазу деце од слободнога домаћега живота на ограничени школски ред и на тачно одређени и добро уређени школски рад, с мање или више напрезања, труда и муке.

www.unilib. Овде се употребљавају сви начини непосреднога васпитавања. *Генетичким* начином стварају се мало по мало чисто васпитне *обуде* за рад, које не леже ни у материјалним наградама ни у застрашивању телесним казнама, него у *вољењу* школе и учитеља и у трајном *интересовању* за књигу и науку. *Паренетичким* начином задобивају се ученици поступно за утврђени школски поредак и за теже школске послове. Начином *угледања* и *подражавања* развијају се у њих полаганом потребне школске врлине, као тачност, уредност, марљивост, послушност и т. д.; а начином *прилагођивања* и *навикавања* они се с почетка припитомљавају (нарочито сеоска деца), а после се мало по мало укорењавају у њих непосредне врлине, као истинитост, правдољубље, доброта срца и т. д.

За то су потребни леши *примери*, добри угледи или узорни, нарочито у животу учитеља, који треба благо и *пријатно* да поступа према својим ученицима и да их родитељски *надзирава*, те да им и на тај начин *омили* школу и рад у њој. Овај утицај треба да буде тако јак, да траје и после свршене школе; јер основно школовање завршује се баш у оно доба живота, кад би ученици могли живље, свесније и самосталније радити на свом општем образовању.

При *дисциплинском* је поступку најважније, да се пази на згодан *распоред* школских *ствари* и *послова* и на *интересантност* наставе, а само се изузетно прибегава *кажњавању*.

При *распореди* ствари у учioniци и послова за време предавања потребно је: 1) да катедра, скамије, табла, рачуналке, карте, слике и друга наставна *средства* стоје тако, како је најзгодније за надзиравање, седење, *посматрање* и учење; 2) да учитељ заузима онај *положај*, с кога најбоље може *прегледати* све ученике и показивати им ствари при настави; 3) да ученици *седе* правилно на одређеним местима и да *стоје* како треба, кад се прозову; 4) да се с табле и зидова, са стола и скамија, *на* и с учитеља и ученика *уклони* све што би могло *ресејавати* ученике и сметати им при раду; 5) да се наставним средствима *рукује* тако, да сви ученици могу *јасно видети*, шта се *показује* на табли, на столу и т. д.; 6) да се књиге при читању, таблице и хартија, писаљке и пера и цело тело при писању и цртању *држе* сасвим *правилно*; 7) да је *рад* у школи добро *подељен* између учитеља и ученика, те да учитељ не говори више но што треба, и да сви ученици непрестано учествују у заједничком раду; 8) да се *питања* управљају увек на *све* ученике, тако да учитељ сваки пут најпре стави питање, па онда прозове једнога од ученика да одговори, и после, да се *чешће прошитују* нарочито немирни и слаби ученици; 9) да за време предавања сви ученици *пазе* и да влада потпуна *тишина*, нарочито кад се *испитује*; 10) да и учитељ и ученици *говоре јасно* и гласно, тако да се може добро чути у целом разреду; 11) да се *мењају* тежи и лакши *предмети*, и да ученици имају довољно *одмора*; 12) да се пази на до-

важну *топлоту* у учионици, на *чистоту*, на подмирење телесних потреба и т. д.; 13) да *одговарају* само они ученици, који се *прозову*; а ко жели да говори или пита нешто, може *подићи* мало десну *руку*; ну не треба да дижу руке сви ученици после свакога питања, које учитељ постави; 14) да ученик, који се *одоцни*, *стоји* у учионици код врата, док му се не допусти, да иде на своје место; 15) да буде што мање *умажења* и *излажења* за време предавања; 16) да сви ученици *поздрављају* учитеља и госте *устајањем*, и да се поучавају у учтивом понашању; 17) да *редари* помажу учитељу у одржавању поретка у школи и у школском дворишту, при идењу у цркву и у екскурсије и т. д.

Занимљивост предавања зависи поглавито од тога, да ли је предавање по садржини и по облику лако и *разумљиво*, да ли у њему има *новина* и *промена*, и да ли има довољно *живости* у заједничком наставном раду.

Најобичније су *казне* за време предавања и после тога: 1) *опомена* неким *знацима*, као погледом и куцањем о сто; 2) *опомена речима*, нарочито прозивањем непажљивих ученика; 3) *блажи укор*; 4) *оштрији укор с претњом*; 5) *казна стајања на месту*; 6) *стајање* поред *скамије*; 7) *стајање* испред скамија, близу *катедре*; 8) *врементање* на друго место (ближе катедри); 9) *тренутно уклањање* из разреда, кад смета раду; 10) *задржавање* после предавања. — Није потребно бележење ових казна у нарочиту књигу; а нису потребна у разреду ни штампана *правила* о *владању* и кажњавању ученика.

3. Учитељски послови

Учитељски послови могу се овако распоредити: а) васпитавање и настављање; б) вођење школске администрације; в) стручно усавршавање; г) учествовање у патриотским и опште-корисним пословима.

О васпитавању и *настављању* већ је напред говорено.

Школска *администрација* обухвата, обично, вођење: 1) *уписнице* — за уписивање ученика, 2) *прозивнице*, где се бележе изостанци ученика од школе, 3) *разреднице*, где се заводе оцене успеха и владања ученика појединих разреда, 4) *дневника школскога рада*, где се сваки дан у кратко бележи, шта је кога часа рађено, 5) *деловоднога протокола*, где се заводе сви службени акти, 6) *школскога летописа*, где се бележе сви важнији догађаји, који, повољно или неповољно, утичу на рад у школи преко целе године, 7) *књиге о индивидуалном развојку* ученика, где се бележе способности и напредовање појединих ученика у свима васпитним правцима, 8) *инвентара* школских ствари, 9) *испитнога записника*, 10) *записника школскога одбора* и *учитељскога већа*.

Стручно усавршавање учитељско, после свршене учитељске школе, бива у школи и ван школе. У школи је оно више практично, а ван школе претежно теоретично; тамо учитељ примењује педагошка начела, а овде их на ново испитује, поредећи педагошку теорију са својом школском праксом. Уз то он и даље проучава и прати нарочито оне науке и вештине, које предаје у школи; јер он не сме изостати иза сувременог развика наука и вештина. Због тога је корисно, да учитељ учествује у учитељским дружинима и у курсовима за продужно образовање учитеља, и да походи изложбе школских ствари; и зато је потребно, да он прати нарочито педагошке листове, да проучава педагошке списе, и да, по могућности, суделује у школској књижевности.

Учитељев је рад и положај такав, да он може бити углед својој околини у патриотским, националним, економним и другим опште-корисним подuzeћима. Он може суделовати при оснивању и одржавању месне читаонице, књижнице, певачке дружине, земљорадничкога удружења. Друштва за просвећивање српскога народа, Српске Књижевне Заједнице, Друштва Светога Саве, Друштва Краљ Дечански и т. д. Његов породични и грађански живот треба такође да буде примеран; с тога се он не сме одавати страстима, које би понижавале његов углед пред ученицима и пред грађанима, те би, услед тога, његов рад у таквом месту био безуспешан и немогућан.

НАСТАВА У НОРВЕШКОЈ

Пред отварање Париске Изложбе израђено је и на француски језик преведено знаменито дело: *La Norvège*, које обухвата све односе, установе и тековине норвешке. Књига има 645 стр. велике осмине, а у додатку су штампани: Устав Норвешке, акт о унији са Шведском и регистар. Дело има 39 одељака, радили су га најбољи стручњаци, а под редакцијом двојице спремних књижевних радника. Ми смо из овог дела, а из одељка „Јавна настава“ извели исцрпно све важније чињенице, да би упознали читаоце „Просв. Гласника“ са наставом у овој земљи, која је у просветном погледу послужила за углед и већим државама. Чињенице су ове интересантне, нарочито кад их српски читаоци упореде са фактима које пружа наша настава.

I Основна настава

Напредак и усавршавање основних школа били су за читав век предмет народног старања. Још 1739. год. издато је наређење о увођењу обавезне наставе за све, и оснивању сталних школа у свакој парохији.

Али са недовољног броја наставника и ретке насељености појединих грајева то је наређење остало неизвршено. Год. 1741. допуштено је парохијама да уређује школе према положају земље а по свом нахођењу.

Градске школе звале су се у почетку овога века „школе за сиромаше“ па им је и организација одговарала томе називу. Тек 1848. год. издат је закон којим су организоване основне школе по градовима.

Општа организација сеоских основних школа обухваћена је законом од 1827. год. Оне су у почетку биле под надзором свештеника, али им је успех био све бољи и бољи, док 1860. год. не изиђе закон којим се заводе сталне школе у свакој школској општини, одређује обавезно трајање учења, уводе у програм неки предмети световног карактера, побољшава материјално стање и стручна спрема наставника и организује како треба управа и надзор школа. Од тада се осети још већи напредак, потпомогнут још и субвенцијом државном, која је расла из године у годину. Године 1889. издат је нов закон, који и данас важи, и од тада не само да је основна настава напредовала, него је утврђена још јача веза међу основним и средњим школама.

а) *Административна организација и наставни програми.*

Основна школа у Норвешкој траје 7 година и прима децу од 7—14 год. Настава је *беслатна* и *обавезна*, и ако похођење школе није обавезно, што ће рећи да сва сеоска деца од 8—15. г. и градска од 7—15. год. морају походити школу, ако нису другим каквим начином добила наставу, која би одговарала оној добивеној у основној школи. Иначе су прописане казне за родитеље и стараоце дечје у случају избегавања школске дужности.

Школом управља *школски одбор*. У њему су: један свештеник, председник општинског одбора, један учитељ или учитељица које колегијум избере и онолико грађана (или грађанки) колико општински одбор нађе за потребно изабрати, већином од ђачких родитеља.

Школски одбор бира сам председника, одређује дужности наставника, утврђује наставни план и употребу времена и одређује изворе за издржавање школа. Он надзирава и наставу ван школе и установљава за сваку школу *надзорни одбор*, који се састоји из три члана, од којих једнога бира школски одбор а двојицу родитељи дечји. Овај одбор води рачуна о похођењу школа. У великим градовима школски одбор бира *школског надзорника*, а кад има више основних школа, онда се поставља по један *управитељ* за сваку школу.

У сваком округу постоји *окружни школски одбор* од 3 члана које бира генерални окружни одбор. Овај се школски одбор бави школским стварима које су заједничке за цео округ, а може по потреби наименовати и *окружног надзорника*.

Министар просвете и црквених послова највиша је школска власт. У сваку област постоје директори школски који се брину о основној настави. Надзор над религиозном наставом врше свештеници и епископ.

У сељима свака је општина подељена на школске општине. Њих је било 1895. год. 5923. Свака школска општина има основну школу бар са два разреда, један за децу од 7—10 год. а један за ону од 10—14.

Школска година траје 12—15 недеља обавезних и 6 недеља факултативних. Недеља обухвата 30 часова за мању а 36 за већу децу. Мања деца раде дакле 360—630 час. годишње а већа 432—756.

У градовима основна школа има три одсека: један за децу од 7—10, други од 10—12 и трећи од 12—14 год. Сваки одсек може бити подељен у више разреда. Градске школе имају обично 7 разреда, а може бити и паралелних одељења. Учење траје око 40 недеља годишње, са 18—30 часова недељно, рачунајући и факултативне часове.

За сваку школу има засебан школски локал, изузев по неке општине где су школе амбулантне и држе се наизменично у разним крајевима. Број ових школа умањава се непрекидно, и док је у 1837. год. 92% сеоских ученика примало наставу у амбулантним школама, дотле их је 1895. год. било свега 2%.

Наставни план за већину сеоских школа овакав је:

ПРЕДМЕТИ	НЕДЕЉНИ ЧАСОВИ													
	ШКОЛА С ЈЕДНИМ РАЗРЕДОМ		ШКОЛА СА ДВА РАЗРЕДА ЗА СВАКИ ОДСЕК		ШКОЛА СА ПО ТРИ РАЗРЕДА			ШКОЛА СА ВИШЕ ОД ТРИ РАЗРЕДА						
	ПРВИ ОДСЕК	ДРУГИ ОДСЕК	ПРВИ ОДСЕК	ДРУГИ ОДСЕК	ПРВИ ОДСЕК	ДРУГИ ОДСЕК		ПРВИ ОДСЕК		ДРУГИ ОДСЕК				
						ПРВИ РАЗРЕД	ДРУГИ РАЗРЕД	ПРВИ РАЗРЕД	ДРУГИ РАЗРЕД	ТРЕЋИ РАЗРЕД	ПРВИ РАЗРЕД	ДРУГИ РАЗРЕД	ТРЕЋИ РАЗРЕД	ОДСЕК
Религија	8	9	7	7 ^{1/2}	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
Норвешки језик	8	7	8	7	8	7	7	10	8	7	7	7	7	7
Рачун	5	6	5	6	5	6	6	4	5	5	5	5	6	6
Географија	2	2	3	2	3	2	2	2	3	2	2	2	2	2
Историја														
Природне науке	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Писање	5	4	5	4	5	4	2	5	5	4	3	2	2	2
Певање	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Ручни рад	—	2	—	2	—	2	2	—	—	2	2	2	2	2
Цртање	—		—		—			—						
Гимнастика	—	—	—	1 ^{1/2}	—	2	2	—	—	2	2	2	2	2
Свега	30	36	30	36	30	36	36	30	30	36	36	36	36	36

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Програм основних школа у Христијанији овакав је:¹⁾

ПРЕДМЕТИ	НЕДЕЉНИ ЧАСОВИ							СВЕГА
	1. ОДСЕК			2. ОДСЕК		3. ОДСЕК		
	Ј РАЗРЕД	II РАЗРЕД	III РАЗРЕД	IV РАЗРЕД	V РАЗРЕД	VI РАЗРЕД	VII РАЗРЕД	
Религија . . .	6/2 (6/2)	6/2 (6/2)	6/2 (6/2)	4 (3)	4 (3)	4 (4)	3 (3)	24 (22)
Норвешки језик	12 (11)	10 (8)	8 (7)	5 (5)	5 (4)	5 (4)	5 (5)	50 (44)
Рачун и геоме- трија	5 (4)	4 (4)	4 (3)	4 (3)	3 (3)	3 (3)	3 (3)	26 (23)
Писање	4 (4)	4 (3)	3 (2)	2 (2)	1 (1)	1 (1)	1 (1)	15 (14)
Цртање	—	—	—	2	2 (2)	2 (2)	2 (2)	8 (6)
Географија . . .	—	3 (2)	2 (2)	1 (1)	1 (1)	1 (1)	1 (1)	9 (8)
Историја	—	—	2 (2)	2 (2)	1 (1)	1 (1)	1 (2)	7 (8)
Природне науке	—	—	—	1 (1)	2 (2)	2 (2)	2 (2)	7 (7)
Певање	—	—	1 (1)	1 (1)	1 (1)	1 (1)	1 (1)	5 (5)
Гимнастика . . .	—	—	2/2 (1)	2 (1)	2 (1)	2 (1)	2 (1)	9 (5)
Ручни рад . . .	(2)	(4)	(4)	(4)	2 (4)	2 (4)	2 (4)	6 (26)
	24 (24)	24 (24)	24 (25)	24 (2)	24 (23)	24 (24)	23 (25)	167 (168)

Број ученика по разредима не треба да буде већи од 35 по селима и 40 по градовима, или у ређим случајевима до 45 односно 50. У селима су обично мешовите школе (за мушкарце и девојчице заједно) а у градовима су одвојене школе за мушкарце од школа за девојчице. У 5923 школске општине (1895 г.) 69% школа имале су засебне одсеке а 31% само по један разред. Број деце у сваком одељењу или разреду био је 1895. год. око 20. У градовима био је број разреда 2095 (1895. год.) и то 829 за мушкарце, 798 за девојчице и 468 заједничких. Сваки разред имао је просечно 36,8 учен.

1895. год. 97% учен. сеоских школа походе основну школу, 2,5% добивају наставу изван школе, а само 0,5% остају без икакве наставе. За градске школе ове су цифре 89%, 10,1%, и 0,9%.

Број изостанака био је исте године 10,4% у сеоским и 7,4% у градским школама. 10% ученика било је удаљено од школе више од 3 километра.

Број ученика и разреда за извесне године био је овакав:

ГОДИНЕ	СЕЛА			ГРАДОВИ		СВЕГА
	ШКОЛСКЕ ОПШТИНЕ	ОДЕЉЕЊА ИЛИ РАЗРЕДИ	УЧЕНИЦИ	РАЗРЕДИ	УЧЕНИЦИ	УЧЕНИЦИ
1840	7133	—	168,813	—	12,130	180,943
1870	6338	—	203,800	839	32,959	236,759
1880	6350	9670	204,926	1198	42,377	247,303
1890	6198	11018	230,628	1660	56,772	287,400
1895	5923	12701	253,916	2095	77,217	331,133

¹⁾ Цифре под заградом важе за девојчице.

Сиромашним ученицима општине дају бесплатно школски материјал.

Сем тога, од неколико година општински одбор у Христијанији одваја потребан новац, да се сиромашним ученицима даје ручак раднога дана. У 1898. год. подељено је 711,302 obroka, од којих су 18,341 плаћени. Средњи број деце који је примао храну био је 5420 дневно, а од њих 139 плаћали су храну. Средњи број ученика био је 22,750, а то ће рећи да је 24% ученика примало храну у школи. 1898. год. трошкови су износили 93,413 кр., а од тога је 2123 кр. накнађено продајом. И у другим градовима приватним подuzeћем храњена су сиромашна деца у школи.

б). *Постављање и плата наставничка. Учитељске школе.*

Наставу у основним школама врше стални учитељи. У селима сваки учитељ треба да ради бар 24 недеље у години; у ствари, средња је мера 33 недеље. За певање, гимнастику, цртање и ручни рад узимају се хонорарни наставници или учитељски помоћници.

Учитељску службу могу вршити и мушкарци и женскиње, према избору месних власти. Свака градска школа треба да има бар једног учитеља и једну учитељицу.

Број учитељских места у основној школи види се из ове таблице:

ГОДИНЕ	СЕЛА		ГРАДОВИ		СВЕГА
	УЧИТЕЉИ	УЧИТЕЉИЦЕ	УЧИТЕЉИ	УЧИТЕЉИЦЕ	
1840	2112	—	124	—	2236
1870	3190	—	350	174	3714
1880	3390	140	390	438	4358
1895	3801	1037	601	1079	6518

Наставнике поставља школска управа (Школски одбор). Кандидати треба да имају бар 20 год., да припадају државној вероисповести и да су положили нарочити испит. Хонорарни учитељи и помоћници учитељски не морају полагаати испит. Испит има два ступња: *нижи*, за стално учитељство у основним школама за малу децу (сеоским) и *виши*, за стално учитељство у градским основним школама и вишем одеку основ. сеоских школа.

Испит се полаже пред *испитном комисијом* која се састоји из три члана.

За спрему учитеља постоји 10 *семинара*; 6 су државни (у свакој дијецези по један) и 4 приватна. У државним је настава бесплатна. Семинар

траје 2 године, а поднесен је предлог да трајање буде 3 године. Ученици се примају из оба пола. Програм је семинара :

ПРЕДМЕТИ	БРОЈ НЕДЕЉНИХ ЧАСОВА	
	I год.	II год.
Религија	6	4
Норвешки језик	7	6
Историја	3	3
Географија	2	1
Природна историја	3	3
Рачун и геометрија	4	3
Писање	1	0
Цртање	2	1
Ручни рад	2	2
Музика	3	2
Гимнастика	3	2
Педагогија	1	1
Практична вежбања	—	9

У сваком семинару постоји приправни разред који траје годину дана. 1897—98. год. било је 18 ових приправних разреда.

За ручне радове, домаће газдинство, гимнастику, цртање, певање и писање постоје и засебни курсови. За време школског одмора држе се курсови за усавршавање који трају 5—6 нед. Ту се учи специјално норвешки језик, историја и елементи природних наука. Поред тога на неким од ових курсова расправљају се питања која се односе на школу и наставу. У курсовима суделује обично 50—130 личности. Од 1894. год. Универзитет у Христијанији и музеј у Бергену одржавају летње курсеве од 12 дана, и ту наставници усавршавају своје знање, нарочито у природним наукама. Ови су курсови веома добро похођени.

Средња плата наставника у сеоским основ. школама била је 1895. год. 778 кр. — за учитеље мало више а за учитељице мало мање. Сем тога учитељи имају стан и довољно земље за башту и за држање двеју крава. 1895. год. 1992 учит. имали су стан а 1121 још и земље за обрађивање.

За певање у цркви имали су исте године 910 учит. по 194 кр. награде.

Градским учитељима плата је неједнака. 1895. год. највећа плата учитељима била је 4200 кр. а најмања 800 кр. а за учитељице 1500 и 600 кр.

Лична пензија износи од 200 до 800 кр. а за удовице од 100 до 300 кр. Њу даје држава. Извесне општине, нарочито градске дају такође пензије учитељима. У сесији Стортинга за 1899—1900 год. биће поднесен предлог новог закона о учитељској пензији.

в). *Буџет основних школа*

Трошкове око одржања основних школа подносе општине, окрузи и држава. Ова последња даје $\frac{1}{3}$ (изузетно $\frac{1}{2}$) плате за наставничко особље.

У сваком округу постоје окружне касе, за које држава даје $\frac{3}{4}$ и округ $\frac{1}{4}$ новца. Одатле се плаћају управитељски додаци, зидају школске зграде, купује земљиште за наставнике и наставни материјал, даје се помоћ сиромашним општинама, плаћа се замена болесним учитељима и издржавају се продужне школе и школе за ручни рад.

Целокупни трошкови основних школа били су:

ГОДИНЕ	СЕЛА	ГРАДОВИ	СВЕГА
	кр.	кр.	кр.
1870	2,091,404	500,992	2,592,396
1880	3,096,889	1,148,770	4,245,659
1890	3,439,029	2,064,782	5,503,811
1895	4,983,304	3,121,955	8,105,259

За ове трошкове дали су:

ГОДИНЕ	ДРЖАВА		СЕОСКЕ ОПШТИНЕ		ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ	
	кр.	%	кр.	%	кр.	%
1870	145,832	5,62	1,956,120	75,46	490,444	18,92
1880	884,980	20,84	2,310,295	54,42	1,050,384	24,74
1890	1,098,213	19,96	2,496,817	45,36	2,908,781	34,68
1895	2,124,260	26,21	3,410,462	42,08	2,570,537	31,71

Овде се не разумеју трошкови за наставу која се даје наставницима (у 1895. кр. 257,227), за пензије (у 1895. кр. 390,077), за надзор и т. д.

Године 1895. настава је стајала у средњу руку на једног ђака у селима 19,60 кр. а у градовима 47,28 кр. (средња мера за обоје 24,50), док су 1875. износили трошкови на једног ђака 8,84, 21,10, 10,03 кр.

Трошкови на сваког становника износили су у 1895. кр. 4,50.

II *Продужна настава, школе за одрасле, радничке академије*

Закони о основ. школи одобравају општинама сеоским да могу, помоћу државном, основати факултативне *продужне школе*, за децу која су свршила осн. школу (14—18 год.).

Трајање курса варира од 1 до 6 мес. У њима предају учитељи основних школа а учи се норвешки језик, рачун, историја, природ. науке.

Главни је смер допунити школско знање оним знањем које је за живот потребно.

У 1896—97 шк. год. било је ових школа 172 са 2868 учен. и са наставом од 5 до 18 недеља. Број часова је био у средњу руку 38 недељно (за једну школу просечно) а трошак 17,07 кр. на сваког ученика.

Вечерње школе установљене су субвенцијом од државе и општина. Настава је као и у продужним школама. Али док продужне школе походе младићи од 15—16 год., догле су посетиоци вечерњих школа нешто старији (од 17 до 19 год.). У 1898—99 г. било је ових школа 389, са 5519 учен. Средњи број часова био је 60 а трошак на сваког ученика по 3,36 кр.

У већини округа постоје једна или више *околуних школа*. Оне зависе од окружног школског одбора, који им поставља и наставнике. Програме и план рада утврђује окружни одбор с одобрењем краљевим. Курсе траје две или једну годину. Неке школе походе заједно и мушкарци и девојчице, а неке су засебне. У ове школе ступају ученици по свршетку основне и продужне школе.

У заједничким курсовима, и у оним које походе само мушкарци учење траје у главном 6—7 мес. а у женским 3—4 мес. Већина ових школа амбулантне су и прелазе из места у место. Ове године неке су постале сталне. Предмети су као и у основ. школи, али је знање много веће. Женске уче ручни рад и домаће газдинство; дечади ручни рад и индустријско цртање. У неким школама учи се вртарство, земљорадња и енглески језик. Лекције дају понајвише професори.

У извесним окрузима постоје *више народне школе*. Оне су приватне и циљ им је да побуде у омладине љубав к матерњем језику и развију патриотизам. Оне не спремају ученике за нарочите дужности у животу, нити у њима има испита. Ученици их радо походе и осећају се као у породици, јер су у пријатељској вези са директором и наставницима.

И ове школе поред округа помаже и држава и то 3 пута већом сумом но што дају окрузи. За 1900—1901 буџетску год. помоћ окружним и вишим народним школама предвиђена је у 180.000 кр. што значи да ће окрузи дати око 60.000 кр. Општине у којима су ове школе дају стан и т. д. Сем тога, држава је за 1900—1901 одредила 32.000 кр. за оне више народне школе којима је програм шири од обичног.

Год. 1898—99 било је 45 окружних и виших школа (од ових је 9 приватних) са 101 учит. и 56 учитељица и 1273 ученика а 942 ученице.

Радничке академије дају одраслим особама оба пола, које су највише из радничког staleжа наставу која их оспособљава да разумеју питања о природи, човечанству и друштвеном животу. Прва је академија основана у Христијанији 1885., за тим се на њу угледаше и други градови и сеоски срезови. 1899 било је 35 радничких академија и од њих 10 у селима. Лекције су даване у вече, и после њих наступила је дис-

о предаваним предметима. Предавања држе научњаци, професори, официри, лекари и т. д. Настава је бесплатна. Држава даје половину трошка а друга половина добива се од општине или из другог каквог извора. У буџету за 1900—1901 године предвиђено је за ове академије 23,685 кр.

Постоје и *народне библиотеке*. Држава им даје субвенцију од 20.000 кр. годишње. Сем тога, свака општина добива до 200 кр. Да би ову помоћ добиле, општине су дужне и саме давати толику суму. Библиотека има 650 са 100 до 10.000 свезака. У неким градовима има и општинских библиотека н. пр. у Христијанији Дејхманова са 50.000 св. и у Бергену јавна библиотека која има око 80.000 свезака.

III Средња настава

Почетком овога века Норвешка је имала само четири школе за средњу наставу. Год. 1869. заведоше се *средње школе* са трајањем од 6 год. У њих су ступала деца од 9—15 год. Ради спреме за универзитет основаше се *гимназије* чији су курсеви трајали по три године. Оне су се делиле на *класичне* и *реалне*.

1896. год. изиђе нов закон о средњој настави. Он постави јачу везу међу градском основном наставом и средњом наставом. По томе закону постоје *средње школе* и *гимназије*. Настава у првима траје 4 године (одређена је за децу од 11—15 год.), а у гимназији 3.

а) Наставни предмети

У средњим школама овакав је наставни план:

ПРЕДМЕТИ	РАЗРЕДИ			
	I	II	III	IV
Религија	2	2	2	1
Норвешки	5	4	4	4
Немачки	6	5	5	5
Енглески	—	5	5	5
Историја	3	2	3	3
Географија	2	2	2	2
Природне науке	3	2	2	3
Рачун и математика	5	5	5	5
Цртање	2	2	2	2
Писање	2	1	—	—
Гимнастика	3	3	3	4
Ручни рад	2	2	2	2
Певање	1	1	1	—
Свега	36	36	36	36

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Гимназија има два одсека: један за језике и историју, други за науке. Бифуркација почиње од 2. разреда и не важи за све предмете. Латински језик испао је из програма, и тек по изузетку учи се у извесним гимназијама. Наставни план за гимназије овакав је:

ПРЕДМЕТИ	ОДСЕК ЗА НАУКЕ			ОДСЕК ЗА ЈЕЗИК И ИСТОРИЈУ			ОДСЕК ЗА ЛАТИНСКИ (У ИЗУЗЕТНИМ СЛУ- ЧАЈЕВИМА У КО- ЈИМА ЈЕ ДОПУШТЕН)		
	РАЗРЕДИ			РАЗРЕДИ			РАЗРЕДИ		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III
Религија	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Норвешки језик	4	5	4	4	6	5	4	5	4
Немачки	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Енглески	4	2	2	4	7	7	4	2	2
Француски	4	2	2	4	4	3	4	5	—
Латински	—	—	—	—	—	—	—	7	11
Историја	3	3	3	3	5	5	3	3	3
Географија	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Природне науке	4	5	5	4	1	1	4	1	1
Математика	4	6	6	4	2	2	4	2	2
Цртање	2	2	1	2	—	—	2	—	—
Свега	30	30	30	30	30	30	30	30	30

Поред овога, гимнастика и певање добили су 6 час. По свршетку средње школе полаже се испит а по свршетку гимназије бакалорат, који даје право на упис у универзитет. Према новом закону први испит за средњу школу биће 1900 а за гимназију 1903.

б) Надзор

Више школе или су државне или општинске или приватне. Њима управља министарство просвете. Надзор над њима врши Савет за средњу наставу састављен из 7 чланова изабраних међу знаљцима у питању средње наставе.

За питања која се односе на хигијену овоме се савету додаје један стручњак. Све државне школе имају по један школски *патронат* који се састоји из ректора и 4 члана и тај одбор води рачуна о свим интересима школским.

в) Наставници

Да се постане професор у средњим школама треба положити теоријски испит било из језика и историје или из математике и природних наука.

Ректора и професоре у државним школама поставља краљ. Ректор има плате 4600 кр. и по 400 кр. на крају 5. и 10. год. а уз то и бес-

плата стан. Два најстарија ректора имају уз то по 400 кр. додатка. Професори (*overloerere*) имају плате 3200 кр. с три додатка од по 400 кр. (према годинама службе) а супленти (*adjunkter*) 2200 кр. са додацима 400, 300 и 300 кр. (после 3, 6 и 9 год.). Директоре и професоре у општинским школама поставља министар просвете. Године службе рачунају се за повишицу као и у државним школама.

г) *Статистика*

Број државних школа — средњих и гимназија износио је у год. 1899—1900 14. Број општинских и приватних школа чије испитне сведоцбе вреде као и државне износи 42 (средње школе) и 28 (гимназије). Оне су већином организоване и за мушку и за женску децу.

Општине дају школама: стан, материјал школски, осветљење и огрев. Остале трошкове подноси држава.

У шк. год. 1896—97 било је у јавним средњим школама (и гимназијама) 15729 учен. подељених у 847 разреда, са 613 наставника и 409 наставница.

У државним школама у 1896—97 шк. год. настава је за сваког ђака стајала 282 кр. а у општинским 124. (У 1875—76 овај је трошак износио 227,60 кр. и 128,40 кр.) у 1895. шк. год. укупан трошак износио је за државне школе 738,312 кр. Од те суме 36% добивено је од школских приреза, 41,6% дала је држава, 6,7% општина а 15,7 из других извора. За општинске школе исте године трошак је износио 758,292 кр. а од тога 53,4% било је од школских приреза, 14% од државе, 24% од општина и 8,6% из других извора.

Поред ових школа постоје још општинске и приватне школе за децке и девојчице, али се у њима не полаже никакав испит. Оне имају шири и слободнији програм но средње школе. 1896. год. било их је 65 са 306 разреда, 3707 учен., од којих су 2751 девојчице и са 224 учитељице и 107 учитеља.

IV Универзитет — научна друштва — музеји и т. д.

Норвешка има само један *универзитет* (у Христијанији). Основан је 1811. а отворен 1813. год. Тада је имао 11 професора, 3 лектора и 18 ученика. 1856. год. било је 22 професора, 11 лектора и 650 ученика а 1900. год. има 63 професора, 8 доцената, 10 помоћника професор. и 13—1400 ученика.

По факултетима (којих има 5), професори су овако подељени:

теолошки факултет има	5 проф.	
правни " "	7 " и 1 доцента	
медицински " "	14 " " 1 "	
факултет за књижевност има	21 " " 4 "	
" " природ. и математ. науке 16 " " 2 "		

Сваки факултет бира себи декана на две године. Декани састављају Академијски сенат (колегијум) који управља универзитетом.

Професоре поставља краљ. Плата им је 4500 кр. годишње са 3 повишице, свака од 500 кр. на свршетку 5, 10 и 15 год. службе. 20 најстаријих професора имају уз то и додатак од 600 кр. годишње. Доценте такође поставља краљ. Плата им је 2500—3500 кр. Помоћнике поставља Академијски сенат за једну годину, а плата им је 1200—1400 кр. И странци могу бити професори. Настава је на универзитету бесплатна.

Учеће траје: у теолошком факултету 9 семестара, у правном 8, у медицинском 14, и по 10 у оба одсека философског факултета.

1899. год. био је број ученика:

у теолошком факултету	70
„ правном „	270
„ медицинском „	330
„ књижевном „	45
„ факултету природних и математ. наука	40
„ техничком (рударском)	3
Кандидати за философски испит ¹⁾	600
Свега	1358

Од 1882. год. на универзитету је било 260 женских од којих су 63 положили испит из књижевности (artium latin) а 207 из наука (artium réal). Завршне испите положили су 24 женске, и то 16 њих на медицинском факултету.

За 1900—01. универзитетски буџет износи 713,025 кр. 600.000 кр. даје држава, а остало се добива из универзитетских прихода.

Уз универзитет постоје и лабораторије, библиотека са 350,000 свезака (народна), ботаничка башта, истор. музеј, опсерваторија, метеоролошки институт, приморска биолошка станица и т. д.

Постоје и две клинике чији су шефови професори универзитета, а за теологе постоји практичан теолошки семинар.

У Норвешкој је 1760. год. основано (у Trondhjem-у) Краљ. Норвешко учено друштво, а 1857. учено друштво у Христијанији, коме припада и фонд Fridtjof-a Nansen-a (450.000 кр.) у Бергену је основан музеј (1825.) са врло богатим и разноврсним збиркама. Мањи природњачки и археолошки музеји налазе се у Tromsø-у, Stavanger-у и Agedal-у. Историјски музеј (Норвешки народни музеј) постоји у Христијанији од 1844. год.

¹⁾ Философски испит полажу ученици пре завршних испита. Спрема за тај испит траје обично 2—3 семестра. Главни је предмет философија а поред ње бира кандидат ош 5 предмета из других група.

www.unilib.rs Постоје и националне архиве у Христијанији а такође и музеј за вештачку индустрију. То обоје имају и Bergen и Trondhjem.

Постоје и нарочите благајне у којима се држи новац за научна и уметничка путовања. Сем тога постоје за исту сврху приватни фондови који укупно износе суму од 800.000 кр.

V Ненормалне школе. Морално напуштена деца.

Од 1881. год. постоји школа за *глуве, слепе и идиоте*. Траје 8 година. Глуви се узимају у доба од 7 год., слепи од 9, а идиоти од 14 до 15. Поред наставе (у обиму основне школе) уче се послови потребни за живот. Трошак за наставу подноси држава, а општине издржавају убоге ученике. 1898—99. год. било је 308 *глувих* ученика (у 5 одељења) са 60 учитеља и учитељица. *Слепих* је било 130 (у 2 одељења) са 20 наставника, а идиота 420 (у 3 одељења) са 67 наставника.

У Христијанији има школа за *немоћне* и имала је 1898. године 44 ученика.

1896. год. покренуто је питање о *напуштеној деци* и о *кривцима* од 10—14 год. У пројекту су школе за поправку те деце, којима се могу у извесним случајевима користити и кривци од 14—16 г. Надзор над напуштеном децом, која су на путу да постану неваљалци и ленивци, и мере за њихову поправку спадају у надлежност одбору „*старалаца*“, у коме су (у свакој општини): један судија, један свештеник и 5 чланова које на 2 године бира општински одбор (међу њима је један лекар и једна или две жене). Најважније право овог одбора у томе је, да може поједину рђаву децу одузети од родитеља и поверити је поузданим и часним породичама, или их дати у какав завод за поправку. Иначе одбор има и право казне над таквом децом. За децу која не походе школе уредно или се рђаво владају постоје интернати за поправку, једни строжи а други блажи (према деци и њихову владању). Спремају се два овака завода у близини Христијаније: један за мушкарце, други за девојчице. Врховни надзор над њима вршиће министарство просвете а трошкове ће подносити држава и општине.

VI Стручне школе

Техничке школе Има три оваке школе. Једна, у Trondhjem-у има 4 одсека: инжењерски, архитектонски, механички и хемијски. Друга, у Христијанији, има 3 последња одсека. Трећа, у Bergen-у има два последња одсека. У прва два града учење траје 4 год. а у последњем 3. Погодбе за примање у ове школе ове су: да кандидат има 15 година и да је свршио средњу школу. 1898—99. број ученика био је 196, 83 и 153 (свега у сва три града 432) а број наставника 23, 12 и 21 (свега 56). Школе су општинске, али су под надзором министра просвете. $\frac{1}{3}$ трошкова подnose општине а $\frac{2}{3}$ држава. Укупни трошкови 1898—99.

год. износили су 85.000 кр., 40.000 кр., 70.000 кр. и уз то 13.500 за станове и намештај.

Вечерње техничке школе. Било их је 1899—1900. школ. год. 14. Сврха им је техничка спрема потребна за занате и индустрију. Ученици се примају од 14 год., ако знају читање, писање и рачун с целим бројевима и разломцима. Курс траје 3 године. Ради се обично 8 мес. год. са 2 вечерња часа за првих 5 радних дана у недељи. У 1897—98. год. било је 13 оваких школа са 2443 ученика и 239 наставника. Трошкови су износили 111.000 кр.

У Христијанији има *дневна елементарна техничка школа* са истом сврхом као и вечерње. Курс траје 6 мес. са 6 часова дневно, поред једног накнадног курса од 2 месеца. 1898—99. школ. године имала је ова школа 46 ученика и 6 учитеља. Трошак је био 18.000 кр.

Сем тога држава помаже у разним местима *механичке, машинске и индустријске школе.*

Школа за вештине и занате у Христијанији основана је 1818 год. Она има директора, 13 виших и 5 обичних учитеља и неколико помоћника наставничких. У њој се уче разне врсте цртања, за тим аритметика и геометрија. Примају се ученици који су навршили 14 година. Дневна школа траје 8 мес. и имала је 1898—99. шк. год. 284 ученика у 8 разреда. Вечерња школа траје такође 8 мес. и имала је исте године 871 ученика у 17 разреда (од којих су 8 паралелни). У дневној школи било је 97 женских а у вечерњој 54. Трошак је исте год. био 81.253 кр. (53.285 кр. од државе, 20.000 од општине а остатак од школских прихода).

Јавних и вечерњих школа за цртање ван Христијаније било је 1899. год. 14. Одређене су већином за шегрте. У свакој је било 40—90 ученика.

Школе за ручни рад и индустрију. 1899—1900. школ. год. било је 9 индустр. школа за женске са субвенцијом државном, 5 општинских и 4 приватне. У њима су се учили разни женски ручни радови. Трајање је курса једну годину. 1898—99. г. било је 277 ученика.

Држава помаже и *друштва за домаћу индустрију* која подижу школе за домаћу индустрију.

Постоји у Христијанији школа за *музику* и оргуљаше која је имала у 1898—99. шк. год. 26 наставника и 400 ученика,

Поједини градови имају приватне *трговачке школе.* У Христијанији постоји *трговачка гимназија* са 2 разреда (у једној години). 1898—99. шк. год. ова је гимназија имала 80 ученика и 16 наставника.

Ово је, у најопштијим потезима, наставно стање у Норвешкој на измаку XIX века.

Ј. Прод.

ЗНАЧАЈ ДЕЧИЈЕ КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ВАСПИТНУ НАСТАВУ ¹⁾

од

Др. Хермана Лица (Hermann Lietz)

I.

Зар није излишно говорити о значају дечије књижевности и лектире за школу? Та небројено је пута већ говорено и писано да ученицима врло много користи кад добру књигу прочитају и да је читање рђавих књига од велике штете.

Па ипак, колико и колико школа има још и данас, у доба тако поносном својим педагошким тековинама, које оскудевају у ономе, што се мирне савести може назвати ђачком књижницом. А ако народна школа не да ученицима добрих књига, откуда ће они онда до њих доћи? Једва ће пет процената ђачких родитеља бити у стању да својој деци овда онда, поред потребних школских књига, купе и какву другу добру књигу, јер већини од њих пада и то тешко, да спреме новац за школске књиге и за школарину. Или треба ваљда да дечади и девојчице узимају књиге

¹⁾ Овај чланак преведен је из VI св. (1895. г.) јенског *Педагошко Универзитетског Семинара*, који издаје проф. *Rein*. Ма да је намењен Немцима, који у погледу наставе заузимају једно од првих места међу јевропским народима, ипак ће питање, које се у њему претреса, бити од великог интереса и за нас, јер ми нисмо готово ништа на њему радили.

Истина је, да уз наше народне школе постоје и извесне књижнице за које Министарство просвете од времена на време препоручи по коју књижницу, али те књижнице, у колико их има, ма како да су сиромашне и неотиуне, нису никако приступне ученицима већ можда једино учитељима. Тако исто и у гимназијама уз Бачке друштине налазе се и Бачке Књижнице, али је погрешка што се књигама из тих књижница не служе сви ученици гимназиски већ махом ученици *viших* разреда.

Што се тиче, пак, дечије лектире, у опште, морамо рећи да је имамо врло мало, ако већ нећемо да кажемо да је немамо никако. Али није само то, још веће је зло у томе, што дани и године продазе, а нико и не покушава да то питање крене напред и ако је то прека потреба.

Професорско је друштво истина, пре свог застоја, сретно дошло на ту мисао и приредило неколико издања у томе смислу. Али тај рад на стварању средње школске ђачке лектире треба да продужи *Професорско Друштво* и сада, када је пожртвовањем својих чланова и Добротвора наново отпочело свој рад. Учители су такође у могућности да то исто раде за народне школе, а иницијативу у томе треба да узме само *Учитељско Удружење*.

По себи се разуме да ће Министарство просвете у првоме реду потпомоћи тај рад, који ће бити од огромне користи за народну просвету у опште.

Изнесећи овај чланак пред учитеље, школске надзорнике и професоре гимназија, моја је жеља да се о овоме питању почне код нас озбиљно мислити и да се постепено приступи остварењу онога, што нам је за ово питање могућно учинити.

Тешкоће нису баш тако велике и несавладљиве, а резултат би био одличан.

Преводилац.

из библиотека за позајмицу? То неће штети ни један паметан човек већ из тога разлога, што у тим књижицама дечијих списа никако и нема.

Ну рећи ће когод да има врло много ђачких књижица. Нема скоро ниједне више школе да је без њих.

Сасвим је тако. Ну како стоји са наставном вредношћу тих књига? Чему служе оне у опште? Зар се не дешава и сувише често да оне задовољавају само радозналост, да се у опште мало читају, да је избор самих књига као и ред којим се читају остављен просто ђачкој некритичности? Па како може у таком случају дечија лектира изазвати душевни прогрес?

Према томе не може се порицати, да, бар, у Немачкој у многим школама нема ђачких књижица и да у безбројним другим школама не постиже се права добит од тих књижица.

Овде је готово исти случај као и са народним библиотекама, које се истина, нарочито у последње време, јако подижу, ну којима се сразмерно мало њих користи. Занета, ко није још као дете навикнут, да самостално књигу чита, тај ће и као човек врло ретко узети књигу из народне библиотеке, и оснивање народних библиотека — на ма то потицало из тако важних побуда — биће доста бескорисно све дотле, докле год школски ормани не буду пуни дечијих списа.

Што то није до сад учињено изгледа да су томе криве у првом реду власти, а затим богаташи. Држава у Немачкој не наређује тако што ни законом, нити даје новац за то. Богаташи, истина, завештавају и поклањају каткад понешто цркви и многим другим установама, али школи готово ништа.

Ипак не би било право, кад и учитељи не би за ово зло носили бар један део кривице — ја мислим шта више главну кривицу. —

Кад би они озбиљно били прожети потребом добре, обилне књижице за сваку па и најмању школу, и за сваки разред почевши од прилике од III или IV раз.; зар они тада збиља не би нашли средстава и путева да дођу до такве књижице? Добра је воља увек чинила да је и ово могуће што изгледа немогуће, али баш овде већином нема те добре воље. То се истина врло често увиђа, али и овде иде то као и обично у животу; између сазнања потребе и њеног извршења налази се велики простор, при чијем прелажењу многи се пре времена заморе.

Да бисмо били пуни добре воље и пожртвовања, што ће нас довољно оснажити да материјалне сметње прескочимо, морамо се претходно уверити о прекој потреби дотичне ствари.

А) Потреба домаће лектуре дечијих списа

Ниједна школа не сме бити без ђачке књижице из ових разлога:

I. Сваки учитељ треба и мора на томе радити да себе ученику учини непотребним, или другим речма: он мора васпитавати ученика у

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.issn.org

личности, он мора у колико је то могуће једноме човеку радити на стварању карактера код ученика. На место учитељевог живог карактера, треба све више и више да ступа ауторитет саме идеје. Али између тога двога, конкретне личности учитељеве и надемпиричне, апстрактне идеје, налазе се безбројни посредни чланови. Отуда, што се ови посредни чланови врло често прескачу и што се на њих не обраћа никаква пажња, отуда и долази то, да од ученика, који штогод сврше, врло мален број постају прави карактери. Ове индивидуе, које, како изгледа, више мање срљају у пропаст, изгубиле су ауторитет учитељски и родитељски, а нису нашле други прави ауторитет, који би га могао заменити. Ја држим да је књига један од ових посредних чланова или помоћних средстава, која су потребна за постигнуће крајњег васпитног циља, и то не у првом реду школска књига, из које ученик има да научи какав задатак, већ дечији спис, који ученик узима по своме избору, а по унутрњем учитељевој из богате школске књижице, на ставља сам себи у дужност да га прочита. Тиме се отварају врата саморадњи учениковој, чему треба учитељ пре свега другог да тежи. Ученик се од своје воље подвргава раду и жели да чита књигу за књигом. Многе слободне часове жртвује он овој ствари. Да ученик не би при том ударо погрешним путем, учитељ може и треба то тим да спречи, што ће књиге, које читаоцима у књижици стоје на расположењу, сам пажљиво пробрати, прочитати и у књижици сместити. Тако ће учитељ посредно утицати на развиће учениково, а да овај то не примети. Следећући својој сопственој одлуци, ученик ће одабрати оно, што је управо за његово даље развиће као подесно у књижици сложено.

Ученик се до душе у свакидашњој настави упознаје са многим којечим што је корисно, што је добро и вредно подражавања. Али у ризници књижичкој то му се нуди у савршенијем облику и у највећој очигледности. Откуда ће наставник, на пр. у историјској настави, имати времена да живот толиких хероја светских опише конкретно, т. ј. са многим и привидно ситним појединостима. Како се ретко указује прилика нашим ученицима да чују у настави о племенитим добротворима рода човечијег?

Ако изузмемо жив пример карактерних личности и свакидашње дружење с њима, онда је тешко и замислити што подесније за образовање карактера него што је живот великих људи, представљен очигледно и дирљиво. Представите и тај случај, да за то има довољно времена у часовима саме наставе, па ипак, колико наставника смеју за себе рећи да умеју дирљиво испричати живот једног човека, који је много већи од њих, и да то њихово причање изазове подражавање дотичноме човеку. Зар ће они то бајати моћи боље учинити него ли сами они људи, који су нам већином оставили своје драгоцене биографије? Ма како да се још у велико сумња о утицају „мртвога“ слова, и ма како да изгледа оправдано.

да се овоме претпостави „жива реч“ наставникова, ипак ће се по нашем искуству на средњем и вишем ступњу наставе писана реч махом као јача показати.

Ово биографско, а пре свега аутобиографско благо не само националне већ и светке књижевности — пошто своје велике људе позајимамо од свију народа и векова, јер су они живели за све људе и све векове — не треба нипошто закратити младежи, ако је желимо довести до зрелијег доба. Омладина је баш та, што прима врло лако све оно што је велико, племенито, достојно дивљења, њу је управо најлакше одушевити. Ако се пак дете при читању одушеви ревносним радом једнога Вернера Сименса,¹⁾ Ливингстона,²⁾ Песталоџија,³⁾ Јосифа II,⁴⁾ тога филантропа на престолу и др., то ће се овим одушевљењем пробудити и развити тежња да се узору подражава, а настава може сад само на томе радити да одржи и појача утиске који су се код детета појавили. Ну животопис из прошлости утицаће васпитно само на онога, који је познат не само са неколико црта већ са целим животом једнога таког човека, и који је с пажњом и интересовањем пратио његово развиће, који је био сведок многих његових покушаја, његових успеха и неуспеха, његових мука, брига и патњи, а тако исто и његове радости.

Без таквих животописа не може бити идеалног васпитања, јер човек долази до величине, племенитости и пожртвовања помоћу тежње ка подражавању. Кад би дете такве узоре имало пред очима у обичном животу, онда би му узорци изнесени на хартији били скоро непотребни. Ну ко нам јемчи за то, да ће дете, које има пред собом такве идеалне личности, које га к себи примамљују, окренути у исто доба главу од ружнога, с којим се на свакоме кораку сретта, и да ће га моћи савладати? Као год што брегови заузимају само изванредан део земљине површине, тако и ми у пространој равници људског развића видимо само овда онда поштовање, дивљење и подражавање силним природама. Ниједан наставник не сме пропустити а да то деци не покаже.

Ну овим би била показана само потреба биографске лектуре. Треба ли ћачка књижица да има само таку лектуру? Добре биографије треба до душе да су ту у првоме реду, јер су оне најпотребније за идеално

¹⁾ *Сименс*. Чувени немачки природњак новијег времена, још раније наговестио је велику примену електрицитета у животу. Немачкој држави поконио је 50.000 марака ради оснивања великог физичко-техничког завода.

²⁾ *Ливингстон* (Давид), енглески министар, рођен 1813. г., један од најзаслужнијих афричких истраживача, умро у Африци 1873. год.

³⁾ *Песталоџије*, славни педагог, рођен 1746. г. писац многих педагошких списа којима је тежио да поправи домаће васпитање и да унесе нов метод у наставу.

⁴⁾ *Јосиф II*, син Марије Терезије, просвећени владалац аустријски (1780. — 1790. год.) а у исто време и цар немачки, чувен са својих реформама, од којих су многе остале неостварене.

Прес.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNIBS.RS

васпитање. Поред књига које у првом реду циљају на стварање карактера, а у ове спадају осем биографија још и разноврсне скаске и приповетке, овде треба да дођу и књиге поглавито поучне садржине. Школа може само с том намером почети да ученицима даје знања, т. ј. поуке потребне за живот. Ко је изашао из школе треба сад сам да продужи радити на проширењу свога знања. Па како је то редак случај! Отуда би се могло рећи да је школа око оних узалуд радила, код којих се не види тежња за већим образовањем. Јер оно, што се с правом може назвати „образовањем“, не зависи од школе која се учила, нити од рођења и сталежа, — тако образовање у правоме смислу може човек себи само постепено прибавити; то се образовање не добија тим, што ће се свршити народна школа, реалка, гимназија па чак и универзитет.

Што је школа у стању да учини, састоји се у припреми за тако образовање, дакле у крчењу пута за њ. Прво средство за то јесте буђење заинтересованости, тежње ка саморадњи и даљем развићу, једном речи воље ка раду.

Ова ће заинтересованост престати, ако се непрестано не потхрањује. А то се најбоље чини помоћу лектире. Ако је учитељ у настави пробудио ученикову заинтересованост нпр. за неку страну земљу, или какву ретку природну појаву, сад му ваља дати ученику какву подесну књигу о тим предметима. Помоћу те књиге ученик ће се даље сам упознати с тим предметом. Књига ће постати његов учитељ, или као што се то још каже, он ће помоћу књиге постати свој сопствени учитељ.

На тај се начин мало по мало може доћи до онога чему тежи свако васпитање: да се у место једнога учитеља у разреду и једнога ауторитета добије толико исто учитеља, ауторитета и самосталних глава, колико је било ученика у разреду. Кад је ђачка књижица дала дечаку или девојцици оне књиге, које су подесне за правац њиховог рада и кад је читалац поступно увидео велику корист од читања таквих књига, онда ће и они, који изађу из школе, постарати се да и у будуће дођу до таквих књига у којима ће наћи жељене поуке.

Такав ученик даје довољно јемства да ће бити користан члан друштва и да ће мање више учинити штогод за народни развитак. У њему је баш оно пробуђено и однеговано што више вреди од сваког знања, т. ј. жудња за знањем.

Наше досадашње излагање потврђује се па ма па коју страну гледали и ма од које тачке полазили. Зар умно незрели људи нису у већини не само у тако званом народу већ и међу тако званим образованима? Нису ли то људи без икаквог сталног гледишта, без икаквог постојаног начела, те се с тога поводе час за овим час за оним, нагињу час овамо, а час онамо? Зар не зависи од тога наше данашње партизанство и прави карактер већег дела наше штампе, а зар није то све само зато могуће, што је маса нашега народа без икакве критич-

ности? Шта више могло би се с разлогом у то посумњати да ли ми данас поред све обавезе о похођењу школе имамо више „образовања“, више личне самосталности него ли пре стотину година? Шта је дошло на место пређашњих самоука? У доба, кад се појединим људима указује опште дивљење, зар не значи то да треба што је могуће више пробудити ону ревност, која је раније водила ка самоучењу (*αυτοδιδασκειν*)? Јер ранији самоук могао је пре имати права на име образованог човека него ли неко који данас, походећи редовно школу дође до сведоштва, које му даје права на једногодишњи рок службе у војсци или на похођење универзитета.

Да поменем овде још једно друго гледиште. Данас се е правом дижу оптужбе противу штетног утицаја рђаве штампе на народни карактер. Опасности које отуда долазе могу се успешно само тако отклонити, кад се још деца навикну на то да читају добре књиге, како по облик тако и по садржини. Ко је јео укусне и добре плодове, томе горки неће пријати. Ко се као дечак упознао са оним што је добро, тај ће и као одрастао човек умети одвојити добро од рђавога, па при доброме и остати.

На жалост, примећујемо да велика већина нашег народа налази задовољства у опасним и рђавим уживањима, штетним по здравље и карактер, као у кафанском животу, посећивању рђавих позоришта и т. д. и да се у томе толико заглибила, да се особито по већим градовима сразмерно ретко где налази миран и леп породични живот. Школа је за ово главни кривац. Добре и племените књиге, дате у згодном тренутку, у стању су и у овом случају своју скромну помоћ указати. Оне стварају укус. Оне изазивају племенитије побуде осећања; оне чине да се младић и девојка, будући муж и жена, не задовољавају мутном баруштином нити се у њој срећним осећају. Дете, које се служило ђачком књижницом, научило је да слободан час добро употреби — оно ће и онда кад одрасте ретко кад заборавити да наметно прекрати своје дуго време. Добра школска књига привезаће зимских вечери многе породице за кућу и прикупиће их око стола.

II.

Довде смо доказивали потребу дечије лектире са васпитног гледишта. Том приликом морали смо помишљати и на детиње развиће до одраслога човека.

Сада ћемо показати значај и потребу дечје лектире по наставним предметима.

Овде се усуђујемо изићи с мишљењем: да скоро све наставне струке захтевају као потпору и помоћно средство читање дечјих списа. Ово ћемо најпре показати на предметима што стварају карактер.

1. Предмети што стварају карактер

а) *Религија*. Ако у овоме наставном предмету хоћемо да радимо на ослобођењу од мртвог слова библијског и догматичког и на буђењу религиозних осећаја и моралних побуда и начела, то само на штету децу може бити без стварне, религиозно-моралне грађе, каква се нахођи у биографијама побожних и у свему моралних људи и жена, и у заносним и здравим причама религиозно-моралне садржине, као што су приче *Фр. Јакоби*¹⁾. Кад се деца упознају са животом једнога *Гелерта*²⁾, *Оберлина*³⁾ и т. д., тек тада ће моћи слутити и осећати шта је то религија. Ово ће бити корисно и по томе, што ће штитити религију од перерелигиозне литературе која је збиља опасна. Опомњем овде на оно, што сам горе рекао о утицају биографија на стварање карактера.

Историја. Узмимо да је реч о Рату за Ослобођење (Freiheitskrieg 1813—1815). Наставник ће се морати на њему забавити отприлике 4 до 5 недеља. А како ли ће бити тек бледа слика наставника историје о ономе, што се у томе бурном времену догодило! Колико је знатних људи било тада! Шта ти све они нису преко главе претурили! Узмимо из рата само Лицовљеве⁴⁾ добровољце. Да се њихова историја бар у неколико очигледно представи, да се мало изближе у њу загледа, и да је ученици колико толико запамте, потребно је бар 3—4 часа. Ако слика Рата за Ослобођење остане тако бледа, ње ће брзо нестати из детиње душе и ствар ће остати без икаквог јачег дејства. А сад замислимо једнога наставника који, кроз 4—5 недеља док се на часовима историје бави Ратом за Ослобођење, даје својим ученицима књиге о јунацима овога рата: о Шарихорету, Штајну, Влихеру, Гнајзенау, Јорку и т. д., о Наполеону, или им даје какву слику историску, која у облику приповетке описује то доба као нпр. Наполеон у Русији — Поход Лицовљевих добровољаца и т. д.⁵⁾ Нека се наставник користи свуда у настави оним што су ученици читали, а што је, разуме се, и он претходно читао; нека им задаје да причају, а сам нека се истиче само кад треба што допунити или исправити. Кад неколико најревноснијих ученика науче из те лектире много штошта лепше, они ће повући за собом и оне слабије, јер ће и њима бити мило да умеју штогод испричати и неће хтети изостати иза бољих. На тај начин сви ће тражити књиге, читаће сви ревносно, а њихова ће лектира бити од користи и моћи ће се контролисати. Том приликом добија се посредно још једна велика

¹⁾ *Фр. Јакоби*, виђен немачки философ и песник, рођен 1743. год. Његови романи носе обележје философско-дидактично, као и његова философија.

²⁾ *Гелерт*, немачки песник и писац морално-поучних списа, рођен 1715.

³⁾ *Оберлин* (Joh. Frid.) од 1740—1826. год.

⁴⁾ *Lützow*, вођа немачких добровољаца у Рату за Ослобођење 1782—1834.

⁵⁾ Овако би требало код нас изводити историску наставу Првога и Другога

корист: они бескорисни, боље да сам казао излишни уводи и изводи, са свим су сувишни. Домаћа лектира служи у исто доба и за припрему и за понављање. Да би ученици, и пошто врате књигу, имали што год у рукама, може им се наредити да кратке изводе из књига унесу у своју историску свеску, где ће се у исто доба и наслови по реду исписивати. Осим тога ученици ће већ, бар у добрим школама, имати махом у рукама „изворну књигу“.

Историска настава тражи дечју лектуру која ће с њом ићи уредо, али не само што ће се на тај начин у души детињој створити много очигледнија и стварнија слика, већ што се само тако може постићи у неколико потпуна слика историска. Нарочито у народним школама ученик нема прилике да чује штогод и о историји света. А ово је историја исто тако важна за разумевање народне прошлости као и за разумевање садашњег националног стања. Шта чује ученик народних школа, а врло мало и ученик понеке више школе, о ослобођењу Америке од Енглеске, шта чује о ослобођењу робова у Америци, шта о значајном политичном, индустријском и социјалном развићу Енглеске, о великим талијанским тековинама у овоме веку, шта о колонизацији Сибирије? Па ипак понека књижица, нпр. из Хорнове дечје библиотеке: о Вашингтону, Вилберфорсу,¹⁾ Виктору Емачуелу и Ирмаку,²⁾ може зачуђеном погледу детињем отворити нове светове и пробудити племениту жудњу за сазнањем. Приликом наставе наставник се не мора дуго на том задржавати, већ може на те ствари упутити као на нешто познато, може оно што је мало њих читало и за остале употребити, а може опет и друге подстаћи на читање тих књига. Јер причањем појединих дечака о ономе што су читали, прибавиће више читалаца књижицама појединих разреда него ли препоручивање наставниково да се чита ово или оно.

2. Настава у језику

а) *Читање*. Око овога не морам трошити много речи, јер је јасно само по себи од кољике је користи домаћа лектира за извезбаност у читању, а нарочито онда кад деца своје књиге код куће на глас читају. Само ће онај научити добро читати, који је за време дугих вечери често на глас читао. Он ће у исто време и то научити да пази на садржину онога што чита. Ко на глас чита код куће какву занимљиву књигу, тај неће никада читати саме речи. Ово ће добро доћи за читање у школи, што ученик постепено овде не чита само речи, већ и размишља при читању. Овде се онажа још и то, да већ од прилике од

¹⁾ *Вилберфорс*, славни енглески филантроп, рођен 1759. год. Као посланик у доњем дому покренуо је питање о ослобођењу црнаца и није питање напуштао, докле год се његов предлог није остварио.

²⁾ *Ирмак*, поглавар козачки, открио Сибирију за владе Ивана Грозног у 16. веку.

свршетка III раз. треба деци давати књиге за читање. Јер чим су се деца колико толико извежбала у читању, она читају врло ревносно и у недостатку других књига читају своју читанку дотле, док поједине чланке не науче на памет. С тога се треба користити том њиховом лепом ревношћу и дати им на читање наше драгоцене благо: народне песме, приче, скаске и приповетке за младеж. Тиме ћемо их неописано обрадовати. Који су у својој осмој, деветој и десетој години ревносно и радо читали, те ће доцније бити излишно на то опомињати кад дођу у доба од 13—14 година.

б) *Писмени састав*. Овде тврдим, да ко код куће не чита много и не чита оно што је добро, тај неће никад умети написати какав добар састав по садржини и облику. То је способност коју ученик мора сам стећи и у томе му наставник може сразмерно врло мало помоћи. Што дечја лектира чини тако важну и потребну услугу управо овде, где треба постићи један тежак и потребан задатак, то најбоље показује да се она ни у којем случају не сме у школи занемарити. Као што добре књиге стварају добар стил, тако га опет рђаве књиге кваре. У првом случају нестаје надутости, фразирања, рђавог и претераног изражавања, а у другом се јавља неспретност у изразу, оскудица у мислима, примерима и т. д.

3. Природне науке

Под овим именом овде разумемо природне науке и географију. — Ми можемо допустити својим ученицима да путују само по околини, али бисмо с њима радије пропутовали кроз све оне земље и градове, што се у настави спомињу. Кад то не може бити, онда бар имамо једну накнаду за то, путописе других о дотичним крајевима, а пре свега о открићима. Ученици се врло радо машају за те путописе. Њих привлачи смелост и мудрост пионира рода човечијег. Они прате са великом пажњом њихове авантуре и бескрајне тешкоће које су подносили, ново и непознато њих дражи. Нема дечка који би оставио непрочитану *Станлејеву*¹⁾ књигу о проналаску Ливингстона.

Исто тако стоји и са описима појединих открића у радионицама. Тиме се фантазија и ум највише драже, долази се најбоље до познавања и разумевања тековина на свим областима технике; буди се поштовање, шта више дивљење према раду рода човечијег и његовим плодовима.

Ми смо догде износили разлоге, на основу којих нам изгледа да је домаћа дечја лектира потребна.

Из свега догде реченог показују нам се у исто доба:

¹⁾ *Станлеј* један од најславнијих афричких путника и истраживача, рођен 1843. год. Године 1869. послан од Њујоршког листа Херолда да тражи Ливингстона, који се у Африци изгубио. Станлеј нађе Ливингстона на језеру Тангањика. По повратку са свога пута Станлеј написа врло интересантну књигу: „Како сам нашао Ливингстона?“

Б.) Начела при избору књига за дечију лектуру

1. Што се тиче садржине, то морају бити књиге које ће *стварати* карактере. За то су најбољи животописи, приповетке, гатке и приче. (А код нас нарочито народне песме. — Прев.).

Овде у исто време добијамо и мерило за избор књига, које нису у првом реду поучне већ забавне садржине. Таке приповетке треба само тада трпети у ђачкој књијници, ако имају своје моралне вредности. Ово ће бити само у том случају ако су истините, т. ј. ако по суштини својој одговарају истини (не морају бити са свим реалне). Овај последњи случај имамо код прича и гатки. У књигама се не сме лажно идеалисати, али се тако исто не смеју износити ни провалије које постоје у друштву и животу. Увек се мора к томе тежити, да се читалац подигне на виши ступањ. Добро треба представити у борби с рђавим. У овоме двобоју може до душе каткад изгледати као да добро привидно подлаже, али ништо у ствари.

Из броја тих прича треба избацити све грозне, канибалске приче, које говоре само о убиствима, смрти, или о чулној љубави. Оне не подстичу фантазију, већ је само драже и узнемирују; оне утичу врло рђаво и често су пута код деце биле повод самоубиству.

Овде би се могла написати опширна и важна глава о несавесности многих издавача и књијжара. У место тога ја ћу упутити на издања најважнијих „дечијих списа“. По нашем мишљењу вреди препоручити особито за народне школе ове збирке: *Universalbibliothek für die Jugend*, Gebr. Kröner, Stuttgart. *Horns und Hockers Jugendschriften*. Franz Hoffmanns *Jugendbibliothek*, Stuttgart. Karl Flemming, Glogau. Otto Spamer, Leipzig. *Volks- und Jugendschrift*. Од списатељки да поменемо нарочито J. Spyrri, O. Wildermuth. Ово последње у мањој мери. За даље читање упућујемо на дечије списе, које треба да је прочитао сваки учитељ (Berlin, Verlag von R. Scheibe).

II. *Дечија књижевност поучне садржине*. Ове ће књиге често пута у исто време будити и религиозно-моралне осећаје, така је велика већина историских књига — тако нпр. и Станлеј у књизи: „Како сам нашао Ливингстона?“ Ове се књиге могу распоредити по одељцима:

а) *Прича и Историја*. Ове књиге треба такође уредити и то по времену и народима. Ученицима треба препоручити да из струке бирају оне књиге, што прате дотичну историску наставу.

б) *Географија*. Путописи.

в) *Природне науке*. Проналасци. Што се тиче облика, књиге треба да су написане лепим језиком и стилем; оне не смеју бити досадне већ морају бити занимљиве, иначе ће ученик изгубити вољу да их чита и оне ће без икакве користи лежати у књијници. А пре свега оне мо-

www.ubrajv.com
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 бити за децу разумљиве. — Имајући ово у виду потребно је књиге уредити по појединим разредима.

Могло би се још понешто рећи о украсу књига, о потреби практичног и укусног повеза, о доброј штампи и сликама, али да оставимо то, јер се то мање више по себи разуме, и често је о томе било говора, па се опет греша.

На основи онога што смо рекли, да поставимо на завршетку неколико тачака о оснивању и управи ђачких књижница.

1. Ниједна васпитна школа не сме бити без ђачке књижнице и те књижнице треба да су уређене по разредима.

2. Читање дечјих списа мора бити увек у вези с наставом, с тога треба књиге уредити по наставним предметима, а књиге појединих предмета опет по хронолошком реду и стварном гледишту.

3. Изузевши зрелије и даровитије ученике, ученику у опште треба допустити слободан избор само из оне групе књига, које говоре о ономе добу, областима, предметима и т. д., о којима је управо реч у разним наставним струкама. Код приповедака религиозно-моралне садржине из свакидашњег живота на ово ограничење мање се обраћа пажња.

4. Сваки наставник (учитељ) треба да познаје књиге које прате наставу његовог предмета. За време наставе он упућује згодном приликом на списе, којима се настава може допунити. Добро би још било да у сваком разреду има по један преглед ђачких списа, који се налазе у књижници тога разреда.

5. Сваки наставник треба да се користи приликом наставе, што је могућно више, оним представама, знањем и осећајима, које је дете читањем стекло.

6. Ради контроле и примене, односно бољег памћења онога што је читано, ученик може у нарочитој свесци прибележити кратак извод садржине из онога што је прочитао.

Закључак

Увођењем наших захтева оптерећује се наставник новим не малим задацима, траже се од њега нове жртве. Али ко није готов да те жртве радо поднесе, било из неповерења према новоме, било из свога комодитета, било од страха према материјалним тешкоћама; ко ма какво средство пропусти, које му помаже у његовом високом позиву: да спреми племените и ваљане људе, — тај не сме носити име васпитача. Он се не сме, разуме се, ни чудити, ако његов рад уроди рђавим плодом.

С немачког

Мих. Ј. Ђорђевић, проф.

ДЕЧЈА ЗАБАВИШТА

од Д. Ј. Путиновића, в. учитеља Грађанске Школе

(СВРШЕТАК)

После подне пре 2 сахата био сам већ у забавишту. Деца су долазила, или боље рећи хитала у своју школицу. Веома ретки су случајеви изостајања, управо не дође дете само кад је болесно. Иначе не бегају од забавишта, него бегају од куће у забавиште. Уверавали су ме, а и сам сам видео, да деца моле да их родитељи у школицу пусте, ако би их ови задржавали, кад је време рђаво. И по најгорем времену пре ће изостати од школе деца већа, него ови малишани. Кад је рђаво време, виђао сам у тамошњим основним и грађанским школама празна места у клупама школеским, али и онда је у забавиштима било пуно као у кошници. Сравните ово с оним што сам испричао у почетку овог чланка, где дете моли и преклиње, да га не терамо у забавиште, па ћете признати, да није све једно имати забавиште како било и имати забавиште како треба.

У 2 с. забавиље, као и пре подне, уведоше у реду децу у учioniце. Оставише одело, уђоше у клупе и седоше. Сад забавиља поче разговор с децом. О чему? — Шта је које дете ручало, шта је била која мати спремила, како се шта допало деци и т. д. Може некеме изгледати да је ово обичан или залишан разговор, али он беше деци пун интереса, а беше и за мене ту пуно интереснога. Као да ми изађоше пред очи многе трпезарије и столови богаташки и сиротињски. Разуме се, да су у набрајању јела најчешће помињала деца омиљене чешке кнедлики, (па и оне које су велике као дечја глава) и „брамборе“ (кромпире¹⁾.)

После овога разговора изађоше деца из клупа.

— Шта волите да играмо? питаше забавиља.

Деца почеше ређати познате им игре. Неколико њих рекоше: „Златне гуске“.

— Хоћете ли златне гушчице? пита забавиља.

— То, то; хоћемо, хоћемо, одговорише деца.

Игра се поче. Одвојише се 8 девојчица. То су златне гушчице. Сва деца запеваше: *Златне гуске полетеле...* После прве строфе забавиља пита једно дете: А куда су одлетеле? Дете каза један град. И сад оних 8 девојчица „полетеше“: подигле ручице до рамена, па машући њима трче на прстима (да се не луна) око клупа, докле бајаги не стигоше

¹⁾ Са кромпирима Чеси имају преко стотине разних јела. Треба човек да види како се једна храна справља на многе разне начине, како и проста храна може бити лена и укусна, па тек онда да верује, да се наш народ храни врло рђаво не толико због немања колико због неумења и незнања.

У двај град. После се одвојише 8 мушкарчића, па пет девојчица, па мушкарци, докле се сви неизређаше. Певање и „леђење“ понављало се као и први пут.

После ове игре дође ходање у реду опет с певањем и разним покретима руку. По том се сва деца ухватише у коло, а једно стаде на сред кола. Оно је држало рукама раширену марамицу, и ишло поред кола докле су сви певали:

Мараму имам
 Коме да је дам?
 Никоме другоме,
 Детету доброме,
 Томе да је дам,
 Томе да је дам.

Код овог последњег стиха оно дете у колу, већ је изабрало коме ће мараму предати, пред њега стане, простре мараму доле испред ногу, на њу клекну оба детета, па оно прво пољуби друго у чело и преда му тиме мараму. Сад ово друго узима мараму, па се песма и иста игра понавља докле се већина деце не изређа.¹⁾

После ове игре деца уђоше у клупе, па очиташе или управо испеваше молитвицу своју. Сад је било на реду *ређање коцкица*. За свако дете има засебна кутија с коцкама. На кутији су знацима обележене стране. Кутије стоје у школском орману. Одатле их сад два детета узимају и носе на клупе, одакле свако дете узме по једну. Забавиља има исту таку али већу кутију и коцке, а за ређање има нарочити повисок столић.

Сад забавиља објасни деци коју ће страну кутије окренути к себи, како ће извући поклопац и како ће коцке извадити. По том је она на свом столићу ређала коцке, а деца радила исто тако. Начинише прво као зид, па то променише те изађе као капија, па после начинише пирамиду и т. д. После забавиља рече да ређа и прави шта ко уме. И овде, као и при цртању јутрос, сад је било утркивање и показивање шта ко уме да начини. То све трајало је око $\frac{1}{4}$ с., па се онда коцкице сложише у кутији, покупише се кутије и оставише у орман.

Сад је дошла игра „*Аница и Перница*“. То се игра овако: Деца начинише два кола: мушки за себе, женске за себе. Деца се држе за

¹⁾ Код ове игре и код цртања и ређања дрваца, кружића и коцкица пале су ми у очи неке разлике између мушке и женске деце. Мушкарци су у цртању и ређању дрваца и коцкица били вештији; они су сами смишљали и изводили више и лепших слика него девојчице, те бих рекао да им је фантазија и продуктивност већа. Девојчице пак биле су отресније и слободније у кретању и игри. Тако н. пр. у овој игри с марамом девојчице су чешће предавале мараму мушкарцима, а мушкарци махом један другоме. И док једна девојчица лепо и отворено пољуби мушкарца у чело и слободно му предаде мараму, докле друго мушкарче збуњено се окретаху по колу и кад требаше да неком преда мараму, оно клече пред првог друга свог и пољуби га у чело.

руке, али леђа окрену унутра, а лице у поље. У колу стоји једно, а ван кола друго дете. Игра хоће да представи ово: Коло је као башта, дете у колу начинило је неку штету код куће, па побегло и сакрило се у башти; а дете ван кола је мати или отац који га траже.

Дете ван кола стане пред друго у колу и, бајаги ужурбано, пита :

— Кумице, јеси ли видеала моју Аницу?

— Нисам; а шта ти је урадила?

— Попела се на столицу, дирала полицу, па разбила зделицу. Кад ми дође кући, баш ћу је иштући!

Тако говори девојчица ван кола и прилази другој; где се исти разговор понавља. Тако иде редом док дође до последње. Ова на питање: јеси ли видеала моју Аницу? одговара: јесам. — А где је? — Ево је у нашој башти. И сад Аница истрчи из баште, мати је ухвати и бајаги избије уз карање материно.

Мушкарци играју исто тако, само они говоре: Куме, виде л' мога Перицу? и т. д.

Дијалог овај ја овде доносим у слободном преводу, а не од речи до речи, како баш говоре чешка деца, него како мислим да би то наша деца српски говорила.¹⁾ Исто тако, мислим, да би наша деца, могла говорити овако на завршетку ове игре, бајаги бијући штеточину: Што се пењеш на столицу? Што дираш полицу? За оне зделице, ево ти, несташнице! Та дајте ми прут! Хоћеш други прут?!

Докле се ова игра доврши, беше већ прошло 3½ с. У то време се деца спремају кући, јер је зимњи дан кратак и после 4 с. почиње већ мрак. Деца се спремише као и пре подне, испеваше молитву, па у реду одоше кући. Сва су деца била целога дана весела и задовољна; а како и не би, код оволике разноврсне и лепе забаве.

*

Другога дана одем у прво одељење овога забавишта, где су мања деца. Рад је сличан у оба одељења. И тамо су песмице, игре, разговори и др. забаве. Само у овом одељењу деца не цртају сама на таблицама, нити на клупи ређају коцкице, дрвца и др., него место тога по који пут забавиља сама нацрта, или ређа коцке и др., а деца гледају и забавиља после о том с њима води разговор.

Овога дана беше рад овакав:«

Пошто деца уђоше у клупе, изговорише молитвицу од две-три реченице, па онда седоше.²⁾ Прошлога дана били су почели да уче песмицу

¹⁾ И горња песмица, „Мараму имам“ такође је слободан превод чешке, удешена да наша деца одмах могу играти и певати.

²⁾ Када се деца крсте, забавиља чини то исто, али *левом* руком. Левом се крсти зато, да не би деца грешила, гледајући у њу.

која је честитка оцу о његову дану; сад ту песмицу хтедохе поновити и научити остали. Забавиља је казивала реченицу по реченицу, а деца су у глас понављала по 5, 6 пута. Цела садржина песмице била је: Та-тице мој, данас је дан твој; а ја желим теби, да ти Бог да здравља и да дуго поживиш. А зато хоћу да ме пољубиш и да се на мене као и увек, лепо осмехнеш. На чешком ова песмица има кратке и врло лепе стихове.

Већина деце већ су била научила данас ову песмицу, па зато се после десетак минута пређе на др. забаве, јер ће се ово свакако понављати још који пут. После овога устадохе сва деца. На команду забавиљину подигоше руке горе, скупише прсте у песмицу, па онда почеше певати; а уз песмицу су тресли рукама, па онда рукама правили и окретали коло, прво мало, па веће, па га после окретали на противну страну и т. д.

За тим испеваше другу песмицу о буби, мачки, лутки и др. У песми је као нека шала о буби, па о мачки и т. д. а заврши се за сваког са: ха, ха, ха. И деца се, певајући, одиста од срца и смеју.

После деца изађоше из клупа, па су у реду ходала око клупа, држећи руке *назад* прекрштене. Прво је забавиља давала такт „клапачком“, па онда престаде рекавши: „а теђ хеске крочки без клапачки“ (а сад лепе корачиће без клапаљке).

По том тако у реду одоше у ходник, да иде у нужник које хоће. Прво су у нужник одлазила мушка деца, па, кад се ови вратише, онда женска.²⁾

После се вратише опет у учионицу. Сад су опет ходали и певали око клупа: прво обичним гласом и ходом, па тише, па све тише и тише, па онда јаче, па онда од хода прелазе у скакутање.

Кад стадохе, вели забавиља: да видим ваше цепене марамце. Обришите лепо носеве, рече забавиља. Деца се обрисаше и мараме оставише. По том узеше ходати говорећи: лева, десна, један два; лева, десна, један, два. Тиме су деца давали такт своме ходу и учили које је лева, које десна нога.

После начинише коло и уватише се за руке. Забавиља одброја редом све по пет. Сад почеше певати и окретати коло. На дати знак одвајају се све по 5 и праве мала кола, па их окрећу даље. На други дати знак, пуштају се мала кола и везују опет у једно велико коло. И ако су ово деца од 3 и 4 год. опет су ову игру извела врло лепо. Забуне није било. Главно је овде да *први* и *пети* пазе, остали се непрестано држе за руке; а *први* и *пети* на *први* дати знак пуштају се од

²⁾ Исто тако и II одељ. иде у реду из учионице своје у нужник после I од., а то буде око 9 с.

оног који је до њих и савијају мало коло; на други знак, враћају се у велико коло.

После, тако у истом колу, запеваше другу песмицу. Где се у песми каже да треба поскочити, ту поскочише сви, па продужише даље певање и поскакивање. Затим забавиља једно дете одвоји унутра у коло. Сад се коло поче окретати и певати песмицу: *Имам венац велики, њега окрећем и на кога набројим пет, тај ће доћи на моје место.* После ове строфе оно дете у колу броји редом децу: 1, 2, 3, 4, 5, па пето долази у коло, а ово из кола иде на његово место. Тако се уз игру и певање мала деца уче бројати. После испеваше још једну песмицу, ходајући подбочени, па онда уђоше у клуне и седоше.

Сад забавиља поче пропитивати неку причу коју су већ раније причали. После испеваше песмицу о барјачићу, па о рибици, па о лептирићу. Певајући барјачићу, сва деца подигну руку, повију шаку и њом машу као кад се барјачић ледуја. Певајући о рибици, деца укресте шаке, па њима мрдају као рибица перајима; а певајући о лептирићу опет тако укресте шаке, али палце закаче један за други, те лепо представе лептира.

За овим опет седоше, и сад им забавиља поче причати као нову једну причу о верици. Прича ова потраја и преко пола сахата, а то је, по мом мишљењу сувише дуго за овако малу децу. Да је за децу дуго, приметно сам и по самом држању деце. Али те мале досаде нестаде, кад устадоше и изађоше опет игру да играју.

Одиграше и испеваше оно „Мараму имам“, што сам поменуо у II одељењу, па онда узеше играти лепу игру: *Миш и мишоловци*. То се игра овако:

Деца се ухвате за руке и начине коло. Једно остане у средини кола. Сад сви певају:

Уватисмо малог миша,
Он би радо утек'о,
Трчи, гледа на све стране
Куда би нам побег'о.
Ко га пропусти }
Тај ће амо донасти } два пут.

Певајући, деца лако клате руке по такту песме, а код стихова „Ко га пропусти“, дижу руке повисоко. Онај у колу („мишић“) за то време трчи и гледа да изађе из кола, нарочито кад деца подижу руке високо; али ови, чим „мишић“ к њима потрчи, спусте руке и не дају да прође. Ко га пропусти, тај дође у коло, а песма се понавља без прекида докле се хоће да траје игра.

После ове игре, било је већ време да се спремају кући. Спремање и одлажење било је као што сам већ испричао за друго одељење. У школи су остали они који не иду на подне кући и који овде ручак добијају.

Овога дана после подне прала је служитељка патос у учионици овога одељења, зато се ово одељење забављало у трпезарији. И тамо беше забаве разноврсне. Тамо има пун један орман разних играчака: капе од хартије, добоши, трубе, колица, лутке и т. д. И за већу децу било би овде доста да се сити поиграју, а камо ли за ову малу. Ходали су у реду с капама од хартије на глави,¹⁾ а неки су имали трубе, неки барјачиће. После су једни терали колица, други коње са колицима, девојчице су добиле лутке и т. д. Начинио се читав ваشار; али не с лармом и нередом, него све лепо, весело, и са тихим разговарањем, умереним трчањем, запиткивањем, шалама и т. д. Уверен сам да су готово сва деца жалила што то није могло и дуже трајати, него се у $3\frac{1}{2}$ с. морало прекинути и ићи кући.

*

То су два дана рада у два одељења једног дечјег забавишта. Као што се из овога види ту је пуно разноврсности. Али ово моје описивање само је једна бледа слика. Много је интересније и занимљивије у самој ствари, у самом оном забављању деце. А разноврсности има још много више, јер се ово исто не понавља сваког дана, него има много других песмица, игара и др. забаве. Чешка књижевност доста је обилата у материјалу за забавишта, а непрестано излазе и нове ствари. Два учитељска листа доносе сталне и редовне додатке у којима је материјал (или предавања) за забавишта, а штампају се и нарочите збирке песама, игара, нарочита упуства и др. Свако забавиште има нарочиту књижницу у којој су књиге и листови те врсте. Из тога богатог материјала забавиље бирају и удешавају што која боље уме, а све у оквиру прописаног програма.

Поред књижнице забавишта имају и богате збирке својих наставних средстава: слика природописних, слика које илуструју неке приче, и библијских слика; а имају и модела разних животиња, кућица, посуђа, покућанства, намештаја и др. Кад се о чему води разговор, то се показује и посматра.

Сем тога забавишта имају играчке разне, као што сам горе поменуо. А осим коцкица за ређање, имају нарочита дрвца за ређање, кружиће и полукружиће од металне жице, хартије за преплетање, избушене слике на хартији за вез вуницом, ђинђуве за низање, разнобојне дрвене троуглове и четвороуглове за ређање и т. д.²⁾

Поред тога и саме забавиље израђују разне ствари деци за забаву: исецају од хартије просте сличице животиња и плодова разних, праве капе од хартије, барјачиће, котарчице и т. д. Од ових ствари суботом дају по једну сваком детету као награду што се те недеља владало добро.

¹⁾ Капе су од шарене хартије као и ове које праве наша деца. За жен. и муш. децу су скоро исте, само их мушки метну на главу шиљцима окренуте напред и назад, а женска деца их метну попреко на главу.

²⁾ Збирку ових ствари сваки може видети у нашем Школском Музеју.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Која забавишта имају башту, ту се лети проводи, кад год је лепо време. Кад је киша, има нарочити заклон од дасака. Ту у башти имају двориште посуто песком, мала колица на песак товаре, преносе и сипају; мале мотицице и лопатице, љуљашку и др. По том песку и цртају и ређају камичке, правећи слике разне, које им забавиља пругићем бележи у песку, и које сами хоће.

Ја овде не могу ни побројати шта су све до данас људи смислили да пријатно и корисно забаве ову малу децу. Како је богата збирка ствари за забаву и како се разноврсно забављање изводи у дечјим забавиштима, то се може видети у једној нарочитој збирци, која постоји у Прагу.

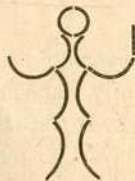
Уз једно забавиште у средини Прага има велика соба пуна пунцата ствари само за дечја забавишта. Ту је као стална изложба тих ствари. Установљена је после претпрошле прашке изложбе. Ту је остављено оно што је за забавишта било изложено на тој изложби, па се после додаје што се доцније добија. Ја сам се изненадио оноликој разноврсности. Два сахата није ми било довољно да све разгледам и да прибележим само главније ствари.

Да би читаоци барем у главnome видели ту разноврсност, наводим овде чега има у тој збирци.

1. Разноврсне слике сложене од троуглих и четвороуглих разнобојних дрвених плочица у нарочитим рамовима поређане и то исто у нарочиту књигу прилепљено.

2. Од штатића дрвених представљене слике разне, као: сто, кућа, столица и т. д. Највише разноврсних слика има сложених од ових штатића.

3. Од полукружића металне жице такође има врло много слика разних предмета, које деца слажу по прегледу и које сама смишљају. Ту видех и оваку слику човека, коју је сложио сам један мушкарчић:

4. Од полукружића и штатића слике: трешње, цвећа, шешира, капе и т. д. Све то и у нарочитој књизи нацртано како се редом изводи с децом.

5. Материје за одело и одело разне све у малом израђено.

6. Кухињске ствари у малом.

7. За познавање боја разне ствари разноврсних боја.

8. Цртежи разних слика све од правих црта, лаки и за најмању децу.

9. Разне врсте вуне, памука и свиле и многе израђевине од тога.

10. Модели разног кутњег намештаја.

11. Модели разних пољопривредних алата и справа.

12. Модел куће варошке од 2 ката и сеоске сламом покривене.

13. Многи модели занатлиских справа и алата (столарска тезга, тестера и т. д.).

14. Од простих ствари састављене зграде и др. Н. пр. од празних калемова од конаца направљена је кула једна и читав жељезнички воз.

15. У песку ређањем камичака разне боје престављено: кућа, дете, лептир, риба и т. д.

16. Разне дечје играчке куповне и које могу правити забавиље. родитељи и деца сама и т. д.

Ту је и књижица књига за забавишта. На поменутој изложби било је изложено око *сто* књига у којима је материјал за забавишта, а неке су и после излазиле и излазе нове непрестано. По томе се може видети како Чеси имају богату књижевност и за саму ову потребу.

*

Дечја забавишта имају и нарочити свој недељни распоред часова. На распоредима, које сам гледао, стоје по два часа пре и један после подне. Али пре и после онога што пише на распореду увек долазе игре, песме и забаве друге, тако да се готово и не примети кад трају ти нарочити одређени часови. Ево какав је распоред на зиду онога забавишта чија сам два дана рада напред описао:

I одељење

ПРЕ ПОДНЕ

- П. О Богу. — Очигледност.
- У. Понављање. — Понављање.
- С. Библ. приче. — Очигледност.
- Ч. Понављање. — Давање појмова.
- П. Уљудност. — Очигледност.
- С. Понављање. — Понављање.

ПОСЛЕ ПОДНЕ

- Бројање.¹⁾
- Приче.
- Познавање разних ствари.
- Цртање.
- Басне, бајке, приче.
- Игре.

II одељење

ПРЕ ПОДНЕ

- П. Библ. приче. — Појмови.
- У. Понављање. — Очигледност.
- С. Уљудност. — Понављање.
- Ч. Понављање. — Цртање.
- П. О Богу. — Очигледност.
- С. Понављање. — Понављање.

ПОСЛЕ ПОДНЕ

<i>1. недеље</i>	<i>2. недеље</i>
Полукругови.	Троуглови.
Штапићи.	Четвороуглови.
Басне, бајке, приче.	
Ређање коцкица и стубића.	
Ређање полукруга са штапићима и плочицама.	
Игре.	

¹⁾ Види напред како се деца уче бројати од 1—5 у певању и игри: „Имам венац велики“.

За рад у забавиштима прописује се и нарочити програм. У неким забавиштима налазио сам само краће одређено колико из чега треба узети; а у неким се детаљније именују песме, игре, и напомиње се одакле (из које књиге) треба шта узети. У главном програму обухвата ово и оволико:

молитвице у песми и прози	7—8
„ „ певању	7—8
песме с покретима	14—15
„ без покрета	18—20
„ са играма	12—15
игре (већином опет с певањем)	око 20
игре тихе	4—5

Сем тога има у програмима око 20—30 тачака о учењу на ред, вежбању у говору, о очигледном посматрању и т. д.

Да би певање ишло лакше и лепше нека забавишта имају хармонијум, којим забавиља прати по који пут певање дечје. У једном забавишту нашао сам и клавир; а у другом, где раде калуђерице, пратила је забавиља калуђерица дечје певање хармоником.

Осим поменутога у неким забавиштима има у трпезарији који дупечић или криветац где могу и поспавати мало она деца која у подне не иду кући. Све је дакле предвиђено, за све се старају људи који појме шта треба деци и дечјем забавишту.

*

Напред сам поменуо, а из до сада изложеног види се, да је и за рад у забавиштима потребна нарочита вештина, нарочита спрема. У Чешкој (а тако и у др. земљама где се забавишта модерно уређују) постоје нарочити курсеви за спремање забавиља, полажу се испити и добија се сведоџба о спреми, па се тек таким забавиљама поверавају деца и забавиште дечје. У многим забавиштима налазио сам приправнице или помоћнице, које се ту вежбају. На више места старији разреди женских грађанских школа (као што су наше девојачке школе) долазе у дечја забавишта да гледају и да се ученице саме вежбају у раду исто онако као што чине ђаци учитељ. школа у школама основним.

За ученице грађанских жен. школа ово вежбање у дечјем забавишту има особите вредности. Јер оне, ако не буду забавиље, биће мајке; а мајкама је веома потребно да виде рад у забавиштима. Кад бих могао, ја бих натерао све мајке и сваког родитеља, да проведе који дан у забавишту, да виде, да се науче како децу треба занимати и забављати. То би им врло много вредило, то би им врло много требало. Јер колико је родитеља који умеју деци дати, створити лепе и корисне забаве, а колико је таквих који се жале како им деца досадише несташључима и штетама, па и по којим неваљалим делом? А деца све то морају чи-

ниде, кад им нико не даје прилике и не упућује да се забављају себи на корист, а ником на штету и досаду.

*

После овога мора нам се наметати питање: шта да радимо ми, кад децјих забавишта немамо, а потребна су нам и морамо их заводити што пре, пошто је то већ ушло као обавезно у Закон о Народним Школама?

По моме мишљењу, овде се можемо лако и брзо помоћи. Наше више женске школе не могу више давати учитељице за основне школе. Тамо је доста сиротих па и богатијих девојака, које би радо биле забавиље или учитељице у забавиштима. Њима треба створити могућност да забавишта виде и да се вежбају у раду том. А остале ученице тих школа, које не мисле бити забавиље, оне ће бити мајке, те је и њима врло потребно да забавишта децја гледају и да се у забављању деце вежбају. Зато неодложно и што пре треба *поред сваке више женске школе уредити ваљано децје забавиште, а та децја забавишта треба да буду за више женске школе онаке исте вежбаонице, као што учитељске школе имају вежбаонице своје.* У местима, где има девојачких школа, такође треба имати децја забавишта, која такође треба да посећују ученице поменутих школа. На тај начин спремаћемо и забавиље и добре мајке.

Да би пак добили спремне забавиље за прва забавишта, треба што пре приредити нарочити курс барем за 20 забавиља. За тај курс имали би доста кандидаткиња од свршених ученица виших жен. школа, које чекају а немају учитељских места. Овај курс био би у којој од наших учит. школа. Сем тога, требало би послати коју одличну учитељицу или свршену ученицу више жен. школе да проучи децја забавишта у којој страниој држави. У том случају треба их послати *пре у Чешку него у коју другу земљу.*¹⁾ Јер у Чешкој има тако исто добрих дец. забавишта као и у Немачкој; али из чешких забавишта *лакше би пренели к нама оно што немамо, а што нам треба;* а лакше би пренели зато што нам је језик сродан, па се многе игре и песмице по чешким лакше могу прерадити и дотерати за нашу децу него по немачким и што ће цео дух, који треба да веје кроз децја забавишта, мање изгубити наш национални карактер и правац, кад извесне ствари пресађујемо из земље словенске него из земље туђинске. Читаоци се о том могу уверити и из овога мог чланка из неких песмица и игара које сам навео и које ћу на крају навести, а које сам лако могао по чешким песмицама дотерати за децу нашу. Вештијима, који би имали песничког и музичког дара, ово би још лакше пошло за руком.

А да ми за наша децја забавишта морамо неке песмице и игре децје преносити и дотеривати за нашу децу по угледу на исте ствари

¹⁾ И у Хрватској има добрих децјих забавишта, те и тамо наше забавиље могу да се науче и да виде доста.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у страним дејџим забавиштима, о том не треба да буде спора. Јер ми таквих ствари имамо врло мало, па и то су свакојаке. Ако имамо мелодије, немамо песама лепе садржине, а нарочито немамо лепих дејџим игара уз певање, нити zgodних песама и мелодија уз које би деца изводила разне покрете. Ето н. пр. кад се хтела да унесе у садањи програм осн, шк. и која песма с покретима, шта смо узели? — Баба тикве садила, Пауне мој, Ој јаворе, Тита лобода и још две три, у којима је опет врло мало кретања, а још мање оне разноврсности која децу треба не само да интересује јаче, него и да кретањем вежба све делове, и да буди фантазију, и да даје поуке разне. Међутим таквих ствари страна дејџа забавишта имају небројено много; а ја могу сваког уверити да се веома многе такве ствари без по муке могу пресади из чешких забавишта и, што је најглавније, може им се при преради лако дати српско рухо и српски дух, те да се и не позна да то није никло у народу нашем. А на ово: да се даде српско рухо, српски дух ономе што пресађујемо са стране, на то треба обратити особиту пажњу, ако нисмо ради да, као ово сад, у сред српске престонице гледамо српску децу у забавиштима тако, да не можемо знати јесу ли ово Српчићи или Швапчићи.

Разуме се, да поред овога преношења са стране и овог прерађивања и дотеривања, треба на првом месту тражити и купити из нашег народа оне песме, игре за забављање деце, што наш народ има и чиме наш народ децу забавља. То треба прибирати и одабирати, па и дотеривати. Даље, од песмица које имамо треба тражити оне које се могу употребити за дејџа забавишта и домишљати се како уз њих могу деца изводити разне покрете, игре и др. А све то нићи ће лако, кад се једном почне на томе радити. Нешто ћемо из народа узети, нешто ћемо пренети и посрбити, нешто ћемо се и сами сетити, кад видимо како други раде.

Да би пак побудио јаче интересовање и олакшао рад у овом правцу онима, који буду почели радити у нашим дејџим забавиштима или буду што радили за њих, ја ћу овде навести још неке примере забави игара, која сам у чешким дејџим забавиштима гледао и на послетку ћу навести неколико песмица и игара, која сам, према ономе, могао смислити и прерадити за нашу потребу.

У једном забавишту, певајући песму о *коки и пилићима*, деца то певање прате овим радњама: Где се пева како се пилићи хране, деца пруже леву шаку, а десном руком бајаги узимају из те шаке мрвице, троше их и дају пилићима; кад се после овога пева како пилићи кљуцају, онда деца саставе кажипрет и палац десне руке и тиме, као кљуном, кљуцају; а кад се на послетку пева како кока снесе јаје, деца скупе своје пачице, као да ту јаје држе, па гледају у то јаје, а гледају га с таквом милином, као да су истинско јаје од коке добили.

У другој песмици изводе се с певањем ове радње: Кад се пева како се рубље пере, деца рукама трљају као кад се пере, кад се за тим

пева како се рубље простире, деца шире ручице и бајаги простиру по конопицу, после се у песми помиње како ветар љуља то рубље, а деца се телом клате лево и десно да то љуљање преставе.

У трећој песмици се ређају радње: како се шије одело, како обућа, како се меље кава и т. д. Деца пропраћају шивење одеда подижући руку, као кад конач извлаче; за обућу обема рукама извлаче конач као обућари што раде, каву мељу и конце мотају на клубе онако како се то у ствари ради.

Песму, која се пева кад се *дете успављује*, заврше деца са тш.... тш.... тшш... и ућуте се, јер је дете заспало на сад лагано иду на прстима да дете не пробуде. Негде уз овако певање држе деца лутку; а неки пут, место тога, мету само песницу десне руке у длан леве руке, па то љуљају и успављују; а разуме се да жива фантазија дечја и од те песнице замишља као да држе лутку или баш истинско дете.

Уз нарочиту песницу *о потоку* и рибицама, забавиља на патосу обележи две пруге, то је као поток. Гледајући тај поток деца певају а кад се у песми помиње како се поток прескаче, деца и прескачу овај замишљени поток.

Песницу која помиње *тице*, које стају на гране, прате тим покретима што почучну да представе како су тике пале на гране; кад се каже да тике полете, деца устају и шире руке. Где се после пева како корак чини рода, ту деца корачају великим корацама с укрућеним погама; а кад се помене јелен с роговима, деца подигну руке и рашире прсте, те тиме преставе гранате рогове јеленове.

Песницу *о школској соби*, прате тим покретима, што показују таван, под и зидове, чим се у певању то и спомене.

Песницу *о орасима* пропраћају тиме, што рукама представљају како се ораси крцају, а за тим бајаги ваде из џепа други те и њега разбијају.

У другој песмици се говори како *баштован сеје цвеће* и како оно лепо расте, а деца пружају ручице у вис и шире прсте где се каже како је цвеће порасло и цветало.

Другу песму *о башти и цвећу* представљају деца тиме, што начине коло, а неколико њих стоје у колу, шире и крећу руке, а све то представља као ограђену башту и цвеће у њој.

Осим поменутих игре „*Ухвати смо малог миша*“, која иде с певањем, имају сличну игру *Мачка и миш*, која се игра без певања. Игра се овако: Једно дете је миш, друго мачка. Миш бега око клупе и између клупа; почучне, крије се, а мачка га вија. Остали се сити насмеју, гледајући како се вијају ово двоје.

Још има пуно игара и песама с покретима разним, јер у дечјим забавиштима, рекао бих, боље се појима дечја природа но игде на другом месту, па се ту, према тој природи дечјој, нарочито бирају и уде-

шавају такве радње и такве забаве, какве баш треба деци, какве тражи деџи дух и тело. Остављајући овом приликом забаве друге, ја ћу рећи још коју само о песмама с покретима или играма уз певање. Та врста забављања је једна од најважнијих, а деци најмилијих. А, као што и напред рекох, ми баш таквих ствари најмање имамо, те ће и нашим будућим забавиштима ова оскудица бити једна од најтежих у самом раду. Ово исто је потребно, бар у неколико, и основним школама.

Гледајући онај рад у чешким забавиштима и размишљајући шта би се могло удесити за нашу децу, како за забавишта тако и за основну школу, ја сам чинио неке покушаје да удесим што год за ову потребу. Нешто од тога износим овде.

Има песама, које се певају по нашим основним школама, а могло би се уз то певање додати и нешто кретања тела. Ја сам нешто од тога и изводио са ђацима својим и уверио сам се да је то мило деци чак и старијих разреда.

Тако н. пр. песма *Млади занатлија* пева се у нашим школама у две мелодије (једна од Топаловића, а друга не знам од кога беше). Уз то певање могу деца и радити онако како раде занатлије у радионицама својим. Бацима се покаже како ради столар, ковач, како обућар, кројач и т. д. Онда се сваком ђаку одреди посао: један да тестерише, други да кује, трећи да шије и т. д. И сад сви почну певати и у исто време радити онако, као што се у радионици с алатима ради.

Песма :

Тице поје, ето зоре!
И гласи се звона оре:
Бим, бам, бим, бам!

може се певати уз оваке покрете: Деца корачају лаганим кораком по такту песме саме, а кад дођу до онога: *бим, бам*, онда се мало погну напред и обесе руке доле, па клате лево и десно и руке и цело тело имитирајући како се звоно клати и звони: бим, бам.

Песма: *Лет, лет, тичице мале*, која се такође пева у нашим основним школама и која је и лепа и лаке мелодије, може да се пева уз оваке покрете: Ако се пева у школи, за клупама, онда деца стојећи подигну руке до рамена и наместе их као крила, па онда, певајући песму лагано, по такту машу рукама као тице крилима. Ако се пева у дворишту, онда се још боље може извести овако: Деца подигну исто тако руке и певајући машу рукама, али уз то још ситним касом трче, те летеће још боље преставаљају.

Мелодије ове три песме лаке су, те се могу певати и у деџим забавиштима, а у основним школама пак, кад се ове песме већ уче, не треба учитељи да се устежу, да опробају и извођење ових покрета уз певање. Ко опроба то, увериће се како то деци годи више од самог пе-

вања. А то је са свим природно, јер код деце је бујна фантазија, те, певајући о тицама, баш воле да чине оно што тице чине; певајући о звону, да баш и сама звоне и т. д.

Има опет песама којима је такт певања таман згодан за маширање, као што су н. пр. песме: Вивак, Боже братимства и др. Приликом излета у поље и у дворишту школском треба чешће те песме певати у ходу. Две су користи од тога: деца ће радо певати и ходати и у исто време такт песме ће их вежбати у правилном и једнаком корачању. Што су труба и добаш војницима у маршу, то ђацима нека буде песма.

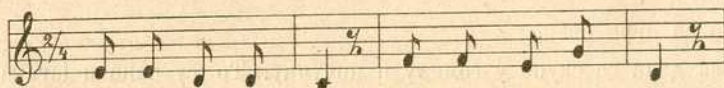
Код песме Боже братимства може још врло лепо да се врши оно избацавање руку напред, горе, доле и у страну. Или се може певати мирно до онога *Нек' песма јекне*, а код тог стиха ђаци да наместе руке за избацавање и по такту после нека их избацују. Нарочито је ово згодно употребити у школи, кад ђаци лети од умора или врућине постану расејани или дремљиви. Онда треба само рећи: Устаните! Песму Боже братимства са покретима руку! Једна строфа те песме и неколико пута избацавање руку само напред или напред и горе, за час раздрема и освежи ђаке.

Има и др. песама уз које се могу смислити и изводити покрети разни. Ја ове поменух тек колико да покренем друге да смишљају и налазе овакове ствари. Они пак који састављају нове песме или нове мелодије, нека имају на уму ову потребу школску, па нека састављају песму у којима се помињу такве ствари о којима деца певајући треба не само да мисле о садржини, него да и покретима неким још јаче учествују и задовољавају машту своју.

*

После овога да изнесем неколико нових ствари, које сам удесио нешто сâм или по угледу на неке наше народне мелодије, а нешто по угледу на неке игре и песме из чешких дечјих забавишта. Поред описа како се шта изводи, доносим овде и мелодије у ноте састављене. Мелодију под бр. 5. ставио ми је у ноте пок. Ст. Николић, учитељ, а остале г. М. Број, учитељ музике и певања, коме нека је и овом приликом хвала за то.

1. Напред сам описао како се у забавишту изводи игра уз песму „*Мараму имам*“. Мелодија те песме овака је:

Ма - ра - му и - мам, ко - ме да је дам?

Ни - ко - ме дру - го - ме де - те - ту до - бро - ме.

То - ме да је дам, то - ме да је дам.

*

2. Игра и песма „Ухвати смо малог миша“ такође је напред описана, а мелодија те песме овака је:

У - хва - ти - смо ма - лог ми - ша, он би ра - до у - те - ко

Тр - чи, гледа на све стране ку - да би нам по - бе - го.

Ко га про - пу - сти, тај ће а - мо до - па - сти. Ко га

про - пу - сти, тај ће а - мо до - па - сти.

3. Лена и лака, а за децу занимљива игра с певањем је „Чува баба овце“.

То се игра овако:

Сва деца се скупе у гомилу и почучну. То су овце и јагањци на пољани. Они бајаги пасу, па могу рукама, као бајаги, чушкати траву. Једно дете стоји или иде поред њих. То је баба која чува овце. Она бајаги држи неки рад у рукама и ради: мота неке конце и у њих гледа.

Кад се све то уреди тако, онда деца певају:

Чу - ва ба-ба ов - це, мо-та, мо-та кон - це.

Ово се испева два, три пут, па онда по истој мелодији деца опет два пут певају:

Гледа баба конце,
А не види овце.

Докле ово певају, деца се лагано растурају на разне стране. Онда певају опет два пут:

Мота баба конце,
Изгубила овце.

Баба бајаги тек сад види, да су јој се растуриле и изгубиле овце, па трчи и враћа их. Овце вичу: бе, бе и враћају се опет у гомњу. Као и први пут опет почучну и „пасу“, а у исто време певају:

Докле нађе овце,	} два пут
Замрсила конце.	
Чекајте је овце,	} два пут
Док размрси конце	

Сад се овце уђуте и бајаги пасу, а баба иде околу, размрсује конце и, као уморна, жали се, говорећи: Хеј, тешко мени! Што ми дадоше те немирне овце и ове проклете конце! Ој старости, ој пакости!

Онда овце опет певају:

Гледа баба конце,
А не види овце.
Не размрси конце,
А изгуби овце.
Наша стара бабице,
Одоше ти овчице!

За то време опет се овце разилазе на разне стране а неки се и сакривају вичући: бе, бе! Баба опет трчи, враћа их, љути се и кара овце и тиме се и игра свршава.

*

4. За правилно и једнако корачање у забавишту, може се узети и певати ово:

Је-дан, два, три, че - тир' пет

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Кој не па - зи на наш ред.

Даље се пева по истој мелодији:

Тај не може с нама бити,
Тога ћемо одвојити.
За њега је срам,
Нека иде сам.

Сад се деца ућуте, али корачају даље. Мало после, на дати знак (н. пр. кад учитељица удари дланом о длан) деца певају:

Лева, десна, један, два,
Лева, десна, један, два.
Тако, тако, тако, тако,
Нека нога иде лако.
Пази, пази, пази, пази, } два пут
Један другог да не гази }

Сад се опет хода ћутећи, а на дати знак се пева опет:

Један, два, један, два.
Један, два, један, два.

Онда се ућуте, али сваки у себи продужава ово исто један, два и корача по том истом такту. На послетку учитељица опет даде знак и сва деца певају:

Један, два, један, два, ура!
Један, два, један, два, ура!

Ту се стане и тиме је свршено ходање и певање.

*

5. Песма „Коло воденично“ има лепу и laku мелодију, а радње уз њу веома се деци допадају. Ја сам извођење те песме и игре описао у „Учитељу“ г. 1898. св. за октобар. Но како је тамо певање удешено за два и три гласа, то овде износим исту игру и песму мало упрошћену, и подесну за дечје забавиште.

Игра се и пева овако:

Ухвате се деца за руке и начине коло. Ако је површе деце, онда се начине два кола: једно веће и друго мање унутра. У средини кола стоји учитељица. Она даје знаком кад се шта ради и пева, а у исто време она преставља осовину воденичног кола, а коло дечје то је коло воденично.

Коло се почне окретати и деца певају, а по такту песме корачају. Певају:

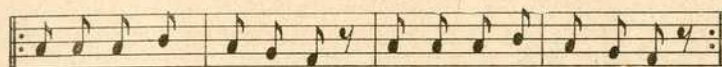

Ко-ло, ко-ло во-де-нич-но, ме-ље зр-но пше-нич-но.

То се отпева 3—4 пута. Онда, на дати знак, сва деца стану, почућу или клекну на једно колено. У исто време викну: кр, кр, кр! То значи да се коло воденично сломило. Сад даца певају:

Ко-ло нам се по-ло-ми и штету нам у-чи-ни.

До-не-си-те се-ки-ру, ке-сер, свр-до, бур-ги-ју.
Че-кић, длето, те-сте-ре, ма-де, ве-ће јек-се-ре.

Ко-ло да о-пра-ви-мо, жи-то да са-ме-ље-мо.

Кад се ово испева, онда се деца ућуте, и почну радити, т. ј. оправљати сломилено коло воденично. Пре игре објасне се деци алати разни и покаже се како се ради алатима који се помињу у песми: секиром, кесером, сврдлом, бургијом, чекићем, длетом, тестером и како се јексери укуцавају. По неколико деце одреди се да раде са сваким од поменутих алата. И сад, кад се испевају горњи стихови и кад се ућути, онда деца раде рукама: једни дељу секиром, други кесером, трећи буше бургијом, четврти сврдлом, пети ударају чекићем, шести дубе длетом, седми тестерушу, осми укуцавају јексере. Тако се ради неко време ћутећи.

На дати знак устају деца, хватају се за руке и певају:

Сад је ко-ло го-то-во, о-кре-ни-мо по-но-во.

Код речи: окренимо поново, кораче деца напред и почну опет окретати коло, а по том почињу с почетка опет ову песму и игру.

*

На послетку да изнесем и две лаке песмице, подесне за дечја забавишта.

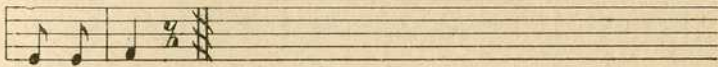
1. Мелодија песме „Трава зелена“ овака је:

Тра-ва, тра-ва, трава зе-ле-на. По њој па-сла

ов-чи-ца, чу-ва-о је Ми-ки-ца. Тра-ва, тра-ва, тра-ва

зе-ле-на.

Даљи стихови су:

Гора, гора, гора за водом,
По њој шеће јеленче,
А гледа га чобанче.
Гора, гора, гора за водом.

Водо, водо, водо дубока,
Што т' не могу газити,
Јеленче ухватити.
Водо, водо, водо дубока.

Липа, липа, липа мирисна,
По њој свуда мирис цвет
Са њег' чела збира мед.
Липа, липа, липа мирисна.

Жито, жито, жито сазрева.
Наоштримо српове,
Да жањемо снопове.
Жито, жито, жито сазрева.

Разуме се, да код ове песме треба објаснити како је било неко чобанче, како му је било име, како је чувало овце поред неке воде, а с друге стране воде била шума, па тамо било јеленче и како је чобанче говорило: хеј, да ниси, водо, тако дубока, па да те прегазим и ухватим оно јеленче.

Последње две строфе не треба певати одмах. Прво три нека се певају колико се пута хоће преко зиме, с пролећа све док не цветају

липе. У то време треба мало разговарати о липи и њеном цвету, па онда казати како је оно чобанче имало на ливади и липу, па певало овако : — и показати четврту строфу.

Кад буде жито сазревало, треба деци жито показати, о њему мало разговарати и онда показати оне стихове о житу, а с њима после певати и остале стихове ове песме. Тако се једна иста песма деци у три маха бити као нова ; а садржина њена биће везана уз оно што треба и онда баш кад треба.

*

2. Рекао сам да у забавиштима има молитвица и да су оне или кратке, од две три реченице, или су већином уз певање, опет кратке.

Мени се чини да би наша песмица „*Бачка молитва*“ (која се налази у буквару на стр. 35.), била врло прикладна за децја забавишта, па и за први и други разред основне школе. Но у забавиштима довољни би били само ови стихови :

Помози ми, Боже, с неба,
Да научим све што треба ;
Да би са мнош срећни били
Родитељи моји мили.

У основној школи могли би се певати и сви остали стихови те песме. А за ту песму ја сам (по чешком) узео ову лепу и лаку мелодију :

По-мо-зи ми Бо - же с не-ба. По - мо-зи ми

Бо - же с не-ба. Да на - у - чим све што тре-ба,

све што тре-ба. Да на - у - чим све што тре-ба.

*

Овим чланком ја позабавих читаоце доста дуго. Нека ми не замере за то. Рекао сам, да је ово нова ствар код нас у Србији, а читаоци и сами виде да је ствар ова код нас мало позната, да је то поље доста широко, а необрађено. И ту је, као и на многим другим нашим пољима, „*посла много, а посленика мало*“, и ту је, као и на другим

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBE.RS

пољима, потребно да сваки чини колико може, па ће се урадити колико треба. А докле држава буде припремала шта треба за отварање дечјих забавишта, докле буде спремала забавиље и отварала забавишта дотле треба прионути па скупљати по народу нашем песмице, игре и друге забаве, којима народ наш децу забавља и које су подесне за овај посао; а сем тога треба се довијати како се и на који начин може доправити или допунити оно што је из народа нашег, али није баш подесно; а како састављати или преправљати туђе онде, где свога немамо. Ко се осећа спреман и вољан, требао би у овом послу да помогне колико може, јер без овакога рада, ако скоро и добијемо дечја забавишта, нећемо у њима имати лепе и разноврсне забаве, или ће те забаве бити више туђинске него српске.

Ко би што на овом пољу прикупио или изradio, нека објави преко кога било листа; а ко то не би хтео, могао би прибрани материјал послати писцу ових редака, који ће све то средити и дати да послужи тамо где треба.

Х Р О Н И К А

ПРВИ УЧИТЕЉСКИ ИСПИТИ

(ПО НОВОМ ЗАКОНУ О НАРОДНИМ ШКОЛАМА)

По чл. 46. Закона о Народним Школама „за учитеља и учитељицу може бити постављено оно лице, које је служило као приправник или као приправница најмање две године и положило учитељски испит“.

Први испит, по овом наређењу законском, био је у октобру ове године. За чланове испитне комисије господин Министар је одредио: референта за основну наставу г. *Л. Лазаревића*, који је био и председник комисији; г. г. д-ра *Ст. Окановића* школ. надзорника и учитеље београдских основних школа: *Стеву Ђорђевића*, *Рашу Митровића* и *Михаила Станојевића*. На испиту је било 12 приправника и 39 приправница.

Испит је, по *Правилима о полагању учитељских испита*, писмени и усмени.

За писмени испит кандидати су били подељени у две групе: једна је група имала испит 20. октобра, а друга — 21. октобра. За израду задатка кандидати су имали рок од четири часа, као што је прописано *Правилима*.

Првој групи био је задатак: *О одношају између куће и школе*; другој групи: *Писмени састав (један произвољно изабран обичај народни)*.

Задаци су рађени под непрекидним надзором двојице чланова испитне комисије.

При прегледању и оцењивању писмених задатака опазило се: да учитељски кандидати наши немају потребне извежбаности у писменим радовима; да се на широј теми лако изгубе; да су приправници у радовима ове врсте извежбанији него приправнице.

Узимајући у обзир да је ово први испит, да су многи кандидати као учитељски заступници радили самостално обе године у школи, махом неподељеној, — комисија је огласила: да су сви кандидати положили писмени испит.

На усменом испиту кандидати су испитивани: из свих предмета научних и вештина које се уче у основној школи, у вези с методиком

тих предмета; из познавања закона и уредаба школских и школске администрације.

- Г. др. Окановић испитивао је из школске администрације;
 г. Ст. Ђорђевић: из српског језика, јестаственице, пољске привреде и поука за домаћице;
 г. Раша Митровић: из рачуна, науке хришћанске и певања;
 г. Мих Станојевић; из земљописа, српске историје, цртања, лепога писања и ручнога рада. Кандидати су испитивани у групама по пет, а у последњој шест.

Није остало неопажено, да су поједини кандидати показали на овом испиту слабији успех него што су *морали* показати на испиту који су полагали по свршеној Учитељској — В. Женској Школи. Томе ће, без сумње, бити узрок што су кандидати радили у школама, место да су се спремали за испит. Радом у школи спречени су били да науче што ново, а старо се заборављало.

Како су већина кандидата остављени били сами себи за обе године приправничке службе; како су многи радили у неподељеним школама, не имајући уза се старијих, извежбанијих наставника, од којих би се могли научити: овај је практични испит изишао мало бољи, него што би се могло очекивати.

Положили су испит: 12 учитељских приправника (100%) и 33 учитељске приправнице (84,61%); није положило испит 6 учитељских приправница.

Једнога дана изволео је и г. Министар просвете и црквених послова господин *Павле Маринковић*, доћи на испит; остао је готово пун један час на испиту, желећи уверити се о начину испитивања кандидата и о њиховој спремности.

*

Износећи овако кратак извештај о првим учитељским испитима, бележимо факт: да се баш самим овим испитима најјасније доказала потреба њихова. Само нама се чини, да би ваљало изменити Правила о полагању учитељских испита у том смислу: да учитељски испит буде поглавито *практичан* испит. Кандидати који су испитом по свршеној стручној школи дали доказа о теоријској спремности својој, ваља да се припремају за практичан рад, да се вежбају поред старијих, добрих наставника. Приправник треба да буде *само* приправник, па ће онда моћи изићи на учитељски испит са знатно јачом спремом.

Мислимо да би се учитељски испити могли држати бар двапут годишње: у октобру и у марту, да кандидати, који, са каквих било разлога, не узмогну изићи на испит у октобру, не би морали губити читаву годину, јер им се и онако не рачунају године приправничке службе.

ОТВАРАЊЕ ЖЕНСКЕ УЧИТЕЛСКЕ ШКОЛЕ У БЕОГРАДУ

Према објави Министарства просвете и привених послова од 15. октобра ове године Пбр. 13195, пријавило се преко 80 кандидаткиња за I. разред Женске Учитељске Школе. Пошто је над пријављеним кандидаткињама извршен лекарски преглед односно њихова слуха и гласа за певање, и пошто су прегледане и процењене њихове сведоџбе, одабрано је и примљено у I. разред *тридесет* ученица. Тиме је завршен претходни посао око уређења ове школе. А на дан 15. новембра ове године Женска Учитељска Школа на свечан начин је и отворена.

Око 9 сах. пре подне сви наставници и наставнице Више Женске Школе Краљице Драге, од којих ће неки предавати и у новој Женској Учитељској Школи, с изабраним ученицама Учитељске Школе отишли су у цркву Св. Наталије, где је одслужена Св. Литурђија и извршено Призивање Св. Духа. За овим су се сви вратили у салу Више Женске Школе, која је била пуна одличних гостију, нарочито госпођа из најодличнијих београдских кругова. У то доба дошао је у салу и г. Павле Маринковић, Министар просвете, а у пратњи г. г. Ст. Ловчевића, начелника, Луке Лазаревића референта и Пера Петровића, секретара Министарства.

Том приликом држао је г. *Сретен Пашић*, управитељ Више Женске Школе и привремени управитељ Женске Учитељске Школе, овај говор:

*Уважени господине министре,
Поштовани гости,
Драге ученице,*

Одавно се је осетила потреба и у нас за једном школом, која ће имати искључив задатак да спрема народне учитељице. Улога, коју данашња школа има у народноме васпитању и у образовању, постаје све већа, а дужности наставничке све разноврсније и све теже. Да се тим дужностима одговори, потребни су радници, који ће у посао око народнога васпитања и образовања уложити и сву своју ваљану спрему, и сву снагу своју, и цео век свој. Велика је и света дужност народнога учитеља и просветитеља, и, како је наш народ схвата — она је већа и од саме родитељске дужности. Да наш народ тако схвата учитељску дужност потврђује изрека: „Бог да прости учитеља, па — родитеља!“

Жеља нашега народа да добије спремне и одушевљене учитеље остварена је установљењем Прве Учитељске Школе у Крагујевцу, а с истом жељом да се добију и спремне учитељице донет је године 1896. закон о установљењу Женске Учитељске Школе, која данас, у име Бога, објављује први дан својега живота.

Веома су скромна средства с којима ова нова школа располаже у почетку својега живота. Скромна су средства, велим, према оном великом циљу, који ова школа има да постигне, јер она мора тако спремити своје приправнице да у народ улазе с апостолским одушевљењем за свој свети позив и с потпуном спремом, која ће ићи напореда с тим одушевљењем. А та је спрема тако разнолика! Народном учитељу и народној учитељици треба много и хтети, и знати, и умети, и моћи. Да учитељски приправници доста науче, т. ј. да доста знају, — помоћи ће им школа у којој се уче; да доста умеју — стоји до њихове воље, коју ће уложити у доцнији наставнички посао; а да доста и могадну — стоји не само до њих, него и до државе, која треба праве учитеље да заштити, и до општине, која такве учитеље треба да воли и да поштује. Ово последње нарочито је важно: да доброга учитеља држава заштити, а општина, друштво, да га воли и поштује. То не би било потребно нарочито напомињати, да се у нас није дошло до сазнања: колико је наш народ жељан доброга учитеља, и колико је, у исто време, тешко учитељу да буде *прави* учитељ. Стари су Римљани казали: „*Кад оружје звечи, онда музе ћуте*“. Овде музе значе све што је добро и лепо, а наша школа поред тога тежи још да постигне и корисно, а за све то треба јој помоћи и заштите. Ако је истина да је народна школа светило — морамо га сви од ветрова заклањати да се не угаси, да не останемо у тами.... А да ли смо ми нашу школу увек довољно заклањали и трудили се, сви заједно, да се и у нас однегује угледан наставник, који би заслужио благослов првог српског просветитеља, Немањића Саве и похвалу првога српскога философа и педагога — калуђера Доситија? Грехота би било кривити само српскога наставника за све школине неуспехе, за које смо сви криви. Наша народна песма лепо, на свој начин, брани војводу Рајка од прекора младе Српкиње, која верује да је за сва зла крив *један* војвода. Таквим прекорима одавно је и наша народна школа бивала обасипана. За све, од чега је наш народ patio, окривљавана је школа и учитељ. С каквом је спремом учитељ улазио у народ, какве су га прилике очекивале у вршењу његове узвишене дужности — о том се није много разбирало. Од школе смо почели сви много тражити, а превиђали смо да се, према многим нашим захтевима од народнога учитеља, ваља постарати и за његову разноврсну спрему, да му ваља обезбедити мир и ујемчити сталност. Наша се је народна школа налазила у такој пометњи да је личила на ону чаробну планину, за коју вели прича, да свакога витеза, који у њу ступи, окамени. С тога су се најбољи витези чували да не дођу у домашај те чаробне силе, која ће их окаменити. Требало је наћи оне животворне воде која ће окамењене витезе повратити у живот; требало је скинути чини, које су набачене биле на школу. И ко је у одсудном тренутку решио ово тешко питање о народној школи, о истинској спреми и о преданој служби народних учи-

Нико други него Онај, Којему је Србија преча од свега, кад је дао закон о сталности учитељској, и изјавио Своју жељу: какве учитеље хоће да има. По тој жељи с највишега места обезбеђене су две главне погодбе за успешан рад у народној школи, а те су погодбе: сталност учитељска и преуређење школа, из којих ће излазити потпуно спремни учитељи.

Драге ученице,

Уласком у ову школу ви сте показале да сте вољне спремити се за вршење тешке учитељске службе; тешке, али узвишене, и, ако с много љубави у ту службу уђете, онда још и пријатне. И као што је лако бити јунаком и витезом оному, који не мисли о својем животу него о великом делу које има да изврши, тако је и народном учитељу лако бити правим учитељем ако се реши да себе заборави. Наш народ верује да се ни једна грађевина не може довршити док се ко год у њу, жив, не узиде. Ово народно веровање има свој шири смисао у томе, што се за свако опште добро мора неко жртвовати. У ратно доба ту жртву подносе јунаци, а у мирно доба — учитељи и учитељице. Колику цену може да има учитељ — показала је данашња немачка царевина, која је своју огромну снагу засновала на — учитељу и каплару. А то се може постићи само тако ако се Отаџбина схвати као једна задруга, у којој ниједан задругар не мери своју уложену снагу. Такве су биле наше старе Српкиње у породичној задрузи, такве будите и ви у новој задрузи — у школи. И као што нема граница где би престајала учитељска дужност, тако исто нема ни мере учитељској љубави према деци.

Драге ученице,

Кад год помишљате на свој будући позив, за који ћете се у овој школи припремити, увек помислите на које удаљено село: оно ће бити мерило ваше оданости за наставничку службу. Хоћете ли наћи праве радости међу Српчињима испод Конаоника, испод Рудника или испод Шар планине? Сетите се да сте училе у школи о првим учитељима Христове Науке, међу којима је било много слабих жена и девојака, и да су оне мученичком смрћу умирале за божанску науку Христову. Такве жртве потребне су данас ради одбране народности, а борци се за ту одбрану спремају у школи. Победиће онај народ, који узима спремније, одушевљеније и издржљивије витезе на овоме новом боришту: у школи.

И ако наша школа не располаже одмах са свима средствима која су потребна за вашу потпуну спрему, надамо се да то тако неће за дуго остати, јер вашој наставничкој спреми треба да буде темељ умешност у свима кућевним пословима, оно, чиме најпре ваља да се одликује потпуна домаћица. Из ове школе ви треба да изађете потпуно спремне за разноврсне кућевне послове, ваше руке треба да добију ону највећу похвалу коју народ даје вредним и умешним женским рукама, назива-

јући их: *златне руке*; ваша кућа треба да буде углед за место, у којем будете живеле. Такву спрему не може вам за сада дати школа, ви је морате надокнадити код својих кућа. За сада је једина наша учитељска школа која својим ученицима даје разносрну спрему, она у Јагодини, али се надајмо да ће и наша школа брзо поћи тим путем и бити у стању да вас спреми за разноврсне домаћичке послове, као што ће вас спремити и за школски рад. А за тим се неће дуго чекати, јер Високој жељи нашега Узвишенога Господара, исказаној о спреми српскога учитеља и о путу којим он треба да пође — придружила се је и Висока жеља Њеног Величанства Краљице Драге: да се и српске учитељице што боље спреме за васпитање српске женске омладине у чисто српском духу: у старинској побожности, у вредноћи, у скромности и у осталим врлинама којима су се одликовале и одликују узорите Српкиње.

Уважени господин Министар просвете приступио је остварењу те Високе жеље Њенога Величанства, и настао је да се први разред Женске Учитељске Школе отвори као одељење Више Женске Школе Краљице Драге. Али највећа одговорност за остварење те Високе жеље пада на нас наставнике и на вас — ученице. Од нашега заједничкога рада зависиће: колико ће бити остварене наде, које се на ову нашу школу полажу.

Ако у нашој школи буде лебдео дух слоге и љубави нашега првог просветитеља Св. Саве; ако будемо увек свесни своје дужности и оданости према нашем Узвишеном Господару и Краљу Александру I и Узвишеној Заштитници ове школе, Њеном Величанству Краљици Драги; ако будемо истински волели своју Отаџбину — онда ћемо се моћи поуздати да ће наша школа донети оне користи, које се од ње очекују.

Нека јој је, у име Бога, срећан почетак!

А сада, завршујући ове неколике речи, да изјавим поштованим гостима у име наставничког особља и у име ученица нашу срдачну захвалност на њиховој походи којом су нас изволели одликовати.

Хвала вам, поштовани гости!

По свршетку овога говора, ученице VI. разреда Више Женске Школе складно отпеваше, уз пратњу гласовира, *Краљеву Химну*, коју су сви присутни стојећи пажљиво саслушали. За овим је настало послуживање гостију, а ученице су прво отпевале неколико лепих песама, а за тим са својим наставницама уз пратњу гласовира одиграше и неколико народних игара. Око 11 $\frac{1}{2}$ сах. г. Министар је се са својом пратњом удалио из сале, а сви остали остадоше у пријатном расположењу и даље заједно.

На овај начин је отворена прва Женска Учитељска Школа у Краљевини Србији, којој од свега срца желимо:

Срећан и благословен рад!

КОВЧЕЖИЋ

ПРОСВЕТНЕ БЕЛЕШКЕ СА ПАРИСКЕ ИЗЛОЖБЕ

II

МАЂАРСКА СРЕДЊА ШКОЛА

Најпре ћу изнети кратак преглед развића мађарске средње школе. Задржаћу се на најважнијим менама. То чиним са два разлога. Ток развића мађарске средње наставе показује пут којим је она ишла у целој средњој и западној Европи. Даље, овим излагањем истаћи ће се многе појаве које су оставиле трајних трагова у животу средње школе. Ово довољно правда моју намеру.

* * *

Примивши хришћанство од западних европских народа, Мађарска је примила и њихово уређење средњих школа. Мађарска средњешколска настава била је проста копија. И она је имала trivium и quadrivium. Из првог одељка развила се потоња средња школа, а из другог виша. Носиоци средњешколске наставе су у овом добу калуђери. Мађарска је имала и два универитета.

Према општем нивоу европске наставе може се рећи да је мађарска настава добро стојала. Сјајно доба настало је за владе Арпадове, а још сјајније за владе краља Матије. Он је приновио још два универитета, засновао је „Дунавско Друштво“ за неговање науке. По смрти његовој настава је стално опадала, док са државном пропашћу на Мохачу није и она са свим пропала.

Зачмалој настави дао је полета латински и грчки језик. Поред тога у овом периоду већ се јавља снажан утицај вере на школу. Католичке и протестанске школе се боре о првенство. Протестанти су одржавали непрекидно везе са својим једномшљеницима у Немачкој, Швајцарској и Холандији; они су од њих примали и у своје школе уводили све практичне тековине ондашњег времена. Протестанске су школе напредовале, а у томе напретку католици су назирали не само опасност за своје школе, но и за сам католицизам. Да се одстрани та опасност, католички архиепископ Nicolas Olah, позове 1554. године језуите у Мађарску и сасвим им преда средњу наставу. Скоро у исто време дешава се исти догађај и у Француској.

Пуна два века средња настава била је у језуитским рукама. Они су с планом радили. Наставу су упућивали оним правцем који је најбоље служио њиховим тежњама. За два века они су имали око четрдесет гимназија и велики број пансиона. Овако сјајним успехом обезбедили су себи опстанак у школи. Сви друштвени редови помагали су их на сваком кораку. У доба Марије Терезије годишњи доходак овога реда био је око 700.000 круна. То одговара капиталу од 14.000.000. Са том су сумом могли много постићи. Својим напретком истичу се универзитети у Nagys Zombat-у (Турнау) Kassa-у (Kaschau), академије у Будиму и у Буру, гимназије у Pozony-у, Nagyvarad-у (В. Варату) Pecs-у (Fünfkirchen) Егери, Eperjes-у и т. д.

Напредак католичких школа био је подстрек за напредак и њихових такмаца. Лутеранске школе биле су сјајне у Еперјес-у, Pozony-у и Шопрону; калвинистичке у Дебрецину и Патаку. Напредак је био кобан по њих; стао их је опстанка. Нетрпљивост мађарска, која се данас осважила до несношљивости, ухватила је корена још у том времену. Језуити су отишли тако далеко да су јасно и отворено истакли питање: јесу ли потребне протестанске школе? Одговор је био јасан. Протестанте почињу гонити, затварајући им школе. Од 1681. год. до краја владавине Марије Терезије, затворене су многе протестанске и школе и цркве. Забрањено им је скупљање прилога за њих; могли су подизати зграде само ван варошког рејона. Нису смеде бити ни у ком случају од тврдог материјала.

Почетком XVIII века настају лепши дани и за средњу школу. Напредне идеје тога века залъуснуле су својим таласима и наше суседе. Мађарска је већ имала људи који су прихватили те идеје и који су за њих истрајно пропaгисали. Напреднији елементи мађарског друштва усвојише нове васпитне и наставне погледе. Они им брзо ширимице отворише врата своје средње школе. Мађари се тада сетише и свога народног језика. Очевидна тежња тога времена била је да школа животу служи. Представници тога новог правца потискиваху свуда језуите. Они већ имађаху дваестину гимназија. Наставнички углед језуитски потамне и сасвим пропаде. Њих најзад напусти и сама држава. У години 1762. била се одсудна битка у Француској између језуита и људи напреднијих идеја. И Мађарска је била поприште такве борбе. Победа је извојевана; држава узима у своје руке сву бригу око наставе и васпитања народног подматка. Већ 1777. године доноси се закон којим Марија Терезија уређује мађарске средње школе. Идеје Русовљевог и идеје немачких филантропа провејавале су кроз а њ. Предмети су подељени у три групе: потребне, корисне и на предмете које би требало учити. Цела је земља подељена на 12 рејона, на 12 академија. Надзор су вршили виши директори. Гимназија је потпуно одвојена од основне школе. Шест година учења сведено је на пет; доцније се додају још две године. Уведена је разредна настава. Најзад обрађена је нарочита пажња на спрему наставничку.

Одредбе овога закона никако нису могле обухватити целу земљу. Јосиф II хтео је и наставу да централизује. Беч је требало да буде наставни центар, наставна жижа. Поред тога разним одредбама изменио је у неколико дух дотадање средње школе. Утицај вере је смањен. Пансионати су укинута; њиховом имаовином засновани су фондови за благодејање. Школски прирези постали су обавезни. Укинута су конфесионалне средње школе. Протестанти су добили пуну слободу у погледу својих школа. *Немачки језик постао је наставни језик за целу Мађарску.*

Ове готово насилне школске реформе биле су кратка века. Оне су једва преживеле свога творца. Леополд II је био много либералнији. Он је допустио да свака народност подешава школовање своје омладине према својим потребама. То је загарантовано нарочитим законом од 1791. године. Протестанске су школе добиле само државни надзор. Латински језик опет постаде наставни језик. Тим су хтели сузбити германизацију. Мађарски језик у ово доба постаје обавезан наставни предмет у мађарским средњим школама. Тим се признало и једно право више мађарској народности.

У 1806. години реформа школска је отишла још даље. Средња школа подељена је на три течаја. Први, *граматички течај*, траје четири године. У њ се ступа по свршетку два разреда основне школе. Изучава се у главном латински језик, који се тих дана убрајао у живе језике. Други, *хуманистички течај*, трајао је две године. Наставни су му предмети: елементи географије, историје и рачунице. Опширније су изучавали латинску реторику, поезику и стилистику. Последњи је течај *филозофски*. И он траје две године. У њему се изучава: философија, математика, физика и историја.

Али и протестантске су школе напред коракнуле. План им је изједначен са планом државних католичких школа. Овим је законом загарантована формално слобода и православним школама.

Тек 1844. године средње школе мађарске добијају тип праве националне школе. *Мађарски језик постаје наставним језиком у мађарским средњим школама.*

Апсолутистички систем Тунов неповољно је утицао на напредак средње наставе у Мађарској. Опет је наставом управљано из Беча. Разредна настава замењена је предметном. Гимназија је подељена на нижу и вишу. На завршетку VIII разреда полаже се *испит зрелости*. Обрађена је већа пажња на јестаственицу и физику. Последница овога била је појава реалних гимназија а доцније и реалака. Оне су најпре имале само *шест разреда*. Законом од 1875. год. установљена су још два разреда. Тим су изједначене са гимназијама. Реформа министра Ј. Fötvös-a од 1869. г. није била дуга века. Била је судбине једне своје претходнице — пропала је смрћу свога творца. Бифуркациони систем није трајао више од

две године. Његов последњик Theodor Pauler вратио се старом школском систему из шесте деценије овога века са веома незнатним изменама.

Овако стање средње наставе трајало је све до 1883. године, кад је законом заснована данашња организација њена. Она је тесно везана за име министра August-a Trefort-a.¹⁾

Садашње стање средњих школа у Мађарској.

Мађари су на Изложби изнели и лепу и потпуну најновију слику своје отаџбине. Труда је било доста, али је било и успеха. Њихов је павиљон пун, њихов школски одељак је богат и бројем и разноврсношћу. Готово се не опажа разлика при предазу из аустријског одељка у мађарски школски одељак. Истина Аустрија је изнела много, али и Мађарска није заборавила ништа. Чисто провирује ужурбаност и страх да није што заборављено, чиме би се могло похвалити. Неко ће рећи да је то тачност, а ја бих рекао и жудња за хвалом. Не осуђујемо, јер у овом случају хвала није за осуду. Ово нарочито вреди за школски одељак. У њему су збирке, карте, слике, уџбеници — потпуна слика мађарске средње школе. Али нек се овој слици одузму баш све непотребне ситнице, нек се одбаци све оно из чега провирује неугодно самохвалисање, па ће она опет бити и лепа и достојна једне краљевине.

Једну примедбу одмах у почетку. Мађарска тесногрудост провирује и на изложби. Зна се да у Мађарској има школа разних народности. То се на изложби не види. Све је мађарско. Једина Хрватска и Славонија добиле су једну злехуду собицу у којој се скоро не види ништа. То баш и подсећа на нетрљивост. Загребачка гимназијска зграда и по лепоти и по удобности надмаша све мађарске школске зграде. У званичном извештају за изложбу о појзи нема ни спомена. То је ружна појава; без ње се могло бити.

* * *

Школске зграде. — Почећемо школским зградама. Оне су представљене лепим фотографским снимцима и плановима. И подизање школских зграда у Мађарској има своју историју. До наших дана зграде су биле већином неподесне; оне нису ни из далека задовољавале све захтеве педагошке, техничке и игијенске. Сада је већ друкчије. Постоје и нарочита правила за подизање њихово. Мало је зграда које не испуњавају све прописе тих правила.

Једна удобна зграда стаје од прилике 360000 круна. Земљишта има око 10000 кв. метара. Сама школска зграда са споредним одељењима заузима око 7500 кв. метара. На зграду долази 2200 кв. метара, на гимнастичку салу са ходницима за одмор 2360, на дворште 1440, на врт 1500 кв. метара.

¹⁾ Сви подаци у овом чланку узети су из званичног мађарског извештаја за Париску Изложбу.

Зграда је двоспратна, по нашем троспратна. Усамљена је и осветљена са свих страна. У поједине учионице светлост пада с леве стране. У партеру и на првом су спрату учионице и неки споредни додаци, на другом кабинети и професорска књижица. Величина учионица је разна. Има их са површином од 48 до 800 кв. метара. Сала за цртање има 125 кв. метара.

Одвојена је сала за гимнастику. Висина јој је 5,6 мет. а површина 220 кв. метара.

Директоров је стан засебан.

Од 1882. год. до сада подигнуто је 126 нових зграда. На њих је утрошила држава око 18000000 круна. Већину ових зграда подигла је држава, остатак разне вероисповести.

У Мађарској има данас 194 средње школе. Гимназија је много више по реалака. На 78108 становника или на 1412 квадратних Км. долази једна гимназија, а једна реалка на 472921 становника или 8743 кв. км. Целокупна имаовина средњих школа износи 67751454 круне.

* * *

Наставни план и програми. — Средње школе у Мађарској деле се на класичне гимназије и реалке. У гимназијама, као што је познато, преовлађују класични језици, а у реалкама живи језици и природне науке.

Обе врсте школа имају по осам разреда. Сваки се разред учи годину дана. Немају приправног разреда,

У средње се школе примају ученици по свршетку IV разреда осн. школе. *Пријемног испита нема.* Овај испит полажу само они који немају свадоцбе из основне школе.

Ове се школе, поред осталих разлика, разликују још и по вредности својих сведоцаба. По свршетку гимназије ученик може ући у који хоће универзитетски одсек, реалац иде само у политехнику, природњачки одсек, у рударску и шумарску вишу школу. Ово неправедно првенство класицизма сузбија се већ и са најмеродавније стране. Са свим правично. Класичар неће имати успеха на политехници као и реалац у одсеку за стару филологију. Да се ублажи ова неједнакост у правима које даје и једна и друга школа, допуштени су *допунски испити*. Реалци могу полагати испите из грчког и латинског језика. Тим стичу право да бирају који хоће одсек на универзитету.

Законом од 1890. год. утрвена је та разлика још више. Ученици виших разреда гимназијских не морају учити грчки језик. У место тога предмета они се морају боље упознати са мађарском литературом, морају читати класична грчка дела у преводу. Вежбају се више и у цртању. То је еквивалент за грчки језик.

Последица ове умесне законске одредбе одмах се осетила. У 1897/8 школ. години од 14659 ученика виших разреда учило је грчки 10041 (68,5%), а 4618 (31,5%) не.

Овим се класицизам враћа у своје границе, које је он давно пренао на штету осталих предмета. Ова ће мера бити корисна и по општи успех у школи и по здравље ученичко.

Према свему томе мађарске средње школе могу се груписати у три групе:

- а) средње школе са оба класична језика;
- б) средње школе са латинским језиком;
- в) средње школе са модерним језицима.

Године 1897/8. полагао је матуру у школама прве групе 2101 ученик, у школама друге групе 1024, а из треће групе 361 ученик.

Тежиште наставе у гимназијама пада на мађарски језик с литературом — 30 часова недељно, старе језике — 68 часова недељно, и математику са 25 часова.

Настава једног предмета интензивно помаже наставу другог предмета. О томе наставници воде нарочита рачуна. Тако кад наставник историје говори о ритерима, наставник немачког језика чита с ђацима Сида Хердера. Тим се буди живљи историјски интерес. И класични језици помажу историјску наставу. Оваква узјамница постоји и између осталих предмета.

На ову ствар требало би обратити више пажње и у нашим школама. Морамо признати да се на то мало пазило; и сада је вероватно само мало боље. Ово је врло похвална страна мађарског и плана и програма за средње школе.

Гимназијски је план овакав:

ПРЕДМЕТ	РАЗРЕДИ								СВЕГА ЧАСОВА
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
1 Веронаука	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2 Мађар. језик и књиж.	6	5	3	4	3	3	3	3	30
8 Латински „	7	7	6	6	6	6	6	5	49
4 Грчки „	—	—	—	—	5	5	5	4	19
5 Немачки „	—	—	4	3	3	3	3	2	18
6 Историја	—	—	4	3	3	3	2	3	18
7 Географија	4	4	2	—	—	—	—	—	10
8 Јестаственица	—	—	—	3	2	3	—	—	8
9 Физика	—	—	—	—	—	—	4	4	8
10 Математика	3	4	3	3	4	3	3	2	25
11 Цртање (геом. и слоб.)	3	3	2	2	—	—	—	—	10
12 Философија	—	—	—	—	—	—	—	3	3
13 Краснопис	1	1	—	—	—	—	—	—	2
14 Гимнастика	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Свега часова	28	28	28	28	30	30	30	30	232

Овај план вреди од 1898/9. шк. године.

Програми за гимназије су готово остали стари. Садашњи министар просвете мало их је изменио. Измене се свODE на ово:

а) Из појединих предмета избачено је много непотребна материјала. Тим се олакшало деци. И у Мађарској се признаје да су деца средњих школа преоптерећена;

б) Мађарском језику с књижевношћу и народном историјом поклоњена је већа пажња, као предметима који највише утичу на национално васпитање;

в) Проширена је она група којом ученици замењују грчки језик.

Програми нису детаљисани. Изнети су у општим цртама. У програмима за ниже разреде мање је материјала но у нашим програмима. Број часова за ниже разреде с тога је и мањи.

План и програми за реалке су друкчији. За ниже разреде по плану створена је једна округла целина знања; она се у вишим разредима само проширује. Ово је било потребно с тога, што велики број ђака оставља школу по свршетку IV разреда.

Овакав је план за реалке:

ПРЕДМЕТ	РАЗРЕДИ								СВГА ЧАСОВА
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
1 Веронаука	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2 Мађарски језик и књижевност	5	5	3	3	3	3	3	3	28
3 Немачки језик и књижевност	5	4	3	3	3	2	2	2	24
4 Француски језик и књижевност	—	—	5	5	4	4	3	3	24
5 Философија	—	—	—	—	—	—	—	3	3
6 Географија	3	3	—	3	—	—	—	—	9
7 Историја	—	—	3	—	3	3	3	3	15
8 Математика	3	4	3	4	5	4	4	3	30
9 Јестаственица	2	2	—	—	2	3	3	—	12
10 Физика	—	—	3	—	—	—	4	5	12
11 Хемија	—	—	—	2	2	3	—	—	7
12 Геометрија	5	5	2	2	2	2	2	—	22
13 Цртање	—	—	2	2	2	2	2	2	12
14 Криснопис	1	1	—	—	—	—	—	—	2
15 Гимнастика	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Свега часова	28	28	28	28	30	30	30	30	232

Напоменућу да се у VII и VIII разреду предавања из француског држе на француском језику. Бади француски и одговарају.

Осим ових предмета који су побројани у плановима, има их и који се уче необавезно, факултативно. За њих се треба само пријавити. На-

ставници имају за то нарочити хонорар од државе или од својих ученика. У ову групу убраја се: певање и стенографија, у гимназији још француски, а у реалци латински језик и рачуноводство. У току 1897/8. шк. године учило је:

Певање 14803 ученика,
 Стенографију 2692,
 Француски (у гимназији) 956,
 Латински (у реалци) 627.

Рачуноводство је предавано у 6 реалака.

У неким средњим школама изучавају се факултативно још неки предмети. На то упућује разноврсност народности, што састављају данашњу Мађарску. Тако има курсева за српски, румунски, словачки језик и т. д. За тим енглески језик, ручни рад и *рад у лабораторијама*.

* * *

Наставни језик. — Данас је у огромној већини мађарских средњих школа наставни језик мађарски. Тако је у 175 школа. У средњој школи Мађари гледају моћног фактора који служи њиховим националним тежњама, њиховом државном јединству. Тим се може само и објаснити зашто је држава настала свом тежином свога ауторитета да што више школа приме мађарски језик. Мађари хвалисаво тврде да ово иде драговољно, без принудних мера, из неких патриотских разлога. Овако тврђење могу примити Французи или Немци, али Срби не. Данас је у Мађарској ера мађаризације. Поред све равноправности, Мађари имају највише права. То најјаче осећају најслабији. Често се чују у јавности тужбе како се у школе уноси мађарски језик насилним наредбама. У српским школама не може нико бити учитељ, ако не зна мађарски. Пре неколико месеца наређено је да се у једној српској школи *наука хришћанска предаје на мађарском језику!* У крајевима где живе немађарске народности нема ни једне вароши, ни једног већег села, коме Мађари нису натурали своје име. Не замерамо. Од наших замерака не би било никакве користи. Хтели бисмо само да сваку ствар изнесемо у правој боји.

Кад би мађарски језик био леп, мио и звучан, кад би њихова литература била богата, онда би се мађарско тврђење могло разумети. Кад све то није, онда је неоспорно да мађарски језик у многе школе улази силом ауторитета државног. Тешко је да се ово наше тврђење може разложно оспорити.

Неколико средњих школа су у другачијим приликама. У њима још није наставни језик мађарски. То је, вероватно, и осмелило Мађаре да тврде оно што изнесмо. У тај чудан изузетак, по званичним мађ. извештајима, убрајају се: 6 средњих школа румунских, 7 школа немачких, 4 немачко-мађарске и 1 српска. Ову српску школу Мађари зову србо-

мађарска! Чудноват назив. Ми сумњамо да је икоме позната ове незгодна мешавина!

* * *

Ученици. — У 1897/8. шк. години било је уписано у свима средњим школама 58384 ученика — у гимназијама 48418, а у реалкама 10066 ученика. На крају школске године било из је свега 54632. По народности највише је Мађара, а најмање Рутена.

У Мађарској разложно мисле да је породица најподеснија средина за децје васпитање. Интернати је могу само по невољи заменити. Мађарски су интернати отуда лошији но енглески и француски.

Најстарији интернати у Мађарској личили су много на сиротињске децје домове. Заснивани су разним легатима. У њима су се најпре издржавала само сирочад. Деца су обично посећавала месну средњу школу, али интернати нису били ни под каквом контролом школских власти. Они су били потпуно самосталне установе. И данас постоје у неколико само измењени. Има их у Nagyvarad-у (В. Вараду), Zolna-и (Sillein), Köszege-у (Güns).

Најновији интернати су у вези са школом. Они су њезини нераздвојни делови. Управитељ тих интерната је обично један од професора дотичне средње школе. Организација њихова није у свима једнака. Нарочито је велика разлика у трошковима који падају на једно дете.

Најчувенији мађарски интернат је „Франц-Јозефов“ у Пешти. Мађари се труде да га подигну на висину бечког „Терезијанум-а“. Сваки ученик плаћа годишње 1600 круна. У другим су интернатима те уплате мање. Има их са 1000, 700, 600 круна итд. Неки протестански интернати наплаћују од својих ученика невероватно мале суме од 200, 160, па и 120 круна годишње.

Сваки интернат има по неколико бесплатних места за сиромашне ученике.

Држава помаже само четири интерната: један у Пешти, за децу из Хрватске, како се званично вели, и три у источним крајевима својим. Намера ових интерната је и сувише провидна. Сврха им је: одрођавање деце од свога народа.

У интернатима се уче факултативно неки предмети. Где се више плаћа, и тих је предмета више. У Франц-Јозефовом интернату пештанском учи се: француски, немачки и енглески језик, музика, борење и јахање. У неким интернатима поучавају се деца само из обавезних предмета.

У Мађарској има 43 пансиона. Ту деца имају храну и стан. У 1897/8. години било је свега у пансионима 2825 ученика или 5,17%.

Постоје и ђачке трезезе. Ту се добија храна бесплатно, или по врло ниску цену. У свима овим установама 1897/8. године било је 4496 ученика.

Сиромашни а добри ученици добијају благодејање. Оно износи годишње 100—600 круна. Благодејанаца је било 3068. У току 1897/8. године издато је на благодејање свега 1084906 круна.

Сиромашни се ђаци ослобођавају школарине. У току 1897/8 ослобођено је те дажбине 11610 ученика.

Школовање сиромашних а добрих ђака у Мађарској релативно је лакше по у другим земљама. Држава, црква, општина, школа, разна удружења, богати појединци помажу ваљану децу. Постоје и школска удружења ђачка са истом сврхом. Она су истина сиромашнија по у Русији, али опет пруже ђаку по коју књигу, прибор за писање, каткад и одело

* * *

Професори. — Професори се спремају на универзитету и политехници. На ове се заводе ступа по положеном испиту зрелости. Како се на универзитетима третира наука без нарочита обзира на специјални позив појединих ученика, то би професорски кандидати остали са непотпуном практичном спремом за свој позив. Да се попуни и та осетна празнина, установљене су уз универзитете у Пешти и Колошвару две *нормалне школе*. У њима универзитетски професори држе специјалне курсеве онима који се спремају за професоре. Осим тога у Пешти је и Етвешов колеж, кога је пројектовао пређашњи министар Етвеш, а подигао садашњи министар Влашић. И у њему се спремају кандидати за професоре. Бирају најбоље ученике из факултета. 1897/8. шк. године било их је 41. У овом колежу раде 6 професора и један директор.

Сличан завод за протестанте постоји у Колошвару.

Уз нормалну пештанску школу постоји и једна гимназија — вежбаоница. Уређена је према педагошким назорима Стојовим и Цилеровим. У овој гимназији једне године раде само непарни разреди — I, III, V и VII, друге године само парни — II, IV, VI и VIII. Она дакле има само четири разреда. У разреду је по 30 ученика. По свршетку универзитетских студија професорски кандидати раде у овој гимназији. Најпре иду само на часове у школи, а доцније се постувају за професорске помоћнике. То су наши приправници. Тек сада сами отпочињу предавати. Свако своје предавање писмено израђују. Предавању присуствује предметни наставник. Он упуђује кандидата; по потреби му помаже и при изради предавања.

Корист од оваке вежбаонице је јасна. Доказивање ове очевидне истине нек замени жеља: да се и уз нашу В. Школу што пре отвори вежбаоница.

Професори цртања спремају се у нарочитој школи у Пешти. Курс траје 4 године. У ову се школу ступа по положеној матури.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Професорска титула и звање добија се после положеног *професорског испита*. Тај се испит полаже пред сталним одбором, који је састављен из гимназијских и универзитетских професора. Има два одбора: један у Пешти а други у Колошвару. Испит је састављен из опште и специјалне групе. Сваки кандидат најпре мора доказати своју педагошку спрему, знање мађарског језика и књижевности.

Специјалне су групе ове:

а. Класична филологија, б. Латински и мађарски в. Немачки и мађарски г. Француски и мађарски д. Немачки и латински ђ. Немачки и француски е. Историја и латински, ж. Историја и географија, з. Географија и јестаственица, и. Јестаственица и хемија, ј. Математика и физика, к. Математика и дескриптивна геометрија.	}	са књижевношћу.

Испит се дели на три дела: претходни, стручни и практични. Сваки део има усмену и писмену половину. Сврха је појединим овим испитима као и код нас.

Да неко постане професором поред положена испита мора бити и мађарски грађанин. Пре професорског пролази се кроз суплентско звање. У 1897/8 шк. години било је у Мађарској 1956 професора и 342 суплента. Међу овим последњима само 77 имало је дипломе. Остали су примљени без проф. испита, због *оскудице* у наставницима.

Професори државних школа постављају се указом, а професори професионалних школа долазе на положај по избору. Изборе њихове потврђује министар.

Максимум недељних часова је 18. Који професор има више, добија ховорар. Цртања може бити 20 часова.

Директори су стални. У целим гимназијама треба да имају бар 10 часова, а у непотпуним и 15 часова недељно.

Професорска је плата: 2400, 2600, 2800, 3200 и 3600 круна. Директори имају: 3200, 3600, 4000, 4400, 4800 круна.

Повишице се добијају према годинама службе: после сваке пете године. По нахођењу министрову повишице могу бити и веће, али не смеју никад прећи 1000 круна. Професори имају и станарину. Она се креће између 400 и 1200 круна.

Супленти имају у престоници 2000 а у осталим варошима 1600 круна годишње.

Признаје се с најмеродавнијег места да су плате наставничке мале.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Мађарски професори служе, као и ми, 30 година. Права на пензију задобијају кад и ми; величина њезина срачунава се као и код нас.

Директори и професори могу бити отпуштени само по решењу дисциплинарног суда. Он се саставља наредбом министарском. Пресуда је одмах извршна.

У место очекиване повишице плата, мађарски професори имају једно празно признање. Признаје им се са свих страна да су они најинтелигентнији ред мађарскога друштва. У тековини свих културних установа, у буђењу националне свести, у унапређењу литературе и опште образованости, професори су имали знатног удела.

* * *

Управа. — Цела Мађарска, као и раније, подељена је на 12 академија. Сваком академијом управља један виши директор. Његова је дужност да се брине о извршењу министарских наредба, да председава испиту зрелости, и да обиђе бар једанпут годишње сваку средњу школу у своме подручју. У професионалне школе директори не иду као директори но као министрови изасланици.

У свакој средњој школи управа је у рукама школског директора. Он има врло важне дужности. Брине се о настави у опште, о методу о јединству наставе, о реду у школи. Он је представник своје школе у сваком погледу. Његова је дужност да што чешће походи наставничка предавања, да поједине наставнике упућује ако је потребно.

Разредне старешине имају иста права и дужности као и код нас.

Постоје разредна и школска већа. Сваког тромесечја се редовно држе седнице. На тим седницама претресају се разна школска питања, воде се разговори о наставним методама, одређују се школски задаци, одбирају се разни комади које ће ученици учити на памет. На овим већима решава се о владању ученичком. И о владању и учењу шаљу се родитељима нарочити извештаји.

Конференција може бити и ванредних у току самог тромесечја.

Управе мађарских школа брину се да школама што јаче помогну националне тежње свога народа. Разне школе прпе своју снагу из разних извора, а то је једна сметња која не води ни јединству државном ни снажењу националном. При свем том, Мађари су, бар тако изгледа, задовољни својим средњим школама. Они имају успеха. Предузете су све мере које воде остварењу мађарских тежња. Законом од 1883. године одређен је обим и сврха средњешколске наставе. Аутономне средње школе дужне су дати својим ученицима бар минимум знања који закон предвиђа. Квалификације професорске су и у овим школама као и у државним. Отуда је и могућно да им се године проведене ма у којој средњој школи урачунавају у године професорске службе. Најмоћније средство које је пружио најстварнијих резултата јесте законско наре-

да је мађарски језик с литературом, обавезан предмет у свакој средњој школи. Ово се не слаже с аутономијом појединих школа с тога су разне народности примили ову наредбу са великим негодовањем. Подсећам само на Хрвате. Па не само они. Ни једна народност, осим мађарске, није радосно поздравила ову неправичну и насилну реформу средње школе. Она се у школама само силом одржава.

* * *

Дисциплина. — О реду у школи старају се професори и директор. У појединим разредима то је нарочита брига разредних старешина. Дисциплинска су средства ово: опомена, укор на само, укор пред разредом, казне које изриче директор, и искључење из школе. Мање казне изричу наставници и разредни старешина. О искључењу решава савет.

Као што се види казне су благе. И поред свега тога мађарски се педагози хвале лепим успехом у погледу дисциплине. У години из које су сви ови подаци, од 54632 ученика имали су *добро* владање 53072(97%) нису се владали по закону или су имали лоше владање 1560 ученика. У току целе године искључено је свега 43.

Овај повољан успех тумачи се општим друштвеним напретком, умешношћу наставничком, а нарочито наставним методом. Тврди се да наставници свагда интересују сву децу наставом, а тиме је најпоузданије обезбеђен и ред у разреду.

* * *

Неколико школских одредаба. — Школска година почиње 1 септембра. Уписивање се врши првих дана тога месеца. Уписује директор завода. Максимум ђака у разреду је 60. Ако се за три године премаша овај број, разред се дели на одељења. Признаје се да је овај број сувише велики, али се одржава са финансијских разлога.

Уписнина је 2—10 круна. Тако исто и школарина варира према местима и покрајинама. У пештанским је гимназијама 72, а у реалкама 60 круна годишње. У покрајинама је гимназијска школарина 48—60 круна, а у реалкама 36—48.

Школски се одмор даје готово као и у нашим школама.

У Пешти и у великим варошима часови се држе од 8 часова пре до 1 по подне. По подне нема предавања. У мањим варошима ради се у школи од 8—11 пре и од 2—4 часа по подне.

Школска је година подељена у три тромесеја.

Настава је предметна.

После свршених часова, професори уписују своја предавања у разредну књигу.

Тежи се да један наставник има што више сродних предмета у једном разреду. Ово вреди нарочито за ниже разреде.

Постоје годишњи *разредни испити*. Њима се проверава знање децје течено у току целе године. Врше се под председништвом директоровим или под председништвом његова заменика. Полажу се сви предмети. Сваки ће бити питан *али не из свих предмета*. Само сумњиви ђаци полагају све. Успех се оцењује у већу. Оцене су: одличан, добар, приличан, слаб.

Поновни се испит може полагати из једног, ређе из два предмета. Разред се понавља са три слабе оцене. За оцену целокупног успеха навешћу само неколико података из 1897/8 шк. године. Од 54632 ученика пало је из једног предмета 5673 (10,4%) из два 2644 4,8%) На чисто је прешло 43112 или 89%.

По свршетку VIII разреда полаже се:

Испит зрелости. Он је заведен најпре у Пруској. Одатле је пренесен у Аустрију, а из аустријских у мађарске средње школе. Задатак је овом испиту као и у нашим школама. Полаже се пред испитним одбором као и код нас. Он је писмен и усмен.

Ученик са слабом оценом из мађарског језика на писменом испиту, одбија се на годину дана. То исто бива у гимназији са slabим ученицима из латинског, а у реалци из математике.

За израду писмених задатака даје се 5 часова.

На усменој испиту испитују предметни наставници. У гимназији се полаже:

- а, Мађарски језик с књижевношћу,
- б, Латински језик с књижевношћу,
- в, Мађарска историја,
- г, Алгебра и геометрија,
- д, Физика.

У реалкама са полагају исти предмети с том само разликом, што се у место латинског полаже немачки језик.

Успех се оцењује: одличан, врло добар, добар.

Накнадни испит зрелости допушта се само из једног предмета. Може се полагати двапут. Ко падне из два или више предмета, полаже цео испит.

У години 1897/8 било је из 133 школе 3398 матураната. Положили су испит 2770 (81,5%); одбијени су 621 (18,5%). Само су седморица одустали од испита.

Годишњи школски извештаји су као и наши. Рубрике им се скоро поклапају.

По свршеном испиту зрелости издају се сведоџбе. Све јавне средње школе, припадале оне конфесијама или општинама имају на то право. Оно се стиче овим погодбама:

1. Школа мора имати обезбеђен материјални опстанак;

www.unilib.rs 2. Зграда мора задовољавати све техничке, педагошке и игијенске захтеве ;

3. Наставним планом се мора зајемчити минимум знања, који се тражи у државним школама ;

4. Наставници морају имати законом предвиђену спрему.

Сведоцбе свих ових школа вреде у целој земљи. Само је једна једита школа без ових права. Она је приватна.

Ако би која школа у току свога живота пореметила ове погодбе, онда јој државна власт, после три опомене, одузима права јавне школе.

Мађари отворено признају да је успех из језика, нарочито класичних, много слабији од успеха из математике и природних наука, и поред већег броја часова, што их имају језици. Ову интересну појаву објашњавају њезиним правим узроцима. Узрок неуспеху из класичних језика налазе у опадању њихове вредности као васпитних дисциплина. Теше се фактом : да је та појава захватила и остале европске средње школе. Неуспеху доприносе много : неподесне методе и непрактични уџбеници.

За предавање разних предмета постоје упуства. Нису најновијег датума, али у њима има много умесних погледа на наставу у опште. Старе и погрешне навике сузбијају се, да би уступиле места новим правилнијим захтевима наставним. Дедукија је сведена у потребне границе ; замењена је индуктивним методом гдегод је то требало да буде. Методи се сваким даном дотерују ; у школе се ўводи одмах оно, што се показало као практично и корисно у школама других народа. У овоме лежи поуздана гаранција за развитак и напредак мађарских средњих школа.

* * *

Издржавање школа. — Средње мађарске школе, по својим материјалним изворима, деле се у три групе :

Школе које издржава држава из школских фондова. Ови су фондови засновани имавином језуитских школа. Школама ове врсте располаже држава до најмањих ситница. У њима су наставници католици. У 1897/8 школ. години било је 45 гимназија и 23 реалке.

У другу групу увршћују се школе које издржавају поједине вароши, општине, удружења или појединци. Настава и васпитање у овим школама подлежи законским прописима за државне школе. У 1897/8 години било их је 67; 12 општинских, 47 католичко-румунских и грчких, и 6 школа које су издржавали појединци. Седам ердељских гимназија имају своје засебно уређење.

У трећу групу увршћују се конфесионалне школе. Има их 59. Протестанти имају 49 гимназија и 3 реалке, православни Румуни 2 гимназије и 1 реалку, православни Срби 1 гимназију итд.

Ове су школе аутономне у администрацији. Министарство просвете контролише наставу шаљући сваке године о испитима своје изасланике. Оне морају дати својим ученицима бар минимум онога што се тражи у државним школама.

Неке средње школе имају и државну помоћ. Она се даје по решењу угарског парламента. Аутономне школе добијају ту помоћ по цену неких својих права. Такве су школе дужне примити наставни план државних школа. Један део њихових професора поставља министар просвете. 1897. год. издала је држава помоћи 788.000 круна. Обично годкшња помоћ једној осморазредној школи не прелази 32.000 круна.

У годишњем буџету средње школе имају:

На плате	8,231.210	круна
На опште трошкове	4,450.426	"
На разне непредвиђене трошкове	871.258	"
На благодејање и помоћ сиротињи	1,084.906	"
Свега	14,637.800	круна

* * *

Школски лекар и професор игијене. — Још министар Трефор завео је школске лекаре. На два мађарска универзитета постоје нарочити курсеви за њихову спрему. Звање школског лекара добија се по полагању прописана испита. Школски лекар је и професор игијене. Он држи предавања из тога предмета VII и VIII разреду. Предмет је факултативан. 1897/8 школ. године слушало га је 835 ученика.

За сада школских лекара у Мађарској има свега 35; 20 у гимназијама и 15 у реалкама. Њихове су дужности да чешће обилазе ђачке станове, да пазе на чистоту школе, на проветравање, на чистоту воде за пиће итд. Из овога маленог броја лекара могло би се рећи, да и мађарске школе у погледу игијенског надзора нису одмакле од наших средњих школа. У накнаду за ово обраћена је мало већа пажња на

Телесно вежбање. То је потребна мера којом се сузбија преоптерећеност.

Још средином нашега века уведена је немачка гимнастика у мађарске школе. У добу националног ентузијазма уведено је било и војно вежбање, али без икаква успеха. Остајало се непрестано на самом почетку. Деци није никада давато оружје.

Данас се већи део слободног времена посвећује слободној гимнастици и дечјим играма. Уређена су игралишта за децу. У дечјим кулаништима ђаци се уче пливању. Најомиљенија је игра лоптом.

Да би се гимнастичком вежбању дало јачег полета заведене су гимнастичке утакмице: локалне, покрајинске и националне. Бољи се подстрек није могао измислити. У Пешти су одржане три такве националне утакмице. Оне се изводе под руковођењем наставника гимнастике. До-

цело су лепих резултата. Интерес за играм и гимнастичким вежбањем знатно се појачао. Последице тога неоспорно је користан по ђачко здравље.

У наставном плану наших школа постоји гимнастика али се она предаје само у 2—3 школе.

* * *

Збирке. — Збирке средњих школа мађарских веома су богате. Оне стоје напоредо са најбогатијим збиркама школским у свету. Почетак гимназијских збирка пада у доба апсолутизма. Дотле се све учило на памет. Та навика из наставе латинског језика пропрадала се и у наставу осталих предмета. У место факата учене су речи. Нарочито је био слаб успех из природних наука. У време апсолутизма дођоше у мађарске средње школе вредни наставници који створише језгро данашњим богатим збиркама. Самим почетком био је зајемчен успех. На државне школе угледале су се и професионалне. Данас у неким мађарским средњим школама има природњачких кабинета са 60.000 примерака. Доста велика количина. Набавка се врши по једном практичном „списку учила“, који је прописало министарство просвете. У њему је оно што је свакој школи најпотребније. Скоро су све школе набавиле сва прописана учила.

Збирке за историјску и географску наставу су новије. Служе се и фотографским сликама.

Многа учила била су изложена и на париској изложби. Практична су и врло инструктивна. О томе је било говора на другом месту.

Ради лакшег прегледа богатства тих збирка само неколико цифара. Узимам укупан број за све школе у земљи.

Природњачке збирке имају 1,707.588 примерака

Физичке збирке имају 76.898 апарата;

Хемијске лабораторије 83.284 апарата;

Збирке: историјске, географске и филолошке имају 374.671 примерак;

Модела за цртање има 216.907 примерака;

Справа за гимнастику 44.492.

Овај завидан успех повећава се тиме што су скоро сва учила израђена у самој Мађарској.

Обичнији предмети у збиркама обнављају се ђачким екскурсијама. Оне се приређују врло често. У тим екскурсијама ученици утврђују оно што су у школи слушали. Наставници природних наука том приликом допуњавају своја предавања. Наставници хемије и технологије одводе ученике у разне фабрике да виде многе корисне ствари које се у школи не могу видети.

Иза ових наставника не изостају ни наставници гимнастике. Они приређују кад веће кад краће маршеве. Том приликом ученици запазе многе лепоте своје отаџбине. Најзад напомињем да су неке школе при

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unins.rs

ређивале веће екскурсије, ван Мађарске, у: Флоренцију, Венецију, Напуљ, Рим итд.

Ради извођења већих екскурсија постоје у неким школама: *екскурсионни фондови*. Њих заснивају сами ђаци.

* * *

Књижнице. — Има их двојаких: професорских и ђачких.

Професорске су књижнице прилично богате. Ретко се у њима осети да нема каквог повијег научног дела. Број свезака је такав да задовољава свако очекивање. Књижнице професионалних школа су богатије од књижница државних школа. Дебрецинска школска књижница има око 68.000 свезака. У многима је број свезака изнад 20.000. Новије школе имају мање књига, али су у њима дела новија, па и веће научне вредности.

У 1897/8 школ. години било је у свима професорским школским књижницама: 1.220.000 свезака научних дела, 139.000 свезака разних реви-а, и 409.000 разних дела.

Ђачке су књижнице потпуне. У њима има уџбеника за сиромашне ђаке, има класичних дела из мађарске и стране литературе. Овим књижницама рукују професори. Књиге се издају једанпут или двапут недељно. Ради одржавања и принављања њихова сваки имућнији ђак при прелазу из разреда у разред даје 1 или 2 круне. Данас све ове књижнице имају 58.000 уџбеника и разних класичних поучних дела, 322.000 свезака разних забавних дела, која се пружају деци као одабрана лектира.

Само још напомену: сваки ученик мора имати све уџбенике.

* * *

Ђачке дружине. — Мађари мисле да су ђачке литерарне дружине чисто мађарске установе. На овим скуповима, као и код нас, ђаци претресају разна литерарна питања, нарочито из мађарске књижевности. Националног су карактера, с тога су добиле и јачег полета од 1861. године. Оне имају васпитне вредности. У њима се снажи суђење, opleмењавају осећања; у њима се често теку неизгладиви утисци, који остају целог живота као драге успомене веселе младости.

Седнице ових дружина свагда се одржавају под председништвом професора мађарске литературе.

* * *

Оволико о средњим школама у Мађарској. Ово је слика њихове данашњице. Ако је та слика јасно представљена овим збивеним редовима, онда су они постигли своју намену.

Љуб. М. Давидовић.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

СРПСКИ РУКОПИСИ У РИЛСКОМЕ МАНАСТИРУ

Кад год се почињао говор о местима, где се и данас може наћи старих рукописних књига, увек је помињан, не међ незнатнијим, и Рилски манастир. Место чувено од старине, у неколико и природом заштићено од честих пљачкања у доба, када ни једна хришћанска светиња не би поштеђена, отуда се и могло очекивати, да ће у томе манастиру лежати и голем број рукописа и важне старине међу њима. Међутим, бар за Бугаре, извештај канда није најповољнији, јер по најновијим гласовима у томе манастиру нема рукописа старијих од краја четрнаестог века, а, што је за њих и незгодније, већи број очуваних књижевних дела нису из њихове литературе.

Софијски студенти философије приредили су ове године прву екскурзију по околини планине Рила у циљу проучавања појединих дијалеката бугарскога језика. Како им је и Рилски манастир био уз пут, наврнули су се и ту, да разгледају манастирску библиотеку, о којој се и код њих много говорило као о чувалишту драгоцених старина. Извештај о резултатима те походе штампао је В. Цонев у десетој овогодишњој свесци „Бугарског прегледа“, а ја ћу из тога извештаја поменути оно, што се нас, Срба, нарочито тиче.

Најдрагоценија старина, која се ту чува, јесте Хрисовуља цара Шишмана од 1379. год. Писана је на дугачком и уском пергаменту, а врло је лепо очувана. Тај се споменик и сада брижљиво чува у засебу сандучету, осталима се поклања мало пажње. Значајних рукописа има 119 (заједно с поменутом хрисовуљом), а само су четири на пергаменту. Од тих је рукописа само 27 на бугарско-словенском језику, исто толико на руско-словенском, 5 су бугарско-српске рецензије, како писац рече, *а сви су остали писани српско-словенским језиком*. Значајан факт и веома ласкав по нашу старију књижевност. Од свих, дакле, споменика, који се сачували до данашњих дана више од половине су српски споменици, а само пети део чине књиге бугарско-словенске. Па и оно неколико споменика српско-бугарских писани су, тако признаје сам Цонев „како пишу 17. и 18. века по Западној Бугарској“. Тај значајан појав објашњава Цонев тим, што вели, да се до 17. века *највише* српске књиге растурале по црквама и манастирима бугарским. Да се то може и на други начин објаснити, јасно је за свакога, ко хоће да о стварима непристрасно и паметно просуди. Није ми потребно, пред тако лепом и невадном истином ништа друго помињати, доста је да нагласим, да је међ самим споменицима већи број писан у самом 17-ом веку и доцније, а да су многи писани језиком српско-словенским у местима *данашње* Бугарске.

Сва су дела религиозне садржине: јеванђеља, требници, минеји, објашњења неких литургијских питања, који спис из објашњења хришћанских догмата и т. д.

Од свих дела најлепше је по изради српско словенско изборно јеванђеље из 16-ог века, с врло лепим повезом и украсима. На крају је и један краћи запис у коме се ово вели: „*Сие святое евангеліе шкова и приложи интродолитъ Крспникъ кр Івасафа Светомъ шцѢ Іу рилскомъ въ тѣжде монастыр рила при игѣменѢ Ефонію настоиніи же проигѣмена Каланста въ лѣто з. п. ѣ. (1583.)... Поменете братіе Млаѣа Златара от Софію... иже трѣди се и окова сје евангеліе*“. Помињући тај споменик, вели писац: „видимо отуда, да је у 16. веку Софија била под утицајем српског црквеног језика“.

Пошто ће, нема сумње, испитиваоце наших старина интересовати свака вест о старим српским књигама, избележио сам овде и остала дела на српско-словенском језику:

То су:

Три изборна јеванђеља, у фолију, писана у 17. веку;

„Евангеліа светѣих страстей ..“. фолио, из 17. века;

Псалтир, писан бугарско-словенским (старији листови) и српско-словенским језиком (новији листови);

Псалтир, 4°, из 17. века;

Тумачење апокалипсе, фолио, из 17. века;

Апостолска дела, фолио, на крају је запис, да је рукопис израђен у Рилском манастиру 1542. год.;

Минеј за октобар, фолио, 17. век;

Минеј за август, фолио, 15. век;

Четири минеја у фолију;

Пролог, фолио;

Тишик, фолио, из 16. века, у запису стоји да је писано у храму Св. Николе „иже въ Дьбре“;

Тишик, фолио, из 16. века;

Минеј, фолио, писао га јеромонах Макарије у Св. Гори;

Четири октоиха (под бр. 10., 25., 31., 33.), фолио из 16—17. века;

Богородичник, фолио, 16. век;

Цветни триод, фолио, из 17. века;

Цветни триод, фолио, из 16. века;

Служабник и служабник и часослов, уједно, 8°;

Часослов, мала 8°, 18. век;

Литургијски устав по Јефтиміју, 8°, 16. век;

Требник, штампан у штампарији Божицара Вуковића у Млецима;

Требник, 4°, из 17. века;

Молитвеник, мала 8°, писан у 18. веку, рукопис врло леп;

Параклис пресвете Богородице, 4^о, после њега Служба Јовану Рилском;

Богородичина чудеса, 16^о, 17. век;

Исти спис из почетка 18. века;

Упуство за певање параклиса Јовану Рилском, фолио, из 1656. г.;

Канон Атанасију, архиепископу александријском, 4^о, 16. век;

Тумачење духовних питања, фолио;

Правила седмог васељенског сабора, 4^о, има где-где бугаризама;

Маргарит, беседе Ј. Златоустога, бугарско-српске рецензије, писао у 18. веку инок Пахомије;

Маргарит, у мањем формату, писао га поп Тодор 1790. године, бугарско-српске рецензије;

Панегирик Ј. Златоустог са Житијем Св. Петке од Гр. Памблика, рукопис рађен у Рилском манастиру, ако је запис добро прочитан, 1483. године;

Панегирик Ј. Златоустог и др., писао Владислав граматик у жељинговском крају 1479. године;

Маргарит, фолио, 16. век;

Беседе о старом завету, фолио, 17. век;

Шестоднев Василија Великог, 4^о, из 16. века;

Адрианти Ј. Златоустог, фолио, 16. век;

Четири рукописа из дела Ј. Златоустог, 16. и 17. век;

Говори и разна тумачења, два рукописа, бугарско-српске рецензије;

Поученија од Исидора и др., из 15. века;

Зборници беседа, пет књига, из 16. и 17. века;

Житије Св. Саве и друга тумачења, споменик писан у Хилендару 16. века, од монаха Теодосија.

Бројећи све рукописе, у Рилском манастиру има: 9 јеванђеља, 2 псалтира, 2 апостола, 9 менеја, 7 октоиха, 2 триода, 14 требника, часослова и молитвеника, 15 канона и служба, 50 поучних богословских дела и 8 разних књига. Из свега се, дакле, види, да није онолики број, какав се по гласовима о библиотеци тих манастира могао очекивати. Кад се пак узму на ум све пљачке манастирских библиотека, које су чинили и дивљачни непријатељи и цивилизовани пријатељи, опет доста за и онако сиромашну ранију југо-словенску литературу. Толики број српских књига, нема сумње, показује, да је тињала још која искра и у доба када је све било поплављено, а уједно даје сведочанство да је се морало много више урадити, кад се само ту, на једном месту, затекло толико сачуваних дела. А тај број, тим што одскаче од броја дела руских и бугарских, а нарочито ових последњих, могао би још нешто да каже, повољно нешто за српску ствар, али свакако није најзгодније, да

се на крају овога обичног, врло обичног прикашчића замеће крупна,
на да не необична кавга.¹⁾

Ним.

Јер. Ж.

ВИШЕ ДЕВОЈАЧКО ВАСПИТАЊЕ У ФРАНЦУСКОЈ

НАПИСАО

Др. ФРАНЏИШЕЋ ДРЂИНА

ПРЕВЕО

Иван Шајковић

(СВРШЕТАК)

Мирабо, Таљеран, Кондорсе, Лаканал: то су имена државника из револуције, који су такође велику пажњу поклањали елементарном и вишем васпитању девојачком. Сви су били прожети уверењем о једнакости оба пола и значајној задаћи жене у људском друштву. Мирабо отворено вели, да васпитање манастирско више девојака поквари но што их васпита, и да би у општинама требало отворити девојачке школе аналого школама за мушкарце. Таљеран, чији је пројекат за једноставно школовање народно био поднесен уставодавној скупштини, формуловао је назор свој о потреби општег и вишег васпитања овако: „Очевидно је, да се оба пола морају обучавати. Кад је заиста образованост опште добро, како је може друштво, заштитник права свих, једном полу не давати? За то је потребно отворити школе за оба пола, Али тако исто захтевало би се установити их према начелима, која се изводе из природних способности оба пола. Жена је створена за породицу и кућу и тога ради мора бити васпитана у породици“. Из тог разлога желео је Таљеран да то васпитање траје само до осме године, даље треба да се брине породица. За одраслије девојчице у сваком округу треба основати стручне школе, где ће се девојке вежбале у пословима, који им одговарају. У том је очевидно наглашец план, за индустријске девојачке школе. За оне пак девојке, које из разних разлога не могу добити породична васпитања, треба основати јавна васпиталишта. Ну, тај пројект Таљеранов није имао одређености нити конкретних назначења о уређењу и одржавању таквих школа. Кондорсе признаје важност девојачког васпитања, не поверава га само породици, али мисли да време није згодно, да се организација тога васпитања изведе како ваља. Међутим, он је уверен, да је и жена као и човек способна да одговори извесним позивима животним, а на име жели да се и жене посвећују учитељству и лекарству.

¹⁾ Български прегледъ X св. ове год., чланак В. Цонева: *Ръкописна сбирка въ Рилския манастир.*

Уместима, где има барем 1500 становника, треба отворити нарочиту девојачку школу. Али најодређеније и најодлучније прогласио је једнакост оба пола. Лаконал, у чијем предлогу од 26. јуна 1793. бејаше обухваћена и тачка, да свака основна школа треба да буде подељена на два дела, један за мушкарце а један за девојке, са учитељем и учитељицом. На тај начин он је први изнео мисао, да за девојке треба отворити нарочите основне школе. Предлог овај примио је конвенат и тако је од тога постао закон. Наставни план, који је у њему обухваћен, добро је смишљен, и с ваљаним испуњавањем могао је Француској обезбедити просвећен нараштај девојака. У том је плану било обухваћено: читање и писање; основи: аритметике, геометрије, физике, географије, моралних поука; познавање уредаба друштвених и ручни рад (слично као што је за васпитање мушкараца с нагласком захтевао техничко васпитање и образованост занатску). Више васпитање он је уопште упућивао на приватну иницијативу, па с тога није ништа нарочито ни предлагао о вишем девојачком васпитању. Држава треба, по његовим речима, у даљем образовању само да потпомаже потребним средствима духове особито обдарене.

Наполеон је у „Université de France“ скупио целокупно државно школство у једноставну организацију, која је наравно зависила од цара и његове владе. У основним уредбама нема ни помена о девојачком васпитању. За цело доба Наполеоново вреди оно што је рекао Fourcroy: „Le projet de loi ne s'occupe pas des filles“. Школе девојачке остављене су корпорацијама религијским и на приватна предузећа (пансионати). Бедно стање тих школа црта M-me de Genlis, којој је Наполеон био поверио, да изврши инспекцију париских школа приватних и манастирских. Она је нашла читав низ недостатака и погрешака очевидних али за поправку није ништа учињено. Нарочито васпитање манастирско веома је попузло било у то доба. У неким манастирима питомице су живеде у раскоши потпуно светски, у забави и уживању. Многе су имале засебне собе, свака за се, где су дочекивале походе, надметале се у раскоши и сјају, а за учење и васпитање нико се није бринуо.

У почетку нашега века, у доба, кад је девојачко васпитање школско, нарочито манастирско, пало у толикој мери, трудиле су се за поправку свесне и учене жене француске. Позитивније назоре о девојачком васпитању износи госпођа Камилан. То је била жена с особитим педагошким даром и тактом. После пада владе Луја XVI, на чијем је двору била дворкиња и уживала велику наклоност Марције Антоанете, запала је у највећу сиромаштину и у најтежим околностима засновала је *сен-жерменски* пансионат, који је у брзо почео добро напредовати. Успеси васпитања у том заводу раширили су о њој похвалне гласове, тако, да је Наполеон децембра месеца 1807. г. поставио за управитељку завода,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

који је засновао за кћери сиромашних чланова почасне легије. И тамо је њезин утицај био веома благотворан.

Она је написала велику књигу о васпитању, из које сазнајемо њена главнија начела васпитна. Она се никако не одушевљава за заједничко васпитање у манастирима и пансионатима, и уверена је, да свим тим није могућно накнадити ваљано васпитање породично и материнско. „Нема пансионата, па ма он био најбоље уређен, нема манастира, па ма био његов ред најпобожнији, где би девојке могле добити васпитање, које би се могло равнати с васпитањем, које кћи добија од мајке, ако је, разуме се, она образована и ако налази најслађе занимање и праву славу у васпитавању своје кћери. Тога ради није волела велике заводе за васпитање девојака, већ је давала првенство пансионатима малим, екстерним, с малим бројем питомица, које је називала „*pensions du jour*“. Унутрашњи живот тих завода требао ја да допуни и накнади често породично васпитање. Велика брига била је посвећена практичкој спреми за кућевни живот. Ученице су училе да шију одело и рубље, саме су меле и прале школске дворане, око стола су наизменично двориле, записивале су издатке кухињске, глачале рубље, кувале. У писму Наполеону од 20. октобра 1809. она овако одређује задаћу васпитања: „Сврха васпитања треба да се односи; 1. на врлине кућевне; 2. на учење: граматике, рачуна, историје, писања, земљописа и то у тој мери савршено, како би све питомице имале обезбеђену срећу, да могу саме образовати своје кћери. Јавно девојачко васпитање замениће се доцније материнским“. Пансионати, по њезину замишљењу, били су заводи провизорни који би образовали ваљане мајке и марљиве кућенице, које би се бринуле за васпитање своје властите деце, пошто би добиле за то потребна знања и спреме.

Од васпитних средстава госпођа Кампан се нарочито служила буђењем честољубља у ученица. Давање награда, што је још и данас обичај у француским школама, најпре налазимо у ње. Одличним ученицама давале су награде у свакој четвртини године у присуству родитеља и позванних гостију а при свечаним обредима. Били су то обично дрворези, који су представљали вредноћу, врлину и рад. По том су ученице, које су добиле прву награду, вођене у врт, где су засађивале дрво, у чију је кору урезивано њихово име. Тако исто одређиване су и казне, да би знале за срамоту и стид. Особито је употребљавана ова казна: ученица је била осуђена да једе за нарочитим столом, на којем није било прострвено.

О значају девојачког васпитања имала је, према својем добу, назове веома узвишене и напредне, које је најлепше изразила у уводу својега дела овим речима: „У држави уставној, у којој мудрост влада дарева удружена с најпросвећенијим члановима гради и врши законе мора васпитање женскога пола имати корисну и хвале достојну сврху.

Већа образованост нашега века одузима женама прилику, да могу цигло помоћу своје лепоте да владају. Потребно је, да ваљано васпитање оспособи жене, да могу оценити дарове и врлине својих мужева, да умеју сачувати разумним газдовањем њихово имање, делити с њима углед без смешног разметања, тешити их у несрећи, образовати своје кћери у свима врлинама, везаним за њихов пол, и бринути се о првим годинама својих синова“.

А исто тако, као што се трудила око ваљаног васпитања кћери из виших кругова, није заборавила за побољшање васпитања нижих кругова. Тој ствари посветила је нарочити спис где вели: „Видела сам, како је васпитање кћери грађанства из унутрашњости било непотпуно и занемарено... За то сам написала ово делце“. Сама је хтела под крај својега живота да постане сеоска учитељица. Али пад Наполеонов бегаше-узвук, што је и њој године 1815. одузето управитељство и до године 1822. живела је повучено све до смрти, која је спасла од грозне болести.

Поред ње у главном још три жене у почетку нашега столећа писаху у Француској о васпитању девојачком.

Госпођа Ремизат заступаше равноправност оба пола људскога рода, али је то доводила у зависност од душевне зрелости женине. Жена, будући свагда супруга и мајка грађанина, своју задаћу треба да испуњава имајући обоје на уму. Само зрела и образована жена, која уме да разуме напоре, жеље и дела мужевљева, идеје и сврхе, за које он живи, образована у духу својега доба, може испуњавати своју мисију друштвену. Признаје, да је дотадашње васпитање женино било изопачено и да га треба довести у склад са измењеним приликама и захтевима друштвеним. Наравно, потребно је, да те и девојачко васпитање врши са истом, подједнаком збиљом, као и васпитање мушке младежи. „Не налазим никаква разлога, зашто би се према њима поступало с мање озбиљности но према људима, зашто би им се онакажавала истина у облику предрасуде, дужност као сујеверје, да би схватили истину и дужност.

Слично у исто време госпођа Гизо, жена славног историчара, који ју је узео и избавио од сиротиње у којој је била, философски доказује, да васпитање треба да почне што пре — од колевке и да иде с природним и слободним развитком детета. „У тим неразвијеним органима, у тој непотпуној разумности обухваћени су од првога тренутка дејег живота клице свега, што из њега треба да изиђе, боље или горе“. И она се труди, у духу етике Кантове, да се детету што пре пробуди свест о дужностима и да се даље снажи и бистри. У духу Кантово и Русовљеву тврди, да природни инстинкти и склоности нису сами по себи рђави, они су слични дрвету, којем ветар треба само да управи пут и правда, како би расло у висину и доносило богате, лепе плодове. То

се, наравно у васпитању породичном, под окриљем љубави и неге материнске, лакше и успешније може вршити но у васпитним заводима, у интернатима, манастирима и пансионатима. Знања, потребна за више образовање девојачко, по њезину мњењу, треба да се тичу поглавито историје и земљописа, француске литературе, познавања природе, једног туђег језика, музике и цртања. Треба неговати побожност и религиозно образовање давати без искључивости одређене вероисповести.

К тим списатељкама придружује се доцније госпођа *Некер-Уосир*, која је издала између година 1823—38. велико дело, самостални педагошки систем. Полази од правилног начела, да педагошки методи треба да се развијају и напредују сагласно с развитком живота и способности ученикових, и да морално васпитање више вреди, но једнострано образовање умно. Сав трећи део књиге посвећен је девојачком васпитању. Списатељка се не слаже с тим, да жена буде ограничена само на породицу, већ треба да тежи даље. Жене се удају сувише рано. Брак треба да је што доцније, како би жене имале времена, да постану просвећени духови и разумни створови, и да стеку образовање, које би их оспособило за извршивање дужности друштвених и материнских. Питање жена озбиљно је претресено.

У свих тих жена списатељица заједничка је жудња, да уздигну породично васпитање, полазећи од дубока уверења, да првенство припада њему а не васпитању манастирском, и да се девојачко васпитање прилагоди према духу и потребама савременим и живота друштвеног и јавног.

Око половине нашег века јавља се у Француској читав низ списа посвећених искључиво девојачком васпитању. То питање постаје једно од најзначајнијих, основни део народне педагогике. У том, да се ваљано васпитање може бити само у породици, слаже се и Бонен, публициста, који је у затвору написао спис о васпитавању своје кћери. По његовим речима васпитање девојачко има велику важност за људско друштво. Дужност је саме породице да се брине, да девојка добије потребна знања из материнског језика, литературе, историје, земљописа, морала и политике. Особиту пажњу ваља поклонити хигијени.

У последњој ствари слаже се с тим такође г-ђа *Ле Гроан Ла Мезонев*, чије се делце о васпитању жена веома много читало. По њеним речима жени је потребна у извесној мери образованост лекарска и правничка ради практичних потреба. За умно образовање довољно је нешто знања из логике и математике, познавање литературе, опште историје, земљописа и туђих језика (енглеског и талијанског). Природна драж њезина повећава се музиком и сликарством.

О породичном васпитању а нарочито о значају васпитања говорио је с одушевљењем, које често прелази у сентименталност, *Еме Мартен*. Тај аутор сматра жене и мајке као од Бога одређене заштитнице људ-

скога поретка, као природне васпитатељке људскога рода, чија је брига деци извор благослова. „Нека дете, вели он, за рана раширује и обогађава своја знања образованошћу схоластиком, којој се придаје тако велика цена, душа је његова у безопасности, ако сваке вечери у окриљу своје породице може чути глас мајке своје и надахнути се примером њеним“. „Све долази од васпитања мајака“. Тога ради сматра, да је велика погрешка, што се у обилном законодавству, које је издано о школама за последњих 50 година, жени не поклања тамо рећи никака пажња, и додаје значајно: „Никад не може образовати, нарочито у унутрашњости, ухватити у народу чврста корена, ако је деца не добијају још од својих мајака, а мужеви од жена. Јаван учитељ, који учи дете да казује азбуку, није довољан; мајка је морална моћ, која оплођава мисао и душу детињу отвара љубави. Никака педагошка метода, по његову мњењу, не може толико утицати на душу детињу, колико природан васпитачки дар добре мајке, којим ју је сам Бог обдарио.

У сличном мисаоном кругу, само с већим познавањем људске душе, крећу се такође мисли, које је о девојачком васпитању изразио *Жирар*, одушевљени присталица и проповедник Песталоцијевих идеја. Свеколико обучавање школско, по његову мњењу, треба усредсредити око материнског језика и његове литературе; све предмете, на први поглед сухопарне, треба оживети вишим гледиштима и узвишенијим осећајима. Виљмен вели, да је основа његове методе била у томе, да се свагда с радом памети и мишљења спајају поуке религијске и морални осећаји. Оно дакле што се назива учењем читања, граматике, анализе језика, за њ је само форма или скриња, у коју жели да затвори једну од главних истина свести и вере, тако да основно обучавање, које даје, обухвата целокупно обучавање религијско и морално.

Самостално вишо девојачко школовање развијало се у нашем столећу полагано, прелазећи под надзор и заштиту државне моћи.

Као што смо већ рекли, Наполеон не бејаше никако одушевљен за више васпитање жена, бојећи се њихове учености, или, како је сам говорио, није велео жене, које су биле „учене“. Шта више, Наполеон је давао првенство васпитању манастирском, а не пансионатима, па су и процветале онова манастирске школе за његове владе и заштите. Сам је, према примеру Луја XIV., засновао за кћери, сестре и рођаке чланова часне легије девојачке школе. Те школе бејашу под руком министарства војног; субординација је у њима била оштра, дисциплина калуђерска а војничка у исто доба, васпитање и обучавање било је упућено правцем поглавито практичким.

У време рестаурације почела се полагано развијати разлика између основног и више девојачког школовања.

Вредно је споменути наредбу од г. 1816., којом је било зобрађено у школама основним заједничко обучавање мушке и женске деце и уста-

повљено, да се, нарочито унутрашњости, пре подне обучавају мушкарци а после подне девојчице. Школа искључиво девојачких на nižем ступњу било је мало, па и оне су бедно животариле. О том сведочи извештај, који је о школском стању поднео краљу министар просвете г. 1831.

Тек за време јулске владе бејаше тачније одређена разлика ступања школовања девојачког. Од тога доба разликују се у организацији девојачкога школства четири ступња: основне школе, грађанске, пансионати и институције. Кад су законом биле дефинитивно установљене основне школе за мушку децу, девојачке школе остављене су и на даље на добру вољу и иницијативу приватну.

У то време јављају се меродавни и убедљиви гласови о значају девојачког васпитања на свим ступњима. Ренар вели: „Оба пола имају једнака права, да се користе добротом школства, и опште васпитање у истини настаће међу нама тек онда, кад законодавац буде могао подједнаку пажњу посветити и једном и другом полу. Данас је средњешколско образовање девојачко поверено потпуно приватној *селекулацији*. Ако држава с потпуним правом утиче непосредно на школе, које издржава и штити, зар нема иста интереса што се тиче завода девојачких? Било би довољно неколико узоритих завода, заснованих у првим градовима, а којима би управљало министарство просвете. Њихове добре стране прешле би доиста и на заводе приватне, који поред свега својега напрезања показују тако много недостатака“. А одлични педагог *Вилмен* овим речима означава значај девојачког васпитања: „Основно васпитање девојака треба да је у аналогој сразмери с образовањем мушке деце: и једно и друго подједнако се тичу интереса друштвених и благостања породичног. За најсиромашнији сталеж нарочито би се захтевало, да свака жена дође до првог ступња образовања, које би јој обезбедило убедљиви и корисни значај, пружајући јој средства, којима би потпомогала својега мужа, образовала децу и ублажавала ону грубост морала, коју напорна занимања дуго одржавају“.

И поред тих гласова теоретски значајних о васпитању девојачком отварање девојачких школа ишло је веома споро. Тек год. 1848. поднесен је предлог закона, да свака општина, која има више од 800 становника, буде дужна да издржава бар једну девојачку школу, што је и узаконено с ограничењем дужности на општине, чије имовно стање пружа довољно за то средства финансијских. Доцније снижен је тај минимални број становника на 500 и на послетку на 400 душа.

Нас се тиче поглавито више школовање. Поред манастирског васпитања, које је и даље трајало, у XIX столећу отворено је и много завода светских, у које су се међутим увукле полако разне неваљалштине из завода манастирских. Госпођа Кампан карактерисала је то стање речима: „Васпитање девојачко у овом тренутку поверено је или претераним богомољцима или женама без морала“.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Пансионати и институције обухватали су девојачко васпитање у добу 8—18 година. Били су потчињени државном надзору, а организација њихова утврђена је наређењем од 7. марта 1837. Пансионати су били нижи а институције виши заводи. Предмети, који су се учили у пансионатима, били су: моралне поуке и религија, читање, писање, француска граматика, аритметика све до пропорција, француска историја, модерна земљопис, основни појмови физике и познавања природе у практичној апликацији на животне потребе, ручни рад, живи језици. К тим предметима у институцијама придружавали су се још: основи историје и литературе француске, вежбања граматичка и стилистичка, старовековни земљопис, историја старовековна и модерна, основи космографије, Надзор над тим школама вршио је политички префект, који је опет о њима подносио извештај министру. Између 1838—1848. година ти су пансионати и институције, нарочито у Паризу и околини, радили веома успешно, у многим од њих била је установљена и основна школа, те је тако девојка у њима од малена па све до 17. године добијала образовање поступно и систематичко.

Поред тих интерната, тридесетих година држана су систематска предавања (Cours) као екстерно обучавање девојака. Нарочито за времена јулске владе *Lourmand* је држао у Паризу сваке недеље јавна предавања за образовање учитељица. Уза њ је ишла госпођица *Souvan*, која је и литерарно и непосредно с необичном вредношћом и жаром радила око образовања учитељскога подмлатка.

Осим предавања, ограничених специјално на ту сврху, држана су и општа предавања, звана *Cours à l'usage des jeunes filles du monde*. Још године 1786. сличну мисао остварио је *abbé Gaultier*, којој се опет вратио за време првог царства и рестаурације. Заводу *Gaultier*-ову придружили су се доцније многи други. Његов је завод имао 9 разреда: један приправан, четири нижа (*classes élémentaires*) и четири виша (*classes supérieures*). У том заводу учило се у години само по шест месеци, и то свегда само у суботу. Учило се свагда поступно: историји, француском језику, земљопису, космографији и аритметици. Предавања нису била једно с другим у свези, као што би се према називу могло мислити, већ се претресало, објашњавало и утврђивало оно, што је сваке суботе било давано ученицима као кућевна задаћа и студијум. Обучавању су присуствовали и родитељи, особито мајке, које су пак могле управљати с домаћим задаћама. Нарочито су се истицала предавања, која је завео *Lévi Alvarès* под називом *Cours d'éducation maternelle* г. 1820. У његову заводу нарочито је наглашена била сарадња мајака. *Alvarès* је такође издавао и лист, посвећен васпитању девојачком, под карактеристичним називом „*La mère institutrice*“ (од г. 1834.). Таквом уредбом (обучавањем у присуству матера) имала се надокнадити погодност интерната што се тиче науке. Једна од ученица *Alvarès*-ових овако

црта живот у том заводу: „Тамо седи (г. Alvarès) за дугим, зеленим столом; ученице се скупиле око њега, а мајке с пажњом и осмехом, држећи оловку у руци и књижицу на колену спремају се, да и саме суделују у заједничком раду. Овде нема ни љубопитљиваца ни равнодушних нерадника: професор, мајке, деца, сви граде једну породицу; међу њима једнодушност, разумевање, узајамност, а дело, које врше, јесте дело заједничко, где је сваки позван да према својим силама принесе свој удео. Задаће су прегледане, књижице разматра брижљиво око управитељево. Свршио је преглед. Сви погледи управљени су на њ. Шта ће радити? Мислите, да ће стати на трибину и с ње излагати своју ученост, не бринући се, да ли га слушатељи разумеју? Не, то није његов метод: он ће као нови Сократ питати своје ученице и у току пропитивања, вешто удешених, учиниће да се у њих породи дух истине.

Може се рећи, да је Alvarès био одличан реформатор школске методе у том смислу, што је сарадничтво мајке при васпитању прогласио за значајан и управо неминован чинилац школскога рада. Али се и у том јавља као чисто модеран педагог тим, што је матерински језик и историју поставио као осу, око које се сви остали наставни предмети концентришу, и што је у опште концентрацију градива схватио у потпуној њеној вредности („Toutes le connaissances s'enchainent“). И прелаз наставе означио је правилно и карактеристички речима: „Факта, поређење факата, конзеквенција морална или философија факата, то јест: видети, поредити, расуђивати, у том је прелаз који је сама природа одредила.

У целом том добу, нарочито четрдесетих година, налазимо општи, велики покрет у питању девојачкога васпитања. О ствари се много пише, јављају се листови, посвећени искључиво девојачком васпитању, предлози законски иду један за другим и марљиво се проучавају, вредно се испитују наставни планови и васпитне методе, о целој ствари много се теоризује, ствар постаје неминован, неизвежбан предмет свестрана рада, шта више педагошки писци, који нису обраћали особиту пажњу девојачком васпитању, били су за ту погрешку карани.

Ну, то васпитање девојачко бејаше тако рећи искључиво у рукама људи. Зашта је карактеристично, да у добу правог цветања тих виших девојачких школа у Француској г. 1846, ради у њима 1255 учитеља а само 327 учитељица.

У то су се доба чули све јачи гласови, да се сама држава прихвати организације виших девојачких школа. Још г. 1842. тражено је, „да се уреди школе девојачке потпуно једнако као и за дечаке, и што се тиче организација и трајања студија“. Године 1847. говорило се на све стране, да Salvandy спрема предлог закона у том смислу. Састављала су се нарочита друштва за потпомагање виших студија женских. Година 1848. и уређење републике утврдили су те наде.

У истој години поднела је и М-me *Bachelery* министру Carnot-у подробан план више нормалне школе за девојке, где би поред општег образовања добила и стручну и професионалну спрему (*Ecole normale supérieure du degré supérieur*). Она је замишљала завод криво и мудро уређен с учионицама, научним кабинетима, радионицама, великим вртом и т. д.

Ну, закон од г. 1850. (15. марта), којим је дефинитивно организовано јавно основно школовање, угушио је те наде. Закон сам, по природи својој, тежио је к тому, да се држава опрости свих обавеза и дужности што се тиче вишег девојачког васпитања. А за време реакције и владе Наполеонове животарило је свеколико школство у жалосним и бедним приликама. Држава се непосредно била одрекла надзора над приватним девојачким школама, захтеви при учитељским испитима за те школе пали су на најнижу меру, па наравно ни углед школски није могао стајати високо.

Педесетих година само стручно и продужно школовање стекло је ревносну заштитницу у госпођи *El. Lemonnier*, којој је пошло за руком г. 1856. да заснује друштво под називом *Société de protection maternelle pour les jeunes filles*, које се бринуло, да сиромашна деца образују технички у разним струкама рађевина, чиме им би се обезбедила само стална исхрана. То је ваљда био први такав завод уопште, по чијем су угледу и на другим местима заснивана многа радничка друштва и школе. Шесетих година (1864) то је друштво названо *Société pour l'enseignement professionnel des femmes (Ecoles Elisa Lemonnier)* и још и данас утиче благотворно, установивши многе школе те врсте, које сада издржава париска општина.

Нарочито друштво (*Société des écoles professionnelles catholiques*) издржавало је радничке школе, којима је у католичком духу управљала М-me *Dufaury*.

Радосни преокрет настао је тек шесетих година. У образованим круговима грађанства све више и више је осећана потреба систематског и једноставног образовања за одраслије девојке. Тој свести дао је израза *Jules Simon* 2. марта године 1867. у својем значајном говору у француској скупштини, који је постао меродаван на пољу девојачког васпитања. Тај мислилац и државник с нагласом тражаше, да сама држава оснује више школе девојачке, где би жена била образована као достојна другарица по уму (*compagne intellectuelle*) својем мужу, где би била учена с погледом на положај, који ће једном заузимати у друштву, и на образовање, које добијају њезина браћа. Ствар је енергички прихватио тадашњи министар просвете *V. Duruy*, а за његово предузеће (циркуларом од 30 октобра 1867.) засновано је исте године на Сорбони друштво за средњешколско девојачко школовање (*Association pour l'en-*

seignement secondaire des jeunes filles), koje je postavilo sebi zadaću dopuđivati obrazovanje devojaka i dati im sredstava, da se izdignu nad osnovna znanja pomoću školovanja analogog specijalnim srednjim školama za muške“. Te su škole odgovarale danasnjim realkama, s razlikom što se učio i latinski jezik.

Društvo je priređivalo sistematske cikluse predavanja iz raznih naučnih struka, koja su držana u opštinskim kućama pojedinih arondismana pariskih. „Cours de la Sorbone“, kako se ta predavanja nazivašu, neobično su bila pohođena i ubrzo su stekla najbolji glas. Za tim malo po malo i u gradovima u unutrašnjosti почиу se priređivati predavanja po ugledu na ta sorbonska. Ali, naravno, uspeh takih predavanja zavisiо je od raznih okolnosti, koje se ni sračunati ne mogu. Niје bilo lica, koja bi se potpuno i isključivo oдалa том позиву; то јест, предавања су држали из добре воље или за малу плату професори појединих факултета и лицеја. Ни начин тих предавања није могао како ваља успевати и утицати. То су била тумачења догматичка „ex cathedra“, као на универзитетима, без икаква пропитивања и навођење на самостално мишљење и властит умни рад. Нарочито пак нова институција наилазаше на веома енергичан и смишљен отпор од стране тадашњих завода, како манастирских тако и световних. На челу тих противника стајаше убојити бискуп Duranloup, који се читавим низом списа трудио да поткопа поверење шире публике према тим предавањима. Свим могућним начинима брањена је и доказивана довољност дотадашњег девојачког васпитања, а новотари су оцрњавани, као да им је једина жеља да тадашњем учитељском персоналу одузму хлеб. Кад је настао рат с Немачком, на извесно време престало је приређивање тих предавања, што се после рата опет продужио, али са силом у много ослабелом. Многи су циклуси били прекинути а нових се јавило само неколико. Било је јасно, да та предавања не могу бити дефинитивна и трајна институција. Поред недостатака већ поменутих, мана тог уређења била је у неједноставности уџбенога програма и сврхе, која је свему том учењу била постављена. Негде су држана предавања с гледишта вишег, а негде су се мало издизале и над нивом основних и грађанских школа. Слушатељице нису никад биле испитиване, а такође је и мера способности, с којом су долазиле, била из основа веома различита. А пошто нису биле подељене на разреде, већ су саме по својој вољи бирале предавања, није могло бити ни помена о систематској и методичкој студији. Па и сам *Duruy* имао је у почетку са свим другу намеру: мислио је, да ће та предавања према задањи и методички бити раздељена на три или четири године, да ће сваке године трајати 6—7 месеци, да ће бити у вези са задањама и писменим радовима, да ће слушатељице пред прелаз у виши разред полагаати испите и добијати сведоџбе.

Било је дакле са свим природно, што се, после рата француско-немачког, кад је обновљен у Француској рад на реформисању школа, пошло и даље истим правцем.

Средње девојачке школе под називом „Lycées et collèges de jeunes filles“ биле су установљене, кад је министровао J. Ferry, законом *Cam. Séé-a* од 21 Децембра 1880.

НЕКОЛИКО РЕЧИ О „ПОЉОПРИВРЕДНИМ ПРОДУЖНИМ ШКОЛАМА“ И „ПУТНИМ УЧИТЕЉИМА“.

Читајући подлистак „Пољопривредне Продужне Школе“ у листу „Тежаку“ за 1899 год. *Бр. 18.*, као и расправу „Путни Учитељ као пионер пољопривредног напретка“ такође у листу „Тежаку“ за 1899. год. *Бр. 26.*, реших се, да о њима изнесем своје мишљење.

У подлиску „Пољопривредне Продужне Школе“ изнесено је: „Како се у Чешкој, која данас спада у најкултурније земље, особита пажња обраћа на привредне школе, и да у њој има неколико виших и средњих, а много нижих „Пољопривредних Школа“. У те ниже школе увршћују се и т. зв. „Пољопривредне Продужне Школе“, које, како се износи, у Чешкој ничу као печурке на ђубревитој земљи, и то врло лако; договоре се 2—3 учитеља из једнога места, позову сељаке из тога места, објасне им важност тих установа, који одмах и пристају, јер и сами појимају важност тих установа; договоре се од куда да нађу мало новаца за најпужнија средства, па одмах школу отварају и о томе извештавају Среско или Окружно Пољопривредно Друштво. Кад се школа отвори и рад отпочне, тек онда долази помоћ и од Средишног Пољопривредног Друштва, и од Земаљске Управе, па и од самог Министарства Привреде. Учитељи у тим школама задовољавају се и најмањим хонораром, а раде у њима вечером од 6—8 часова сваког дана, а недељом 9—12 часова пре подне, а предавања походе младићи 16—20 година. И на крају подлистка жели се, да би се и код нас у Србији могло следовати томе примеру, па да се заведу такве школе, од којих би била велика корист“. Итд.

Овај је предлог уместан, лепа жеља, а била би и корисна установа. Али мислим, да је, бар у данашње време, немогућно установити те „Пољопривредне Продужне Школе“, па напред изнесени начин. А ево зашто.

Зна се, да је наша Краљевина Србија била до пре 84 године — а неколико округа и до пре 22 године — саставни део Турске Царевине, и да су Турци господарили скоро 500 година. За то време Срби су били само робови, па као с робовима се и поступало према њима у сваком погледу. И кад се све то зна, онда је лако разумети, да Србин није

имао ни времена ни згоде, да се за привреду брине, већ једино само за живот свој и живот својих укућана, и да крије све оно, што му је било најмилије, да му Турци не одведу или однесу. Према овоме Србин је у привредном погледу, тако рећи, спавао; а и морао је спавати, кад господар није дао да прогледа.

У Чешкој већ те прилике нису биле и ако њом и данас туђин заповеда. Само тај туђин није Турчин, већ други, који гледа напредак своје државе баш у напретку привреде и просвећености својих народа. Знајући ово, а кад додамо још и то, да је Чешка опкољена готово са свих страна културнијим земљама, и да је и она морала следовати њима, да не би потонула у то море културно, а с тим и пропала за на век, онда је природно, да ће у таквој земљи, која је и иначе доста насељена, народ више мислити о свом напретку и благостању, и за толики број година развоја ова свест могла је продри и у масу народну, да сваку новину, која се као корисна износи, с убеђењем прима, а особито оне установе, које им помажу у привреди и писмености.

Овакав народ, који је имао оvolико времена за развој, лако је заинтересовати за сваку корисну установу, па и за ове т. зв. „Пољопривредне Продужне Школе“. А народ, који је изостао за 500 година у напредовању свом, тешко је овим заинтересовати, а особито за приватне установе. Он тешко приводи у дело и установе које мора по закону као нпр. обавезну основну наставу и за мушку и женску децу, а камо ли те приватне установе. А то је с тога, што народ још није довољно сазрео, па не може да се пробуди свест у њему, да свака установа корисна, па и ако је приватна, доприноси и велику добит послу самоме. Он је, дакле, услед дугог ропства остао конзервативан, јер му је то као аманет остао у наслеђе и воли да очува оно, што сам зна и има; а на све ново гледа као на неку немогућност, превару, пропаст итд.

Па кад се зна, како иде с обавезном наставом народном, онда је лако разумети, што би било с Пољопривредним Продужним Школама, као приватним установама. Остао би се, дакле, само на покушају, без стварнога успеха. Поред тога ми већ имамо школе, које су на закону основане, и којима је дат законом скоро чист пољопривредни карактер, а то су: „Продужне Школе“. А да би се видело, колико је дато законом овим школама у привредном погледу, навешћу чл. 33. закона о Народним Школама, који гласи:

„У Продужној Школи учи се све оно, што се учи у Основној Школи. Осим тога, а према месним приликама и потребама, могу се давати ученицима и стручне поуке из појединих грана Пољске Привреде и Ручнога рада (Пчеларства, Свиларства, Воћарства, Виноградарства, Пчеларства итд.)“.

Ето какав је карактер садашњим Продужним Школама. Оне се с правом могу назвати и „Пољопривредним Продужним Школама“. Оне ће

www.unipr.edu.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

презеном много користи донети с тога, што им је дато скоро неограничено право у ком правцу привредном хоће према месним приликама, да се крећу.

Било је Продужних Школа и раније, пре новог закона о Народним школама, али, као непрактичне, нису могле напредовати, јер су и сами учитељи избегавали да у њима раде; па и где су биле отворене, вођене су само на хартији. Данашње пак Продужне Школе практичније су куд и камо од пређашњих, не само с тога, што им је дат пољопривредни карактер, већ и с тога, што се наставно градиво ограничило само на оно, што ће ђацима доцније за живот требати. А да су практичније, види се из тога, што се непрестано отварају, те и у првој години законског живота од 1898. год. показао се успех задовољавајући, а разуме се, да ће с године у годину давати још боље резултате, те ћемо, ако овако потраје, за неколико година имати у свакоме селу поред Основне и Продужну Школу.

Колика је корист од ових школа, само да се задржи оно, што се учило у Основној Школи? А колика ће тек бити, кад се нешто и ново дода, а особито из Пољске Привреде, у којој наш народ много оскудева са рационалнијим знањем, то ће моћи оценити и дати најправилнији суд они, који лично раде у Продужним Школама т. ј., који су се о овоме искуством уверили. Многи мисле, да је ово идење једаред или дваред у школу недељно нека дангуба, и да од тога неће бити никакве користи. Ти се много варају, јер се овим добија много и много, што ће најбоље будућност показати.

Нема сумње, да је корист велика и само од тога, што би деца долазила у Продужну Школу 1 или 2 пута у недељи ради утврђења онога што су у основној школи научили. Али, ако би се хтела још већа корист, онда је предњи број радних дана у недељи (седмици) мали. Исто тако велика је корист и од Вечерњих Школа по селима, и ако се оне не могу звати Пољопривредним Продужним Школама, пошто се само теоријско знање даје деци, без икакве примене, а особито у привредном погледу.

Ако се хоће, дакле још већа корист од продужних школа, требало би, да деца иду у њих редовно као и у Основну Школу. Али, пошто сељацима требају радне снаге, да би одржали и себе и своје породице, а с овим и саму државу, то мислим, да би се могле отворити овако:

- 1). Да се за Продужне Школе постављају нарочити учитељи, које би, по мом мишљењу, плаћала држава из буџета државног;
- 2). Да Продужне Школе почињу рад 1. октобра тј. од месеца, када се готово сви радови сеоски завршују, па да се ради до краја месеца фебруара. За ово време да деца долазе у школу, као и у Основну Школу, и да се држе предавања из ових предмета: Науке Хришћанске, Српског

Језика, Рачуннице с Геометријским Облицима, Историје са Земљописом, Познавања Природе са Пољском Привредом, Хигијене, Ручног Рада, Цртања с Краснописом и Певања. Од 1. марта па до 1. октобра ваљало би завести, да деца долазе два пута, или бар један пут, недељно сва, да заједнички врше неке практичне радове у школској градини, које су теоријски изучили за време зимскога течаја; и да се по распореду одређују свакога дана по неколико ђака, да дежурају и раде у школској градини, по упуту учитеља. Овим би се завело, да сав рад у градинама школским припада ђацима, а чешће састајање било би, да се чини преглед рада и промене у радовима, те би се још боље уочило све оно, што је уво примило теоријски, а око није видело практички.

3). Да се створи *угледно добарце* поред школе, где ће учитељ бити представник једног средњег привредника, а ђаци да му буду радници. За то *угледно добарце* требало би поред школске градине од $\frac{1}{2}$ хектара имати и бар 1—2 хектара земље у близини школе. На томе *угледном добарцу*, ваљало би заступити: Винодеље, Воћарство, Градинарство, Свиљарство, Пчеларство, Земљоделство, Сточарство, па и радионицу за Ручни Рад. — Разуме се пошто је мање добро, то ће бити све гране привредне заступљене у мањем обиму с погледом на оно, што је најпужније за околину. За све радове употребљавати за раднике ђаке, а туђу помоћ тражити само онде, где деџа снага не може издржати.

4). Да све друге трошкове за оснивање добарца и издржања школе подноси општина, у којој је школа, као и оне, које чине састав те школске општине.

На овај начин устројене Продужне Школе могле би се с правом назвати „Пољопривредним Продужним Школама“, и с њима би се учинило много, не само за писменост, већ и за привреду.

Овако уређене Продужне Школе стајале би и државу и општине више. Али, кад би се сравниле користи с издацима, онда би се увидело, да су користи куд и камо веће. Кад се хоће пак да се циљ постигне што пре, онда се не сме ни гледати на издатке, јер овим се хоће да се сељак створи и привредником и писменим човеком, а ово је неопходна потреба, те да би могао опстати и он, сељак, и држава. Сељак је стуб државни, и ако се тај стуб, с незнања свог, поколеба, поколебаће се и сама држава, а, то је близу пада. Зато баш и мислим, да, кад се хоће указивати помоћ сељаку, треба му је указати онда, када му је и најпотребнија, а не чекати, да изгуби сваку наду у помоћ. Јер после му се може пружати и веће помоћи, али ће бити доцкан.

По мом мишљењу, имало би два излаза, који би стајали и државу и општине још јевтиније од предњег начина отварања Продужних Школа. А ти су:

1). Зна се, да је у Србији груписано повише села у једну општину, и да има више школских општина, које сачињавају једну политичку

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.општина.у.н.и.в.е.р.з.и.т.е.т.с.к.а
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

општину, па да се једно место најпогодније за отварање Продужне Школе избере, и да се отвори једна, а деца из целе политичке општине да походе ту Продужну Школу. У овоме нема бојазни, што ће деца више путовати, јер ће то бити одраслији, разуме се, који су свршили четири разреда Основне Школе. Овај начин, мислим, да би био и најбољи, јер би лакше цела политичка општина издржала све трошкове за једну Продужну Школу, но кад би то чинила свака општина или село на по се.

2). Да би још јевтиније стајало и државу и општине, могло би се у свакоме срезу одредити *средина места (центри)*, па да деца из свих села око тога средишног места, — само да не буду удаљенија од 2 сахата, — походе једну Продужну Школу. Ту школу да издржавају сва села, која шаљу децу у њу. Где ће бити које средишно место да одређује сам Школски Надзорник, према месним приликама, а у договору с окружним економом. Само би требало да имају у виду, да се за средишна места првенствено узимају села у којима се и правилније говори, ради бољег обучавања у језику мешавином. А ево како би се распоредила та средишна места у срезу бољевачком, у коме има скоро 50 учитеља.

а). *Луково* (села: Луково, Мирово, Јабланица и Криви Вир);

б). *Бољевац* (села: Бољевац, Мали Извор, Добрујевац, Добро Поље и Валакоње);

в). *Ласово* (села: Ласово и Бачевица);

г). *Планиница* (села: Планиница, Врбовац и Оснић);

д). *Подгорац* (села: Подгорац и Боговина);

ђ). *Злот* (село: Злот);

е). *Сумраковац* (села: Сумраковац и Шарбановац).

На овај начин било би само 7 Продужних Школа у бољевачком срезу.

Било да је Продужна Школа у школској, или политичкој општини, или у средишњом месту, треба да подлеже, на предњи начин створене, и Министарству Просвете и Црквених Послова и Министарству Привреде, на да надзорници школски воде бригу за научне предмете и вештине с педагошког гледишта, а окружни економи да воде бригу с привредног гледишта и да упоредо раде на том пољу.

Угледна добарца Продужних Школа, изгледала би као неки трећи степен расадника, и то: I степен, „Пољопривредна Станица“; II степен, „Срески Расадник“; а III степен, „Угледно Добарце Продужне Школе“.

Унапред сам већ поменуо да Продужне Школе ваља отворати са нарочитим учитељима, који ће радити само у Продужним Школама. А учитељ, који буде радио само у тој школи, имао би и више времена и воље да подешава своја предавања и рад, те да се бољи успех и покаже, а с тим и донесе корист онима, за које се и отварају. Учители пак, који имају своја одељења и отварају Продужне Школе па у њима

раде, не само што себе сатиру, већ нису кадри ни показати онакав успех, какав се жели, с тога, што нема времена, јер су зимски дани кратки, а летњи радни за сељаке, и онда се своди на врло кратко време по један дан, или једва два дана, недељно, а то је и сувише мало.

За рад у Продужним Школама могли би се употребити сви учитељи, који су ишли на Пољопривредне Курсеве. Истина је, да се и за њих не може казати, да су за месец дана могли постати и привредницима у правом смислу, али је доста, што им је дат основ, на коме се могу отпочети радови, а ту су и економи окружни и срески, па ће они притећи учитељима у помоћ, и давати им потребне упуте. Па и сами учитељи, кад би отпочели радити, увидели би и сами, шта им недостаје, па би се сами побринули, да читањем прво спреме себе, па тек онда да уче другога.

Учитељи Продужних Школа, треба да буду учитељи и народни у правом смислу. Њима да буде дужност: *да буде свест о корисним удружењима*, а особито о *Земљорадничким Задругама* и да их заснивају; *да примером упућују сељаке на рационалније обрађивање земље, чување стоке, гајење ичела, подизање винограда и воћњака, гајење свилених буба* итд. — у опште на све, што у привреду спада: *да у народу одржавају веру; да држе предавања народу на скуповима из Пољске Привреде* и бољег живота и на дому и у друштву, *да се одазивају свакоме сељаку, кад их ма за шта позове, да му што практички покажу*, итд. У опште да им је дужност, да раде на свему оном, што ће привреднику бити од користи, а с тим и отаџбини нашој.

Кад би се на овај начин установиле Продужне Школе, са засебним учитељима а с предњим дужностима, могао бих слободно рећи, да би се врло брзо извршило оно, за чим се и жуди: *створио би се сељак разумним пољопривредником и писменим човеком*. И онда „Путни Учитељи, као пионири пољопривредног напретка“, о којима се говори у „Тежаку“ Бр. 26. за прошлу годину, могло би се слободно рећи, нису ни потребни. Јер би учитељи Продужних Школа много успешније вршили све дужности њихове. Сем учитеља Продужних Школа могли би заменити „Путне Учитеље“ и сами срески и окружни економи, којима се и ставља у дужност, да чешће обилазе околину и дају народу потребна упуства из Пољске Привреде. А ти економи баш преко учитеља би и сазнали шта се, и како се, где правилно или неправилно ради у привредном погледу, па би им лакше било да подешавају своја кретања у средини, у којој се буду нашли приликом обилажења срезова и округа.

То су моји погледи на отварање „Пољопривредних Продужних Школа“, а другове и све оне, који се интересују за ове установе молим, да и они коју о томе проговоре, те да би се дошло до што бољег

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI...

и кориснијег начина установљења поменутих школа, тако, да буду од користи не само сељаку, већ и нашој милој домовини.

М. М. М. учитељ.

ПОУЧНЕ ШЕТЊЕ (ЕКСКУРЗИЈЕ) — ШКОЛСКИ ИЗЛЕТИ — БАЧКА ПУТОВАЊА

ОД ДИРЕКТОРА *Mittenzwey-a* у Лазницигу

Песталоци је негде казао: „очигледност је апсолутни фундаменат сваког сазнања“. То значи другим речима: Свака настава треба да почне очигледношћу; очигледност је алфа и омега целе наставе. Свакако овде не треба ићи у крајност, и сви објекти очигледности треба да отпаду, кад се хоће да корача од емпиричких основа ка вишим душевним ликовима, узимајући овде у помоћ разум, памћење а нарочито фантазију. Онде, где треба задобити емпиричке представе, ваља се обраћати моћи опажања и очигледности. Наш задатак не може овде бити, да говоримо о разним *очигледним средствима*, која се деле на четири врсте: 1. *природна тела* и њихови делови (овамо припадају и препарати); 2. *модел*; 3. *слике* и 4. *шематичке представе*, него ћемо их само изнети, колико нам је потребно. Овде треба двоје разликовати: да се објекти доносе ученицима (школска настава) или обрнуто, да се ученици воде објектима (екскурзије).

I.

Екскурзије. Има наставних предмета, који се без екскурзије никада немогу исцрпно предавати; ово вреди нарочито за реалистичне предмете у првом реду за *отачаственицу*, која треба да пружа потребни аперцепциони материјал за *географију*, *историју* и *природопис*, па и доцније, кад се ове дисциплине јављају одвојено.

Отачаственица се не може замислити без излета. Полазећи од школске собе, школске зграде, школског дворишта и оближњих улица идемо на даљу околину; на део вароши, на важније улице, тргове и јавне грађевине. Затим се говори о целој вароши по положају, границама, величини, подела; прелази се на њену околину при чему се расправља питање о њеном уздигнућу, земљишту и пределу, имајући на уму Ритерово правило: „Природни је метод онај, који дете оријентисе у географској настави с оним, што збиља постоји и утврђује на месту, на ком живи“. Непосредним опажањем треба ученик да задобије правилне представе о кући и врту, о пољу и шуми, о селу и граду, о брду и долини, о висоравни и низији, о острву и полуострву, о потоку и рибаку и т. д. Опажањем треба да се створе представе о уздицању брежуљака, о удубљивању долина, о склопу планина са њиховим врхо-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBR.BS

вима и провалијама. Размицањем обала и већом дужином воде у рибањацима постају језера; пешчана, каменита површина замишљена у недоглед даје приближно слику пустиње; у кратко домаће представе треба да дају материјал за нове представе. Узгредним опажањем разних врста радника (земљоделца, вртара, зидара, радника у рудницима и т. д.) упознаје се однос природе према човеку.

Приликом шетње умножава се и *историјска грађа*. Колико нам само грађе пружају споменици и имена улица.

Међу паметне принципе васпитања спада и васпитање ка умерености и простоти и поступно развијање. Не ваља скраћивати детињство тиме, да деца уживају у ономе, што је остављено за одрасле; деца треба да остану што дуже деца. Што дуже остане јутарња роса на цветовима, у толико ће бити лепши дан. Баш великоварошка деца су у опасности, да постану површна и расејана и сувише рано зрела, то треба да спречи васпитање. Већа путовања су за веће људе; не приличи деци, да се она понашају као одрасли. Човеку је потребно подизање у животу, оскудица у томе води до многих неприлика у социјалном животу. Као год што није добро, да двадесетогодишњи човек заслужује онолико или више као човек са четрдесет година, исто тако није добро, да дете ужива у весељима, која приличе одраслима. Куда ће путовати човек са 39 година, кад је већ у 13. години све то проживео! Наша данашња омладина иначе је већ претенциозна!

Присталице ђачких путовања држе, да су ова путовања једно од *средстава за решење социјалног питања*; деца богатијих родитеља деле добровољно своју рану са сиромашнијим сапутницима и т. д. Али, кад знамо, да већина ученика припада сиромашнијим родитељима, да је израна заједничка, онда се не може казати, да има мало за поклањање; ово поклањање пре је могућно код дневних излета. Тема о социјалном питању буди у нама још другу сумњу. Код поменуте екскурзије било је угошћење од стране предусретљивих гостионичара врло добро, шта више у једној бањи становали су ученици у хотелу у коме обично седи само аристократија. Зар да се у оваким приликама не појави код деце незадовољство кад виде, да други људи овако лепо једу и у овако лепим креветима спавају и т. д.! У данашње време има доста одраслих људи, који нису у стању да прикрију своју завист према онима, који имају више од њих; па како да очекујемо то од дечије природе.

Присталице ђачких путовања истичу околност, да се између вође и ученика развија *врло срдчан однос*; то радо признајемо; али кад се каже, да вође ђачког путовања своје сапутнике боље упозна итд. него разредни старешина своје ученике преко целе године, онда је то и сувише смело тврђење. Ученици једне групе припадаху разним школама и нису се познавали пре путовања, они су се морали тек упознати како са вођом тако и са својим сапутницима. Неко време било је свакако

потребно за то познанство. И да признамо оно што се тврди, али шта ће да ради вођа екскурзије са стеченим искуством, кад се ова заврши? Разредни старешина може врло лепо применити своја посматрања о индивидуалности ученика, која је скупио на излетима и шетњама, а вођа екскурзије то никако не може.

Треба имати на уму и велику одговорност, коју на себе прима вођа екскурзије. Шта ће да ради при напрасном разболевању? Један ученик при прескакању јарка угане ногу, шта ће онда? Истина је, да се за путовања одабирају јача деца, али варошка деца нису навикла на телесна напрезања, па услед младићске ревности прекораче меру своје издржљивости, и супротно дејство мора наступити. Одлагање или скраћивање пута није могућно, јер су већ учињене припреме за тај дан па и за остале дане. Један се жали да су му се ојеле ноге, другоме је мука и повраћа, трећем назебао желудац, јер је сувише и брзо пио ладне воде и т. д. Нама се чини, да је оговорност вођина врло велика, и да може имати многе неприлике.

Нама се у опште чини, да су многе користи уображене, што их присталице путовања набрајају. Тако се н. пр. много говори о унапређењу енергије; али пошто је распоред дневног реда унапред утврђен, кад већ вођа унапред одреди, где ће се доручковати, ручати и ноћити, онда — разуме се — нема за појединце прилике да своју делатноту развије; све је спремљено и све мора бити спремљено.

Истиче се и обогаћивање интелектуалног знања, али ми смо у том питању скептични. Поучавали смо ученике, који су далеко и много путовали, па при сондирању у датим приликама нисмо наишли на успех.

IV

Мисао о ђачком путовању није нова и ако се многи труде, да је представе као нову. Базедов, Салцман а нарочито Стој били су велики пријатељи те мисли. Али ако двојица исто раде, то ни издалека још није једно исто. Јер ако Стој сваке друге године са ђацима из свог завода путује из Јене до Инзелсберга, онда из тога још не излази, да то морају копирати и основне и грађанске школе.

Ми тврдимо: *Школски излети имају за тело и дух исте користи као и школска путовања*, а немају штетни последица као ова последња. Свакако треба излете подесно извршити, и зато ћемо овде учинити још неке напомене о *спреми*, о *реду* итд.

Ако пак помислимо на природописну наставу, онда су ове шетње баш неопходно потребне, јер се многи предмети не могу унети у школу. Можемо донети у школу растов лист или границу али никада цео раст, или букву, засејано поље или бару накићену цвећем итд. Сем тога потребно је да се истакне узајамност; јестественичка настава није више таква, каква је некада била, кад су се описивале поједине индивидује

из природе, већ је то посматрање живих бића која једна поред других стоје и живе, заједнички се ране и развијају, бране се или нападају, једно од другог живе или бар зависе. Па и ово још није последњи и највиши циљ. Циљ ове наставе не састоји се само у томе, да се деца упознају с природом и да им се видик прошири, они треба да се поред интереса за природу и радују природи, а ова радост треба да их води поштовању оног, чију славу не приповеда само небо, чију силу, мудрост и доброту казује и онај скромни цветак поред пута. И обрнуто, деца треба да у ствари поштују створитеља и да им буде дужност поштовати животиње и растиње. Величину и славу Божију лакше је посматрати у природи него у загушљивој школској соби. Да би око и срце могло примити утиске природе, потребно је: да се на то навикну, али настава у школи не може произвести неразумевање ни љубав ка природи, то се мора практички извести — научним шетњама.

Толико о екскурзијама за одређене наставне предмете, као за отаџбеницу, јестаственицу, земљопис и историју (овамо спадају и посете музеја, збирака и разних индустријских предузећа итд.), у којима ученици практично збирају аналитички материјал, примењују и утврђују у школи задобивене представе.

II.

Ако су екскурзије служиле у првом реду за попуњавање наставе дакле „рада“, то *школски излети* служе више за „забаву“. И у овим излетима треба свакако узимати обзира на отаџбеницу и на реалистичне предмете, и ови излети пружају прилику за скупљање ретких биљака, плодова, камења итд., али ови излети имају у првом реду васпитну вредност. Школски излет треба да је за ученике *свечан дан*, за учитеље је свакако то дан пун рада. Ко школу не сматра као просту фабрику у којој се само стиче знање, већ као завод у коме се буди и негује душевни живот, тај јој мора дозволити и приређивање свечаних дана, јер ови доприносе постигнућу циља. Ова истина има потврде у јавном животу, који се свечаностима издиже изнад свакидашњег живота и ослобађа се његовог притиска и окова од времена на време. У школском животу има доста нерадних дана али свечаних дана има мало, и за то школски излети треба да буду ти свечани дани.

Ови излети не треба да трају неколико дана и не треба мислити, да је промашен циљ излету, ако се нису прешле велике раздаљине на жељезници. Дете ће се освежити и онда, кад прође кроз своју оближњу шуму, кад пропутује оближња села.

Сваки се вара, кад мисли, да се на овај начин неће учинити деца веселе, јер га тобоже и она сама могу потражити. У првом реду питање је: да ли ће деца од своје воље употребити прилику за овакво уживање — а на родитељску кућу у већини случајева не смемо се ослонити — а

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unilj.rs

несумњиво је и то, да овакав излет постаје тек право уживање у друштву са учитељем и друговима, а казали смо већ да ови излети имају првенствено васпитни значај.

У оваким данима приближи се учитељ више ученицима, а ови му отварају своју душу и он има прилике, да своје ученике боље упозна, јер се они отвореније опходе са учитељем и са друговима. У школској соби за време предавања показује се ученик ретко онакав какав је у истини; то се објашњава озбиљношћу предмета, плашњом и издржљивошћу пред учитељем, сем тога ученици ипак воде рачуна и о месту на ком се налазе. На излетима нестаје свију тих обзира као и у игри, овде се испољава дечија унутрашња природа. Његова душа је отворена као отворена књига, и учитељ треба само да чита. Често се прикључе излетима и одраслији, нарочито мајке дечије. У оваким приликама је „строги учитељ“ много пријатнији и приступачнији него у школи, свака мајка вреба прилику, да се приближи учитељу и да поведе неуслијен разговор о свом детету а то су све важне ствари за право познавање индивидуалности. Већ борављење у шуми или на зеленој ливади пружа веселој дечијој природи много пријатније и приличније борављење него у школској соби с озбиљном катедром и намештајем и буди много јаче у детету његове разне дарове и силе тим више, што овде нема оних мера, која су за време школске наставе већ за одржање мира и реда потребне и које су нарочито живљим природама несносне. Деца се показују онаква каква су, и у толико су веселија и живља, у колико учитељ уме, да с њима привидно постане дете.

Сада долази на ред питање: колико пута треба чинити овакве екскурзије и излете? Екскурзије треба преко године предузимати чешће а најмање бар једном месечно, јер смо већ рекли, да се настава природних наука не може ни замислити без излета у природу. Школски излети приређују се ређе; они су зачин а нису обично јело; али предузимати их из неке бојажљивости или комодитета те како, или само је данут, било би и сувише мало.

За више разреде могу трајати ти излети по цео дан; а за мање излете може се употребити слободно после подне. И учитељу је потребно опорављење и јачање на чистом ваздуху, а пешачење му је преко потребно. Ако то бива у друштву ученика, онда свакако та шетња неће изгубити ништа од своје користи; на против узајамном мисли спречиће се и код учитеља зловоља и апатичност, којој су подложни понеки од њих и чега треба да се чувају. И кад су се нагутали доста школске прашине, онда нека се крену у шуму и поља, која срећом дају још увек довољно уживања, па ће се спасти свог притиска.

III.

Сада долазимо до тако званих „*Бачких штовања*“. Она се разликују од школских излета тиме, што се протежу на већа растојања и што

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

Изгнати се уташавашу тако, да се избегне велико замарање и свако прекомерно телесно напрезање. Причање нових утисака испире се брже кој уене него кој оубраших, зато су потребни чешћи ојуми. Пирама, затонетачем, неважем и причањем освекне се брзо успавају ујхови, а при избору места за оубарање, при превазу железнице или воде и т. у. јер међу њеном има увек по неко неопрезоно и обесно. Овакве ујенике

малој мери, а још боље никако. Да су деца утврива и скромна. Ахрохозна пића узвозавају се само у јакмење поља и ливаца стого је забрањено. Према становицима треба придирате биља и животиња врши се по уобиченој узвојој ујчтевој друном. Кај се путује кроз шуму, онда је забрањено домтање грана, а оубење и позаујнија, само се мора оубравати увек веза са главном њиховој. Ван сега престаје стогои реј и може се скочити једно претељтовану треба узети спешни копак. Кроз сега нека ију ујеници у реју (по дрвој); ту не мора бити оних рејом како у школи седе, реј по воји што се тиче споташмет реја, може се ово напоменути. При пу-

на их предавати шкољским збиркама. Приликом излета треба скупијати камење, плодове и т. у. прејметима. У вишим разредима може ово понављање бити прејмет пи- како би му било увек на расположењу за везивање с дрљим наставним кратко: оно што је опасено и виђено треба у ачвој намети утврјити, поновити, анализати и систематски групирати оно што је опасено; у стижу се јак и трајни утисци. После излета треба у школи све у дрху очекују, њихово се интересовање буји а отката се расејаност и по- санји ујеници). Кај се то урати, онда ујеници знају какве их новости који ће се прећи, а они ће то препрати у своје безежнике (бар оубра- сећа и т. у. која су на путу. При томе ће се ујеницима напрати пут- марца, споменике, велике грађевине, индустријска и занатска преј- номоћу карте. Треба унапреј означити места, тајке ленол излагаја и о- вршења. Спрема се састоји у томе, да се оубраи пут, ако је могуће. О сваком излету треба повести разговор *пре* и *после* његовог из- ресовања.

ише свом воји. На така не можемо се за оваква веча путовања занте- да мора да сгнуса и пој ноормалним околностима зближају се ујеници. Ујеник уји познати прилике, које не виђа кој своје куће; нају се шуме и поља, прићи очекују у уобичојстима, спосећи гај и жећ пта. Она крече и векају тега путујући нешке кроз за тего тако и за дрх. Она крече и векају тега путујући нешке кроз ку се на путу 10 дана. Вајка путовања имају користи, и то користи како ујеника, који су мали око 13 година; путовањ су у Чешку и задржали којико група ујеника из основне школе. Свака група имала је око 14 провинцији скочивао дрштво, које је скупиљанем пријора изаслао не- ујже трају. У Лајпцигу беше се на прејој упректора једне школе у

нека прикупи учитељ око себе или нека их стави под надзор паметнијих ученика. Искључење од излета врши се само у ванредним случајевима и то врло ретко. Ред треба да влада и на излетима, али овде ће учитељ бити инак блажи и милостивији него у школи. Овде му је дозвољено, да прогледа по каткад и кроз прсте, само то попуштање не сме прелазити у слабост. При веселом путовању не треба дете да гледа на свог учитеља као на строгог господина, већ као на очинског пријатеља.

Хитамо крају. Осврћући се на наша разлагања тврдимо, да су екскурзије неопходно потребне, школски излети потребни а школска путовања дозвољена; нису потребна, кад се предузимају школски излети. Warum in die Weite schweifen, wenn das Gute liegt so nah!

Вл. Зд.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

БЕЛЕШКЕ

ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Три резолуције изасланика „Средњиног савеза учитељских удружења у краљевини Чешкој.“ — Пре краћег времена „Средњини Савез учитељских удружења у краљевини Чешкој“, држао је своју скупштину у Прагу. Том приликом, поред других послова вршених на тој скупштини, изнето је на дневни ред питање: *о материјалној поправци учитељског стања повећањем плата учитељских, о културном раду учитељства за народ и учвршћењу организације.* После исцрпне и свестране дебате о тим питањима, донесене су ове резолуције.

I.

О повећању учитељских плата.

1. Чешки учитељи сматрају за неопходно потребно, да се без даљег одлагања једном приступи материјалној поправци и повећању плата учитеља школа основних и грађанских, с обзиром на ту околност, што су скоро и сва средства за живот знатно поскупела. То да буде онако и у оној истој размери, како су и у којој повећане плате и осталим државним службеницима.

2. Чешки учитељи остају и даље при рајцијим својим захтевима, обухваћеним предлогом посланика Ј. Анижа. Они стављају у дужност одбору да, с обзиром на прилике и околност учини све што му стоји на расположењу, вако би што јаче утицао на

решење законодавне власти о поправци учитељског положаја у опште.

3. Учитељи одобравају све кораке, које је у томе смислу предузео и ужи и шири одбор „Средњиног Савеза учитељских удружења.“

II

Културан рад учитеља за народ.

Чешки учитељи, с обзиром на своју делатност према народу, у културном програму чешког народа, виде програм народног образовања и народног васпитања. Својим душевним радом, чешки учитељи делаће на материјалној и душевној поправци народне екзистенције, па ће се с тога и школским животоном, заједнички с народом, прихватати свију средстава, којима се може постићи што јаче и што свестраније народно благостање. Нарочито ће развијати своју делатност у народу у питањима привредним, социјалним, политичним и научним, но тако, да народ може своје учитељство потпуно појмити и разумети. Као душевни чинилац, учитељство ће утицати на развитак народног здравља, његове снаге и његова благостања према сувременим назорима и потребама. Оно ће се старати за опште научно и стручно образовање свога народа, за усавршавање моралног васпитања и олакшавање животне борбе. Као основу за напредак народног развитака оно тражи:

1. Живље старање за што боље и јаче васпитно образовање родитеља и што јачу омогућеност бољег породичног

живота. Даље, живље старање за добро уређено стање школа према животним потребама свију народних слојева.

2. Учитељи ишчекују на пољу народнога васпитања и образовања помоћ од:

а) свију кругова друштвене интелигенције;

б) књижевника, журналиста и штампе у опште;

в) свију васпитних завода;

г) законодавних тела;

д) самоуправних органа

и ђ) свију других установа — да своје делање доведу у склад с тежњама учитеља и провеју га педагошком тенденцијом.

Учитељи Чешки неће пожалити труда око тога, да се те тежње остваре помоћу свију поштених пријатеља народне културе.

Чешки учитељи неће нигда и ни од кога допустити да им оспорава и пориче компетенцију у тим намерама и тежњама и одбијају од себе свако сумњичење, као да нису довољно свесни и не би хтели вршити дужности које природно проистичу из њихова позива. Тога ради учитељи с правом ишчекују помоћи од чешке јавности.

III

Учвршћење организације.

За учвршћење организације, скупштина изасланика „Средишног савеза учитељских удружења“, донела је ову своју одлуку:

1. Одбор Средишног Савеза припремиће за сваког члана учитељске организације изведен културан програм чешких учитеља, допуњен и ревидиран план учитељског рада, правила за учитељску организацију, хронолошки преглед дојаконског рада, почињући првим скупом са свима резолуцијама и предлозима, с кратким напоменама о свему шта је постигнуто и шта се може постићи, статуте средишног са-

веза и свију учитељских установа, олакшице за организоване учитељне гд.

2. Програма ради ваља да се строго придржавају свих 120 учитељских удружења у краљевини и чланови одбора средишног савеза и њихови заменици.

3. Сваки без разлике нека сматра за своју моралну дужност да буде члан наших просветних и хуманитарних удружења.

4. У сваком удружењу основаће се одбори правни, организациони, као и одбор за приређивање јавних предавања, који ће бити у непрекидном додиру са средишним одборима истога имена.

5. Ствари тактичне и проглашене за поверљиве не сме нико, ни појединац, ни удружење, износити на јавност, нити их учинити предметом новинарске полемике.

6. Скупштина изасланика средишног савеза учитељских удружења, ставља у дужност средишном одбору, да и даље одржава однос с осталим учитељским удружењима словенским нарочито с учитељима моравским и шлеским, те да за скупштину, која прва дође, спреми статуте савеза чешко-словенских учитеља.

*

Гајење страних језика у Француској. — Познато је, да Французи све до 1870 године нису хтели у опште учити стране језике за практичну употребу. Дописници у великим радњама били су већином странци. Али француско-немачки рат учинио је обрт у мишљењу француског друштва, и васпитача народа. Чим се је показала потреба, да се проуче уређења и напретци суседних народа, онда се увидело, да незнање модерних светских језика утиче штетно на трговину и промет, на развитак науке, на реформу васпитања и наставе, на колонијалну експанзију. Због тога приноше држава и управе великих

вароши с једне стране, а с друге стране опет приватна друштва да пруже омладини прилике, да науче један или више страних јазика.

Друштво „La Société pour la Propagation des Langues étrangères en France“ јесте једно од оних друштава, које већ неколико година испуњава консеквентно и с успехом поменути задатак. Ово друштво има циљ, важан с гледишта пољопривредног, јер представља предузеће важно по народно и социјално васпитање. Друштво, које је основао директор *Rauber* 1891 године уз припомоћ двају *agrégés de l'Université*, *Ch. Schweitzer*-а и *La Quesnerie*-а, броји данас 3600 чланова, који припадају научним, учитељским, трговачким и војним круговима. Оно прима субвенцију од министарства просвете и трговине, а морално и новчано потпомажу га париска општина, *Conseil général de la Seine*, благајне многих париских квартава, трговачка комора, *Syndicat général du Commerce et de l'Industrie*. Друштво се састоји из добротвора, оснивача, приложника и редовних чланова. Ови последњи чланови полажу од једном најмање 60 франака или годишње по 6 франака.

Циљ друштва. С обзиром на потребу, да се с једне стране пољопривредна снага француска одржи и прошири, с друге стране опет с обзиром на патриотску дужност, да се што више допринесе одбрани војничких интереса Француске, поставља се друштво циљ: да *наставу практичне употребе страних језика* што јаче уздигне, јер је знање страних језика најбоље средство за размену и распитивање. Друштво потпомаже и *вештину говора* међу одраслима у њиховом сопственом интересу јер им даје средство у руку, које ће новисити и ојачати њихов рад у разним службама. Сем тога, с обзиром на морално васпитање, тежи друштво да забави омладину што дуже при учењу језика

и да је одвраћа од других неподесних и нездравих забава. Пошто је практично школовање тегобно, и пошто се задобивено знање језика може одржати само непрекидним вежбањем, то друштво забавља и интересује последност омладине.

Средства за постигнуће истакнутог циља јесу: 1. *Настава*, 2. *Забава*, 3. *Узајамност*.

1. *Настава.* Уверено о важности метода, побринуло се је друштво одмах у почетку, да створи ваљано наставничко особље. Овоме циљу служе: 1. *Предавања* о поступку при предавању нових језика; 2. *Расписивање награда* за питања о дидактици нових језика; 3. *Месечни састанци* учитеља, на којима се расправља теоријско и дидактично учење нових језика у Француској и у иностранству; 4. *Отварање курсева за конверзацију* за децу од 8—14 год., у којима ће се опробати препоручени методи; 5. *национални и интернационални конгреси*.

Уче се тринајест језика: немачки, енглески, арапски, шпански, холандски, талијански, јавански, португалски, румунски, руски и скандинавски и то у курсевима, часовима конверзације, и предавањима, затим кореспонденцијом, читањем у библиотеци и најзад путним стипендијама у иностранство. (До сада је послало друштво 95 стипендиста у Немачку, Енглеску, Шпанију и у Швајцарску). *Курсеви* се деле на: *елементарне курсеве* за децу од 8—14 година; *Елементарне и средње курсеве* за одрасле оба пола; *Више курсеве* за спремање кандидата за наставнике; *Више трговачке курсеве*; *Немачке курсеве* за слушаоце универзитета, за изучавање медицинске и правне терминологије; *Вежбања* у конверзацији на којима се слушаоци навикавају на разумевање брзог предавања и течног говора; *Предавања* на 6 језика о литерарним и историјским предметима, која држе професори и предавања дилетаната о иску-

стрима стеченим на путу. [Од поставка овог друштва добила је публика бесплатно 850 часова конверзације и 170 предавања (41 на немачком, 43 на енглеском, 30 на шпанском, 19 на руском, 18 на талијанском, 8 на арапском, 11 на француском језику)].

2. *Забава*: а) *Представе у позоришту*; за девет година приредило је друштво 50 драмских представа; на неким немачким и енглеским комедима присуствовало је 500—700 слушалаца; б) музикалне и литерарне вечерње забаве; програми ових забав позајмљени су из репортажа са стране, а музички део изводила су два друштвена певачка друштва; с) излети у поље и посећивање парижких музеја; међусобни разговор морао је бити на немачком, енглеском, талијанском или шпанском језику.

3. *Узајамност*: Друштво издржава бесплатну посредничку радњу, која налази за своје чланове сва могућа места; *Bulletin mensuel* доноси све огласе, који су упућени друштву.

Све радове врши друштво бесплатно (изузима се само улазница на представе); управитељи, учитељи и учитељице, чланови испитних комисија и предавачи врше послове бесплатно.

Друштво је дало доказа о својој радиој снази у два маха. Оно је дало иницијативу за „Congrès international de l'enseignement des Langues vivantes“, који је заседао од 24—28 јула у Паризу и на ком су учествовали представници скоро свију цивилизованих народа. Сем тога, друштво је узело удела на парижкој изложби, где је показало своје резултате разним ђачким радовима, плановима, брошурима и другим радовима.

Ми смо се лично уверили о практичном успеху, јер смо били позвани у „Représentation polyglotte offerte par la Société à M. M. les membres du Congrès international etc. Програм ове представе, која је давата у сали „Hôtel des Sociétés savantes“ беше овај: Певање хора „Der Mühlknappe“

од Zöllner-a; декламација Гетеовог „Erlkönig-a;“ игра „Gosang der Landleute;“ шоља кафе, весела игра од Pailler-a; то су све представљала деца из курса; дијалог на шпанском језику; једна талијанска рецитација; један чин из Шилеровог „Der Neffe als Orkel;“ неколико сцена из Sheridan-овог „The School for Scandal.“ И ако изговор код деце не беше са свим тачан виделимо се ипак, из тачног говора и правилног цитирања текста, да је курс руковођен савесно и успешно; код одраслих представљача опазило се коректно изговарање и тачно акцентуисање како немачког тако и енглеског текста. **В.**

Женскиње на вишим школама.

— Будућност је, код нас веома ограничена. У јавном животу у опште мало је положаја, које би оно могло с правом заузети. То је део женског питања, стемњеног и уобручаног разним предрасудама и неуглађеним друштвеним односима. Код нас жене могу бити само шваље, чиновници поште и телеграфа, учитељке, модскиње, куварице — и тиме смо већ на крају. Према томе сасвим је оправдана тежња, да се женама обезбеде што бољи изгледи за њихов потоњи живот, када се не могу све да посвете своје природном позиву, да постану мајке и домаћице. У Немачкој, Финској, Данској, Шведској, Енглеској, Холандији поред разноврсних школа за домаћице, постоје још и многе друге, и, што је још најважније, женскиње по свршетку тих школа задобива самостални положај. — За више студије такође су женскињу учињене све могуће олакшице. *На немачким универзитетима* женскиње је потпуно изједначено с мушкињем. У *Швајцарској* и *Америци* оно се с правом одаје свакој професији. У *Русији* ће се скорим основати цео женски универзитет једним приватним завештањем. У *Америци* се већ не придржавају на универзитетима ни заповеди св. Павла,

www.scribd.com

да жена у цркви ћути, но баш на-
против, постоји одлука, која женама
даје право похођења и богословског
факултета, како би постале и пропове-
днице у цркви. Ти и такви назори
о учешћу женскиња у јавноме животу
и јавним пословима све јаче освајају
земљиште у свету и корак по корак
женски род истуна из своје дојакосње
потчињености.

*

Основа васпитања. — James Sully,
познати психолог — педагог уверен је
и тврди, да се основа васпитања по-
лаже огледном психологијом, правил-
ним и добрим научним посматрањем.
Супротно томе тврди америч. проф.
Минстерберг, да у педагошкој пракси
Сули-јев основ нема тога значаја. Он
вели, да су такт, симпатија и инте-
ресовање за учитеља од већег значаја,
но свих 27 психолошких лабораторија
у Америци. — Ми бисмо опет рекли
ово, да учитељи не треба до краја да
усвајају ни једно, ни друго ексцен-
трично мишљење. Та данас нико већ
и не сумња, да педагошка пракса, ако
се хоће да буде с добрим последицама,
никако не може ни бити без науке
нарочито без психологије, основане
на физиологији. Па ни сама та наука
не би била довољна. Њој се морају
придружити хигијена и етика. Па опет
не би се могло имати тврдо поуздање,
ако би се у пракси оскудевало у пе-
дагошком такту, љубави према омла-
дини и васпитноме циљу, као и стал-
ном интересовању према самоме послу.
Па да ли би и то све било довољно
да се ништа више не би могло захте-
вати? *Образовани и добро спремно
учитељи, слобода њихова у раду и
материјална обезбеђеност* — морају
с предњим захтевима ићи руку под
руку. Јер где најразличније недаће
саламају крила учитељству ту се мучно
испуњавају наде, да ће се васпитању
поставити поуздана основа.

*

Васпитање помоћу естетичног образовања.

— Нов идеал садањег
доба јесте васпитање помоћу есте-
тичног образовања. И Зола се данас
живо заузима за тај идеал. Он вели,
да се људи могу облагородити само
тако, када код њих променимо појам
о лепоти. Но васпитавање и помоћу
вештина може се вршити само после
извесног периода елементарног обра-
зовања човековог. Јевропски културни
народи већ су учинили тај претходни
корак. Покрет за естетичним обра-
зовањем врло се живо сада пропа-
гира у Немачкој, где су у Хамбургу,
Олденбургу, Магдебургу, Вратислави
и Елбингу чињени већ и практични
покушаји у томе правцу. Но разуме
се, да ће то облагорођавање људства
вештинама потрајати дуже времена,
те да се могу осетити и практични
результати.

*

Универзитетска студија учите- ља народних школа у Саксонској.

— На молбу немачких учитеља у
Саксонској основан је прошле године
у Липсци педагошки факултет с дво-
годишњим трајањем. Примају се учи-
тељи сви без разлике, који нарочи-
тим испитом покажу успех врло добар,
или добар из предмета своје струке.
Предмети су на факултету ови: 1.
веронаука (управо философија веро-
научна), 2. педагогика, 3. наука о је-
зицима, 4. латински језик, 5. фран-
цуски језик, 6. енглески језик, 7. и-
сторија, 8. географија, 9. математика,
10. природна историја. С веронауком
спаја се наука о језицима или исто-
рија, с француским или латинским
енглески, с математиком природна
историја, и историјом географија. Иза-
брани предмети морају спадати било
у одсек језично-историјски, или ма-
тематично-јестаствени. Уз географију
може ићи још и прир. историја, пе-
дагогика опет уза сваки одсек. Испитом
из своје струке кандидати задобивају
право за учитеља на реалним

школама, учитељским семинарима и заводима, који њима одговарају.

*

Немачки учитељски семинари.

— По својој домаћем реду и надзору, немачки учитељски семинари личе потпуно на манастире, као што се то јасно види из овог семинарног прописа и наређења: „Само прописне књиге могу се куповати и то код школског књижара. Осим тих књига, допуштено је купити само оне књиге, које одобри управник и препоручи стручни наставник. Књиге, које нису непосредно препоручене, могу се набавити само по дозволи управничковој, који се претходно уверава о вредности књиге. Књижари не смеју питоцима продавати књиге, докле им они не покажу писмену дозволу своје просветне власти.“ Но на неким семинарима та се цензура распростире и на поклоњене књиге. У кога се нађе недозвољена књига, ова се одузима, а питомац подвргава казни.

*

Добротворна друштва у Швајцарској. — Вилем Нидерман издао је у име швајцарског добротворног друштва читаву књигу о заводима у Швајцарској, у којима се васпитавају и паходе сиромашна и напуштена деца. Таквих друштава, која се старају за сиромашну децу, има у Швајцарској 129, за децу напуштену — 28, завода за поправку 33, радничких колонија 23, завода за лечење пијанства 9, завода за служавке 44, завода за морално посрнуле девојке 16, завода за умно неразвијену децу 13, за децу шкрофулозну 1, епилептичну 4, слепу и глувонему 30, болница 210, станица за реконвалесценте, саниторије, купатила за сиромашне, морских купатила за сиромашне — 69, завода за умоболне 39, азила за старе и немоћне 81, феријалних колонија и завода за лечење млеком 22. и т. д.

*

Модерне школске грађевине. —

До сада је постојао обичај, да се подижу школске грађевине што веће и обилније, са многобројним одељењима, у која се може сместити безброј школске деце. Но са здравственог гледишта тај је начин негодан. Да наведемо само један разлог. Између толиког броја деце, наћи ће се врло често по неко које пати од заразне болести. Додир деце и наставника не може се лако ограничити, па макар заидали ходнице код сваке учионице, и на тај начин у огромној школској грађевини биће свагда извор за разноврсне заразне болести. У новије доба у Немачкој почињу градити школе на начин модерних болница система павиљона. У Лудвигсхофену имају већ подигнуту такву школу са 32 учионице. У Лихтерфелду подижу сада исту таку школу, која ће имати шест павиљона са 24 учионице. Те школе имају велики ограђен простор; између појединих павиљона налазе се вртови, а у Лихтерфелдској је школи подигнута величанствена просторија за телесна вежбања, у којој се приређују још и велике школске свечаности. Таке школске грађевине личе на мали комплекс раскошних летњиковца с довољном количином ваздуха, светлости и зеленила. И, што је још најважније, грађење такве школе није ништа скупе од школа, какве се обично граде, изузимајући само земљиште, које је веће од обичнога.

*

Појачан надзор над учитељима у јужној Штирској. — Црквене власти у јужној Штирској отпустили су наредбу својим потчињеним органима, да добро могле на кретање учитеља у школи и ван школе, па да о томе марљиво шаљу извештаје врховној школској управи. Тај се надзор нарочито тиче политичког мишљења учитеља, његовога јавног рада, дружења и т. д. Из тога се јасно може видети, како ће у таким приликама дејствовати бедни штирски учитељи и како ће

Видити на својој узвишеној задаћи: васпитавању будућих „честитих и валанних грађана.“

*

Мушке продужне школе у Чешкој. — Мушке продужне школе подижу се с великом журбом свуда и по унутрашњости Чешке. Оне продужне *пољопривредне* школе, које су подигнуте у по неким општинама у унутрашњости земље, настојавањем главног просветног савета, пашће од сада на трошак државни, а код свију школа у унутрашњости, подићи ће се и школе продужне. Такав је предлог учињен и Народној Скупштини.

*

Румунско министарство просвете против грудних утега. — Румунско Министарство Просвете отпустило је свима управницима Девојачких завода наредбу, којом се ученицама *строго* забрањује ношење грудних утега (мидера). Наредба се свршује овим речима: „Пошто је научно и практички доказано, да грудна утега (мидер) смета савршеноме телесном развиту, а деци и органима за дисање, то се позивате, да строго забраните својим ученицама ношење грудних утега.“

*

Школа за неразвијенију (тупу) децу у Познању. — Год. 1898|1899 отворена је школа за неразвијенију децу у *Познању*. Осим тога та је школа отворена и у Братислави, Брауншвајгу, Магденбургу и Либеку. У први разред било је примљено 10 мушкараца и девет девојчица. Како је успех школе одговорно очекивању, то ће се поступно отварати и остали виши разреди. За децу мање развијену, та је школа прво добротворство, јер иначе таква деца, као на пример она што пате од падавице, бивају остављана поступном заглупљавању. Познањска школа је особито организам и има нарочите методе учења,

као и искусне у томе погледу учитеље.

У Француској постоје два завода за туваву децу, душевно напуштену и епилептичну и то један јаван у Бисетри за 500 деце и један приватан дра Бурневиле у Витри. Васпитна метода у оба завода подешава се према душевном и телесном стању ученика. У првоме реду гледа се на развитак чула код деце, даље да се деца свикну на правилну употребу својих удова (методични покрети). У исто доба уче се деца писменима и читању, да познају боју, површину, облик предмета, вежбају се у појимању тежине, времена, уче се познавању разнолика цвећа и животиња и њихових карактеристичних знакова. Осим тога постарано је и за телесни развитак оmlадине гимнастиком, игром, вежбањима на начин војнички и т. д.

У Хамбургу приређују нарочите курсеве за муцаву децу. Године 1897/98 било је 7 курсева за мушкараце и два за девојчице. Од почетка па до краја походило је курсеве 135 мушкараца и 31 девојчица. Од тих 135 мушкараца оздравило је 74 (54,81%) знатно се поправило 39 (28,89%), поправило се о нешто 21 (15,50%), није било успеха само у једном случају (0,74%); од 31 девојчице оздравило је 15 (48,39%), знатно се поправило 13 (41,93%), у неколико се поправиле 3 (9,68%). Више и допуне курсева походило је такођер велики број деце и мушке и женске. Број излечених износи на 60%.

*

Неписмених у Аустрији — по званичним подацима за г. 1890 било је: у Гор. и Доњој Аустрији, у Тиролској и Хоралбергу 3 процента, у Салдбуршкој, Моравској, Чешкој и Шлеској 4, у Штајерској 10, у Корушкој 13, у Приморју и Крајинској 23, у Далмацији 59, у Истри 48, у Галицији 60 и у Буковини 70 од сто.

*

Цео 374. број *Ларусовог енциклопедског прегледа* (Revue Encyclopédique Larousse) од 3 нов. 1900 посвећен је париском универзитету. У првом чланку „Универзитетска реформа“ Ш. В. Ланглоа износи је укратко све реформе које су препородиле вишу наставу у Француској а специјално на париском универзитету. Први почеци тога новог покрета падају још пре 25 година и реформа је изведена тек наших дана. О сваком факултету париског универзитета тамо је донесен по један нарочити чланак из пера различитих писаца. Сем тога има 145 портрета, највише професорских, 60 аутографа, 30 различних снимака школа и лабораторија и једна карта ђачкога квартала (Quartier latin). М.

*

Француски приказ Душановог Законика. — У Француском историском часопису *Revue historique* (свеска за септембар и октобар, стр. 172—176) штампан је приказ Дра Мих. Гавриловића *Душанов Законик*, који је издао г. Ст. Новаковић 1898 године.

*

Прешернова Стогодишњица. — Новембра 20. прослављена је у Љубљани свечано стогодишњица највећег песника словеначкога *Фрање Прешерна*. Та је прослава била не само захвално сећање његова народа на врлога песника, него и жива манифестација будне свести народне. У радости наше браће Словенаца узели су и Срби учешће: лепим одзивима новинарским и телеграфским честиткама од књижевних друштава и појединаца са Господином Министром Просвете на челу. Још је српски прилог учињен и тиме, што је за ту прилику Прешернов спев „*Криштење на Савици*“ превео Ник. Марјановић, што је штампано у посебној књижици с предговором проф. *Андре Гавриловића*.

Прешерен је рођен у краљском селу Врби 3. децембра (по новом) 1800. Школовао се у Љубљани и Бечу, где је постао доктор права, па је радио у Љубљани и Краљу, где је и умро у почетку 1849. Збирка његових песама, претежно лирских, извојевала је имену његову једно од најчаснијих места у укупној историји књижевности Јужних Словена.

НОВЕ КЊИГЕ И ЛИСТОВИ

КЊИГЕ

Zapisci Plemenitog Gaspara Marina Marojice Kaboga, Jzvanrednog Poslanika Republike Dubrovačke na Carigradskom Dvoru god. 1706.—1707. Jzvorni tekst izdao, preveo i protumačio Dr. Lujo knez Vojnović. Preštampano dozvolom Kr. Srp. Akademije Nauka iz XXXIV „Spomenika“. Dubrovnik 1900. 8°. Стр. 84. Цена?

У овој књизи на непарним странама штампане су ове записке на српском језику, а на парним странама задржат је текст талијански. Записке обухватају важије догађаје из живота Кабогина од фебруара 1701. па све до 22. маја 1707. године. — 16 априла 1706. год. Кабога је заједно са Џоном Антуом di Resti (Ростић), изабран за посланика на двору султана Ахмета. Сенат им је одредио 8. јули као дан када ће да пођу у Цариград. Од тога дана па до 22 јуна 1707. године у главном и јесу ове белешке. Из њих се може видети да је посланство ишло путем преко Новосеља, Фоче, Плеваља, Новог Пазара, Бањске, Приштине, Качаника, Куманова, Кустендила, Татар-Пазарника, Једрена и т. д. до Цариграда. Поганко су описани предели кроз које су прошли а тако исто и становништво. На многим местима морали су ноћивати под шаторима, јер је, како се из записа види, по многим местима било

куге. — У Цариграду посланство је примљено врло лепо, како од стране Турака тако и од стране представника осталих европских држава. Дубровник у то доба, услед разних невоља, беше већ почео опадати, али је ипак углед његове дипломатије стајао врло високо — једначно се са угледом осталих европских држава.

*

Летопис Матице Српске. — Изашла је IV (последња) свеска за годину 1900. (књига 204) Летописа Матице Српске са овим садржајем:

I. *Успомене из нашег црквено-народног живота.* Од дра Тодора Мандића. III. од 1867—1876.; II. *Ифигенија у Тавриди,* драмат у пет чинова, написао Гете, превео Змајова. (IV. и V. чин); III. *Устројство и. кр. тителског крајишког шајкашког баталона за доба народног покрета 1848—49.* Од А. Букића. Свршетак; IV. *Биљешке једног писца.* Од С. Матвуља; V. *О Викентију Јовановићу.* Прилози за историју митрополитства му 1731—1737. По архивалним изворима израдио Милутин Јакшић. (Наставак и свршетак); VI. *Гусле и гуслари.* Прилог уз културно-историјску расправу „Музичка уметност у Срба“. Написао Владимир Каракашевић. (Наставак и свршетак); VII. *Прилози за историју архиепископа и епископа у митрополији карловачкој.* Приопштио Димитрије Руварац. (Наставак и свршетак); VIII. *Књижевност:* 1. Оцене: „Дубровник и Османско Царство, написао др. Лујо Кнез Војновић. I.“ Од Јована Радоњића; „Ваге Рорарић, О поморској сили Нрвата за доба народних владара.“ Од Јована Радоњића; „Чельцов. Церковь королевства Сербскаго со времени приобрѣтенија ея автокефальности (1879. до 1896.).“ Од Душ. Јакшића; — 2. Прикази: а) Белетристика: „Змајова, Девесиле“, М. С—ћ. — „Милорад Ј. Митровић, Књига о љубави“ М. С—ћ. — „Бранислав Ђ. Нушић, Кнез

од Семберије“, М. С—ћ. — „Свет. Ђорговић, Записци из Касабе“, М. С—ћ. — „Д. Ђ. Омчикус, Disjekta“ М. С—ћ. — „Јован Протић, Сеоске фотографије“, М. С—ћ. — „Стеван Бешевић, Од шале до сатире“. М. С—ћ. — М. Ђ. Милнџевић, „Кнез Милош у причама“, М. С—ћ. Königsbrunn—Schaup, Die Bogumilen“, М. С—ћ. — б) Историја и филологија: „Dr. Const. Jiriček, Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters“, J. P. — „Dr. Kosta knez Vojnović, Bratavštine i obrtne korporacije u republici dubrovačkoj“, J. P. — „В. Богинић, Српски уметци у италијанским писмама XVII. столећа“, J. P. — „Prelog Milan, Воје Chorvátů s Benátčany“, Петар Марковић. — П. А. Свјрку, Евтимия патриарха терновскога служба царя Теодана“ J. P. — в) Књижевност. Преглед књижевно-белетристичких листова: „Велар“, „Босанска Вила“, „Бранково Коло“, „Vienac“, „Градина“, „Život“, „Звезда“, „Зора“, „Луча“, „Нада“, „Нова Искра“, Тих. О. — г) Белешке, водили су их Петар Марковић (X), Тих. Остојић (=), Јован Радоњић (+) и Милан Савић (—). — IV. *Друштва и заводи:* 1. Матица Српска I. 1900: Рад Књижевног Одбора. — Рад Књижевног Одељења. — Главна Скупштина. — 2. Српско Народно Позориште г. 1900: Рад Управног Одбора и Позоришног Одсека. — 3. Освећене нове гимназијске зграде, Тих. О. — X. *Лица:* Стеван Лазић, М. С—ћ. — XI. *Читуља:* 1. Јован Судић, Тих. О.; 2. Дум Иво Стојановић, Тих. О.; 3. Др. Илија Огњановић Абуказем, М. С—ћ.; 4. Федор пл. Демелић, П—Д.; 5. Василије Васиљевић Болотов, Душ. Јакшић; 6. Васа Јовановић Чича, М. С—ћ.; — XII. *Матица Српска:* Изводи из записника Књижевног Одбора 1899. год. 1. Извештај Тих. Остојића о рукопису Л. Г. Б. „Из народа и о народу“; 2. Извештај Ст. Милованова о „Писмама о Пчеларству“ II од Ив. Маширевића; 3. Извештај М. Медвића о

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BS

рукопису непознатог писца „Плитвичка језера“; 4. Извештај Ст. Милованова о истом рукопису; 5. Извештај Рад. Врховца о рукопису Драг. С. Милутиновића „Коментар на Оснивање Училишта“; 6. Извештај Тих. Остојића о рукопису дра Јов. Радонића „Прилошци историји словенског препорођаја крајем прошлога и почетком овога века“; 7. Извештај архимандрита Иларијона Руварца о рукопису Милутина Јакшића „О Вићентију Јовановићу“; 8. Извештај дра Лазе Станојевића о рукописима дра Мил. Јовановића Батута, а.) „Трудна жена“, б.) „Породиља“, в.) „Дете у првој години живота“; 9. Извештај Тих. Остојића о рукопису Синише „Леђан град, географско-исторично разглаголствије“; 10. Извештај Тих. Остојића о преводу дра Л. Ненадовића Пушкиново „Русалке.“ —

*

Србобран, народни српски календар за годину 1901. Година девета. Уредио Игњат И. Димић. Издање и штампа Српске Штампарије у Загребу Стр. 205. В. 8°. Цена 1 динар или 80 потура.

Садржина му је: Календарски део; Изъ живота и светкованиа светихъ; Свечи српског рода и племена; Које име да надјенем српчету?; Православна црква; Области српског језика Из српске повјеснице; 1860.—1900. Четрђезгодиш. славље Господара Црне Горе, кнеза Николе I. од Л. Томановића; Цар Франц I. и Срби граничари, од Гојка; Васа Чаранић, српски војвода из првог устанка, од М. В—ћа; Косовски гласник, песма од Драгутина; Црква св. Василија Острошког у Никшићу, задужбина кнеза Николе I, од Т.; Сватови у Српском Двору; Јасика, песма Змајовина; Од Косова до Вучјег Дола, од Драгутина; Сузе (из нове збирке „Бијелих људи“), од Милана Будисављевића; Кнез од Семберије, од Старосрбина; Крушковац војводе Дејана, разрушени српски манастир у Славонији. Написао Јован П. Јовано-

новаћ; Где је права величина? Песма К. Д. Илића; Др. Гига Гершић, српски учењак; Капетан Латонер (La Tonnegre), Црте из бојева на Јадрану од Марка Цара; Пред прославом Српског Народног Позоришта; Др. К. С—ћ. Зашто дете не може одмах да пође, кад се роди? Забележио М. В.; Српске мајке, песма Ник. Д. Илића; Чика Љубин двобој на Цетинју, од Свет. Коровића; Два споменика старе оmlадине, од Бранислава Јуришића; Снови, песма А. С. Карабеговића; Зашто буљуну гоне све тигце? Забележио М. В.; Главна кратка правила при пчеларењу преко цијеле године, од Јована Живановића; Како је постала свиленa буба? забележио М. В.

„Србобран“ је украшен врло лепо израђеним сликама: Последњи српски деспот Ђураћ Бранковић; Гроб Краљевића Марка, насликао Веља Тодоровић; Светогорски манастири Руски и Вотопад; Бокоторски владика др. Герасим Петрановић; Са свјетске изложбе у Паризу 1900; „Свети краљ“ у Софији; Дар српског Краља Александра манастиру Хилендарау. Г-ђа Савка Суботићка; Престоница Ђурђа Смедеревца; Јунак Шаја Путник; Пуковник Александар Протић; Старе српске грађевине; Двојници Миковић; Херцеговици у Боки; Мита Топаловић, српски уметник; Српска црква у Араду; Српски песник Милета Јакшић; Наши пријатељи: Алфред Рамбо и проф. Л. Н. Мајков; Др. Никола Ђорић; Састанак кнеза Милоша са Куршид-пашом на Дрини; Цар Никола II. у Москви; Исакијевски сабор; Антоније, митрополит петроградски; „Прото Јован“; Народни покрет у Босни и Херцеговини; Бурски борци; Владимир М. Радовић; Димитрије Стаменковић; Милован Т. Јанковић.

Мислимо да ништа боље није урадити за популарну књижевност него прибрати ваљану садржину за календар. Календар је књига која продире и у најнепреступачније слојеве нашег друштва. Он је често једино штиво у једној кући, у читавој поро-

дана, понекад и у целом селу. А пошто је то најпопуларнија књига, то је треба вешто и уредити, како би корисно могла послужити онима којима је намењена. — Мислим да је овогодишњи „Србобран“ потпуно се одужио својим читаоцима у свима захтевима који се могу потражити од једне овакве књиге.

*

Весник Српске Цркве. — Изшла је новембарска свеска Гласника Српске Цркве са овом садржином: Рад XI свештеничке скупштине, држате у граду Шапцу 23. и 24. августа 1900. год.; Мелентије владика нишки од 1815—1821 год., од професора Миленка Вукићевића; „Босије“ као проповедник од Радослава М. Грујића (продужење); Кратка поука пред светим причешћем од свешт. Мих. Јаковљевића; Прва реч једног свештеника својим новим парохијанима с руског од Николе Казимировића, свешт. јабуковачког; Беседа прве недеље вел. поста од протге Анте Милосављевића; Беседа на „Видов дан“ од Дим. Б. Михајловића, члана жичког духовног суда; О спољашњем уређењу и чистоти храмова црквених и њихових утвари од Христ. С. Тасића, ђакона; Народно здравље и свештеник“ од Гер. П. Ивезића, медицинеара; „Лекарско дејство молитве“ мишљење руског лекара Н. Ивановског. Превод од * * *; Библијске жене — „Хананејка“ у преводу с француског од г-ђе Јелене М. Вукићевић; § 204 крив. закона у примени * * *; „Чему нас уче покојници“ с руског од П. М.; Живот Свештеничког Удружења; Белешке; Црквени Гласник.

*

Nastavni vjesnik, часопис за средње школе. Изашла је I свеска IX књиге Nastavnog vjesnika са овим садржајем:

Наставак *ин* у адјектива с основом на *к* од V. Рожића; Покушај коментара о pjesми „Урош и Мрњавчевић“

од K. Pavletića; Hor. Carm. I, 1. од M. Kuzmića; Које замјенице употребљава Нијемац за лице, с којим говори. Написао Dr. S. Tropsek; О цинизму Панонијевих епиграма од Dr. M. Šrepela; Принос за експериментално обрађивање електростатичких величина, навластито потенцијала, у средњој школи од M. Mihelića; Додатак хармоничкој колинеацији од Dr. J. Majsepa; Прилог к науци о конгруенцији ликова у средњој школи од M. Zdelara; Примједбе на два поучка у Неминовној Геометрији за III. раз. средњих школа од M. Zdelara; Аперцепција у вези с главницим појавама душевним, од P. M. Jemerišića; Dra. Joana Broza: Objeci jezika staroga slovenskoga, реферат Dr. D. Šurmina; Latinska vježbanica за četiri gornja razreda gimnazijska. Саставио Stjepan Senc. Оцена M. Kuzmića: Handbuch der Erziehung — und Unterrichts — lehre für höhere Schulen; реферат J. Sarkotića; Bernhard ten Brink, Geschichte der englischen Litteratur, реферат од V. C. Dukata; Зоологија, написао др. Карло Клауз, б. проф. бечког универзитета. Превео Љубомир Миљковић, реферат Dr. L. Sara; Dr. O. Kučera, Орџена aritmetika i algebra, оцена M. Zdelara; Различне биљешке; Школске вијести; Преглед часописа.

*

Општинске финансије. — Као друга књига „Финансијске Библиотеке“, коју издаје уредништво „Финансијског Прегледа“, изашао је у преводу Др. Миленка Веснића напис Пол Дибоса: „*Општинске финансије*“, са овим садржајем:

Предговор (од уредника „Финан. Прегл.“ г. С. Р. Кукића). *Увод. Општинско друштво* (претходне напомене. I Пруска; II Француска; III Белгија; IV Енглеска; V Италија; VI Заључца). *Општински издаци* (Општинске службе. — Државни издаци на терет општина. — Црква. — Полиција. — Путовн. — Настава. — Потпора сиротињи. — Уставове

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.цифралу побољшања погодаба за живот у градовима. Радови у интересу земљорада по селима. — Теорија о општинским пословима. — Унутрашње обележје општинске службе. — Наметање спољних и прекомерних служба. — Рашћење општинских трошкова: специјализам и помесни комунизам. — Опасност овог рашћења за општинске финансије). *Општински приходи* (Баштинске приходи. — Државне потпоре. — Фискални систем у Пруској, Италији, Белгији, Француској, Инглеској, Сједињеним Америчким Државама. — Теорија фискалног система: I Разликовање у три врсте порезивања, њихово правдање и потреба њиховог комбиновања; — II Специјализација општинског предрачуна; — III Утицај броја пореза на њихову вредност). *Накнаде и приноси* (Порези. I Однос између државног и општинског пореза. — II Прирези. — III Непосредни, стварни и лични порези. — IV Посредни порези. — V Допуни порези. — VI Фискални систем угладне општине). *Општински зајмови и дугови* (Износ општинских дугова. — Њихова подела између разних општина у области. — Начин и погодба закључивања општинских зајмова). — *Закључци*.

За свакога, који се јавним нашим пословима бави, књига је ова неопходно потребна и ми је топло препоручујемо. Продаје се по 2 дин., а може се добити у дворској књижари г. Мите Стајића.

*

Годишњак, XIII — Српске Краљевске Академије — за 1899. год. Београд 1900. године. Преглед садржине: I Закон и пословник; II Задужбине којима рукује Српска Краљевска Академија; III Особље Српске Краљевске Академије; IV Изводи из записника; V Свечани годишњи скуп; VI Народна Библиотека и Народни Музеј; VII Некролози: (Д-ру Јовану Ристићу, Василију Григ. Василевском, Владимиру Јакшићу и Миловану Јан-

ковићу); VIII Биографије: (Симе Лозанића, Јована Мишковића, Михаила Петровића, Димитрија Нешића, д-ра Владана Ђорђевића, Спире Брусине, Михаила Ђ. Милићевића и Панте Славкова Срећковића); IX Преглед издања Академијиних и X Установе којима се шаљу Академијина издања.

*

Dubrovnik, календар за 1901. годину. Година пета. Издање и наклада Српске Дубровачке штампарије А. Пасарића, 1900. Стр. 176. В. 8°. Цена 80 пара.

„Dubrovnik“ је удешен за потребу и католичких и православних Срба у Далмацији. Неки су чланци штампани ћирилицом а неки латиницом. Садржина му је поред календарског дела још и ова: Дубровачки консулат у Загребу. Историјска биљешка. Написао Никша В.; Краљ Драгутин. Из књига цароставних. Написао Стеван Сремац; Здухач, прича Сима Матавуља; Тереза Василића, од *.*.*; Душмани, трица из Херцеговине, од Свет. Коровића; D-г Валтазар Вогишић (наставак); Павиљон Краљевине Србије на свјетској изложби у Паризу, од А. Ф.; За слободу рода и славу племена, истинит догађај из српско-турског рата, од Дамјана Прерадовића; Српска народна пјесма са Сипана: од Пољица Нико и његова сестра или сестринска љубав, из збирке Дум-Андра Мурата; Неколико гласовитих изрека; У хвалу Србије, неке китице из пјесме посвећене Михајлу Обреновићу, од Маркиза Пијерка Боне; Неколико закона и наредаба дубровачке републике из XV и XVI вијека. Из рукописа Нока Луја ил. Сараче, од А. Ф.; Матија Бан, од А. Ф.; Опсе слика; Сајмови; Мјере; Вриједности новаца туђих држава према аустријским; телеграфска тарифа.

Поред овако одабране садржине, Dubrovnik је донео и неколико слика, као: Матија Бан, српски књижевник; Никола Тесла, српски електричар; † Коста Трифковић, српски

драматичар; † D-г Јосиф Панчић; † D-г Лаза Лазаревић, српски књижевник; † Леополд Ранке, српски пријатељ; † Буро Данчић, српски научњак; Павиљон Краљевине Србије на свјетској Изложби у Паризу.

*

Трговачка кореспонденција за школску и приватну употребу. Написао *Јосиф Предић*, наставник трговачке кореспонденције и књиговодства у Срп. Краљ. Трговачкој Академији. Београд 1900. Стр. 228. 4^о. Цена 7 динара.

Писац је у овој књизи најпре изложио теорију трговачке кореспонденције, за тим је изнео велики број абривијатура (скраћене речи које се у трг. кореспонденцији употребљавају), и најпосле поделио је остали посао у групе. Група има 16: I Преписка при оснивању; II Цируларни; III Оферти; IV Извешћа; V Препоруке и кредитна писма; VI Писма о контроленту; VII Исплате, пошљке; VIII Писма о ефектима; IX Писма шпедитерска; X Писма о роби (и извешћа); XI Опомене; XII Писма о меницама; XIII О банкротству; XIV О товарним морским бродовима; XV Молбе; XVI Разно (признанице, уверења итд.).

Писац се овом књигом постарао не само да олакша наставу у кореспонденцији својим ученицима, него да и оном трговачком и петрговачком свету, који нема прилике да походи предавања ове врсте, пружи ваљану ручну књигу у којој ће, без мало, наћи све што му је потребно око отиравања својих трговачких послова. Он се није задржао само на теориском делу кореспонденције, него је сваку ствар осветлио са довољним бројем примера. А то је велика добит колико за нешколоване људе у трговачком духу толико и за школоване. — Писац је врло добро учинио што је сав материјал поделио у групе, те се човек за сваку потребу у кореспонденцији може одмах наћи и корисно се по-

служити. — Али поред свих добрих страна, које ова књига има, не можемо пропустити а да не замеримо г. писцу: зашто није — кад је већ онолико труда уложио око ове књиге — постарао се да унесе штогод и из закона, прописа и тарифа, што би се непосредно односило на трговину, те би свет који се овом књигом служи могао у једног ручној књизи имати у прегледу све што му је најпотребније око кореспонденције. Ну надамо се да ће нам се у новом издању — које ће, судећи по досадашњој проћи ове књиге, бити ствар скоре будућности — накнадити и та потреба, те ће на тај начин та књига, и овако сваке хвале и препоруке достојна, моћи потпуно одговарати потребама оних, који се њоме буду служили.

ИЗ ШКОЛСКЕ ХИГИЈЕНЕ

Сисати прсте и гристи нокте — шкољиво је и опасно. — Код мале деце често се виђа лоша навада, чии је пострек у природном нагону, *сисање прстију*.

Обично пред спавање међу деца палац у уста и када их у томе спречавамо, она дигу ужасну дреку. Код одојчади и није то баш тако опасно, јер су им прстићи чисти, као што је то опасно код деце одраслије, у времену када се жудно и без избора прихватају свега што им дође до руке. На тај начин, она не само да гутају разну нечистоту, већ и клице сваковрских болести. Према томе, биће за свакога довољно јасно, од како значајних и кобних последица може бити та деџа навада сисати прсте.

Када деца више година сисају палац или друге прсте, онда се код њих неправилно и ружно развију вилице, јер горњи ред зуба излази напред, док се доња вилица повлачи назад, тако, да кад су уста затворена, између оба реда зуба остаје празнина.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

С тога нам се ваља постарати, да децу одмах одучавамо од те лоше навике њихове. За тај случај најбоље помаже навлачење рукавице без прстију, коју у врху ваља завезати или заштити. Ако то просто средство не би помогло, онда се може ово препоручити: навасити детегу прсте биљном горчином и то понављати неколико пута дневно. У осталом ту може помоћи, нарочито код деце одраслије посмевка остале деце, коју можемо на то још и постаћи.

Много је ружнија, па и опаснија навада *грести нокте*, што се у многе може сматрати као продужење прве наваде.

Грицањем новата квари се последњи чланак прста; лишен своје природне потпоре, прст постаје краћи, рашири се и изгледа као патрљак. Изгрижени нокти не само да у опште чине рђав утисак, већ смањују прстима осетљивост и моћ пипања. Па не само то, заражене повреде, које постају грицањем новата, могу добити запаљење, познато под именом „*прв*“, а када се још десн, да делови новата уђу и у стомак, што то лако бива, онда нежној слузокожи могу нанети вреда. С тога је неопходно зараније одучавати децу од те лоше навике.

У Енглеској, школској деци често прегледају руке због тих „*глодара новата*“, које строго кажњавају.

Најбоље ћемо поступити, када малој деци, оданој тој лошој навизи, изјутра, пошто се умију, намажемо прсте овом смесом, коју можемо добити у свакој апотеци:

тинктура кваснота	20 гр.
„ алоева	5 „
јантаров зејтин	1 „

Горак и непријатан укус те смесе изазива код деце велику одвратност, те ће ради тога свако морати престати да и даље гризе нокте.

Са здравственог гледишта наставници треба да обраћају пажњу на те појаве, па у сваком случају да од-

враћају ученике од те наваде, достављајући то, зарад истог циља и њиховим родитељима.

*

Држите чисто руке. — Нечиста је рука један од главних чинилаца при ширењу заразних болести, па је с тога препорука, да се руке, честим прањем држе што чистије, вазда оправдана. На рукама остају клице заразних болести, одакле се преносе на храну, а са њом улазе и у тело.

Др. Боритрегер издао је ових дана врло занимљиву брошуру, која је у јавности начинила праву сензацију. Он живо описује све шта се задржава и шта остаје на рукама бакалског помоћника, који продајући разноврсну робу, не пере руке бар неколико пута дневно. Па онда на занимљив начин износи све шта остаје на рукама госпође, која хода по тржишту, пипајући живину, огледајући сир и кајмак, претурајући воће и зелен. На крају брошуре доноси писац десет правила у погледу одржавања чистоте руке.

Та су правила:

1. Учимо децу из ране младости, да вазда чисто држе руке. Нарочито ваља обратити пажњу на то, да свагда оперу руке, када излазе из нужника, јер су они *легло најопаснијих болести*. Исто тако руке ваља опрати и после сваког јела. Нарочито би у школи ваљало децу на то упућивати, да руке држе чисто, *и без воде и чистог убруса не би требала да буде ни једна школа*.

2. Децу ваља на то навикавати да *и нокте држе чисто*. Нечистота иза новата пуна је разних бактерија и многа је рана заражена само бактеријама с прљавих ноктију.

3. Па и одрасли треба да обраћају пажњу на одржавање чистоте руку, а то може бити само честим прањем.

4. Захтевајмо одлучно, да пекари, месари, трговци животних намирница и други вазда перу руке сапуном пре,

но што своју робу узму у руке. Тако исто ваља да чини и домаћица, кутња послуга *а нарочито куварице*.

5. Када ступимо на место где се продаје храна, воће и др. узимајмо те предмете у руке само у толико, у колико је то неопходно. Нека дотични продавци не допуштају претурање, притискивање и гвечење своје робе, а нарочито нека то чине пекари.

6. Болнима пружајмо руку само у неизбежном случају, а предмете његове не додирујмо.

7. Ако је то већ морало бити, онда оперимо руке топлом водом и сапуном, а нокте четком очистимо. Ну пре но што то урадимо, не мењимо рукама ништа у уста, пити се дотично слузокоже или носа.

8. У соби у којој је болесник, не треба никада пити, ни јести.

9. Ко се наводи крај болесника, нека не спрема пишта за здраве, и нека не узима у руке ништа, што је здравоме намењено, док претходно руке добро не опере.

10. Према болесницима од заразних болести *нарочито* ваља бити пажљив. Сваки додир са њима ваља по могућству избегавати, а чистоту у опште, а нарочито руку, не треба ни једног тренутка губити из вида.

Када би се тих правила што је могућно тачније придржавали, многе заразне болести биле би нам редак гост. Та не вели се у залуд, да се према потрошњи сапуна цени напредак народа.

*

Школска купатила. — „Чистота је пола здравља“, вели наш народ. Према томе сасвим је оправдана тежња свију просвећених народа, да школска омладина, зарад одржања свога здравља, у свако доба може имати бесплатно купатило. О важности тога питања излишна је свака реч. Њему се већ у великој мери посвећује достојна пажња без мало свуда на страни. А како ли ми стојимо у томе погледу? Ваља

само упитати наше наставнике о чистоти деце, која школе походе, па да се одмах дође до уверења: како би школска купатила за нас била неопходно потребна. Та ми и данас са задовољством читамо о купатилима, која су тако вредно подизали наши стари. Можда ће неко рећи, да су у средњем веку купатила била то, што су данас наше каване. Али у нашим каванама човек не може ваћи ништа ни за чистоту тела, ни за чистоту душе. Наши преци бар су своје тело у купатилима могли очистити.

У *Саксонској* поднесена је молба скупштини, којом се тражи, да се у свима општинама, које имају више од 1000 становника, подигну купатила и за народ и за школу омладину. Тим поводом донесена је одлука, да се при подизању школских грађевина вазда имају у виду и школска купатила. У *Колину* су, у неколико школа заведена купатила за ученике. 1. Дете ваља, као што гласи извештај школске управе, да се у купатилу пријатно освежи. Оно ваља да се у купатилу креће слободно и да се не чини на њ никакав притисак. 2. У школским купатилима не треба воду штедети. Мешање воде: топле с хладном, отварање славина и вентила не сме вршити дете само. Детету ваља оставити доста времена за купање, испирање, сушење и сиремање и т. д.

Додирујући на овај начин питање о неговању чистоте тела школске омладине у опште, ми би смо у погледу школских купатила код нас били и с малим задовољни. Када би се у томе погледу учинило код нас, према нашим приликама и околностима, *колико се може*, ипак би се *доста* учинило. Колико би и колико школске деце било тада спасено многих (нарочито кожных) болести, које махом долазе с нечистоте. II.

*

Школска здравственост у пракси. — На конгресу лондонског здравственог завода у Бирмингаму дебатовано

је и о теми, чији наслов у врху исписамо. Јавноме школовању не може се порећи напредак, у колико се то односи на подизање школа. Супротно томе, живот је у школама још далеко од тога, да би могао одговорити свима захтевима јавне здравствености. Зарад постигнућа тога циља, подигнута је прва школа те врсте у Hamstead-и. Учење се у њој тако подешава, да телесни развитак не трпи отуда никаква уштраба, сви се предмети предају начином што је више могуће индуктивним. Полази се од начела, да се преоптерећавањем, незгодним учењем не мори само тело, већ ни за сами дух није добро, јер нема времена да свари дату му храну. С тога је вечерње учење веома ограничено, одбачени су испити, који раздражљиво утичу и на ђаке и на наставнике. Учители се често састају с ђачким родитељима, те да се у васпитању с обе стране постигне жељена сагласност. С обзиром на опасности, које постају услед ширења заразних болести у школи, одмах се родитељи извештавају чим се деси први такав случај. Конгрес је усвојио резолуцију, да здравствене власти имају према школама иста права, која имају и према јавним радионицама, пошто према дојакошњим законима ни један члан здравствене комисије не сме службено ступити у школску зграду, без варочитог допуштења школских власти.

ИЗ НАУКЕ

Новине у науци. — *Ново-пронађени (Besquerel-ови) зраци.* (Једно предавање, које је држао професор Dr. A. Voller на деветом Главном Збору немачког друштва за унапређење наставе у Математици и природним наукама 24 маја ове године у *Хамбургу*). — (Кратак извод.)

Наскоро по открићу Röntgen-ових зракова обрађена је пажња, да осим

ових има још једна друга врста зракова, која има сличне особине са првима¹⁾. Познати француски физичар *Henri Besquerel* био је први, који је, пошто су неки његови земљаци већ пре тога опазили прве, нешто нејасне знаке о егзистенцији таквих појава, с апсолутном сигурношћу потврдио битност и карактер ових нових зракова. С тога се ови зраци сада по њему и називају — *Besquerel-ови зраци*. Овде је реч о зрацима, који, и ако са Röntgen-овим имају врло многе заједничке особине, инак за њихово произвођење нису потребни комплицирани инструменти, као за произвођење оних других, већ их извесне материје просто испуштају из себе и шта више, како изгледа, без нарочитог спољашњег утицаја и без да се при томе те материје троше.

Прво су била фосфоресцентна је дњиња елемента урана на којима је Господин Besquerel-ове знамените особине открио. Наскоро пак успео је он да докаже, да ову способност имају и сва остала једињења овога елемента, па шта више и сам метал уран, тако, да је мислио да ће бити право да за нову врсту зракова предложи име „*Уранови зраци*“⁴. Ну ово се име показало неприкладно, јер се наскоро успело да докаже да сличне особине имају и материје, које не садрже у себи уран и то на првом месту елементат *тор* и његова једињења. Са свим је пак ово име несходно због тога, што према новијем испитивању има изгледа, да у опште неће бити уран и тор, него какав други још непознат елементат, који се од ових материја тешко може одвојити и који је прави узрок моћи светљења свију поменутих материја. Прво наговештење једне такве чињенице потекло је већ пре дужег времена услед епохалног реда

¹⁾ О Röntgen-овим зрацима писано је у часопису „Дело“ св. за април и мај 1896 год. Када се Röntgen-ови зраци проуче, моћи ће се и ово предавање о Besquerel-овим боље схватити.

открића *gosiође Curie* у Паризу, који је отпочео с проноласком да чешка *пехбленда*, једна уранова руда¹⁾, много јаче из себе испушта зраке овакве врсте, него ли сам елеменат уран. Госпођа Curie је из ове пронађене истине закључила понајпре, да у поменутом минералу мора се налазити најмање један други елеменат, који много јаче, него ли уран расиња светлост у виду зракова, и донста, она је наскоро у друштву са својим мужем P. Curie-ом успела, да из истог минерала по обичним методама аналитичне хемије издвоји два битно различна саставна продукта, који расињају светлост у виду зракова за више од хиљаду пута, него ли све дотле такве познате материје. Заиста оба ова саставна продукта по својој другој хемиској понашању нису показала никакве посебне особине, већ су се у свима комадима својим понашали с једне стране као дотична једињена визмутова, а с друге стране као једињена бариумова. С обзиром пак на то, што другим путем, путем синтезе, добивено једињење — пехбленда из једињења ова два последња метала није показивало особину да расиња светлост у виду зракова, проналазачи су мислили, да су у праву да посебне особине препарата добивених из пехбленде сматрају да проистичу из два нова хемиска елемента, која су назвали *Polonium* и *Kadium*.

Ово схватање потпомогнуто је доцније откривеном чињеницом, што спектру радиумових једињења показује неколико светлих линија, које се не налазе у спектрима дотичних једињења бариумових, као и тиме, што се при одредбама атомске тежине радиума добија знатно већи број (до 146), него ли код обичног бариума (137). У Немачкој анализи супружника Curie поновио је с великим успе-

хом Господин F. Giesel у Брауншвајгу, коме су за ову сврху стајале на расположењу велике залихе (потребе) хемиске фабрике von de Haëp у Лишту код Хановера. Јемачно је корист од свију ових анализа тако незнатна, да поменута фабрика само слабије средње продукте пушта у трговину, док за употребу концентрисанијих препарата упућује на предузетљивост Господина Dr-a Giesel-a. Он је и у овоме случају предавачима на збору друштвеном ставио на расположење један врло јак производ, да би се главна дејства нових зракова могла показати очигледним демонстрацијама, док је друге особине њихове изнео Господин Dr. Walter, асистент лабораторије посредством фотографских снимака, које је спремио с помоћу Каен-ових продуката¹⁾.

Од ових особина сада су понајпре оне изнесене по којима се Becquerel-ови зраци слажу са Röntgen-овим, и од њих пре свега важну способност обојих, да електрисано тело ослобођавају од електрицитета. Узрок ове појаве треба, као што је познато, тражити у томе, што светлосни зраци растављају атмосферски ваздух, који тело опкољава, на позитивне и негативне састојке, од којих онда они, који су неравномерно електрисани, електрисана тела привлаче и неутралишу. Даље, могло се збору непомредно очигледно изнети јако фосфоресцентно дејство, које Becquerel-ови зраци имају као и Röntgen-ови на заклон привучен бариум-платинцијаниран; као што се даље с помоћу ове појаве у исто доба доказало, да и први зраци врло лако пролазе кроз металну плочу, дебелу више милиметара. Помоћу фотографских снимака даље је још тачније показано, да *јачина апсорпције* зависи од састава материје, која апсорбује, за обе врсте зракова по једном сличном закону,

¹⁾ Чешка *пехбленда* или минерал *настуран* је урано-урани оксид $UO_2 \cdot 2UO_3$. Хемија Лозанића стр. 663.

¹⁾ Неке од њих су репродуковане у трећој свесци часописа: „Fortschritt auf dem Gebiete der Röntgenstrahlen.“

наиме у оба случаја она је условљена само бројем и тежином атома тела, које абсорбује, док је с друге стране молекуларни склоп њихов, који при абсорпцији светлости у опште битну улогу игра, овде потпуно без вредности. Тако н. пр. један извесан слој течног сумпор-угљеника — CS_2 абсорбује Röntgen-ове и Becquerel-ове зраке исто тако јако, као и два једно на друго стављена комада она чврста саставна дела његова — сумпора и угљеника с претпоставком, да су дебљине ових последњих тако израчунате, да зраци овде пролазе кроз исти број атома као и тамо при продирању кроз течно јединице њихово — CS_2 .

На послетку Becquerel-ови зраци дејствују као и Röntgen-ови на фотографску плочу и с тога се могу направити слике сенака, слике осветљених делова од иначе непровидних предмета и са првима, као и са другима. Овде се одмах налази да има и врло битне разлике између обе врсте зракова; и то они се разликују у овом погледу пре свега у томе, што Becquerel-ови зраци при продирању кроз специфично лаке материје као нпр. кроз дрво, месо, хартију и њима сличне тврде јаче дифузно расипање, него ли Röntgen-ови зраци. Последња ове појаве је сада та, што изгледа да овакве материје сразмерно много јаче абсорбују Becquerel-ове, него ли Röntgen-ове зраке а друго и то, што сликање каквог тела, које је затворено у једној таквој субстанци а које јаче абсорбује светлост, са зрацима Becquerel-овим много теже испада за руком, него ли са Röntgen-овим зрацима. Тако нпр. са првима могу се кроз човечју руку истина још

сада сликати комади од метала, али не и кости руке, тако, да о практичној употреби нових зракова у медицини за сада не може бити говора.

Па свршетку предавања показана је ново пронађена истина да магнети скрећу Becquerel-ове зракове, коју особину они имају на супрот Röntgen-овим зрацима и то је учињено на разним фотографским снимцима, из којих се између осталог дознало да сви радниум-препарати разашљу (испуштају) како зраке што магнети скрећу, тако и оне, које ови не скрећу и да од ових обојих врста зракова последње знатно јаче абсорбују материје тела, него ли прве.

Unterrichtsblätter für Mathematik und Naturwissenschaften № 5. 1900. године.
Д. Марчић

РАЗНО

Умножавање злочина у Немачкој. — Један свештеник, који врши дужност у тамници, нашао је, да број злочина у Немачкој не опада, него расте. Томе су узроци: наследство, рђаво васпитање, недовољан родитељски надзор у погледу на дружење деце, блудничење и опијање. Наслеђену страст не може савладати ни најбоље дружење. Скоро су сви страни злочини последица пијанства; 70% свих злочина могу се свести на пијанство. — Боље је, вели, да се употреби и телесна казна ради поправке младих преступника, него да се затворе у тамницу, где се више кваре но што се поправљају.

ПОКОЈНИЦИ

ЖИВКО ПОПОВИЋ

ПРОФЕСОР

РОВЕН 1848, УМРЉО 1900 Г.

Често се, и код нас и код других народа, дешава, да признање, да глас, стичу људи, не велики по својој истинској вредности, већ људи трепутка и прилика. Кад бисте кога од многобројних њихових поштовалаца запитивали, да вам објасни, да вам каже, које су то лене, те крупне прте, због којих носиоца њихова толико цене, он вам то неби умео рећи, не би умео ни самом себи образложити, и не би, ипак, променио мишљења које је и дотле о томе човеку имао. Случај или, ако вам је лепше и оправданије, да га назовете модернијим именом, стицај прилика чини, те се многи, без личне заслуге, без истинске величине, подигну над својом околином, окусе брзо славе, славе, која се, ипак, на крају крајева, састоја у томе, што слављеника познају и они којих он не познаје и што му се на обичне, врло обичне поступке гледа необичним погледом. А докле се такве величине узносе и хвале; докле се у њиховим најобичнијим делима и речима тражи скривен смисао, кога, у самој ствари, чешће и нема; докле се ласка њихову замишљену дару и причају о њему необични гласови: дотле скромно и тихо, без сјаја и параде, али у маломе велики, истински велики, протече живот којег човека, што је био те незгодне среће, да у веку рачуна и амбиција донесе на свет скромно, повучено и непретенциозно срце.

Покојник, кога би ови редови хтели да ожале, живео је и међу ранијим нараштајем, који је желео да нешто створи; дочекао је и дане, чија је омладина хтела да се чује. Његов скромни живот, његова повучена природа никала га нису истицали у прве редове, не што је био слаб, већ зато што је увек желео да не угађа конвенционалном свету, већ да ради из свог личног задовољства, да најпре својој савести одговори. У доба када су и позвани и непозвани, заборављајући своје најпрече дужности, ситним чланцима и незрелим творевинама почетничких пера трчали у књижевну фалангу, не би ли им бар име постало познатије, покојник, о коме је реч, тихо, скромно, али с големим успехом, радио је у храму српске просвете, уверен да му је то најпрече, одан послу као мало ко, изводећи многе нараштаје на пространо и светло поље, по коме би се без лутања, без грешења могли кренути на рад.

Покојни Поповић био је од таквих људи, од таквих скривених величина. Он је један од оних ређих наших наставника, којима је ревностан рад у школи прва брига; један од малог броја оних, којих, ма да имају довољно спреме за књижеван рад, стављају га, ипак, на друго место и раде на њему, кад се због њега неће да крњи овај први, пречи, светији рад.

Покојни Живко Поповић изданак је знатне породице. Дед му је био кнез Васа Поповић, војвода чачански, отац Стеван Поповић, полицијски чиновник. Родивши се у Београду, 26 фебр. 1848 год., могао је да, према ондашњим приликама, почне своје школовање доста рано. 1858. год. већ је

свршио основну школу, 1864. гимназију а 1867. философски факултет наше Велике Школе. По свршетку тога учења оде у Беч, у коме, на универзитету, проведе једну годину (школску 1867/8), а исту се толико задржа и у Лајпцигу. Ту је и довршио своје школовање, или, боље рећи, своје редовно школовање.

Вративши се у Србију, не доби одмах места. У државну је службу примљен тек 6. марта 1870. год. као — практикант министарства финансије. У тој привременој служби не задржа се дуго, већ је 17. авг. исте год. био постављен за сунлента чачанске гимназијске реалке, где је остао до 11. августа 1873. године, када указом буде постављен за професора Крагујевачке гимназије, а годину дана доцније буде по молби премештен за професора Београдске Гимназије. Од то доба служио је непрестано у Београду. 16 августа 1887. године премештен је по молби за професора Београдске Реалке, а 1 септембра 1889 године, по потреби буде премештен за професора Учитељске Школе у Београду. 1. октобра 1895. буде по потреби враћен у Реалку, где је остао све до 1. августа 1898. године када је стављен у пензију. 14. новембра исте године буде постављен за професора Војне Академије, у ком је звању, због болести, пензионисан 5. јануара 1899. године. Као што се из овога прегледа види, он је готово до смрти радио као чиновник просветне струке, вршећи, у невољи, савесно и друге повераване му послове, као што је било у рату 1876—78 и у рату 1885 године. То је, готово, била и једина његова дужа нестручна служба. Све остало време употребљено је на рад у школи, у одборима за издавање значајних списа, на чист књижевни рад. Као савестан наставник, чешће је одређиван и за ревизора основне школе: 1875. год. за округ Ћупријски, 1880. за округе књажевачки и алексиначки, 1881. за београдски, 1882. и 1884. за Београд, 1885. за округ шабачки, 1887. за Ниш и Лесковац и т. д.

Сремност и вредноћа не остојаше дуго скривене. Пошто је премештен у Београд, постављан је 1885, 1886 и 1887. г. за ванредног члана Главног Просветног Савета, 1887 и за члана Одбора за издавање Вукових списа, у ком је корисним саветима био од велике помоћи. Одавши се на темељно изучавање српскога језика и српске књижевности, убрзо је почео важити као један од најбољих зналаца у тој науци и као јединствен чистунац у нашем књижевном језику. Српски језик и историја српске књижевности били су једини предмети које је желео предавати; туђих језика не, и ако је знао и немачки и француски. Предавао је неко време, хонорарно, и у Београдској Трговачкој Школи српски језик и српску трговачку кореспонденцију, а подуже време кориговао је војни лист *Ратник*, у коме је исправљао многе погрешке у језику и стилу и тако унео и у војничку литературу прилично исправака и чистих српских израза. Године 1890. указом Краљевим буде постављен и за редовног члана Главног Просветног Савета, а у том звању чешће је улазио у одборе за прављење наставних планова и програма и у одборе за професорске испите, радећи свуда тачно, пажљиво и савесно.

Али за свој одани и озбиљни рад, и у школи и ван ње, Поповић за живота није стекао много признања. По својој стручној спреми, по вољи и труду који је улагао у свој наставнички посао, награђен је мање, много мање од службеника незнатније вредности. Шта више, морао је гледати како се пред њим дижу и неспремнији и морао је трпети и јасна запостављања и крупне увреде, и све је то без роптања сносио... Било је понекад и пажње, као кад је 1893 год. одликован орденом Св. Саве III реда, али је, ипак, било више потцењивања него награђивања.

Пред крај свога живота буде постављен за професora Војне Академије. Његово је здравље већ било оронуло, и умно и физички био је јако оболео, те је с тога убрзо и пензионисан. Како болест није никако ишла на боље, би одведен у болницу за душевно оболеле на лечење; у њој је и умро 21. септембра ове године.

Покојни Живко има мало штампаних радова. 1887. год. штампани су у Државној Штампарији његови *Примери из српске књижевности*, књига од големе користи наставницима српскога језика у вишим разредима, и од које је г. 1891. први део и по други пут био издан, а која је 1896. доживела и ново, потпуније, државно издање. Познат као необично пажљив и скрупулозан у пословима издавачким, био је одликован поверењем управе *Српске Књижевне Задруге*, да приреди за штампу ново издање Доситијева *Живота и прикљученија*, који је спис и заузео прво месту у првом колу књига (1892. г.) овога новог књижевног друштва. Он је тај задатак најсавесније и извршио, па том приликом покренуо и сумњу о години рођења овога великог учитеља српског народа, те изазвао и друге стручњаке, да о том питању поведу реч. Године 1893. изишла је и друга књига Доситијеве аутобиографије под уредништвом, пок. Живка као 1 књига другога кола задругиних издања.

Ако и нема више никаквих других списа с именом Живковим, засебно издатих на свет, није само то био његов књижевни рад. Као члан Главног Просветног Савета, он је написао више реферата о поднесеним књигама; у многим туђим делима исправљао је грешке у језику и правопису и давао корисне савете неким писцима, а много је помогао и при издавању *Ненадовићевих дела* и самом писцу и издавачу; у рукопису је остало иза њега и неких ситнијих књижевних послова, као нпр. многе исправке у ранијим нашим библиографским списима (имао је и приличну збирку наших старих књига).

Сав пак овај рад њему је био споредан. Главни његов труд био је уложен у много племенитији посао: он је, као прави наставник, уносио у младе, њему поверене, ђачке душе светлост и истину, изводећи на пут многа кола. Поуздано знање, наставничка тактика, необична пажљивост, чистота у свакоме поступку, све је то зближавало њега с његовим ученицима; признање тих врлина било је једино, њему најмилије одликовање; он је одиста био „истински наставник омладине српске у правоме знању и свему добром и племенитом.“ Ето то је оно што нарочито вреди истакнути, тај савесни наставнички посао, који је српској просвети дао многе вредне руке.

Покојник је увек био миран и повучен. Мало су му годили шира друштва и празни разговори. Његово је пријатељство увек поклањано врло уском кругу, али је у толико било веће, што се мањем броју пријатеља делило. Био је увек у послу, вредан и неуморан. Отуда његово поуздано владање главном својом науком, па и необично широко познавање нових тековина на свима готово пољима људскога знања и умења.

Српска је просвета много у покојнику изгубила, изгубила, на већу жалост, још и пре његове смрти; у толико јој је тај губитак тежн, што поље на коме је он радио има тако мало уметних и спремних посленика, да је и мањи губитак тежак, претежак.

Вечна успомена на покојнога Живка Поповића, мир пепелу његову!

Јер. Ж.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

КОСТА БЕРИЋ

Косте Берића, професора гимназије Кнеза Милоша Великог, нема више међу живима. Он је био Србин православне вере и син оног дела српског народа који живи у Војводини, а поданик Краљевине Србије за последњих дванаест година. Покојник је живео пуночасним животом, а својим интелектом корисно је послужило Српству као радник на пољу образовања српске младежи; с тога је он потпуно заслужио да га се дуго после смрти његове сећамо.

Коста Берић родно се у Борчи у Банату 26 маја 1854 г., а био је син пок. Илије Берића тамошњег свештеника. Српску основну школу учио је у месту рођења, а за тим 3 и 4 разред немачке основне школе у Земуну, где је свршио и ниже разреде реалке. Више разреде продужио је у немачкој реалци у Панчеву, где је 1872 г. испит зрелости положио. За тим је продужио своје школовање на општем одсеку политехнике у Бечу, где је слушао трогодишњи курс прописан за професорске кандидате за реалке, и то хемиско јестаственичку групу према тамошњем груписању.

У јануару 1879 г. био је постављен за привременог наставника у Српској Вишој Девојачкој Школи у Сомбору, где је предавао немачки језик, природне науке, цртање и краснорис; у овој школи радио је као наставник до јесени 1883 г. Какав је био као наставник у овој школи, најбоље се може видети из сведочанства, које му је издао управитељ исте школе г. Н. Вукићевић, кад се Берић са том школом растао. У томе сведочанству управитељ званично признаје, да је Коста Берић за цело време свога наставничког рада у тој школи предавао физику, хемију, природнис, немачки језик, цртање и краснорис са неуморном ревностију, осведоченим знањем односно вештином, ваљаним методским поступком и са најбољим успехом, као и да се за то време примерно владао. — Како се за време бављења Косте Берића у Сомбору покренуо и дечији лист **Голуб**, то је Берић био и ревностан сарадник истога листа. Све ствари из природниса, физике и хемије у Голубу до јесени 1883 год. он је писао; а ових његових чланчића, којима је популарисао поједине ствари из разних области природних наука у Голубу, биће око тридесет на броју. Исто тако је он у Голубу први цртао оне лепе ребусе и тиме много допринео усавршењу и улепшавању Голуба, којег се посла он и доцније радо сећао и Голубу притицао у помоћ.

Коста Берић се је у јесен 1883 г. пресели у Краљевину Србију, пошто је 4 октобра те године био постављен за предавача Зајечарске ниже гимназије, одакле је 1887 г. премештен по молби у Параћинску нижу гимназију, а за тим 1889 г. по потреби службе у Крушевачку гимназију. У овим гимназијама предавао је он ове разне предмете: немачки језик, познавање човека, зоологију, ботанику, минералогiju, хемију, физику, географију, геометриско цртање и моралне науке. За време српско-бугарског рата вршио је шест месеци војно-административну дужност у Зајечару. Његова болест, нервозност, којој је он са своје нежности наклоњен био, разбуктала је до озбиљнијих размера још за време његова бављења у Зајечару, тако да је 1887 г. морао осуствовати два месеца од школске дужности, тражећи лека на градачкој клиници; а скоро читаву годину дана морао је тада избегавати свако јаче умно напрезање. Како је он већи део детињства и младости провео у читању немачких класичара и у што јачем усавршавању и финесима

немачког језика, то се он 1893 г. пријави за проф. испит из групе у коју је ушао немачки језик с литературом као главни предмет, коју му је спрему по положеном овом испиту испитни одбор и признао; а у новембру исте године постављен је за професора крушевачке гимназије. Од тога доба пок. Берић предавао је само немачки језик најпре у крушевачкој гимназији, а после и у гимназији Кнеза Милоша Великог, где је септембра 1898 г. постављен и где је био професор до смрти. У овој гимназији вршио је Берић своју наставничку дужност до 27 јануара ове године, а после тога доба оболео је сасвим, док најзад 21 септембра о. г. не сврши са животом у београдској болници за душевне болести.

У прилог његовој спреми вредно је навести, да се пок. Коста Берић доста добро разумевао и у теорији музике и потног певања, као и да је вешто свирао на хармонимуму. Услед ове његове подобности он је још у Сомбору као наставник добровољно учио децу хармониском певању и с њима приређивао лепе забаве, ради чега је у тамошњем грађанству и међу тамошњим ученицима и поштован био. Овај његов омиљени посао наставно је пок. Берић и онда, кад је са службом у Србију прешао. У Зајечару био је хоровађа певачке друштине; у Параћину заступао је учитеља певања у нижој гимназији; у Крушевцу био је неко време ликовођа певачке друштине, а према потреби спремао је и ђаке тамошње гимназије за певање на забавама; а песме бирао је и по садржини лепе и по мелодији миле и увек у српском народном духу. Српску песму „Долине тугње“, која се пева по оној познатој омиљеној пољској арији, спевао је и речи намерно је удесио за ову арију Коста Берић, кад је био у Зајечару, из чега се види, да је он имао и песничкога дара. Из Крушевца послао је пок. Коста Берић Министарству просвете неку збирку својих композиција удешену за основне школе; арије за ову збирку узимао је понајвише од Кухача, а прикупљао је и разне арије по Србији; текстове за ову збирку узимао је од Змаја и других песника.

Коста Берић био је врло нежних осећаја и естетичког укуса; његова општа образованост била је ширих размера, а нарочито је био добар познавалац лепе књижевности и лепих вештина. У друштву и грађанству био је кроз частан, поштен, пријатан и нежан према сваком, благе нарави и скроман, а све ове врлине красиле су га у великој мери. С тога су наставници Гимназије Кнеза Милоша Великог из драгог сећања на покојног им друга уписали га за утемељача ђачког фонда исте гимназије. Бог да му душу прости!

Св.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Приликом облажења српских рудника Министар Народне Привреде г. Душан Спасић, пролазећи кроз Рудну Главу посетио је и рудноглавску основну школу, којом је приликом подарио *двадесет динара*, да се раздели међу сиротне ученике исте школе.

Управа рудноглавске школе заједно са свима ученицима изјављује високоме дародавцу најтоплију захвалност.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Г-ђа *Стака* почившег *Милисав Пејића*, трговца из Лешнице, дала је, те се у њевој шуми за школу лешничку одсекло бесплатно десет (10) хвати дрва. С тога јој одбор школе лешничке изјављује најтоплију захвалност.

На предлог начелника округа тимочког г. *Живојина М. Протића*, благајник округа тимочког г. *Мил. Борђевић* скупио је за „фонд сиротних ученика-ца гамзиградске основне школе“ 20·50 динара и то од г.г.: др. Лазе Илића окр. физикуса у пензији 10 динара; др. Димитрија Мицића лекара среза бољевачког 3 динара; Чед. Младеновића 2·50 дин.; Стевана Шумкарца пензионера 1 дин.; Косте Ст. Петровића 1 дин.; Лазара Здравковића пензионера 1 дин.; Радована Мицића порезника 1 дин. и Алексе Стефановића порезника 1 динар.

Одбор школе гамзиградске изјављује како г.г. приложницима тако и г. окружном благајнику своју срдачну захвалност.

Новоотвореној школи у селу *Табаковицу* поклонили су: Првул Станковић и Петар Васиљевић слику Његовог Величанства Краља Александра I. Петар Васиљевић заставу, а Матија Петровић, Станко Стевановић, Лопада-Јоновић, Петар Васиљевић и Првул Станковић, сви из Табаковца, припремили су све што је било потребно за прву славу св. Саве и поклонили још неке ситне ствари.

Свима именованим дародавцима нека је топла хвала.

Г. *Васа Лазаревић*, кафеџија код „Слоге“ подарио је сиротним ђацима Савиначке школе у Београду 100 дин. у сребру с напоменом, да се за овај новац купи само обућа сиромашним ученицима.

Да овај дарак учини побудио га је овај случај:

Дете му је у пр. години било опасно болесно. Он је се том приликом заветовао, да ће, ако му дете оздрави, дати 100 динара за обућу сиромашних ђака. Дете му је оздравило и он сад испуњава свој завет.

Овим се изјављује захвалност племенитом добротвору.

Г. *Живојин М. Протић*, начелник округа тимочког, приликом свог путовања по округу, обишао је и школу у Планиници, и том приликом даровао је 10 динара „Фонду школу планиничке за набавку књига и других потреба за ђаке“.

Одмор школе планиничке, у име ђака исте школе, овим путем изјављује своју најтоплију захвалност дародавцу.

Г. *Ваца Балабановић*, књијар из Пирота, поклатио је школи гвјланској 20 комада књижица „Будилник“, да се о испиту раздаду одличним и врло добрим ученицима.

Г. *Коста Јовановић*, тежак из Гвјлана, дао је истој школи у готову 4 динара.

Школски одбор искрено захваљује на поклону.

На Ивањ-дан ове године походио је село Војску, у срезу ресавском, окр. моравског, г. *Таса Банковић*, заступник управника Београдске Задруге за помагање и штедњу, ради виђења и упознавања са заосталим живима од своје родбине, па је том приликом за успомену на свога деда пок. *Кнез-Вучка Величковића*, школи војштанској поклонил лист „*Тезак*“ за прошлу годину комплетан и у дивном повезу повезан са дивот-натписом за успомену на реченога деда.

На овоме лепоме и корисноме дару изјављује се г. Банковићу и овим путем срдачна захвалност.

Г. *Таса Стајић*, трговац из Враћа и председник Управе *Враћке Акционарске Штедионице* послао је управитељу враћских основних школа *сто (100) динара* од своје стране и *педесет (50) динара* од стране Акционарске Штедионице, са жељом, да се за тај новац купи *сиромашним а добрим* ђацима враћских основних школа топло одело и преда им се пред Божићни празник.

Управа враћских основних школа у име оних сиротних ученика који ће овим племенитим поводом бити топло одевени изјављује и г. Стајићу и Акционарској Штедионици најтоплију захвалност.

Грађани општине злотске, у срезу бољевачком округа тимочког, приредили су 2. децембра ове године забаву у корист сиромашних ученика злотске школе. На тој забави било је прихода 41 динар. Школски одбор је одлучио : да се за ову суму набаве *опанци*, који ће се пред Божић раздати најсиромашнијим ђацима исте школе.

Школски одбор и управитељ злотске школе изјављују најтоплију захвалност свима приложницима, који су припомогли да се помоћу њихових прилога набави обућа за сиротне ученике злотске школе.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 8 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Претплата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писаца, враћају.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
ПЕТАР Ј. ПЕТРОВИЋ

ШТАМПА
ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

СРБИЈА У СЛИКАМА

ФОТОГРАФСКИ СНИМЦИ

ПРОФ. Ђ. М. СТАНОЈЕВИЋА

Из своје лепе и богате збирке фотографских снимака, што их је проф. Станојевић, са великим трудом и ретким укусом прикупио из свих крајева наше лепе отаџбине, пробрано је оно што је најлепше да се изнесе пред српску публику и пред страни свет. Предела, грађевине, типови, пошње, обичаји и све, из чега се може познати и проучавати отаџбина Србинова, изићи ће редом у неколико свезака *Србија у сликама*, тако да ћемо за кратко време имати један *богат и сјајан албум Србије*, којим ћемо се моћи поносити.

Прва свеска Србије у сликама изашла је из штампе и својом елеганцијом и укуском израдом превазишла је свако очекивање.

На скоро пола метра великом формату необично fine, тешке кунст-друк хартије, на којој до данас у Српству није још ни једно дело штампано, лежи се пред вама *шеснаест слика*, све лепше од лепших, међу којима су *четири у живим бојама* израђене, а све, у једном од првих светских уметничких завода. Тола и духовита уводна реч, од професора Богдана Поповића, која претходи сликама, и песнички опис њихов, из пера професора Љубе Јовановића, којим се ова прва свеска завршује, чине ову књигу уметничком и у речи, као што је уметничка у погледу слика, то ће она заиста бити *прави драгоцени украс свакој српској кући и књижевници.*

У првој свесци су ове слике:

1. Шумадинка (у боји), 2. Горњачка Клисура (у боји), 3. Манастир Раваница, 4. Водопад „Ринаљка“, 5. Брестовачка Бања, 6. Ужички град, 7. Ручак у сеоској школи (у боји), 8. Вече у околини Ниша (у боји), 9. Широњанин, 10. Сеоска црква у источној Србији, 11. Лозница, 12. Сеоска кућа у Крајини, 13. Сахат кула у Враћи, 14. Краљево купатило у Брестов. Бањи, 15. Петничка пећина, 16. Улаз у Мајдан Кучајна.

Овако лепој и елегантној књизи цена је само 3 динара.

Препродавци добијају 25% рабата а поштарину плаћа потписата књиџара, којој се ваља и обраћати с поручбинама.

Д. М. Ђорић

КЊИЖАР

СПРАМ СПОМЕНИКА КНЕЗА МИХАИЛА

БОЖЕСТВЕННАЯ СЛУЖБА

коју сам по српском народном напеву сложио за мешовити лик, изашла је из штампе.

Ово је дело „по препоруци г. Управљајућаг канцелариј Св. Синода“ прегледао директор Московског Синодалног Хора и Училишта за црквено појање, г. Ст. Смоленски. О делу је рецензент дао „самий лучший отзыв, какъ о трудѣ, исполненомъ съ отличнымъ знаніемъ дѣла, съ отличнымъ содержаніемъ музыкальнымъ“. Даље рецензент вели: „я не сомнѣваюсь, что сочиненіе „Божественная служба“ будетъ истинно драгоценнымъ вкладомъ въ церковный православный обиходъ и утвердитъ сочинителю имя отличнаго пѣвца Божія во славу Православія!“

Ја звам да је у Српскоме Народу врло мало појединаца, који би се интересовали за оваква дела, и по томе изгледа, као да је штампање овога дела било непотребно. Но, ја сам га при свем том дао у штампу, јер знам и то: да је Српскоме Народу потребна уметност у опште, а још више она, која је у Њему самоме постала, и којом се он Богу моли. Ово је дело такве врсте. Прави творац његове основе јесте Српски Народ. Ја сам га од Српскога Народа позајмио, и сад га, у скромноме уметничком руху, опет предајем Српскоме Народу.

За то се и обраћам српским црквама, српским црквеним општинама и српским певачким друштвима, да ово дело набаве за своје књижице.

Дело је штампано на формату велике осмине у четворо врсној партитури. Исход сваке партитурске врсте штампан је и клавирски став, да би се партитура могла лакше читати.

Цена је делу 10 круна, а за Србију 10 динара. Наружбине прима књижара Д. М. Борића у Београду.

Новембра 1900.

Ст. Ст. Мокрањец.

